



**T.C.
SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI**

**İRAN'DA ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN DİN ANLAYIŞI:
TAHRAN ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ**

**İdris YAKUT
1640206001**

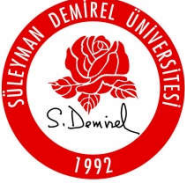
DOKTORA TEZİ

**DANIŞMAN
Prof. Dr. Kemaleddin TAŞ**

ISPARTA – 2020

TEZ SAVUNMA SINAV TUTANAĞI





T.C.
SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü



YEMİN METNİ

Doktora tezi olarak sunduğum “İran’da Üniversite Öğrencilerinin Din Anlayışı: Tahran Üniversitesi Örneği” adlı çalışmanın, tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadar ki bütün süreçlerde bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Bibliyografya’da gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve onurumla beyan ederim.

İdris YAKUT
09.12.2020



T.C.
SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU
BEYAN BELGESİ



SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

ÖĞRENCİ BİLGİLERİ	
Adı-SOYADI	İdris YAKUT
Öğrenci Numarası	1640206001
Enstitü Ana Bilim Dalı	Felsefe ve Din Bilimleri
Programı	Din Sosyolojisi
Programın Türü	() Tezli Yüksek Lisans (X) Doktora
Danışmanın Unvanı, Adı-SOYADI	Prof. Dr. Kemaleddin TAŞ
Tez Başlığı	İran'da Üniversite Öğrencilerinin Din Anlayışı: Tahran Üniversitesi Örneği
Turnitin Ödev Numarası	1433893811

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışmasının a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana Bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 244 sayfalık kısmına ilişkin olarak, 02/11/2020 tarihinde tarafımdan Turnitin adlı intihal tespit programından Üniversitemiz Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönergesinin 14 üncü maddesinde yer alan filtrelemeler uygulanarak alınmış olan ve ekte sunulan rapora göre, tezin/dönem projesinin benzerlik oranı;

Kaynakçalar hariç, alıntılar dahil, 10 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç;

% 13 'tür.

Danışman tarafından uygun olan seçenek işaretlenmelidir:

- (x) Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşmıyor ise;
Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporu'nun doğruluğunu onaylarım.
- () Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşıyor, ancak tez/dönem projesi danışmanı intihal yapılmadığı kanısında ise;
Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporu'nun doğruluğunu onaylar ve Uygulama Esasları'nda öngörülen yüzdeler sınırlarının aşılmasına karşın, aşağıda belirtilen gerekçe ile intihal yapılmadığı kanısında olduğumu beyan ederim.

Gerekçe:

Benzerlik taraması yukarıda verilen ölçütlerin ışığı altında tarafımdan yapılmıştır. İlgili tezin orijinallik raporunun uygun olduğunu beyan ederim.

04/01/2021

(İmza)

Prof. Dr. Kemaleddin TAŞ

(YAKUT, İdris, *İran’da Üniversite Öğrencilerinin Din Anlayışı: Tahran Üniversitesi Örneği*, Doktora Tezi, Isparta, 2020)

ÖZET

Gençlik, bireyin çocukluktan çıkıp biyolojik, psikolojik ve sosyolojik olarak birçok değişim ve dönüşümler yaşayarak kişiliğini oluşturduğu ve yetişkinliğe hazırlandığı dönemdir. Dolayısıyla gençlik dönemi içinde incelenmeye değer çok çeşitli konular mevcuttur. Bu konulardan biri de gençlerin din anlayışlarıdır. Din, hem toplumu etkileyen hem de toplumdan etkilenen bir kurum olarak sosyal bir kategori olan gençlere de önemli ölçüde tesir etmektedir. Özellikle, hayatlarının her alanında dini ritüel ve sembollerle iç içe yaşayan İran gençliğinin din anlayışını incelemek, ortak coğrafyayı paylaştığımız bu ülkeyle olan gelecekteki ilişkilerimiz açısından önem taşımaktadır.

Bu araştırma, İran’ın başkenti Tahran’da bulunan üniversite öğrencilerinin inanç, ibadet, duygu ve sosyal hayatla ilgili tutum düzeyleri üzerinde çeşitli değişkenlerin etkisini ve din anlayışlarının boyutlarını incelemeyi amaçlamaktadır. Örneklem grubunu Tahran Üniversitesi’nde öğrenim gören 900 öğrencinin oluşturduğu araştırmada geliştirilen “Dini İnanç”, “Dini İbadet”, “Dini Duygu” ve “Dinin Sosyal Hayata Etkisi” ölçekleri uygulanarak elde edilen veriler SPSS 22.0 programında analiz edilmiştir.

Araştırma sonucunda üniversite öğrencilerinin dine yönelik inanç, duygu ve sosyal hayata etki tutumlarının orta düzeyin üstünde olduğu, ibadet tutumlarının ise orta seviyede olduğu görülmüştür. Aynı zamanda uygulanan analizler sonucunda üniversite öğrencilerinin inanç, ibadet, duygu ve etki gibi dindarlık boyutlarının demografik değişkenler açısından anlamlı farklılıklar oluşturduğu tespit edilmiştir. Ayrıca yapılan gözlemler sonucunda din anlayışlarının sosyal, ekonomik, kültürel ve siyasi gelişmelere bağlı olarak değişim ve dönüşümler yaşadığı belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Din, Dindarlık, Din Anlayışı, İran, Üniversite Gençliği

(YAKUT, İdris, *The Religious Understanding of University Students in Iran: Case of Tehran University*, Doctoral Thesis, Isparta, 2020.)

ABSTRACT

Adolescence is a period when an individual leaves childhood and goes through various biological, psychological and sociological changes and transformations to develop his/her own personality and to be prepared for adulthood. Therefore, there are a variety of topics worth examining in the adolescence period. One of these topics is the religious understanding of adolescents. Religion, as an issue both affecting the society and affected by the society significantly influences adolescents as a social category. Addressing especially the religious understanding of the Iranian youth living with religious rituals and symbols in every field of their lives plays a significant role in terms of our future relationships with this country that we share common geography with.

The aim of the study is to scientifically examine the effects of variables such as “gender, age, marital status (married/single), place of accommodation, nationality, monthly income, level of engagement with communication tools such as television/internet/cell phone etc., level of time allocation on the personal development (course, seminar, reading books, sports etc.)” on the attitude levels of university students located in the capital of Iran, Tehran regarding belief, worship, emotion and social lives. The sample group consisted of 900 students studying at Tehran University. Data obtained using “Religious Belief”, “Religious Worship” and “Religious Feeling” and “The Effect of Religion on Social Life” scales developed in the study were analyzed in SPSS 22.0 program.

As a result of the research, it has been observed that the beliefs, emotions and social life attitudes of university students towards religion are above the middle level and their attitudes towards worship are at a medium level. At the same time, as a result of the analyzes, it was determined that the religiousness dimensions of university students such as belief, worship, emotion and influence create significant differences in terms of demographic variables. In addition, as a result of observations, it was determined that religious conceptions experienced changes and transformations depending on social, economic, cultural and political developments.

Keywords: Religion, Piety, Religious Understanding, Iran, University Youth

ÖNSÖZ

Toplumsal yaşamda gerçekleşen hızlı değişim ve dönüşümler, kişilerin yaşam tarzlarını, kültürlerini, değer yargılarını ve dünyaya bakış açılarını büyük ölçüde etkilemektedir. Günümüz toplumunda yaşanan bu hızlı değişimler, değişme ve dönüşme sürecini yoğun bir şekilde hisseden, toplumun yeniliklere en açık, hareketli ve çevresinden en fazla etkilenen kesim olan gençleri de önemli derecede etkisi altına almaktadır. Gençlik, insanların kişiliklerinin şekillendiği, hayatlarının en buhranlı dönemi olması nedeniyle bireylerin karmaşık problemlere sahip olduğu bir süreçtir. Gençlik döneminde oluşan bu çok yönlü meselelerin başında “din” gelmektedir.

Din, insanların zihin dünyasını etkileyen ve davranışlarına yön veren, böylelikle, fertlerin yaşam tarzlarını ve algılarını belirleyen en etkili faktörlerden biridir. Bu çerçevede gençlik çağı da, dönemin özelliği gereği dini konulara daha fazla yönelinen ve dini problemlerin artış gösterdiği bir zaman dilimidir. Bu açıdan toplumların geleceğine ayna tutan gençlerin din anlayışlarını ve dini yönelimlerini çözümlemek, toplumların sonraki dönemlerinde oluşacak din anlayışlarına ışık tutacak ve bu anlayışları tanıyarak anlamamıza yardımcı olacaktır.

Kendine has sosyal, kültürel ve dini değerlerinin yanında İslam Devrimi’nden sonra dindarlığa yönelik politikalarla iç içe olan İran gençliğinin modern süreçler karşısında din anlayışlarının nasıl bir değişim yaşadığı ayrı bir merak konusudur. Zira hâkim olan toplumsal atmosferde bir yandan belli bir dini kimliğin dayatıldığı İran gençleri diğer yandan teknolojik gelişmelerle birlikte küresel gelişmelere ve kültürel çeşitliliğe uyum sağlama gibi biraz daha modern toplum beklentilerine maruz kalmaktadırlar. Bu ikilem arasında sıkışan İran gençliğinin din anlayışlarında ve dini yaşayış biçimlerinde ne yönde ve hangi şekilde dönüşüm gerçekleştiği sorusunun cevabını bulmak önem arz etmektedir.

Bu bağlamda yapılan çalışma giriş, iki bölüm ve sonuç kısımlarından oluşmaktadır. Giriş bölümünde konu, problem, amaç - önem, hipotezler, kapsam - sınırlılıklar, yöntem, ölçme araçlarının geçerlilik ile güvenilirlikleriyle birlikte araştırmamızın kavramları olan gençlik ve din anlayışı ele alınmıştır. Birinci bölümde İran’ın dini inanç esasları, devlet yapısı, toplum biçimi, İran gençliği ve üniversitelerin yapısı hakkında bilgi aktarılmıştır. İkinci bölümde araştırma sonucunda elde edilen veriler ışığında, örneklem grubunun olgusal kimliğiyle ilgili bilgilere, İran’daki üniversite öğrencilerinin din anlayışlarına yönelik tutumlarına etki eden faktörlere ve sonuçların betimsel istatistiklerine yer verilmiştir. Sonuç kısmında ise, çalışmadaki bulgulara bağlı olarak ulaşılan sonuçlar ifade edilmiştir.

Gerek yüksek lisans ve gerek doktora eğitimim sürecinde her zaman teşvik edici olan ve önerileriyle ufkumu aydınlatan değerli danışman hocam Prof. Dr. Kemaleddin TAŞ’a, bilimsel bakış açısı kazanmamızda büyük pay sahibi olan değerli hocam Prof. Dr. Ramazan UÇAR’a, Tez İzleme Komitesinde yer alarak yardımlarını

esirgemeyen Prof. Dr. Ümit AKCA'ya, tez yazım aşamasında desteğini esirgemeyen ağabeyim Dr. Öğr. Üyesi Selahattin YAKUT'a, anket doldurma konusunda öğrencilere ulaşmamda katkıları bulunan İranlı dostlarıma teşekkürlerimi arz ediyorum.

İdris YAKUT
ISPARTA-2020



İÇİNDEKİLER

Sayfa

TEZ SAVUNMA SINAV TUTANĞI	ii
YEMİN METNİ	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
ÖNSÖZ	vi
İÇİNDEKİLER	viii
TABLolar DİZİNİ	xiii
KISALTMALAR DİZİNİ	xvii
GİRİŞ	1

1. BÖLÜM

İRAN'DA DİN-DEVLET-TOPLUM VE GENÇLİK

1.1. ŞİA VE İNANÇ ESASLARI	30
1.1.1. Şia'nın Doğuşu	31
1.1.2. Şia'nın İnanç Esasları	31
1.1.2.1. Tevhid	32
1.1.2.2. Adalet	32
1.1.2.3. Nübüvvet	33
1.1.2.4. İmamet	34
1.1.2.5. Mead	38
1.1.2.6. İnançla İlgili Diğer Meseleler	39
1.1.2.6.1. Re'cat	39
1.1.2.6.2. Beda	40
1.1.2.6.3. Takiyye	40
1.1.3. Şia'nın İbadet Esasları	41
1.1.3.1. Namaz	41
1.1.3.2. Oruç	43
1.1.3.3. Hac	43
1.1.3.4. Zekât	44
1.1.3.5. Humus	44
1.1.3.6. Cihad	45
1.1.3.7. Emr Bi'l Ma'ruf Nehy-i Ani'l Münker	45
1.1.3.8. Tevella ve Teberra	46
1.2. Şİİ İRAN TARİHİ	46
1.3. İRAN DEVLET MODELİ	53
1.3.1. Velayet-i Fakih (Rehberlik) Kurumu	54
1.3.2. Yasama Erki	55
1.3.2.1. İslami Şura Meclisi (Majles-e Shora-ye Eslami)	56
1.3.2.2. Anayasa Koruyucular Konseyi (Shora-ye Negahban)	57
1.3.2.3. Düzenin Yararını Teşhis Heyeti (Majma-e Tashkhis-e Maslahat-e Nezam)	57
1.3.3. Yürütme Erki	58

1.3.3.1. Cumhurbaşkanı	58
1.3.3.2. Bakanlar ve Bakanlar Kurulu	59
1.3.4. Yargı Erki	59
1.3.5. Diğer Kurumlar	60
1.3.5.1. Uzmanlar Meclisi (Meclis-i khobregan-e Rahbari)	60
1.3.5.2. Ulusal Güvenlik Konseyi (Şora-ye aliye Amniyate Melli)	61
1.4. İRAN TOPLUM YAPISI	62
1.4.1. Coğrafya	63
1.4.2. Sınıf Yapısı	64
1.4.2.1. Toprak Aristokrasisi	64
1.4.2.2. Din Adamları	65
1.4.2.3. Esnaf ve Tüccar Sınıfı	65
1.4.2.4. Köylüler	65
1.4.2.5. Yeni Orta Sınıf	66
1.4.2.6. İşçi Sınıfı	67
1.4.3. Etnik Yapı	67
1.4.3.1. Farslar	67
1.4.3.2. Azeri Türkleri	68
1.4.3.3. Kürtler	69
1.4.3.4. Araplar	69
1.4.3.5. Beluçlar	69
1.4.3.6. Türkmenler	70
1.4.3.7. Lurlar	70
1.5. İRAN'DA GENÇLİK VE ÜNİVERSİTELER	70
1.5.1. İran Gençliği ve Özellikleri	70
1.5.2. İran'da Üniversitelerin Gelişimi	76

2. BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN BULGULARI VE YORUMLAR

2.1. ÖRNEKLEM GRUBUNUN OLGUSAL KİMLİKLERİ	82
2.1.1. Cinsiyet	82
2.1.3. Medeni Durum	83
2.1.4. Konaklama Yapılan Yer	83
2.1.5. Milliyet	84
2.1.6. Aylık Gelir	84
2.1.7. Televizyon / İnternet / Cep Telefonu vb İletişim-Haberleşme Araçlarıyla Günlük Meşguliyet	85
2.1.8. Kişisel Gelişim Etkinliklerine (Kurs, Kitap Okuma, Spor vb.) Günlük Zaman Ayırma	85
2.1.9. Kişisel Dindarlık Algısı	86
2.1.10. İbadetlere Bağlılık	86
2.1.11. Din İle İlgili Görüş	87
2.2. ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN İNANÇ, İBADET, DUYGU VE DİNİN SOSYAL HAYATA AKTARIMINA ETKİ EDEN FAKTÖRLER	87
2.2.1. Cinsiyete Göre Üniversite Öğrencilerinin İnanç, İbadet, Duygu ve Sosyal Hayatla İlgili Tutumları	89

2.2.1.1. İnanç	89
2.2.1.2. İbadet	92
2.2.1.3. Duygu.....	94
2.2.1.4. Sosyal Hayat.....	95
2.2.2. Yaş Gruplarına Göre Üniversite Öğrencilerinin İnanç, İbadet, Duygu ve Sosyal Hayatla İlgili Tutumları	97
2.2.2.1. İnanç	97
2.2.2.2. İbadet.....	99
2.2.2.3. Duygu.....	101
2.2.2.4. Sosyal Hayat.....	102
2.2.3. Medeni Durumlarına Göre Üniversite Öğrencilerinin İnanç, İbadet, Duygu ve Sosyal Hayatla İlgili Tutumları	103
2.2.3.1. İnanç	104
2.2.3.2. İbadet	105
2.2.3.3. Duygu	107
2.2.3.4. Sosyal Hayat	108
2.2.4. Konaklama Yaptıkları Yerlere Göre Üniversite Öğrencilerinin İnanç, İbadet, Duygu ve Sosyal Hayatla İlgili Tutumları	110
2.2.4.1. İnanç	110
2.2.4.2. İbadet.....	111
2.2.4.3. Duygu.....	113
2.2.4.4. Sosyal Hayat.....	114
2.2.5. Milliyetlerine Göre Üniversite Öğrencilerinin İnanç, İbadet, Duygu ve Sosyal Hayatla İlgili Tutumları	115
2.2.5.1. İnanç	115
2.2.5.2. İbadet	117
2.2.5.3. Duygu	118
2.2.5.4. Sosyal Hayat	119
2.2.6. Aylık Gelir Durumlarına Göre Üniversite Öğrencilerinin İnanç, İbadet, Duygu ve Sosyal Hayatla İlgili Tutumları	120
2.2.6.1. İnanç	120
2.2.6.2. İbadet.....	123
2.2.6.3. Duygu.....	124
2.2.6.4. Sosyal Hayat.....	126
2.2.7. Televizyon, Bilgisayar, Telefon, İnternet vb. İletişim Araçlarıyla Günlük Meşguliyet Sürelerine Göre Üniversite Öğrencilerinin İnanç, İbadet, Duygu ve Sosyal Hayatla İlgili Tutumları	127
2.2.7.1. İnanç	128
2.2.7.2. İbadet.....	129
2.2.7.3. Duygu.....	131
2.2.7.4. Sosyal Hayat.....	132
2.2.8. Kişisel Gelişimlerine (Kurs, Kitap Okuma, Spor vb.) Günlük Ayrıdıkları Sürelere Göre Üniversite Öğrencilerinin İnanç, İbadet, Duygu ve Sosyal Hayatla İlgili Tutumları	133
2.2.8.1. İnanç	133
2.2.8.2. İbadet.....	135
2.2.8.3. Duygu.....	135
2.2.8.4. Sosyal Hayat.....	137

2.3. ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN İNANÇ, İBADET, DUYGU VE SOSYAL HAYATLA İLGİLİ BETİMSSEL İSTATİSTİKLERİ.....	138
2.3.1. Üniversite Öğrencilerinin İnançla İlgili Tutumları	138
2.3.1.1. Şia ve İslam	138
2.3.1.2. İslam Ülkeleri ve İran Liderliği	139
2.3.1.3. Mead (Ahiret İnancı) ve Dinin Kontrol İşlevi.....	139
2.3.1.4. Kıyamet ve Allah'ın Adaleti	140
2.3.1.5. İmamet Doktrini	141
2.3.1.6. İmamların Masumluğu, Rol Modelliği, İlimleri ve Şefaat Hakları.....	142
2.3.1.7. İmam Hüseyin'in İran Toplumundaki Yeri ve Önemi.....	145
2.3.1.8. Hz. Ali ve Peygamber Vasiliği	148
2.3.1.9. Peygamberlerin Yol Göstericiliği	149
2.3.1.10. İmam Mehdi ve Gaiplik	149
2.3.1.11. Şia ve Meleklerin Varlığı	150
2.3.2. Üniversite Öğrencilerinin İbadetle İlgili Tutumları	151
2.3.2.1. Kur'an-ı Kerim'in Farsça Mealinden Okunması.....	151
2.3.2.2. Dini Yasaklardan Kaçınma	152
2.3.2.3. Dini İnançların Tehlikeye Rağmen Korunması.....	153
2.3.2.4. Cihad ve Katılım İsteği	154
2.3.2.5. İran Toplumunda Ramazan Orucunun Yeri	155
2.3.2.6. İran Toplumunda Namaz.....	156
2.3.2.7. Dini Sorumlulukları Teşvik Etme	158
2.3.2.8. Şia'da Peygamber ve İmam Sevgisi	159
2.3.2.9. Aşura Merasimlerine Katılma ve Zincir Vurma	160
2.3.2.10. İmamların Doğum ve Ölüm Günlerinde İbadet Edilmesi	163
2.3.2.11. Humusun Verilmesi	164
2.3.2.12. Nevruz Bayramında İbadet Yapılması	165
2.3.3. Üniversite Öğrencilerinin Dini Duygu Durumlarıyla İlgili Tutumları	166
2.3.3.1. Allah'ı Anmanın Kişiyne Etkisi	166
2.3.3.2. Allah'ın Verdiği Nimetler İçin Razı Olma ve O'nun Sevgisini Hissetme	168
2.3.4. Üniversite Öğrencilerinin Sosyal Hayatla İlgili Tutumları	169
2.3.4.1. Şii-Sünni İlişkisi	169
2.3.4.2. Alışveriş, Dost Seçimi ve Evlilikte Mezhep Farklılığı	171
2.3.4.3. Evlilik Öncesi Flört.....	174
2.3.4.4. İran Toplumunda Mut'a Nikâhının Yeri	175
2.3.4.5. Aile İçi Kararlarda ve Miras Paylaşımında Cinsiyet Eşitliği	176
2.3.4.6. Dünya Zenginliğinin Kaybedilmesine Üzülme Durumu	178
2.3.4.7. Müzik Türleri ve Dindeki Yeri.....	179
2.3.4.8. Bir İş Yaparken Tevekkül Etme	180
2.3.4.9. Dini Bilginin Arttırılması İçin Çabalama.....	181
2.3.4.10. Helal ve Haram Olgusu	182
2.3.4.11. Yolculuk ve Tütsü İlişkisi	183
2.3.4.12. Hamilelik ve Ortamın Karaktere Yansıması	184
2.3.4.13. Ölüm ve Yarım Kalan İbadetler	185
2.3.4.14. Deprem Algısı.....	185
2.3.4.15. Türbe Ziyareti	187

2.3.4.16. Oy Kullanmanın Dini Durumu	189
SONUÇ ve ÖNERİLER	190
KAYNAKÇA	197
EKLER	214
ÖZGEÇMİŞ	226



TABLÖLAR DİZİNİ

Tablo 1. Farklı Büyüklükteki Evrenler İçin % 96 Güven Düzeyine Göre Örneklem Büyüklüğü	11
Tablo 2. Katılımcıların Dini İnanç Ölçeği Faktör Analizi Sonuçları	14
Tablo 3. Katılımcıların Dini İbadet Ölçeği Faktör Analizi Sonuçları	16
Tablo 4. Katılımcıların Dini Duygu Ölçeği Faktör Analizi Sonuçları	17
Tablo 5. Katılımcıların Dinin Sosyal Hayata Etkisi Ölçeği Faktör Analizi Sonuçları	18
Tablo 6. Örneklem Grubunun Cinsiyeti	82
Tablo 7. Örneklem Grubunun Yaşı	82
Tablo 8. Örneklem Grubunun Medeni Durumu	83
Tablo 9. Örneklem Grubunun Konaklama Yaptıkları Yer	83
Tablo 10. Örneklem Grubunun Milliyeti	84
Tablo 11. Örneklem Grubunun Aylık Gelir Durumu	84
Tablo 12. Örneklem Grubunun Televizyon / İnternet / Cep Telefonu Vb İletişim-Haberleşme Araçlarıyla Meşguliyet Durumu	85
Tablo 13. Örneklem Grubunun Kişisel Gelişim Etkinliklerine (Kurs, Kitap Okuma, Spor vb.) Günlük Zaman Ayırma Durumu	85
Tablo 14. Örneklem Grubunun Kişisel Dindarlık Algısı	86
Tablo 15. Örneklem Grubunun İbadetlerine Bağlılıkları	86
Tablo 16. Örneklem Grubunun Din İle İlgili Görüşleri	87
Tablo 17. Katılımcıların Ölçek Puanlarına İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler	89
Tablo 18. Katılımcıların Cinsiyet Değişkenine Göre İnanç Ölçeği Puanlarına İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler ve Puanların Karşılaştırılması	89
Tablo 19. Katılımcıların Cinsiyet Değişkenine Göre İbadet Ölçeği Puanlarına İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler ve Puanların Karşılaştırılması	92
Tablo 20. Katılımcıların Cinsiyet Değişkenine Göre Dini Duygu Ölçeği Puanlarına İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler ve Puanların Karşılaştırılması	94
Tablo 21. Katılımcıların Cinsiyet Değişkenine Göre Dinin Sosyal Hayata Etkisi Ölçeği Puanlarına İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler ve Puanların Karşılaştırılması	95
Tablo 22. Katılımcıların Yaş Değişkenine Göre İnanç Ölçeği Puanlarına İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler ve Puanların Karşılaştırılması	97
Tablo 23. Katılımcıların Yaş Değişkenine Göre İbadet Ölçeği Puanlarına İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler ve Puanların Karşılaştırılması	99
Tablo 24. Katılımcıların Yaş Değişkenine Göre Duygu Ölçeği Puanlarına İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler ve Puanların Karşılaştırılması	101
Tablo 25. Katılımcıların Yaş Değişkenine Göre Dinin Sosyal Hayata Etkisi Ölçeği Puanlarına İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler ve Puanların Karşılaştırılması	102
Tablo 26. Katılımcıların Medeni Durum Değişkenine Göre İnanç Ölçeği Puanlarına İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler ve Puanların Karşılaştırılması	104

Tablo 27. Katılımcıların Medeni Durum Değişkenine Göre İbadet Ölçeği Puanlarına İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler ve Puanların Karşılaştırılması	106
Tablo 28. Katılımcıların Medeni Durum Değişkenine Göre Dini Duygu Ölçeği Puanlarına İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler ve Puanların Karşılaştırılması	107
Tablo 29. Katılımcıların Medeni Durum Değişkenine Göre Dinin Sosyal Hayata Etkisi Ölçeği Puanlarına İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler ve Puanların Karşılaştırılması.....	109
Tablo 30. Katılımcıların Konaklama Yaptıkları Yer Değişkenine Göre İnanç Ölçeği Puanlarına İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler ve Puanların Karşılaştırılması	110
Tablo 31. Katılımcıların Konaklama Yaptıkları Yer Değişkenine Göre İbadet Ölçeği Puanlarına İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler ve Puanların Karşılaştırılması	112
Tablo 32. Katılımcıların Konaklama Yaptıkları Yer Değişkenine Göre Dini Duygu Ölçeği Puanlarına İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler ve Puanların Karşılaştırılması	113
Tablo 33. Katılımcıların Konaklama Yaptıkları Yer Değişkenine Göre Dinin Sosyal Hayata Etkisi Ölçeği Puanlarına İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler ve Puanların Karşılaştırılması	114
Tablo 34. Katılımcıların Milliyet Değişkenine Göre İnanç Ölçeği Puanlarına İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler ve Puanların Karşılaştırılması.....	116
Tablo 35. Katılımcıların Milliyet Değişkenine Göre İbadet Ölçeği Puanlarına İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler ve Puanların Karşılaştırılması.....	117
Tablo 36. Katılımcıların Milliyet Değişkenine Göre Dini Duygu Ölçeği Puanlarına İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler ve Puanların Karşılaştırılması	118
Tablo 37. Katılımcıların Milliyet Değişkenine Göre Dinin Sosyal Hayata Etkisi Ölçeği Puanlarına İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler ve Puanların Karşılaştırılması	119
Tablo 38. Katılımcıların Aylık Gelir Değişkenine Göre İnanç Ölçeği Puanlarına İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler ve Puanların Karşılaştırılması.....	121
Tablo 39. Katılımcıların Aylık Gelir Değişkenine Göre İbadet Ölçeği Puanlarına İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler ve Puanların Karşılaştırılması.....	123
Tablo 40. Katılımcıların Aylık Gelir Değişkenine Göre Dini Duygu Ölçeği Puanlarına İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler ve Puanların Karşılaştırılması	125
Tablo 41. Katılımcıların Aylık Gelir Değişkenine Göre Dinin Sosyal Hayata Etkisi Ölçeği Puanlarına İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler ve Puanların Karşılaştırılması	126
Tablo 42. Katılımcıların Televizyon, Bilgisayar, Telefon, İnternet vb. İletişim Araçlarıyla Günlük Meşguliyet Sürelerine Göre İnanç Ölçeği Puanlarına İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler ve Puanların Karşılaştırılması	128
Tablo 43. Katılımcıların Televizyon, Bilgisayar, Telefon, İnternet vb. İletişim Araçlarıyla Günlük Meşguliyet Sürelerine Göre İbadet Ölçeği Puanlarına İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler ve Puanların Karşılaştırılması	130

Tablo 44. Katılımcıların Televizyon, Bilgisayar, Telefon, İnternet vb. İletişim Araçlarıyla Günlük Meşguliyet Sürelerine Göre Dini Duygu Ölçeği Puanlarına İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler ve Puanların Karşılaştırılması	131
Tablo 45. Katılımcıların Televizyon, Bilgisayar, Telefon, İnternet vb. İletişim Araçlarıyla Günlük Meşguliyet Sürelerine Göre Dinin Sosyal Hayata Etkisi Ölçeği Puanlarına İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler ve Puanların Karşılaştırılması	132
Tablo 46. Katılımcıların Kişisel Gelişimlerine (Kurs, Kitap Okuma, Spor vb.) Günlük Ayırdıkları Sürelere Göre İnanç Ölçeği Puanlarına İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler ve Puanların Karşılaştırılması	134
Tablo 47. Katılımcıların Kişisel Gelişimlerine (Kurs, Kitap Okuma, Spor vb.) Günlük Ayırdıkları Sürelere Göre İbadet Ölçeği Puanlarına İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler ve Puanların Karşılaştırılması	135
Tablo 48. Katılımcıların Kişisel Gelişimlerine (Kurs, Kitap Okuma, Spor vb.) Günlük Ayırdıkları Sürelere Göre Dini Duygu Ölçeği Puanlarına İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler ve Puanların Karşılaştırılması	136
Tablo 49. Katılımcıların Kişisel Gelişimlerine (Kurs, Kitap Okuma, Spor vb.) Günlük Ayırdıkları Sürelere Göre Dinin Sosyal Hayata Etkisi Ölçeği Puanlarına İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler ve Puanların Karşılaştırılması	137
Tablo 50. Şia İslam'ın Gerçek Temsilcisidir Düşüncesi	138
Tablo 51. İslam Ülkeleri Sadece İran'ın Etrafında Birleşebilirler Düşüncesi	139
Tablo 52. Mead (Ahiret İnancı) ve Dini Kontrol	140
Tablo 53. Kıyamet, Allah'ın Adaletini İcra Etmesi İçin Gereklidir Düşüncesi	141
Tablo 54. İmamet Temel İnanç Esaslarından Biridir Düşüncesi	141
Tablo 55. İmamlar Masumdurlar, Hiç Günah İşlemezler Düşüncesi	143
Tablo 56. İmamlar Din ve Dini Görevleri Yerine Getirmede En İyi ve Mükemmel Örneklerdendir Düşüncesi	144
Tablo 57. İmamların Şefa'at Etme Hakkı Vardır Düşüncesi	145
Tablo 58. İmamlar İlimde En Üstün Kimselerdir Düşüncesi	145
Tablo 59. İmam Hüseyin Özgürlüğün Simgesidir Düşüncesi	146
Tablo 60. Hz. Hüseyin'e Sevgi Beslemeyen Allah'a da Sevgi Beslemez Düşüncesi	147
Tablo 61. Hz. Hüseyin'in Şehadetiyle İslam'ın İzzeti Artmıştır Düşüncesi	147
Tablo 62. Hz. Ali Peygamber'in Vasisidir Düşüncesi	148
Tablo 63. Peygamberler, İnsanları Allah'a Yönlendirirler Düşüncesi	149
Tablo 64. İmam-ı Zaman'ın Zuhur Etmesiyle Birlikte Dünya Eşitlik ve Adaletle Dolacaktır Düşüncesi	150
Tablo 65. Melekler Vardır ve Allah'ın Emirlerini Yerine Getirirler Düşüncesi	151
Tablo 66. Kur'an'ın Farsça Mealinden Okunmasıyla İlgili Tutum	151
Tablo 67. Dinin Yasaklamış Olduğu İşleri Yapmaktan Kaçınmayla İlgili Tutum ..	153
Tablo 68. Dini İnançları Korumak İçin Kendini Tehlikeye Atmayla İlgili Tutum ..	153
Tablo 69. Cihad Hükmünün Ortaya Çıkması Durumunda Katılma Tutumu	154
Tablo 70. Dini Bir Özür Olmaması Durumunda Ramazan Ayında Oruç Tutmayla İlgili Tutum	155
Tablo 71. Namazların Düzenli ve Vaktinde Kılınmasıyla İlgili Tutum	156
Tablo 72. Namaz Kılarken Tadil-i Erkâna Riayet Edilmesiyle İlgili Tutum	157

Tablo 73. Cuma Namazlarını Kılmayla İlgili Tutum.....	157
Tablo 74. Etrafında Bulunan Kimseleri Dini Vecibelerini Yerine Getirmesi İçin Teşvik Etmeyle İlgili Tutum.....	158
Tablo 75. Peygamberimizi Sevmeyen Kişilerin Sevilmemesiyle İlgili Tutum	160
Tablo 76. İmamları Sevmeyen Kişilerin Sevilmemesiyle İlgili Tutum	160
Tablo 77. Aşura Merasimlerine Katılmayla İlgili Tutum.....	161
Tablo 78. Zincir Vurarak Hz. Hüseyin'in Acısını Yaşamayla İlgili Tutum.....	162
Tablo 79. İmamların Doğum ve Ölüm Günlerinde İbadet Edilmesiyle İlgili Tutum.....	163
Tablo 80. Humusun Verilmesiyle İlgili Tutum	164
Tablo 81. Nevruz Bayramında İbadet Yapılmasıyla İlgili Tutum	165
Tablo 82. Allah'ı Anarak Sükûnet Bulmayla İlgili Tutum.....	167
Tablo 83. Allah'ın Huzurunda Yalvardıktan Sonra Hafiflik Hissetmeyle İlgili Tutum.....	167
Tablo 84. İlahi Görevleri Yerine Getirirken Kendinden Geçmeyle İlgili Tutum	168
Tablo 85. Allah'ın Verdiği Nimetler İçin Rızı ve Hoşnut Olmayla İlgili Tutum ...	168
Tablo 86. Hayatta Allah'ın Zarafetini ve Sevgisini Hissetmeyle İlgili Tutum.....	169
Tablo 87. Yaşanılan Yerdeki Sünnilerle Komşuluk İlişkileri Hakkındaki Tutum ..	170
Tablo 88. Sünnilerin Düğün, Cenaze Gibi Törenlerine Katılmayla İlgili Tutum....	171
Tablo 89. Diğer Mezheplerden Olanlardan Alışveriş Yapmayla İlgili Tutum.....	172
Tablo 90. Arkadaş ve Dost Seçerken Şii Olup Olmamasıyla İlgili Tutum	173
Tablo 91. Evlilikte Mezhebin Önemiyle İlgili Tutum.....	173
Tablo 92. Gençlerin Evlilik Öncesi Evlenecekleri Kişilerle Arkadaşlıkları Normal Karşılamaıyla İlgili Tutum	174
Tablo 93. Mut'a Nikâhının Normal Karşılanmasıyla İlgili Tutum.....	176
Tablo 94. Aile İçi Kararlarda Erkek ve Kadınların Eşit Söz Hakkı Olması Gerektiğiyle İlgili Tutum	177
Tablo 95. Miras Paylaşımında Erkeklerin ve Kadınların Eşit Hakka Sahip Olmasıyla İlgili Tutum	178
Tablo 96. Dünya Zenginliğinin Kaybedilmesi Durumunda Üzülmeye İlgili Tutum.....	179
Tablo 97. Değişik Müzikleri Dinlemek İçin Dini Hükümlerin Araştırılmasıyla İlgili Tutum	180
Tablo 98. Bir İş Yaparken Allah'a Tevekkül Etmeyle İlgili Tutum	181
Tablo 99. Dini Bilginin Arttırılması İçin Çabalamayla İlgili Tutum	182
Tablo 100. Helale ve Harama Dikkat Etmeyle İlgili Tutum	183
Tablo 101. Yolculuk Sırasında Arabayı Tütsülemekle İlgili Tutum	183
Tablo 102. Hamile Bir Kadının Bulunduğu Ortamın Çocuğun Karakterine Etki Ettiği Düşüncesine Yönelik Tutum	184
Tablo 103. Ölen Bir Kişinin Yarım Kalan İbadetlerinin Yerine Getirilmesinde Fayda Sağlayacağı Düşüncesiyle İlgili Tutum.....	185
Tablo 104. Depremin Allah'ın Gönderdiği Bir Azap Olduğu Düşüncesiyle İlgili Tutum.....	186
Tablo 105. Gezinti Amacıyla Yapılan Yolculukların Türbe Ziyareti İçin Yapılan Yolculuklara Tercih Edilmesiyle İlgili Tutum	188
Tablo 106. Ülke Yönetimi İçin Oy Kullanmanın Dini Bir Görev Olmasıyla İlgili Tutum.....	189

KISALTMALAR DİZİNİ

Akt.	: Aktaran
AKK	: Anayasa Koruyucular Konseyi
AKMB	: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı
A.Ü.İ.F	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Bsk.	: Baskı
C.	: Cilt
C.Ü.S.B.	: Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler
Çev	: Çeviren
Der.	: Dergisi
drl.	: Derleyen
D.E.Ü	: Dokuz Eylül Üniversitesi
DEÜİFD	: Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
DMO	: Devrim Muhafızları Ordusu
DYTK	: Düzenin Yararını Teşhis Konseyi
Ed.	: Editör
Enst.	: Enstitü
E.Ü.	: Erciyes Üniversitesi
E.Ü.S.B.E.	: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
f	: Frekans
Fak.	: Fakültesi
FÜİFD	: Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
GÜ	: Gazi Üniversitesi
İRAM	: İran Araştırmaları Merkezi
KMO	: Kaiser Meyer Olkin
Mat.	: Matbaası
M.E.	: Milli Eğitim
N	: Toplam
No	: Numara
ORSAM	: Ortadoğu araştırmaları Merkezi
P	: Anlamlılık
S.	: Sayı
s.	: sayfa
ss.	: sayfa sayısı
Ss.	: Standart Sapma
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
TODAİE	: Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü
U	: Mann Whitney U Test Değeri
U.Ü.S.B.E.	: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Üniv.	: Üniversitesi
v.b.	: ve benzeri
vd.	: ve diğerleri, ve devamı
Yay.	: Yayınları, yayınevi
X	: Aritmetik Ortalama
X²	: Kruskal Wallis H Test Değeri
%	: Yüzde

GİRİŞ

İnsanlığın doğuşundan itibaren ortaya çıkan toplumlarda, bireylerin yaşam alanında önemli bir yer tutan ve insanların hayatına yön vermede merkezi bir rol üstlenen din, hem toplumsal değişime dolaylı ya da doğrudan müdahil olarak hem de değişen şartlara ayak uydurarak sürekli var olmuştur. Bu bağlamda din, toplumları etkilediği gibi, kişilerin düşünce yapılarındaki dönüşümler nedeniyle, fertlerin toplamı olan toplumlardan da etkilenmiştir. Dolayısıyla din ve toplum karşılıklı etkileşim içerisindeyler.

Dinamik bir yapıya sahip olan din ve toplum ilişkisi insanlık tarihi devam ettiği sürece varlığını korumaya devam edecektir. Bu nedenle toplumsal değişimlerde önemli bir rol üstlenen dini, toplumdan ve toplumu da dinden ayrı nitelemek ve anlamlandırmak olası değildir. Her yeni din, üzerinde az ya da çok etkisi olmuş yeni toplum modelleri ortaya çıkarırken kişilerin düşüncelerinin ve davranışlarının yeniden şekillenmesine neden olmaktadır. Bu bağlamda dinin en önemli toplumsal işlevlerinden biri mensuplarına, değişik sosyal durumlar karşısında tutum ve tavır belirlemelerini sağlayan zihniyet kazandırma fonksiyonudur. Bu şekilde din, insanların dünyaya karşı olumlu ya da olumsuz tavır takınmalarını sağlayarak yaşamlarına yön vermektedir. Dinin, toplum üzerindeki fonksiyonlarından bir diğeri de toplumsal kontrolü sağlama araçlarından biri olan meşrulaştırma gücüdür. Bu bağlamda din, toplum mekanizması içinde olan bireylerin karşılıklı ilişkilerinde kişilerin davranışlarını kendi düşünce sistemleri içinde meşru olarak görmelerini sağlar ve çalışma hayatı, evlilik, eğitim, ekonomi, kültür gibi toplumun yapısını oluşturan sistemlerin işlevselliğini korumasına yardımcı olur. Ayrıca din, toplumsal yaşamın tüm alanları ile ilgili normlar oluşturarak toplum üzerinde yapılandırma ve düzenleme işlevine de sahiptir.

Dinin toplum üzerindeki etkisi gibi, toplumsal yapıda meydana gelen değişimler de dinde birtakım değişimlere neden olabilmektedir. Özellikle şehirleşme ve sanayileşmenin artmasıyla birlikte ortaya çıkan modern düşünce tarzı, tüm toplumlara ve dinlere yenilenme zorunluluğu getirmektedir. Dolayısıyla yeni bir hayat anlayışı sunan modernizm, toplumların geleneksel yapıları üzerinde köklü değişimlere

yol açarak geleneksel din anlayışlarını, tutum ve davranışları etkileyerek dönüşümlere neden olmuştur. Buradan hareketle dinlerin içinden çıktıkları çevre şartlarından etkilenecek toplumsal değişim ve dönüşümlere karşı kendini koruyamadığı söylenebilir.

Bütün bu etkileşimlerden en çok etkilenen sosyal kesimin başında gençlik gelmektedir. Çocukluktan yetişkinliğe adımın atıldığı gençlik dönemi, kişilerin kimlik karmaşası yaşadığı, dolayısıyla yabancılaşma ve yalnızlık sorunları yaşadığı özel bir dönemdir. Bu evrede bulunan bireylerin, toplumun değer yargılarını, inanç ve tutumlarını benimseyip içselleştirmeleri toplumla bütünleşmeleri ve toplumda kendilerine yer edinmeleri açısından önemlidir. Gençlik, içinde yaşadıkları toplumun temel özelliklerini çağın gereksinimlerine göre yorumlayıp geliştirecek ve toplumların geçmişiyle geleceği arasında köprü olacak, aynı zamanda toplumun geleceğini inşa edecek önemli bir sosyal yapıdır. Dolayısıyla bu yapının özelliklerini, yaşadıkları sorunları bilmek ve çözümler üretmek araştırmacıların en önemli görevlerinden biridir.

Gençlik aynı zamanda doğuştan var olan dini duyguların uyanmaya başladığı, dönemin özelliği gereği yaşanan bunalımların ve çatışmaların din anlayışlarına da yansıdığı ve dini duyguların tamamen belirginleştiği kritik bir evredir. Bağımsızlık duygusunun en yoğun biçimde yaşandığı bu dönemde, anne-babadan uzaklaşarak arkadaşlara yönelme sonucunda ebeveynlerle yaşanması muhtemel çatışmalar, kişilerin davranışlarına yön veren dini değerlerle gençler arasında da çatışmalara neden olabilir. Özellikle yaşamlarını sürdürdükleri toplumda hâkim olan atmosferin belli bir dini kimlik dayattığı İran gençliğinin, modernleşme ile birlikte dini değerlerle çatışması daha belirgin olarak ortaya çıkabilmektedir.

İran Anayasası'na göre ülkenin resmi mezhebi Şiiğin On İki İmam inancıdır. Temel olarak Şiiler, Hz. Muhammed'in Allah'ın elçisi ve peygamberi olduğuna inanmakla beraber Hz. Ali'nin ilk halife olduğunu öne sürerek Hz. Ali üzerine inşa edilen bir ehl-i beyt sevgisi taşımaktadırlar. Bu bağlamda Şii mezhebinin temel inançları arasında Hz. Ali'nin, Hz. Muhammed'den sonra insanların en fâziletlisi olduğu ve Hz. Muhammed'in kendisinden sonra Müslümanların temsilcisi olarak Hz. Ali'yi işaret ettiği görüşlerini saymak mümkündür. Ayrıca Hz. Ali sonrasında hilafetin

oğulları ve torunları arasında sürmesi gerektiğini öne sürerek O'nun soyu dışında gelen halifelerin haksızlık ve zulüm yaparak bu makamı ele geçirdiklerini ileri sürmektedirler ki bu konularda Sünnilerden ayrılmaktadırlar.

İbadet esasları açısından bakıldığında Şiilerle Sünnileri ayırtıran en önemli farklılıkların namaz konusu üzerine olduğu gözlemlenmektedir. Bu çerçevede Şiiler öğle ve ikindi namazları ile akşam ve yatsı namazlarını birleştirerek üç vakitte kılmaktadırlar. Ayrıca namaza çağrı olan ezana ilaveler yapılması Şiilerin farklılıklarından bir tanesidir.

İran'ın resmi mezhebini oluşturan Şiilikte en önemli unsurlardan biri de İmamet anlayışıdır. Bu anlayışa göre Hz. Peygamber'den sonra ümmetin manevi ve siyasi liderliğini peygamberlerde bulunan niteliklere sahip (vahiy alma dışında) bir kişi üstlenecektir. Dolayısıyla imamlık kişilerin isteklerine göre değil Allah tarafından tayin edilir. Bu açıdan bakıldığında Sünnilerde siyasi bir çerçevede değerlendirilen imamlık, Şiilerde dini bir hal almaktadır.

Şiiliğin temel inanç esaslarından biri olan imamet anlayışı bugünkü İran devlet sisteminin temelini oluşturan Velayet-i Fakih kavramının ana prensibini oluşturmaktadır. Bu doktrine göre, şuan kayıp olan ve döndüğünde dünyaya adalet dağıtacağına inanılan on ikinci imam gelene kadar onu temsilen dini âlimler arasından bir kişi halkına rehberlik edecektir.

1979 İran İslam Devrimi sonrasında oluşturulan yeni devlet modelinde Rehberlik Kurumu siyasetin merkezinde yer alırken, yeni anayasayla birlikte diğer kurum ve kuruluşlar bu kuruma göre şekillendirilmiştir. Yeni anayasaya göre şekillendirilen kurumlar her ne kadar demokratik gibi görünse de özellikle seçimlere girecek adayların uygunluğunu dini lidere tam bağlı Anayasa Koruyucular Konseyi'nin belirlemesi halkın seçme özgürlüğüne ipotek koymaktadır. Aynı zamanda yürütmenin başı cumhurbaşkanı olmasına rağmen tüm yetkilerin elinde olmaması ve cumhurbaşkanı seçilebilmek için Rehber'in onayından geçme şartı olması, dini liderin sistem içindeki ağırlığını ortaya koyarken halkın iradesiyle seçilmiş olsa bile cumhurbaşkanının dini lider karşısında yeterince güçlü olmadığını gözler önüne sermektedir.

Bu açıdan bakıldığında 1979 devriminden sonra İslam Cumhuriyeti adıyla kurulan yeni sistemde kurum ve kuruluşların yapısı itibarıyla yönetim sistemi içerisinde krizlerin olması olanaklar dâhilindedir. Çünkü bir tarafta bütün yetkileri elinde bulunduran ve kimseye karşı hesap verme zorunluluğu bulunmayan bir Rehber varken, diğer tarafta seçimle işbaşına gelen, öncelikle halka ve sonrasında meclis ile rehber karşı sorumlu olan bir cumhurbaşkanı bulunmaktadır. Dolayısıyla bu sistem içerisinde seçilmişler ve atanmışlar şeklinde iki kısım bulunsa da sistemin en tepesindeki gücün dini lider olması münasebetiyle seçilmiş kişilerin ve kurumların yeterince işlevi yoktur.

1. Konu ve Problem

Günümüz dünyası bilim ve teknolojinin ilerlemesiyle birlikte çok hızlı değişimler yaşamakta ve bu değişimler, toplumları oluşturan bireylerin yaşam tarzlarını, duygu ve düşünce yapılarını, değer yargılarını etkileyerek sosyal dönüşümlere yol açmaktadır. Bu bağlamda her toplum kendi dinamikleri çerçevesinde az ya da çok değişime uğrayarak değişim ve dönüşümlerden payını almaktadır.¹ Yaşanan bu hızlı gelişmeler beraberinde fertler arasında uyumsuzluk, çatışma, yabancılaşma gibi problemler getirmiştir. Bu etkilenmeleri derinden hissedenden kesimin başında toplumların en dinamik yapılarından biri olan gençler gelmektedir. Her ne kadar toplumu oluşturan bütün kesimler bu problemlerden etkilense de, gençlik döneminin özelliği olan çabuk reaksiyon gösterme eğiliminden dolayı, bu problemler genç kuşaklar üzerinde hemen etkisini hissettirmektedir. Kısaca belirtmek gerekirse gençlik, içinde bulunduğu toplumun bir yansıması olarak karşımıza çıkmakta ve gençliğin yaşadığı problemler aynı zamanda toplumun problemi haline gelmektedir. Bu durumda daha sağlıklı, uyumlu, dengeli bir toplum için, toplumun geleceği olan gençlerin problemlerinin çeşitli yönleriyle, bütünlük içinde ele alınması ve çözümlenmesi gerekmektedir.²

Toplumsal bir gerçeklik olan gençlerin tutum ve davranışlarının şekillenmesinde aile, okul, çevre gibi birçok faktör rol oynamaktadır. Aynı zamanda

¹ Ünver Günay - A. Vehbi Ecer, *Toplumsal Değişme, Tasavvuf, Tarikatlar ve Türkiye*, E.Ü. Yay., Kayseri, 1999, s. 10.

² Mehmet Bayyığıt, “*Üniversite Gençliğinin Dini İnanç, Tutum ve Davranışları Üzerine Bir Araştırma*”, Uludağ Üniv., Sosyal Bilimler Enst., (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Bursa, 1989, s. 2.

toplumun sosyal, ekonomik, kültürel yapısı da gençlerin kimlik oluşumlarında pay sahibi olurken, insanların yaşamlarının her anında etkisini gösteren “din” de sayılan etkenler arasında önemli bir yere sahiptir. Bu çerçevede dinin, yönetim sisteminin asli unsuru ve dini sembollerin sistemin temel bileşeni olduğu İran İslam Cumhuriyeti’nde, gençlerin dünya üzerindeki değişimlerden ne şekilde etkilendiklerini ve bu etkilenmelerin din anlayışlarında ne tür bir değişikliğe yol açtığını araştırmak önemli bir konudur.

Yaşamlarının tamamını İslam Cumhuriyeti’nin dini hükümeti gölgesinde geçiren insanların özellikle de gençlerin dine olan yaklaşımları, hem toplumun tüm katmanlarında ideal olarak görülen İslam’ı hâkim kılma çabasında olan ve siyasi güç piramidinin en tepesinde bulunan dini liderlik müessesesinin hem de araştırmacıların önemsedikleri ve öncelikledikleri konulardan biridir.³ Dini inançların korunması ve toplum inancının çeşitli etmenlere karşı sürdürülebilirliğinin sağlanması, dini sembollerin ve argümanların yaygın olarak bulunduğu her toplumun endişelerinden biri olmuştur.⁴ Özellikle modernite ve bileşenlerinin etkisi sonucunda, sosyal-dini açıdan çatışma halinde olan çağdaş İran toplumunun geleceğinin şekillenmesi yönünden, modernliğin kaynağı olarak düşünülen üniversitelerde öğrenim gören gençlerin dini durumlarının ve dine bağlılıklarının takip edilmesi her zamankinden daha fazla araştırmacıların ilgisini çeken konu halini almıştır.

Ergenlik döneminin sona ermesini ve yetişkinliğe ilk adımın atılmasını ifade eden ve dini yönelim açısından da önem arz eden gençlik döneminde bireylerin sosyal ve dini yaşamı üzerinde toplumsal özelliklerin yanı sıra sosyo-psikolojik özellikler de etkili olmaktadır. Ayrıca tüm toplumlar, dinin temel inançları hususunda kendi ritüellerini barındırmaktadır. Bu açıdan bakıldığında çalışmanın konusunu İran’ın başkenti Tahran’da bulunan üniversite gençliğinin dini hayat tarzları ve toplumu oluşturan unsurlar arasındaki ilişkilere bağlı olarak gerçekleşen değişim ve dönüşümler oluşturmaktadır. Bu çerçevede İran gençliğinin dini tutumlarını tespit

³ Mohammad Reza Taleban, “*Of’ul Dindari ve Ma’nevîyyat dar İran: Tevehhum ya Vagiiyyet(İran’da Dindarlık ve Maneviyatın Azalması: Yanılsama ya Gerçeklik)*”, Hovze ve Daneshgah, Sal 9, Shomareh 35, Tabestan 1382/2003, s. 36-38.

⁴ Shehla Mosizadeh - Mahmud Elmi, “*Berresi Rabethe Beyn Sebok Zindegi ve Baverhay-e Dini Daneshjoyan Daneshgah Azad Eslami Vahed Verzeghan (Azad İslami Üniversitesi Öğrencilerinin Yaşam Biçimleri ile Dindarlıkları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi)*”, Motalaat Cameah Shenashi, Sal 8, Shomareh 29, Zemestan 1394/2015, s. 7-20.

edebilmek adına araştırmanın problemi şu şekildedir: İran’da bulunan üniversite gençliğinin din anlayışları, dine yönelik tutum ve davranışları nasıldır ve din anlayışlarına etki eden faktörler nelerdir?

Yukarıda ifade edilen araştırma sorusunun cevapları aranırken İmamiyye Şiası esas alınmıştır. Çünkü bilindiği üzere Şia, kendi içerisinde yekpare değildir. İran, Ehl-i Sünnete daha yakın olan ve eflat meftul anlayışına sahip Zeydiye, Caferi Sadık’tan sonraki imamları kabul etmeyen, Mehdilik anlayışının son derece etkin olduğu ve “Yediciler” olarak bilinen İsmailiyye ve tamamen batını bir grup olan Karmatiler gibi farklı Şii grupları içinde barındırmaktadır.

2. Amaç ve Önem

Dünyamız son yüzyılda insanlığın hiç alışık olmadığı bir hızda değişim, gelişim ve dönüşüm yaşamaktadır. Başta iletişim ve sanayi dallarında olmak üzere gerçekleşen bu şaşırtıcı ilerleme, tüm dünyada insanların inançlarını ve tutumlarını etkisi altına almış, olumlu veya olumsuz sosyal ve dini dönüşümlerin yaşanmasına neden olmuştur.⁵ Bu değişimlerle birlikte bilişsel, duygusal ve toplumsal alanları etkileyen faktörlerin çoğalması, dinin ve dindarlığın en önemli parçasını oluşturduğu İran gibi dine dayalı toplumlarda dini inançları etkilemiş, bu toplumları oluşturan kişilerin dine olan bakış açılarında farklılıklara neden olmuş, dine olan ilgi düzeyinde inişler çıkışlar olmasına sebebiyet vermiştir. Dolayısıyla dinin siyaset, eğitim gibi kurumların alt yapısını oluşturduğu, devrim gibi önemli gelişmelerin kaynağı olduğu, siyasi bir güç elde etmek için önemli bir faktör halini aldığı, yani devlet ve toplum yapısının din ve dindarlık üzerine kurulduğu İran toplumunda farklı zamanlarda din algısını araştırmak önemli ve zaruridir.⁶ Özellikle yaşanan değişimleri en çabuk şekilde hissedenden ve hızlı bir şekilde reaksiyon veren hiç kuşkusuz toplumların en dinamik grubu olan gençlerin, özelde ise değişimlerin kaynağı olarak görülen üniversite öğrencilerinin içine düştükleri din anlayışı problemi karşısında hangi

⁵Hamed Yaghubi vd., “*Berresi Vaziyat Gerayesh be Nemaz Khanden der Beyn Daneshjoyan ber hes-i Motegayyerha-ye Cemiyetshenahkti (Üniversite Öğrencileri Arasında Namaz Kılma Eğilimi Durumunun Demografik Değişkenler Açısından İncelenmesi)*”, Culture in The Islamic University, 2013 (Summer) 7 , Vol. 3, No.2, s. 187-216.

⁶ Ali Reza Shojaeezend vd., “*Berresi Vaziyat Dindari dar Beyn Daneshjoyan (Üniversite Öğrencilerinin Dindarlık Durumlarının İncelenmesi)*”, Faslnameh Motalaat Melli, 26, Sal Heftom (7), Shomareh Do (2), 1385/2006, s. 55-80.

değişkenlere bağlı olarak ne tür tepkiler verdiklerini araştırmak daha da zorunluluk arz etmektedir.

İslam devrimi ile birlikte büyük bir dini değişim yaşayan İran toplumunda bazı araştırmacılara göre üniversite gençliğinin davranışları, dine olan bağlılıkları açısından tehlike arz etmektedir.⁷ Bunun nedeni olarak bilim ve din gibi toplumların üzerinde etkili olan iki baskın ve kıymetli gücün, İran üniversitelerinde birbirinin yanında bazen de bir mücadele içinde olmasından dolayı üniversite öğrencilerinin bu durumdan etkilenmiş olmaları gösterilebilir.⁸ Bu nedenle İslam devriminden itibaren dindar bir nesil yetiştirme uğraşında olan İran devletinin bu hedefinde ne kadar başarılı olduğunu saptamak önemlidir.⁹

Gençler, toplumların yakın gelecekteki konumlarını belirleyecek, birçok alanda toplumları yönlendirecek fonksiyona sahip, toplumu oluşturan gruplar içerisinde farklı bir yer işgal eden kesimdir. Bu nedenle genç nüfusunun fazla olması nedeniyle yeni davranış biçimlerine ve toplumsal olgulara açık bir toplum olan İran'ın gençleri arasındaki dindarlık durumlarının ve biçimlerinin belirlenmesinde, ülkenin gelecekteki yönünü tayin etme açısından fayda vardır. İşte bu çalışma din ve toplum arasındaki etkileşimlerden yola çıkarak, gençler üzerinde oluşturulan teoriler ışığında, özelde Tahran Üniversitesi'nde öğrenim gören gençlerin genelde ise İran gençliğinin din anlayışlarını yansıtmayı amaçlamaktadır.

3. Hipotezler

Bir araştırma konusunda sonuçları geçerli kılabilen hipotezler sunabilmek için sistemli bir gözlemin yanında iyi bir literatür taraması gerekmektedir. Dolayısıyla araştırmacının 2013-2018 yılları arasında İran'ın başkenti Tahran'da öğretmenlik yapma imkânı bulması hipotezlerin oluşturulmasında önemli bir etken olmuştur. Yapılan gözlemler ve literatür taraması ışığında İran'daki üniversite öğrencilerinin

⁷Mohammad Sadegh Mahdevi, “*Sencesh Paibendi Dini Daneshjoyan (Üniversite Öğrencilerinin Dini Bağlılıklarının Ölçülmesi)*”, Felsefe ve Kelam: Shenakht, Shomareh 26, Payız ve Zemestan 1378/1999, s. 66.

⁸ Hedayetullah Nikkhah, Mostafa Zahirinia, “*Berresi Mizan-ı Paibandi Dini Daneshjoyan Daneshgah Hormozgan ve Avamel Moaser ber An (Hürmüzgan Üniversitesi Öğrencilerinin Dini Bağlılık Düzeylerinin ve Ona Etki Eden Sebeplerin İncelenmesi)*”, Culture in The Islamic University, Vol. 3, No. 4, (Winter) 2014, s. 685-704.

⁹ Ali Akhtarshahr, “*Eb'ad Hoviyat Ejtemai Dini Daneshjo (Üniversite Öğrencisinin Dini-Sosyal Kimlik Boyutları)*”, Daneshgah-E-Eslami, 35, Vol. 11, No. 3, Autumun 2007, s. 96-124.

bireysel, toplumsal, duygusal, kültürel vb. özelliklerini geçerli düzeyde yansıtabileceği düşünülen şu hipotezler ortaya konmuştur.

1. Üniversite öğrencilerinin inanç, ibadet, duygu ve sosyal hayatla ilgili tutumları cinsiyetlerine göre farklı biçimlerde dışa vurmaktadır.
2. Üniversite öğrencilerinin inanç, ibadet, duygu ve sosyal hayatla ilgili tutumlarının bulundukları yaş dönemiyle bir ilişkisi bulunmaktadır.
3. Medeni duruma bağlı olarak üniversite öğrencilerinin inanç, ibadet, duygu ve sosyal hayatla alakalı tutumları farklılıklar içermektedir.
4. Üniversite öğrencilerinin öğrenim hayatı boyunca konakladıkları yer, onların inanç, ibadet, duygu ve sosyal hayatları hususunda etkili olmaktadır.
5. Üniversite öğrencilerinin kendilerini ifade ettikleri kimlik durumları, öğrencilerin inanç, ibadet, duygu ve sosyal hayatla ilgili tutumlarını farklılaştırmaktadır. Bu nedenle öğrencilerin din anlayışları ve dini yaşayış biçimleri ait oldukları milliyete göre değişmektedir.
6. Üniversite öğrencilerinin öğrenim hayatı boyunca sahip oldukları ekonomik düzey ile inanç, ibadet, duygu ve sosyal hayat arasında bir bağ mevcuttur.
7. Televizyon /internet / cep telefonu vb. iletişim-haberleşme araçlarıyla günlük meşguliyet düzeyi, üniversite öğrencilerinin inanç, ibadet, duygu ve sosyal hayat yönünden din anlayışlarını etkilememektedir.
8. Kişisel gelişim etkinliklerine (kurs, kitap okuma, spor vb) günlük zaman ayırma düzeyi, üniversite öğrencilerinin inanç, ibadet, duygu ve sosyal hayat yönünden din anlayışlarını etkilememektedir.

4. Kapsam ve Sınırlar

Bir bilim alanında nicel çalışma yapmak belirli kapsam ve sınırlılıklar dâhilinde tahakkuk eder. Bu nedenle bilhassa ampirik çalışmalarda araştırmacının, yapacağı araştırmanın kapsam ve sınırlarını iyi tayin etmesi gerekir. Bu nedenle yaptığımız araştırmanın kapsam ve sınırları hakkında şunları ifade edebiliriz:

1. Araştırma sonucunda ulaşılan bulgular, İran Tahran Üniversitesi'nde öğrenim gören öğrencileri temsil eden örnekleme sınırlıdır.

2. Bu araştırma çerçevesinde ulaşılabacak veriler, katılımcıların verecekleri yanıtların doğru olduğu varsayımıyla sınırlıdır.

3. Araştırmanın uygulanacağı evrenin ve yapılacak zaman aralığının belli olması nedeniyle araştırmada ulaşılabacak sonuçlar da kendi evreni ve yapıldığı zamanla sınırlı tutulacaktır.

4. Araştırma “inanç”, “ibadet”, “duygu” ve “dinin sosyal hayata etkisi” düzeylerini etkileyeceği düşünülen faktörlerle sınırlı olup, bu kavramlar üzerinde etkili olabilecek başka etkenler de olabilir.

5. Araştırma sonuçları, faydalanılan veri toplama materyalleri, yöntem ve teknik ile sınırlıdır.

6. Konu, araştırmacının ulaşabileceği dokümanlardan elde edilen veriler bakımından sınırlıdır.

7. Araştırma İmamiyye Şiası çerçevesinde şekillendirilmiştir.

Tahran Üniversitesi’nde öğrenim gören öğrencilerin ibadet, duygu ve dinin sosyal hayata etkisi üzerindeki değişim ve farklılaşmaların sonuçlarını, İran’da bulunan üniversite çağındaki tüm gençleri içine alacak şekilde genelleştirmek için sadece bir üniversite nezdinde araştırma yapmak hiç kuşkusuz kâfi değildir. Ancak genel evren üzerinden alınan bir bölümün alan araştırmalarında daha tutarlı sonuçlar elde edebilmek için araştırmacının işini kolaylaştırmaktadır. Bu araştırma benzeri yapılan araştırmalar için karşılaştırma unsuru olabilirken, aynı zamanda ileriki zamanlarda yapılacak araştırmalar için de örnek teşkil edebilir. Dolayısıyla İran’ın diğer bölgelerinde bulunan üniversite gençliği üzerinde benzer çalışmalar yapılarak bu araştırmanın devamı getirilebilir.

5. Yöntem

Araştırmanın modeli, evreni ve bu evreni temsil eden örnekleme, veri toplama aracının hazırlanma süreciyle birlikte geçerlilik ve güvenilirliği, elde edilen verilerin ne şekilde analiz edildiği bu başlık altında incelenmiştir.

5.1. Araştırmanın Modeli

Sosyal bilimlerde model, araştırma yapılmak istenen konunun tespit edilip sonuçlarının ortaya çıkarılması sürecinde gerçekleşen faaliyetlerin bütünüdür.¹⁰ Dolayısıyla bu faaliyetler içerisinde verilerin toplanması ve çözümlenmesi sürecinde kullanılan “tarama” ve deneme” yaklaşımlarından birinden araştırmacı amacına uygun olarak yararlanmak durumundadır.¹¹

İran’da bulunan Tahran Üniversitesi’nde öğrenim gören üniversite öğrencilerinin inanç, ibadet, duygu ve dinin sosyal hayata etkisi düzeyleri arasındaki ilişkileri ortaya çıkarmaya çalışan bu araştırma, bu grubun mevcut durumlarını ve şartlarını gerçekteki görünüşleriyle tasvir etme amacı güdüldüğünden tarama modeli çerçevesinde yapılmıştır. Aynı zamanda çalışmanın alan araştırması olması nedeniyle Türkiye ve İran içinde yayımlanmış belge, kitap, makale, bildiri gibi kaynaklar incelenerek dokümantasyon modeli kullanılmıştır. Ulaşılan kaynaklar içerisinde konuyla ilgili olanlardan faydalanılarak İran’ın tarihi, devlet ve toplum yapısı, inanç ve ibadet esaslarıyla birlikte İran gençliğinin özellikleri ve üniversitelerin gelişim süreçleri hakkında bilgiler verilmiştir.

Bu araştırma ile İran’da bulunan üniversite gençliğinin dini inanç, ibadet, duygu, dinin sosyal hayatlarına etkisi hususlarında belirlenen bağımsız değişkenler çerçevesinde bir farklılaşma olup olmadığı incelenmektedir. Bu bağlamda araştırmanın bağımlı değişkeni, üniversite öğrencilerinin “dini inanç, ibadet, duygu ve sosyal hayatla ilgili tutumları”; bağımsız değişkenleri ise “cinsiyet, yaş, medeni durum, konaklama yeri, öğrencilerin sahip oldukları kimlikleri, ekonomik durum, iletişim ve haberleşme araçlarıyla meşguliyet süreleri, kişisel gelişimlerine ayırdıkları süreler” olarak belirlenmiştir.

Araştırmada örneklemimizi oluşturan İran’ın başkenti Tahran’da bulunan Tahran Üniversitesi’nde öğrenim gören üniversite öğrencilerine anket uygulanmış, öğrencilerin verdikleri cevaplar doğrultusunda gençlerin dini inanç, ibadet, dini duygu ve dinin sosyal hayata etki düzeyleri ölçülmeye çalışılmıştır. Anket tekniğinden yararlanılarak araştırılmak istenen olgu ve olayları sayısal olarak ifade edilebilir bir

¹⁰ Zeki Arslantürk, *Sosyal Bilimciler İçin Araştırma Metod ve Teknikleri*, İstanbul, 1995, s. 38-39.

¹¹ Niyazi Karasar, *Bilimsel Araştırma Yöntemi*, Ankara, 2009, s. 76-77.

şekilde ortaya koyan nicel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Araştırmacı, elde edilen nicel verilerin sonuçlarını beş yıl gibi uzun bir süre orada yaşayıp katılımcı gözlem vasıtasıyla test etme imkânı bulmuştur. Dolayısıyla yorumlar ve değerlendirmelerde bu katılımcı gözlemden faydalanılmıştır.

5.2. Araştırmanın Evren ve Örnekleme

Bu araştırmanın genel evreni İran’da bulunan üniversite gençliği iken çalışma evreni ise Tahran Üniversitesi’nde öğrenim gören üniversite öğrencileridir. Araştırmamızın örneklemini Tahran Üniversitesinde 2017-2018 eğitim öğretim yılında öğrenim gören toplam 900 üniversite öğrencisi oluşturmaktadır.

Evreni modelleyecek bir örnekleme oluşturan büyüklük, Sencer’in¹² farklı büyüklükteki evrenler için % 96 güven seviyesi ve % 4 hata payına göre “örneklem büyüklüğü” şeklinde hazırladığı tabloya göre belirlenmiştir (tablo 1). İncelenen tabloda bir araştırmanın 50000 seviyesindeki evreni için % 96 güven seviyesine göre örneklem sayısı 593 olarak ifade edilmiştir. Bu açıdan örneklem büyüklüğünün artmasına bağlı olarak hata payının azalması ve güvenilirlik düzeyinin artması hedeflendiğinden araştırmamızın örnekleme “tesadüfi örneklem tekniğiyle”¹³ belirlenen 900 üniversite öğrencisinden oluşmaktadır.

Tablo 1. Farklı Büyüklükteki Evrenler İçin % 96 Güven Düzeyine Göre Örneklem Büyüklüğü

Evren Büyüklüğü	Kesinlik (Göz Yumulabilir Yanılgı)				
	%1	%2	%3	%4	%5
1.000	*	*	*	375	278
2.000	*	*	696	462	322
3.000	*	1334	787	500	341
4.000	*	1500	842	522	350
5.000	*	1622	879	536	357
10.000	4899	1936	964	566	370
20.000	6489	2144	1013	583	377
50.000	8057	2291	1045	593	381
100.000	8763	2345	1056	597	383
500.000+	9423	2390	1065	600	384

¹² Muzaffer Sencer, Yakut Irmak, *Toplumbilimlerinde Yöntem*, İstanbul, 1989.

¹³ Amiran Kurtkan Bilgiseven, *Sosyal İlimler Metodolojisi*, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1982, s. 196.

5.3. Veri Toplama Aracının Hazırlanması

Tarama modelinden yararlanılan araştırmalarda genellikle anket tekniği kullanılmaktadır. Anket tekniğinin en olumlu yönlerinden biri, şartların sağlanması durumunda fazla sayıda veriyi, kısa bir sürede kolayca toplama imkânı sunmasıdır. Diğer bir avantajı sorulan soruların kapalı uçlu olması sayesinde cevapların sınırlarının tayin edilebilmesi ve örnekleme oluşturan gruba dağıtılan formların aynı şekilde olmasıyla bir bütünlük oluşturulabilmesidir.¹⁴

Anket sorularının hazırlanmasında, geliştirilen hipotezler ve yapılan kaynak taramalarından istifade edilmiştir. Bu çerçevede Albayrak'ın¹⁵ ve Khodayarifard'ın¹⁶ çalışmalarından da araştırmanın amacına hizmet eden sorular alınmıştır. Yapılan çalışmalar sonucunda üniversite öğrencilerinin olgusal kimliklerini, dini inanca yönelik tutumlarını, ibadetlere olan eğilimlerini, dini duygu durumlarını ve dinin gündelik hayatlarına olan etkisini belirlemek amacıyla bir anket formu geliştirilmiştir.

Geliştirilen anket uygulamaya konulmadan önce, evreni temsil edecek minyatür bir grup (40) üzerinde anketin ön denemesi yapılmıştır. Ön deneme sonucunda araştırma sorularının amaca hizmet edip etmediği ve soruların katılımcılar tarafından anlaşılabilirliği ortaya konularak amaca hizmet etmeyen sorular anket formundan çıkarılırken, bazı sorular da yeniden gözden geçirilmiştir.

Araştırma verilerini elde etme amacıyla yararlanılan veri toplama araçlarının kullanıldığı süreçte 4 bölüm ortaya çıkmıştır. İlk bölümde, katılımcıların olgusal kimlikleri ile tutum ve davranışları arasındaki ilişkilerin tespit edilebilmesi için kişisel bilgilerini ve din ile ilgili bazı düşüncelerini ölçmeyi amaçlayan 11 soru bulunmaktadır. İkinci kısmın ilk 17 sorusu dini inanç, diğer 16 sorusu ise dini ibadet durumlarını ölçmeyi amaçlayan sorulardan oluşmaktadır. Üçüncü bölüm dini duyguyu ölçen 5 sorudan oluşmakta ve dördüncü bölüm ise dinin sosyal hayata etkisini ölçen 20 sorudan oluşmaktadır.

¹⁴Karasar, 2009, s. 192.

¹⁵Ali Albayrak, “*Caferilerde Dini ve Sosyal Hayat (Ankara Keçiören Örneği)*”, Ankara Üniv., Sosyal Bilimler Enst., (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 2006.

¹⁶Mohammad Khodayarifard, *Amadesaze Mokayes-i Dindari ve Erzyabi Setuh Dindari Ekşar-e Mukhtelif Camea-ye İran*, Daneshkede Revanshenasi ve Ulum Terbiyeti, 1388/2009, s. 221-229.

Likert¹⁷ tipi ölçek geliştirme yöntemi baz alınarak oluşturulan anket formunun “Dini İnanç” ve Dinin Sosyal Hayata Etkisi” ölçeklerinde olumlu her madde için “Tamamen katılıyorum” tercihi 5, “Katılıyorum” tercihi 4, “Fikrim yok” tercihi 3, “Katılmıyorum” tercihi 2 ve “Hiç katılmıyorum” tercihi 1 olmak üzere 5’ten 1’e doğru puan değeri olan beş tercih hakkı sunulmuştur. Bunlardan “Tamamen katılıyorum” seçeneği dine yönelik tutumun en olumlu olduğunu ve yüksek puanı alacağını, “Hiç katılmıyorum” tercihi ise, olumsuz ve en az puanı alacağını göstermektedir. Olumsuz maddelerde ise, “Tamamen katılıyorum” tercihi 1, “Katılıyorum” tercihi 2, “Fikrim yok” tercihi 3, “Katılmıyorum” tercihi 4 ve “Hiç katılmıyorum” tercihi 5 olmak üzere 1’den 5’e doğru puan değeri verilmiştir. “Dini Duygu” ve “Dini İbadet” ölçeklerinde ise “Her zaman, Çoğu zaman, Ara sıra, Nadiren ve Hiçbir zaman” olacak şekilde diğer ölçeklerle aynı sırayla puanlanan seçenekler sunulmuştur. Anket formunu dolduranların kullandıkları tercihlerden istifade edilerek, inanç, ibadet, duygu ve dinin sosyal hayata etkisiyle ilgili alınabilecek toplam puanlar hesaplanmıştır. Bu durumda, dini inanca yönelik tutum ölçeğinde katılımcıların alabildiği en fazla puan ($17 \times 5 = 85$), en düşük puan ($17 \times 1 = 17$), ibadetlere yönelik eğilim ölçeğinde, en yüksek puan ($16 \times 5 = 80$), en düşük puan ($16 \times 1 = 16$), dini duygu durumlarının belirlendiği ölçekte, en yüksek puan ($5 \times 5 = 25$), en düşük puan ($5 \times 1 = 5$) ve dinin gündelik hayata etkisinin ortaya çıkarıldığı ölçekte ise, en yüksek puan, ($20 \times 5 = 100$), en düşük puan, ($20 \times 1 = 20$) olduğu görülmektedir.

5.4. Veri Toplama Aracının Geçerlik ve Güvenirliği

5.4.1. Dini İnanç Ölçeğinin Geçerlik ve Güvenirliği

Araştırmada kullanılan Dini İnanç Ölçeği 18 sorudan oluşmaktadır. Ölçeğin ilk halindeki 1, 2, 3, 6, 8, 10, 11, 12, 13, 14, 15 numaralı maddeler ters puanlanmaktadır. Yapılan faktör analizi sonucunda ölçeğin 3 numaralı maddesi olan “Gerçek manada iman ‘Ehli Beyt’in velayetini kabul etmekle olur”” ifadesi iki faktörde de yakın faktör yüküne sahip olduğu için ölçekten çıkarılmıştır. Maddenin ölçekten çıkarılması sonrasında yeniden yapılan faktör analizi, ölçeğin tek faktörden oluştuğunu göstermiştir. Ölçek puanının hesaplanmasında aritmetik ortalamalar kullanılmıştır.

¹⁷Likert tipi ölçeklerle ilgili daha geniş bilgi için bkz. A. Ata Tezbaşaran, *Likert Tipi Ölçek Geliştirme Kılavuzu*, Ankara, 1997, s. 9-11.

Puanın 5'e yakın olması kişinin dine yönelik inançlara karşı tutum seviyesinin yüksek olduğunu, 1'e yakın olması bu tutum seviyesinin düşük olduğunu, 3'e yakın olması ise orta düzeyde olduğunu göstermektedir.

Tablo 2. Katılımcıların Dini İnanç Ölçeği Faktör Analizi Sonuçları

Maddeler	X	Faktör yükleri	Açıklanan varyans	Öz değer
*Şia İslam'ın gerçek temsilcisidir.	3,08	,792	66,924	11,377
*İslam ülkeleri sadece İran'ın etrafında birleşebilirler.	2,18	,454		
Mead (Ahiret inancı) dinin kontrol mekanizmasıdır.	3,65	,756		
Kıyamet, Allah'ın adaletini icra etmesi için gereklidir.	3,93	,844		
*"İmamet" temel inanç esaslarından biridir.	3,48	,883		
İmam Hüseyin, özgürlüğün simgesidir.	4,01	,810		
*İmamlar masumdurlar, hiç günah işlemezler.	3,42	,874		
İmamlar din ve dini görevleri yerine getirmede en iyi ve mükemmel örneklerdendir.	3,57	,881		
*Hz. Ali peygamberin vasisidir.	3,76	,863		
*Hz. Hüseyin'e sevgi beslemeyen Allah'a da sevgi beslemez.	2,70	,606		
*Hz. Hüseyin'in şehadetiyle İslam'ın izzeti artmıştır.	3,62	,854		
*İmamların şefaet etme hakkı vardır.	3,47	,874		
*Hz. Hüseyin için ağlamak büyük günahların affedilmesi için araçtır.	3,15	,762		
*İmamlar ilimde en üstün kimselerdir.	3,50	,881		
Peygamberler, insanları Allah'a yönlendirirler.	3,94	,872		
İmam-ı Zaman'ın zuhur etmesiyle birlikte dünya eşitlik ve adaletle dolacaktır.	3,84	,890		
Melekler vardır ve Allah'ın emirlerini yerine getirirler.	3,63	,877		

*İşaretili maddeler ters puanlanmaktadır.

Tablo incelendiğinde, “İmam Hüseyin, özgürlüğün simgesidir” ölçek maddesinin en yüksek ortalamaya (4.01), “İslam ülkeleri sadece İran’ın etrafında birleşebilirler” ölçek maddesinin ise en düşük ortalamaya (2,18) sahip olduğu görülmektedir. En yüksek faktör yüküne sahip maddeler (,881) “İmamlar din ve dini görevleri yerine getirmede en iyi ve mükemmel örneklerdendir” ve “İmamlar ilimde en üstün kimselerdir” maddeleri, en düşük faktör yüküne sahip madde (,454) “İslam ülkeleri sadece İran’ın etrafında birleşebilirler” maddesidir. Faktör analizinin yapılması sonucunda ortaya çıkan KMO değeri, 965 ve Bartlett test değerinin 15972,287 olduğu, bu testin değerinin istatistiksel olarak da anlamlı olduğu tespit edilmiştir ($p<0,05$). Ölçeğin açıkladığı varyans % 66,924’tür. Ölçeğe güvenirlik analizinin uygulanmasıyla Cronbach’s Alpha iç tutarlık katsayısının, 967 olduğu ve ölçek güvenirliğinin yüksek düzeyde olduğu tespit edilmiştir.

5.4.2. Dini İbadet Ölçeğinin Geçerlik ve Güvenirliği

Araştırmada kullanılan Dini İbadet Ölçeği 16 maddeden oluşmaktadır ve ölçekte tersten puanlanan madde bulunmamaktadır. Uygulanan faktör analizi sonucu tek faktörden oluşan bir ölçek ortaya çıkmıştır. Ölçek puanının hesaplanmasında aritmetik ortalamalar kullanılmıştır. Puanın 5’e yakın olması kişinin ibadetlere yönelik eğiliminin yüksek olduğunu, 1’e yakın olması bu eğilim seviyesinin düşük olduğunu, 3’e yakın olması ise orta seviyede olduğunu göstermektedir.

Tablo 3. Katılımcıların Dini İbadet Ölçeği Faktör Analizi Sonuçları

Maddeler	X	Faktör yükleri	Açıklanan varyans	Öz değer
Kur'an-ı Kerim'i Farsça mealinden de okurum.	2,82	,648	67,005	10,721
Dinin yasaklamış olduğu işlerden sakınırım.	3,30	,873		
Dini inançlarımı korumak için kendimi tehlikeye atarım.	2,59	,864		
Cihad hükmü ¹⁸ ortaya çıkarsa katılırım.	2,68	,871		
Dini bir özrüm olmazsa Ramazan ayında oruç tutarım.	3,47	,861		
Namazlarımı düzenli ve vaktinde kılmaya çalışırım.	3,10	,879		
Namaz kılarken Tadil-i erkâna riayet ediyorum.	3,08	,858		
Etrafımdakileri dini vecibelerini yerine getirmesi için teşvik ediyorum.	2,66	,869		
Peygamberimizi sevmeyen kişileri ben de sevmem.	2,45	,773		
İmamları sevmeyenleri ben de sevmem.	2,42	,770		
Aşura merasimlerine katılırım.	3,49	,826		
Hz. Hüseyin'in acısını zincir vurmayla yaşarım.	2,36	,681		
İmamların doğum ve ölüm günlerinde ibadet ederek onları yâd ederim.	2,67	,864		
Humusumu vermek zorundayım.	2,80	,837		
Nevruz bayramında ibadet yaparım.	2,74	,826		
Cuma namazlarına katılırım.	1,95	,750		

Tablo incelendiğinde, “Aşura merasimlerine katılırım” ölçek maddesinin en yüksek ortalamaya (3,49), “Cuma namazlarına katılırım” ölçek maddesinin ise en düşük ortalamaya (1,95) sahip olduğu görülmektedir. Faktör yükünün en yüksek

¹⁸ Cihad hükmünden kasıt dini rehberlik kurumunun cihad yönünde fetva vermesidir.

olduğu madde (,879) “Namazlarımı düzenli ve vaktinde kılmaya çalışırım” maddesi, faktör yükünün en düşük olduğu madde ise (,648) “Kur’an-ı Kerim’i Farsça mealinden de okurum.” maddesidir. Maddelerin faktör analizine tabi tutulması sonucunda ortaya çıkan KMO değeri, 957 ve Bartlett test değerinin 15315,606 olduğu, bu testin değerinin istatistiksel olarak da anlamlı olduğu tespit edilmiştir ($p<0,05$). Ölçeğin açıkladığı varyans % 67,005’dir. Güvenilirlik analizi sonucunda Cronbach’s Alpha iç tutarlık katsayısı, 966 olarak belirlenen ölçeğin yüksek düzeyde güvenilir olduğu görülmüştür.

5.4.3. Dini Duygu Ölçeğinin Geçerlik ve Güvenirliği

Araştırmada kullanılan Dini Duygu Ölçeği 5 maddeden oluşmaktadır ve ölçekte tersten puanlanan madde bulunmamaktadır. Faktör analizi uygulanması sonucu ölçeğin tek faktörden oluştuğu sonucuna varılmıştır. Ölçek puanının hesaplanmasında aritmetik ortalamalar kullanılmıştır. Puanın 5’e yakın olması kişinin dini duygu durumunun yüksek seviyede olduğunu, 1’e yakın olması düşük düzeyde olduğunu ve 3’e yakın olması ise orta düzeyde olduğunu göstermektedir.

Tablo 4. Katılımcıların Dini Duygu Ölçeği Faktör Analizi Sonuçları

Maddeler	X	Faktör yükleri	Açıklanan varyans	Öz değer
Allah’ı anarak sükûnet buluyorum.	3,08	,948	84,848	4,242
Allah’ın huzurunda yalvardıktan sonra kendimi hafiflemiş hissediyorum.	2,18	,947		
Allah’ın bana verdiği şeyler için razıyım ve hoşnudum.	3,65	,907		
İlahi görevleri ¹⁹ yerine getirirken kendimden geçerim.	3,93	,867		
Hayatta Allah’ın zarafetini ve sevgisini hissediyorum.	3,48	,934		

Tablo incelendiğinde, “İlahi görevleri yerine getirirken kendimden geçerim” ölçek maddesinin en yüksek ortalamaya (3,93), “Allah’ın huzurunda yalvardıktan sonra kendimi hafiflemiş hissediyorum” ölçek maddesinin ise en düşük ortalamaya

¹⁹ Namaz kılama, oruç tutma, dua etme, yas törenlerinde yapılan etkinlikler, Kur’an okuma gibi ritüeller vurgulanmıştır.

(2,18) sahip olduğu görülmektedir. Faktör yükünün en yüksek olduğu madde (,948) “Allah’ı anarak sükûnet buluyorum” maddesi, faktör yükünün en düşük olduğu madde ise (,867) “İlahi görevleri yerine getirirken kendimden geçerim” maddesidir. KMO değerinin, 871 ve Bartlett test değerinin 5268,656 olarak bulunduğu faktör analizi sonucunda, bu testin değerinin istatistiksel olarak da anlamlı olduğu tespit edilmiştir ($p<0,05$). Ölçeğin açıkladığı varyans % 84,484’dir. Güvenilirlik analizi sonucu ölçeğin Cronbach’s Alpha iç tutarlık katsayısının, 955 ve buna bağlı olarak da ölçeğin yüksek düzeyde güvenilir olduğunu göstermiştir.

5.4.4. Dinin Sosyal Hayata Etkisi Ölçeğinin Geçerlik ve Güvenirliği

Araştırmada kullanılan Dinin Sosyal Hayata Etkisi Ölçeği 20 maddeden oluşmaktadır ve ölçekte yer alan 6, 7, 15, 17, 18 ve 19 numaralı maddeler ters puanlanmaktadır. Faktör analizi uygulanması sonucu ölçeğin tek faktörden oluştuğu sonucuna varılmıştır. Ölçek puanının hesaplanmasında aritmetik ortalamalar kullanılmıştır. Puanın 5’e yakın olması kişinin gündelik hayatına dinin etki etmesi düzeyinin yüksek olduğunu, 1’e yakın olması bu etkinin düşük seviyede olduğunu, 3’e yakın olması ise orta düzeyde olduğunu göstermektedir.

Tablo 5. Katılımcıların Dinin Sosyal Hayata Etkisi Ölçeği Faktör Analizi Sonuçları

Maddeler	X	Faktör yükleri	Açıklanan varyans	Öz değer
Yaşadığım yerdeki Sünni olanlarla komşuluk yapmamda hiçbir sakınca yoktur.	3,94	,658	72,136	3,515
Sünnilerin düğün, cenaze gibi merasimlerinde yer almamda sakınca yoktur.	4,00	,519		
Diğer mezheplerden olanlarla da alışveriş yapılmalıdır.	4,04	,440		
Arkadaş ve dost seçerken Şii olup olmaması önemli değildir.	3,82	,330		
Evlilikte mezhep önemli değildir.	3,04	,322		
*Gençlerin evlenecekleri kişilerle evlilik öncesi dönemde flört etmelerini normal karşılarım.	3,68	,324		

*Mut'a nikâhının yapılmasını normal karşılarım.	2,38	,720		
Aile içi kararlarda hem erkek hem kadın eşit söz hakkına sahip olmalıdır.	4,16	,606		
Miras paylaşılırken erkek ve kadın eşit miktarda pay sahibi olmalıdır.	3,88	,486		
Dünya zenginliğini kaybetmek beni üzer.	3,36	,746		
Değişik müzikleri dinlemek için dini hükümleri araştırırım.	2,67	,847		
Bir iş yaparken Allah'a tevekkül ederim.	4,07	,810		
Dini bilgimi arttırmak için çabalarım.	3,70	,846		
Yiyecek ve içeceklerde helal ve harama dikkat ederim.	3,70	,613		
*Yolculuk sırasında arabaya tütsü yapmak kazalardan korur.	2,98	,757		
Hamile bir kadının bulunduğu ortam, çocuğun karakterine etki eder.	3,76	,680		
*Ölen bir kişinin yarım kalan ibadetleri yerine getirilirse ölen kişiye faydası olur.	3,33	,894		
*Deprem, bir topluma Allah'ın gönderdiği azaptır.	2,55	,789		
*Gezinti amacıyla yapılan yolculukları, türbe ziyareti için yapılan yolculuklara tercih ederim.	3,31	,347		
Ülke yönetimi için oy kullanmak dini bir görevdir	2,86	,779		

*İşaretli maddeler ters puanlanmaktadır.

Tablo incelendiğinde, “Aile içi kararlarda hem erkek hem kadın eşit söz hakkına sahip olmalıdır” ölçek maddesinin en yüksek ortalamaya (4,16), “Mut'a nikâhının yapılmasını normal karşılarım” ölçek maddesinin ise en düşük ortalamaya (2,38) sahip olduğu görülmektedir. Faktör yükünün en yüksek olduğu maddesi (,894) “Ölen bir kişinin yarım kalan ibadetleri yerine getirilirse ölen kişiye faydası olur” maddesi, faktör yükünün en düşük olduğu madde ise (,322) “Evlilikte mezhep önemli değildir” maddesidir. Maddeler üzerinde faktör analizi uygulanması sonucunda ortaya çıkan KMO değeri, 895 ve Bartlett test değeri 8413,54 olarak ölçülmüş ve bu testin değerinin istatistiksel olarak da anlamlı olduğu tespit edilmiştir ($p<0,05$). Ölçeğin açıkladığı varyans %72,136'dır. Yapılan güvenilirlik analizi sonucunda ölçeğin

Cronbach's Alpha iç tutarlık kat sayısının, 857 olduğu ve ölçeğin yüksek düzeyde güvenilir olduğu tespit edilmiştir.

5.5. Verilerin Analizi

Anket tekniği kullanılarak toplanan verilerin çözümlenmesinde bilgisayar üzerinde SPSS 22.0 programından faydalanılmıştır. Ölçek puanlarının bağımsız değişkenlere bağlı olarak değerlendirilmesi yapılmadan önce verilere normallik testi uygulanmış ve ölçek puanlarının normal dağılım göstermediğinin tespitinden sonra yapılan karşılaştırmalarda non-parametrik analizler kullanılmıştır. Deneklerin cinsiyetlerine ve medeni durumlarına göre ölçek puanlarını karşılaştırmak için Mann Whitney U testi kullanılırken, yaş grupları, konakladıkları yer, milliyet, aylık gelir, medya araçlarına ve kişisel gelişimlerine günlük harcadıkları süreler göre ölçek puanlarını karşılaştırmak için Kruskal Wallis H testi kullanılmıştır. Kruskal Wallis H testi sonucunda gruplar arasında önemli bir farklılaşmaya rastlanması durumunda farklılığın kaynağını teşkil eden grupları belirlemek için post hoc test olarak ikili karşılaştırmalarda Mann Whitney U testi kullanılmıştır. Söz konusu yapılan tüm çözümlemelerde anlamlılık (manidarlık) düzeyi $p < 0,05$ olarak belirlenmiştir.

6. Araştırmanın Kavramları

6.1. Gençlik

Belirli yaş aralığındaki bireyleri ihtiva eden bir sosyal grubu ifade eden gençlik kavramı, öteden beri bütün insanlık için bir olgu olarak var olsa da, yaygın şekliyle modern bir kavramdır.²⁰ Aynı zamanda gençlik, bireyin çocukluk döneminden sıyrılıp yetişkinliğe adım attığı ve biyolojik, psikolojik, sosyolojik değişimlerin birlikte yaşandığı kritik bir dönemdir.²¹ Gençlerin yaşadığı bu değişim ve dönüşümler olumsuz davranışlar sergilemesine neden olabileceği gibi davranışlarını olumlu yönde de etkileyebilmektedir. Dolayısıyla gençlik, kişiler için kendi kimliklerini bulma çabalarının yoğun olarak yaşandığı, pembe hayallerin,

²⁰ Kemaleddin Taş, "Dindarlığa Yüklenen Anlamlar: Üniversite Öğrencileri Üzerine Uygulamalı Bir Araştırma", Fırat Üniv. İlahiyat Fak. Der., 15:2, 2010, s. 47-62.

²¹ Kemaleddin Taş, 2010, s. 48.

idealizmin ve tutkuların yeşermeye başladığı, yeniliğe açık olunup yeni atılımların yapıldığı bir devre²² olarak ifade edilebilir.

Aslına bakıldığında biyolojik bir kavram gibi görünen gençlik, insan konu olduğunda sosyolojinin ilgi alanına giren bir kavram halini alır ve her sosyal bilimlere ait kavramda olduğu gibi gençlik kavramı da toplumun değişimine, şekillenmesine katkıda bulunan temel faktörlerin etkisi altındadır.²³ Bu nedenle eğitim, kültür, cinsiyet, yerleşim yeri, ekonomik durum vb. sosyal parametreler her toplumun kendi gençlik değerini oluşturmaya etki etmektedir. İçinde bulunduğu sosyal ve kültürel yapıyı yansıtan gençlik, toplumun bütünü hakkında bilgi veren o toplumun ürünü ve yansımasıdır.²⁴

Toplumun yansıması olan gençlik, aynı zamanda toplumların kalkınma potansiyelinin ortaya çıkmasındaki en önemli unsurlardan biri olduğu için her zaman beklentiler en üst seviyededir.²⁵ Dolayısıyla hem gençlerin kendilerinden hem de toplumun beklenti düzeyinin yüksek olduğu dönemi içinde barındıran gençlik çağında, gençlerin gelecekleri ile ilgili hayallerini ve hedeflerini ortaya koyduğu, toplumun da kendi geleceğinin devamı olarak gençleri gördüğü karşılıklı beklentilerin bulunduğu ortak nokta “gelecek” kavramıdır.²⁶ Bu çerçevede “toplumun bugünü ile geleceği arasında bir köprü olan”²⁷ ve “toplumun sürekliliği açısından önemli bir fonksiyona”²⁸ sahip olan gençliği araştırmak gereklilik arz etmektedir.

Gençlik kavramı toplumsal, ekonomik, kültürel vb. değişkenler açılarından değerlendirilerek toplumların yapısına göre değişik yaş dilimleri ve özellikler çerçevesinde tanımlanmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda farklı yaklaşımlarla ele alınan gençlik kavramı için herkesin kabul göreceği bir tanım yapmak oldukça güçtür.

²² Atalay Yörükoğlu, *Gençlik Çağı*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., Ankara, 1985, s. 5-9.

²³ Birsen Gökçe, *Gençliğin Türk Toplumundaki Konumu*, Gençlik ve Toplum Konulu Bilimsel Toplantı Konuşmaları, Ankara, 1982, s. 32.

²⁴ Vehbi Bayhan, *“Türkiye’de Gençlik Sosyolojisi Çalışmaları”*, Sosyoloji Konferansları, No: 52, 2015-2, s. 355-390.

²⁵ Aile Araştırma Kurumu, *Türk Ailesinde Adolesanların Sorunları*, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yay., Ankara, 1997, s. 3.

²⁶ Aylin Görgün Baran, *“Genç ve Gençlik: Sosyolojik Bakış”*, Gençlik Araştırmaları Der., C. 1, 2013-1, s. 8.

²⁷ Vehbi Bayhan, *Genç Kimliği*, İnönü Üniversitesi Yay., Malatya, 2002, s.18.

²⁸ Kemaleddin Taş, 2010, s. 49.

Yörükoğlu'na göre gençlik; hem bedensel hem ruhsal hem de toplumsal olgunlaşmanın yaşandığı, bağımsız olarak hayat sürmeye hazırlanıldığı, çocukluk ve erişkinlik arasında yer alan dönemdir.²⁹ Çelebi genci, 15-25 yaş aralığında hızlı bir sosyalleşme evresi yaşamakta olan fert³⁰ olarak tanımlarken; Köknel ise duygu, düşünce ve davranışlarını belirli ve sınırlı bir yaş dilimi içinde geliştirmek için çaba sarf eden kişidir³¹ şeklinde ifade etmiştir.

Sosyolojik açıdan ise gençlik kavramı, fiziki açıdan dinç olma durumundan daha çok kültürel olarak atfedilen bir statüyü ortaya koyan kavramdır. Bu bakımdan gençlik, her toplumun kendi kıstaslarına göre anlamlandırmaya çalıştığı, dolayısıyla toplumdan topluma değişiklik arz eden ve sadece yaş grupları ve nüfus istatistikleri ile tanımlanamayacak derecede karmaşık ve sosyal bir kategoriye ifade eden kavramdır.³²

Bağımsız olma duygusunun oluşmaya başladığı ve kimlik oluşum sürecinde içsel çatışmaların yoğun olarak yaşandığı bu dönem, ayrıca gençler için yaşamlarını sürdürdükleri toplumun bir parçası olma çabasının en üst seviyeye çıkması nedeniyle önemli bir evredir. Önemli bir evre olan gençlik döneminin belirgin özellikleri arasında duygusal olarak karmaşıklık, çevresinden çabuk etkilenme, bulunduğu ortam içerisinde sivrilerle ilgi çekme, hızlı bir şekilde kurulan ve çabuk bozulan ilişkiler v.b. durumlar sayılabilir. Ayrıca gençlik dönemi, kişinin kendisiyle ve toplumla ilgili değer yargılarının olgunlaştığı ve onun yaşamını büyük ölçüde şekillendiren kararların verildiği çağdır.³³ Dolayısıyla gençlik çağının özelliklerini bilmek toplumun geleceğini oluşturmak açısından önemlidir.

Genç, bedenindeki gelişimden dolayı biyolojik, davranış tarzını oluşturmamadan kaynaklan davranış karmaşası yönüyle psikolojik, aile içerisinden çevreye yönelmiş bir sosyalleşme süreci açısından sosyal olarak değişim ve dönüşüm yaşamaktadır. Dolayısıyla gençlik çağının özelliklerinden biri toplumsal yaşama uyum

²⁹ Atalay Yörükoğlu, 1985, s. 13.

³⁰ Nilgün Çelebi, “Genç ve Kültürel Bütünleşme”, 1. Milletlerarası Gençlik Kongresi 26-28 Ekim 1987 Konya Tebliğler, Selçuk Üniversitesi Yayını, 1988, s. 211.

³¹ Özcan Köknel, *Türk Toplumunda Bugünün Gençliği*, Bozak Matbaası, İstanbul, 1970, s. 3.

³² Ayben Toprak, “Gençlik ve Değerler Üzerine Karşılaştırmalı Bir Araştırma: Tomarza ve Hacılar İlçeleri”, Erciyes Üniv., Sosyal Bilimler Enst., (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kayseri, 2010, s. 46-47.

³³ Duygu Alptekin, “Toplumsal Aidiyet ve Gençlik: Üniversite Gençliğinin Aidiyeti Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma”, Selçuk Üniv., Sosyal Bilimler Enst., (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Konya, 2011, s. 91.

sağlama süreci olan sosyalleşmedir. Sosyalleşme, bireylerin bilgi ve yeteneklerini toplum içerisine aktif bir şekilde katılma yönünde geliştirecek gerekli kabiliyeti elde etme süreci olarak tanımlanabilir.³⁴ Doğal olarak bu dönem, bireyin içinde var olduğu toplumun değer yargılarını, dini inançlarını, ananelerini, törelerini benimsediği ve kişiliğinin toplumsal bir nitelik halini aldığı dönemdir.³⁵ Gençlerin toplumla bütünleşme çabalarını yansıtan sosyalleşme sürecinde etkili olan unsurlar aile, okul, arkadaş çevresi, dini kurumlar, kitle iletişim araçları, iş yerleri vb. olarak nitelenebilir.

Çok yönlü ve karmaşık yapıları bir dönemi sembolize etmesi nedeniyle gençlik sosyoloji, pedagoji, psikoloji gibi birçok bilim dalının araştırma sahası içinde yer almaktadır. Bu bilim dalları içerisinde birçok gençlik teorisinin farklı yaklaşımlar sergilenerek geliştirildiği ve bu teorilerin de kendi içlerinde farklı şekillerde olduğu görülmektedir.³⁶ Sosyolojik olarak gençlik üzerine üretilen teoriler daha çok gençlik döneminin belirleyicisi olarak sosyal çevre üzerinde durmuşlardır. Çocukluktan yetişkinliğe geçiş sürecinin uzadığının fark edilmesiyle birlikte gencin sosyal sosyal vaziyetini konu edinen araştırmalar artış göstermiştir.³⁷ Sanayi öncesi toplumlarda gençlerle yetişkinlerin bir arada yaşayarak benzer eylemler gerçekleştirmeleri nedeniyle, yetişkinlik ile çocukluk evresi arasındaki geçiş dönemini ifade eden “gençlik” çok kısa yaşanırken, 19. yüzyıl sonrasında sanayileşme, kentleşme, okullaşma gibi toplumsal süreçlerin ortaya çıkmasıyla, gençlerin ve yetişkinlerin aktivite alanları birbirinden ayrılmaya başlamış ve gençlik dönemi de uzamıştır.³⁸

Genel olarak gençlik alanıyla ilgili geliştirilen sosyolojik teorileri çatışmacı, psiko-sosyal, sembolik etkileşimci ve yapısal işlevselci olarak dört gruba ayırmamız mümkündür. Giddens’a göre günümüz dünyasının yapısı gereği gençlik olgusunu analiz etmede kullanılan teorilerin hiçbirisi artık tek başına yeterli bir sosyolojik yaklaşım özelliği taşımamaktadır.³⁹

³⁴ Demet Ulusoy, *Sosyalizasyon*, Bizim Büro Basımevi, 1. Basım, Ankara, 1994, s. 11.

³⁵ Mehmet Bayyığıt, 1989, s. 33.

³⁶ Esra Burcu, “*Gençlik Teorilerinin Sınıflandırılmasına İlişkin Bir Çalışma*”, *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, Ankara, 1998, S. 1-2, s. 109.

³⁷ M. Cem Şahin, “*Türkiye’de Gençliğin Toplumsal Kimliği ve PopülerTüketim Kültürü*”, *GÜ, Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, C. 25, S. 2, 2005, s. 170.

³⁸ M. Cem Şahin, “*Sanayi Toplumundan Sanayi Sonrası Topluma Farklılaşan Gençlik Hallerinin Sosyolojik Görünümü*”, *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*. 2, 2007, s. 158.

³⁹ Anthony Giddens, *Modernliğin Sonuçları*, Çev. Ersin Kuşdil, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1994,s. 12.

Çatışmacı Kuram, bilim ve teknolojinin gelişmesiyle yaşanan hızlı yapısal değişim ve dönüşümlerle birlikte toplumsal ilişkilerin, kültürel değerlerin farklılaşmasına bağlı olarak sosyo-ekonomik ve ahlaki meselelerin artmasına ve ortaya çıkan yeni normların, genci çatışan değerlerle karşılaştırdığına vurgu yapmaktadır.⁴⁰ Özellikle gencin içinde bulunduğu toplumsal yapının onun davranışlarını belirlemesi sonucunda⁴¹ gençlerin üzerinde oluşan biyolojik ve psikolojik baskılar, toplumsal norm ve değerlerin yanı sıra aile ve arkadaşlarıyla çatışmalara neden olmaktadır. Ayrıca toplumsal değişim ve dönüşümlerin hızlı yaşandığı modern çevrelerde, gencin yaşadığı ekonomik ve sosyal problemler ebeveynler ve gençler arasında kuşak çatışmalarına yol açmaktadır. Bu çatışmaların sonucu olarak gençler toplumdan ve yakın çevresinden uzaklaşma ve yalnızlaşma tehlikesiyle karşı karşıyadır.

Psiko-Sosyal Kuram ise gençlik döneminin bir kişilik oluşturma ve kimlik kazanma dönemi olduğu savıyla hareket etmektedir. Gençlik döneminde bulunan bireylerin kimliklerini keşfederek yeteneklerine ve ilgi alanlarına bağlı olarak toplum içinde yer edinme ihtiyacı içinde oldukları söylenebilir. 21-30 yaş arası erişkinlik döneminde bulunan kişiler ise, bağımsız olarak hareket ederek kendi yaşamlarını kurma eğilimi içerisindedirler. Bağımsız hareket ederek özgürlük arayışı içinde olan gençler aynı zamanda rol model bulma çabasıyla özdeşleştirme süreci içine girerler. Genç, bu dönemde çevresinde bulunan özdeşim örneklerinin kimi yönlerini kabul ederek kimi yönlerini de dışlayarak daha seçici bir davranış sergiler. Çocukluk döneminde birincil özdeşim örnekleri halinde olan anneler ve babalar, yerlerini popüler yönü ağır basan sanatçı, sporcu ve siyasetçilere bırakarak ikincil özdeşim örnekleri olabilirler. Zira bu dönemde özdeşim örnekleri arasında geçişlilik hızlı bir şekilde gerçekleşmektedir.⁴²

Bireylerin kendisi, çevresi, tutum ve davranışları için sembolik anlamlar atfetmesi ve bu sembolik anlamların etkileşiminin kimlik kazanma süreciyle ilişkisi üzerinde duran Sembolik Etkileşimci Kuram ise kısaca gençliğe sosyal etkileşim temelinde yaklaşmaktadır.⁴³ Bu bağlamda birey, toplumsal yapı içinde bulunan

⁴⁰ Esra Burcu, 1998, s. 122.

⁴¹ Aylin Görgün Baran, 2013, s. 12.

⁴² İsmail Güllü, “*Gecekondulaşma, Gençlik ve Dindarlık (Kayseri Argıncık Örneği)*”, Erciyes Üniv., Sosyal Bilimler Enst., (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Kayseri, 2010, s. 79.

⁴³ İsmail Güllü, 2010, s. 76.

gruplara katılarak farklı rollere sahip olup toplumla bütünleşmesini sağlamak suretiyle o toplumun kendisine dayattığı değerleri ve normları içselleştiren bir model geliştirir.⁴⁴ Toplumsal yapının ortaya koyduğu normları ve değerleri benimseyip içselleştiren genç, kimi zaman da bu normlara ve kurallara kişisel yorumlarını ilave ederek toplumun oluşturduğu kültürel kodları bir yandan öğrenirken diğer taraftan bu kodlara kendi anlamlarını ve değerlerini katarak toplumun bir ferdi haline gelir.⁴⁵

Yapısal İşlevselci Kurama göre, kişilerin ve grupların toplum içindeki yerleri, toplumsal yapının unsurlarıyla oluşan karşılıklı işlevsel ilişkiler ağına bağlı olarak belirlenmekte ve bu karşılıklı fonksiyonel ilişkiler ağı bireyleri belli davranış kalıplarına yöneltmekte, düşünce sistemlerini, değer yargılarını, beklentilerini ve normlarını etki altına almaktadır.⁴⁶ Toplumu karşılıklı işlevsel ilişkilerin olduğu ve iç içe geçmiş bir sistem olarak niteleyen bu kuram gençliği, sosyal yapılarda meydana gelen değişimlerden bağımsız olarak toplumsal bütünleşme açısından değerlendirmektedir.⁴⁷

Sonuç olarak, toplumların sosyal, kültürel ve ekonomik yapıları hakkında fikir sahibi olunmasına katkıda bulunan ve bu fikirler ışığında toplumların geleceğini planlamasına imkân veren, ayrıca geçmişle gelecek arasında, hem dini hem de kültürel değerlerin, inanç ve tutumların aktarılmasında köprü olan gençlik, üzerinde araştırılma yapılması gereken sosyal bir kategoridir.

6.2. Din Anlayışı

Fizyolojik, sosyal, psikolojik, duygusal ve mentâl yönleriyle çok boyutlu bir varlık olan insanın⁴⁸ taşıdığı ontolojik kodların bir yansıması olarak yaşamının her ânı bir değişime ve dönüşüme sahne olmaktadır.⁴⁹ Bu değişim ve dönüşüm, ilk hücrelerinin var olmasıyla başlayan ve son nefesini vermesiyle birlikte sona eren bir süreci ifade eder. Tüm boyutlarıyla sürekli bir yenilenme içinde olan insanoğlu, değişmeyi fark etmese de her an yeni bir kimliğe bürünmektedir. Bu durum insanın,

⁴⁴ Esra Burcu, 1998, s. 122-129.

⁴⁵ Aylin Görgün Baran, 2013, s. 14.

⁴⁶ Nilgün Çelebi, 1988, s. 105.

⁴⁷ Aylin Görgün Baran, 2013, s. 12.

⁴⁸ Selahattin Yakut, “Üniversite Öğrencilerinde Öz-Denetim”, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi / The Journal of International Social Research, 12(65), 2019, s. 1409-1418.

⁴⁹ Selahattin Yakut, “Mevsimsellik ve Dindarlık İlişkisi”, OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi, 16(27), 2020, s. 370-396.

yaratılış gayesi olan toplum içinde “kendini gerçekleştirme” olgunluğuna erişmesine imkân sağlarken din de, insanın kendini gerçekleştirme sürecine bir “araç” olarak dâhil olmaktadır.⁵⁰

Bireylerin “oluş” halinde olması, bir araya gelerek oluşturdukları toplumları da etkileyerek, toplumların sürekli değişen bir yapıya dönüşmelerine zemin hazırlamaktadır. Dolayısıyla insanın içinde bulunduğu (kültür, medeniyet, siyasal yapı, değerler vb.) her şey bu değişimden nasibini almaktadır. Fakat değişim süreçlerinin ani ve çok hızlı bir şekilde ya da tersine çok yavaş biçimde olması fark edilmesini zorlaştırmaktadır. Din ise, hem bu değişim sürecini etkileyen hatta kimi zaman yönünü tayin eden, hem de bu süreçten etkilenen bir kurum olarak, bu değişim sürecinin içinde çift yönlü olarak yer almaktadır.⁵¹

Yüce ve ötesi duygular arasında yer alan,⁵² bütün insanlarda ortak ve yaratılıştan var olan⁵³ din duygusu ve buna bağlı olarak zihinlerde oluşan din anlayışı, bahsedilen toplumsal değişimlerden etkilenmektedir. Toplumsal değişim süreci içinde insan, sosyal yaşamı içerisinde elde ettiği tecrübelerin doğal bir sonucu olarak çevresiyle ortak ya da farklı nitelikler oluşturmakta ve bu nitelikler insanı, kimileriyle bir arada konumlanmaya kimilerinden de uzak durmaya sevk etmektedir. Çeşitli etkenler nedeniyle insanlar arasında oluşan toplumsal mesafeler kendi aralarında farklı gruplar meydana getirmelerine yol açmaktadır.⁵⁴ Bireylerin kendi bilişsel dünyaları çerçevesinde toplumu anlama biçimlerinin farklılaşmasına paralel olarak oluşan bu gruplaşmalar aynı zamanda farklı din anlayışlarını da ortaya çıkarmaktadır. Dolayısıyla din anlayışının tanımlanması ve özelliklerinin bilinmesi önem arz etmektedir.

Din anlayışı, kişinin kendi duygu, düşünce ve tecrübeleriyle oluşturduğu zihinsel bir altyapı ile dine bakışını ve bu bakışla da varlığı anlamlandırma durumunu

⁵⁰ Hasan Onat, *Türkiye’de Din Anlayışında Değişim Süreci*, Endülüs Yay., İstanbul, 2018, s. 19-80.

⁵¹ Hasan Onat, 2018, s. 19-80.

⁵² Nurettin Topçu, *Değerler Psikolojisi*, Kurtuluş Matbaası, İstanbul, 1959, s. 52-81.

⁵³ Muhammed Kutup, *İnsan Psikolojisi Üzerine Etütler*, (çev. Bekir Karlığa), İşaret Yay., İstanbul, 1987, s. 289-290.

⁵⁴ Niyazi Akyüz, “İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Din Anlayışı Ölçeği Üzerine Bir Pilot Araştırma”, AÜİFD, C. XLIII, S. 1, 2002, s. 124.

ifade eder.⁵⁵ Aynı zamanda din anlayışı, Yaratıcının gönderdiği kaidelerin insanlar tarafından kendilerini çevreleyen şartlar çerçevesinde algılama biçimleridir.

İnsanın dünyası kendisi tarafından tamamlanmaya muhtaç eksik bir dünyadır. İnsanın kendi başına bir dünya kurma zorunluluğundan kaynaklanan çabası, insan yapısının zaruri bir sonucudur.⁵⁶ Doğal olarak bireyler, içinde bulundukları sosyal, psikolojik, kültürel ve ekonomik değişkenlerin etkisiyle kendi dünyalarını inşa ederek din algılarını ve anlayışlarını şekillendirmektedirler. Nitekim kişinin “fiziksel yapısı”, “hayatını idame ettirdiği çevrenin toplumsal ve kültürel yapısı”, “arzu, hedef ve gayeleri” ve “geçmişten elde ettiği edinimler” birbirinden farklıdır.⁵⁷ Bu farklılık zamana ve şartlara göre değişik din anlayışları oluşmasına neden olmaktadır.

Farklı din anlayışları oluşmasına neden olan faktörlerden birisi de dinamik bir yapıya sahip olan toplumun kendisidir. Tarihin farklı dönemlerinde farklı gelişmelerle yüz yüze olan her toplumun kültürü, değerleri, insanlardan beklentileri çeşitlilik arz edeceği gibi dine yükledikleri anlam, dini yaşayış biçimleri ve din anlayışları da değişmektedir.⁵⁸ Zira kimi toplumlar bireyin özgürlüğünü daraltan yaşam olanakları ve uymak zorunda oldukları davranış biçimleri sunarken, kimi toplumlar da insanlara olabildiğince özgür hareket alanı hazırlamaktadır. Dolayısıyla insanların toplumun sunduğu imkânlarla yönelik oluşturdukları davranış refleksleri dini algılama biçimlerini de etkilemektedir.

Doğuştan Yaratıcının varlığını kabul etmeye eğilimli ve dini inancı benimsemeye elverişli olarak yaratılan insanın din anlayışı tüm gelişim evrelerinde farklı biçimlerde şekillenmektedir. Özellikle konumuz gereği bedensel ve zihinsel gelişmelerin devam ettiği 18-21 yaş aralığı incelendiğinde kişinin, önceki dönemlerine nazaran daha olgunlaştığı, dengeli olma halinin artarak duygu ve heyecanlarındaki taşkınlıkların azaldığı ve yetişkinlerle daha iyi ilişkiler kurduğu görülmektedir. Ayrıca problemlerini daha gerçekçi bir şekilde karşılayan birey, bu dönemde sorunlarını çözerken daha az duygusal tutum sergilemektedir. Dolayısıyla katı ve duygusal tutum ve tavırlarını bırakarak rasyonel bir anlayışı benimseyerek çevresine daha iyi uyum

⁵⁵ Hüseyin Certel, *Din Psikolojisi*, Berikan Yay., Ankara, 2016, s. 116.

⁵⁶ Peter L. Berger, *Dinin Sosyal Gerçekliği*, Çev. Ali Coşkun, İnsan Yay., İstanbul, 1993, s. 31.

⁵⁷ Orhan Türkdoğan, *Çağdaş Türk Sosyolojisi*, IQ Kültür Sanat Yay., İstanbul, 2003, s. 53.

⁵⁸ Niyazi Akyüz, 2002, s. 127.

sağlamaktadır.⁵⁹ Bu bağlamda bu evredeki birey, toplum karşısında kendisine düşen görev ve sorumlulukları kabullenerek sosyal rollerinin hakkını verme çabasına karşılık olarak toplum da onun şahsiyetine saygı duyar ve değer gösterir. Böylece tam manasıyla gençliğini hisseden kişi, sosyal çevre tarafından itibar kazanır.⁶⁰

Sosyal çevre tarafından itibar kazanan gencin, aynı zamanda dini tutumlarını tam olarak tayin edebilecek zihinsel ve duygusal yetkinliğe ulaşmasıyla birlikte dine karşı olan kuşkuları, dini arayışları ve bocalamaları yatışarak dinle ilgili kati kararları ve tercihleri alenen ortaya çıkmaya başlar.⁶¹ Eğer gençler, kendi akıl ve mantıklarını kullanma becerisine sahip olup dinin güzellikleriyle birlikte yetişme imkânı bulurlarsa artık hem kesin bir inanca sahip olup hem de etrafındaki kişileri din adına olumlu yönde etkileyebilirler.⁶²

⁵⁹ Hüseyin Peker, *Din Psikolojisi*, Sönmez Mat. Ve Yay., Samsun, 1993, s. 108.

⁶⁰ Hâbil Şentürk, *Din Psikolojisi*, Esra Yay., Konya, 1997, s. 111.

⁶¹ Hayati Hökelekli, *Gençlik ve Din*, Ankara Okulu Yay., Ankara, 2002, s. 280-281.

⁶² Mustafa Öcal, *Din Eğitim ve Öğretiminde Metodlar*, TDV Yay., Ankara, 2007, s. 114.

BİRİNCİ BÖLÜM

İRAN'DA DİN-DEVLET-TOPLUM VE GENÇLİK

İran, asırlar boyunca birçok farklı uygarlığa ev sahipliği yapmış değişik etnik, din ve mezhebe bağlı grupların bir arada yaşadığı, zengin kültürel çeşitliliğe sahip olan, Türkiye'nin yüzyıllardır aynı sınırı paylaştığı ve sürekli etkileşim halinde olduğu kadim komşusudur. Dolayısıyla komşuluk ilişkilerinin olumlu yönde ilerlemesi ülkeyi oluşturan dinamiklerin en iyi şekilde anlaşılmasından geçmektedir.

Şii İslam anlayışı, dünyanın en kadim yerleşim yerlerinden biri olan İran'ın tarihsel süreç içerisindeki baskın inanç biçimi olmuş ve İran'ı oluşturan dinamikleri daha iyi anlamlandırabilmek için bu anlayış göz ardı edilmemelidir. Şii inancı; İran'ın toplumsal dinamikleri içinde sosyal yaşama ve yönetim yapısına etkisi bakımından belki de en baskın olanıdır. Çünkü İslam Devrimi'nin ortaya çıkardığı yeni rejimle birlikte günümüz sosyo-politik ve sosyo- ekonomik ilişkiler, özü itibarıyla Şiiliğin genel karakteristiklerini bulundurması açısından büyük bir öneme sahiptir.⁶³

Belirtilen çerçevede bu bölümün birinci kısmında Şii İran tarihi, Şia'nın doğuşuyla birlikte inanç ve ibadet esasları hakkında bilgiler aktarılmıştır.

İkinci kısımda, kendine özgü bir siyasal sistemi olan İran'ın devlet modeli ele alınmıştır. İslamcılık ve Cumhuriyetçilik ilkelerinin temelini oluşturduğu İran Anayasası'na, 1979 İslam Devrimi'nden sonra kurulan yeni devlet anlayışıyla birlikte İmam Humeyni'nin düşünce sisteminin ürünü olan Velayet-i Fakih kuramındaki İslami hükümlerin eklenmesiyle ve dini liderlik kurumunun İran devlet yapısını oluşturan piramidin en üst basamağında yer almasıyla birlikte İran Devleti'nin İslami niteliği ön plana çıkmıştır. Dolayısıyla çalışmanın bu bölümünde Velayet-i Fakih teorisiyle beraber, İran devlet modeli içerisindeki yasama, yürütme ve yargı erklerini oluşturan kurumlar ve bu kurumların yetki ve sorumlulukları incelenmiştir.

Üçüncü kısımda ise, İran'ın toplumsal yapısı içerisinde, ülke toprakları üzerinde yaşayan unsurların sınıf yapısını ve demografik özellikleri üzerinde durulmuştur. Bu bağlamda eskiden beri çeşitli kavimlerin geçiş ve devlet kurma alanı

⁶³ Ercan Çitlioğlu, 2015, s. 11.

olan İran'ın toplumsal yapısı ve zengin kültürel çeşitliliği etnik ve din-mezhep eksenli irdelenmiştir.

Dördüncü bölümde de İran gençliğinin özellikleriyle birlikte üniversitelerin gelişim serüvenleri hakkında bilgi verilmiştir.

1.1. Şia ve İnanç Esasları

Şia, Hz. Peygamber'den sonra devlet başkanlığının Hz. Ali ve evladının hakkı olduğuna dair bir inanca sahip olarak İslam tarihindeki gelişmeleri buna göre yorumlayanlara verilen genel addır.⁶⁴ Arapça “Müşayaa” kökünden türeyen “Şia”, birisine uyanlar, bölük anlamındadır.⁶⁵ El-Fihrist adlı eserinde İbn Nedim, Şia'nın taraftar anlamına geldiğini belirtir.⁶⁶ “Şia” ifadesinden Kur'an-ı Kerim'de de çeşitli ayetlerde fırka, bölük, taraftar anlamlarında istifade edildiğine şahit olunmaktadır.⁶⁷

İstılah da ise Şia, Hz. Peygamber'in ardından Ali b. Ebi Talip'in nass ve tayinle halife olduğunu iddia eden, Hz. Ali'nin Fatıma'dan olan soyundan imametın sonsuza kadar süreceğini öne süren ve imamların masum günahsız olduklarına inanan toplulukların genel adıdır.⁶⁸ Şehristani Şia'yı tanımlarken, yalnızca Hz. Ali'nin izini takip eden; O'nun imamet ve hilafetini nass ve vasiyet üzere kabul eden kimselerdir ifadesini kullanmış ve İmametın Hz. Ali'nin çocukları dışında kimsede olamayacağını, olsa bile bunun sadece ya zulm yoluyla veyahut da takiyye⁶⁹ sebebiyle olabileceğine

⁶⁴ M. Saffet Sarıkaya, *İslam Düşünce Tarihinde Mezhepler*, Rağbet Yay., İstanbul, 2011, s. 148.

⁶⁵ Abdülbaki Gölpınarlı, *Tarih Boyunca İslam Mezhepleri ve Şiilik*, Kapı Yay., İstanbul, 2016, s. 25.

⁶⁶ İbn Nedim, *el-Fihrist*, Beyrut, 1417, s. 217.

⁶⁷

En'am, 6/159	Şu dinlerini parça parça edenler ve <u>kendileri de grup grup olanlar</u> varya, (senin) onlarla hiçbir ilişkin yoktur...
Hicr, 15/10	Ey Muhammed! And olsun, senden önceki <u>topluluklara</u> da peygamber gönderdik.
Meryem, 19/69	Sonra her bir <u>topluluktan</u> , Rahman'a karşı en isyankar olanları mutlaka çekip çıkaracağız.
Kasas, 28/4	Şüphe yokki, Firavun yeryüzünde(ülkesinde) büyüklük taslamış ve ora halkını <u>sınıflara ayırmıştı</u> .
Rum, 30/32	...O'na karşı gelmekten sakının, namazı dosdoğru kılın ve müşriklerden, dinlerini darmadağın edip <u>grup grup</u> olan kimselerden olmayın...
Saffat, 37/83	Şüphesiz İbrahim de O'nun <u>taraftarlarından</u> idi.

⁶⁸ Hasan Onat, *Emeviler Devri Şii Hareketleri ve Günümüz Şiiliği*, Ankara, 1993, s. 15; E. Ruhi Fırlı, “Şiiliğin Doğuşu ve Gelişmesi”, *Milletlerarası Tarihte ve Günümüzde Şiilik Sempozyumu*, İstanbul, 1993, s. 33.

⁶⁹ Hak sahibinin kendini gizlemesi.

inandıklarını belirtmiştir.⁷⁰ Nevbahti ise, Peygamber döneminde Ali'nin yandaşı olarak tanınan, Peygamber'in ölümünün ardından da, Ali'nin imametini ileri süren kimselerin oluşturduğu topluluğun adı⁷¹ şeklinde tanımlamıştır. Ebul-Hasan Eş'ari de bu kimselere Şia denmesinin sebebi Ali'ye uymaları ve peygamberin diğer yakınları yerine Ali'yi tercih etmeleridir⁷² diyerek Şia'daki Hz. Ali vurgusunu ön plana çıkarmıştır. Şia âlimlerinin başlangıç noktasını Hz. Peygamber'in yaşadığı dönem olarak kabul ettikleri⁷³ Şiiliği, Hz. Ali'nin nass ve vasiyet ile halife olduğunu kabul etmenin dinin esasına ait bir rükün olduğuna ve hilafetin yalnızca Hz. Ali'nin soyundan gelenlere ait olduğuna inanma⁷⁴ şeklinde tarif etmek mümkündür.

1.1.1. Şia'nın Doğuşu

Şia'nın doğuşu ile ilgili kaynaklarda farklı tarihler ve dönemler ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla Şia'nın ortaya çıkışı Mezhepler Tarihi'nin en başta gelen tartışma konularından birini oluşturmaktadır. Şii kaynaklar genellikle Şiiliğin Hz. Muhammed'in hayatta olduğu dönemde doğduğu yönünde görüş bildirmektedirler. Şiiler'in ortak olarak benimsedikleri görüşe göre Şia Hz. Peygamber hayattayken şekillenmeye başlamış ve Hz. Peygamber'in vefatının ardından da bir düşünce ekolü olarak ortaya çıkmıştır.⁷⁵

Şia dışındaki kaynaklar Şia'nın ortaya çıkışını diğer fırkalar da olduğu gibi Hz. Peygamber'in ölümünden sonra yaşanan halifelik tartışmalarına bağlamışlardır.⁷⁶

1.1.2. Şia'nın İnanç Esasları

Şii âlimler inanç esaslarını Tevhid, Adalet, Nübüvvet, İmamet ve Mead olmak üzere beş temel nokta üzerinde toplamışlardır.

⁷⁰ eş- Şehristani, Muhammed Abdülkerim, *İslam Mezhepleri*, çev. Mustafa Öz, 2005, s. 144.

⁷¹ Nevbahti, *Fıraku 'ş-Şia*, Necef, 1355, s. 17.

⁷² el- Eş'ari, Ebul-Hasan, *Makalatü'l İslamiyyin*, İstanbul: 1928, s. 5.

⁷³ Muhammed Hüseyin Tabatabai, *Tüm Boyutlarıyla İslamda Şia*, Çev. Kadir Akaras-A. Kazımı, İstanbul, 1999, s. 35.

⁷⁴ Yaşar Kutluay, *Tarihte ve Günümüzde İslam Mezhepleri*, Ankara, 1968, s. 103.

⁷⁵ Hasan Onat, "Şiiliğin Doğuşu Meselesi", AÜİFD, C. 36, 1997, ss. 79–117, s. 81.

⁷⁶ Mehmet Atalan, "Hz. Muhammed'in Vefatından Sonraki Hilafet Tartışmaları", FÜİFD, Y. 9, S. 2, 2004, ss. 55–68.

1.1.2.1. Tevhid

Allah'ın varlığına ve birliğine inanmak⁷⁷ olan tevhid, İslam âlimlerinin üzerinde en çok kafa yordukları konulardan biridir. Bu bağlamda Şia âlimleri de tevhid kavramı hakkında önemli çalışmalar yaparken “Allah'ın varlığını ispat konusunda kullandıkları deliller ve izledikleri metotlarda diğer âlimler ile aralarında bir fark bulunmamaktadır.”⁷⁸ Şia'ya göre Allah'ın varlığı ve birliği hususunda şüphe yoktur. Aynı zamanda Allah, eşsiz ve benzersiz olmakla birlikte uzunluk, genişlik, hafiflik, ağırlık gibi özelliklerle vasıflandırılmaz. Yüce Allah yarattığı her şeyin sıfatlarından yücedir.⁷⁹

Şia'nın tevhid inancı genellikle tevhid-i zat, tevhid-i sıfat, tevhid-i fiil ve tevhid-i ibadet olmak üzere dört kategoride toplanmıştır.⁸⁰ Tevhid-i zat: Allah'ın eşsiz ve benzersiz olması, her varlığın O'nun zatı ve varlığı yanında yok hükmünde olmasıdır. Tevhid-i Sıfat: Sıfatların birliği manasına gelip ilim, kudret, ezeliyet ve ebediyet sıfatlarının gerçek ve asıl sahibinin Allah olduğunu ve bu sıfatların kulda nispi olarak zuhur bulduğunu idrak etmektir. Tevhid-i fiil: Evrende gerçekleşen tüm hal ve hareketler, oluşumlar Allah'ın takdiriyle gerçekleşmektedir. Tevhid-i ibadet: Allah'tan başka tapınılacak hiçbir şey yoktur ve ibadetler yalnızca Allah için yapılır.⁸¹

1.1.2.2. Adalet

Allah-u Teâlâ'nın, hiçbir kimseye zulümde bulunmayacağına, aynı zamanda, doğruyu yanlış, iyiyi kötüyü birbirinden ayırabilme kabiliyeti olan akıl sahibi bir kimsenin kötü gördüğü bir şeyi yapmayacağına inanmak, Şia'daki “Adalet” inancının gayesidir.⁸² Şia'ya göre, Allah-u Teâlâ hiç kimsenin hakkını bir başkasına vermeyeceği gibi kulları arasında ayırım yapmayarak kimsenin hakkının zayı olmasına da izin vermez. O, hiçbir kimseye yaptığı iyi işlerden dolayı ceza vermeyeceği gibi kötü işlerin yapılmasını da teşvik etmez. Kimseyi başkasının işlediği günahla yükümlü

⁷⁷ Abdülbaki Gölpınarlı, 2016, s. 217.

⁷⁸ Avni İlhan, “*Şiada Usulü'd-din*”, Milletlerarası Tarihte ve Günümüzde Şiilik Sempozyumu, İstanbul, (13-15 Şubat) 1993, s. 409.

⁷⁹ Ebu Câfer Muhammed b. Ali ibn Bâbevayh el-Kummî, *Şii-İmamiyye'nin İnanç Esasları*, (Çev. Ethem Ruhi Fırlalı), Ank. Üniv. İl. Fak. Yay., Ankara, 1978, s.17-18.

⁸⁰ Abdülbaki Gölpınarlı, 2016, s. 218-219.

⁸¹ Ali Albayrak, 2006, s. 55.

⁸² Kaşifu'l-Gita, *Caferi Mezhebi ve Esasları*, Çev. Abdülbaki Gölpınarlı, Kayseri, 1992, s. 56.

tutarak hesaba çekmez.⁸³ İtaat edip iyilik yapanlara sevap vererek cennete koyar, asi olup kötü amellerde bulunanları da cezalandırır. Kullarını yapamayacakları, güçlerinin yetmeyeceği işlerle sınımaz ve cezalandırırken hak edilenden fazlasıyla muamele etmez.⁸⁴ Buradan hareketle Şiaların, Allah'ın mutlak adaletinin gereği kimseye kaldıramayacağı yük yüklemeyip sorumlu tutmadığı, iyileri ödüllendirip kötülerini cezalandırdığı inancına sahip oldukları söylenebilir. Ayrıca kişinin kendi davranışlarından sorumlu olduğuna ve dolayısıyla kötülüklerin Allah'tan değil bireysel davranışları nedeniyle geldiğine ancak, hayrın ve iyiliklerin Allah tarafından verildiğine iman ederler.

1.1.2.3. Nübüvvet

Nübüvvet veya peygamberlik, Allah'ın seçtiği kullarını, ilahi öğretilerle insanların ahlakını ve davranışlarını mükemmelliğe ulaştırmak için vahiy yoluyla mükellef kılmasıdır.⁸⁵

Peygamberlerin en önemli özellikleri vahiy almaları, mucize göstermeleri ve ismet yani günahsız olmalarıdır. Nübüvvet öğretisi dinin esaslarından biridir ve buna inanmak Müslümanlığın şartıdır. İslam'daki bu öğreti, başlangıcı Hz. Adem olup Hz. Muhammed ile sona eren ve Kur'an-ı Kerim'de anılan tüm peygamberlerin varlığına inanma manasındadır.⁸⁶ En büyük mucizesi Kur'an-ı Kerim olan Hz. Muhammed, tüm peygamberlerin sonuncusu olup içlerinde en üstün olanıdır.⁸⁷ Şia'nın ve Ehl-i sünnetin peygamberlik konusundaki görüşlerinin aynı doğrultuda olduğu görülmektedir.

Şiilere göre peygamber, Allah'tan aldığı haberleri hiçbir varlığın etkisi olmadan doğrudan insanlara ulaştıran kişidir. Bu nedenle peygamber zamanının en üstün insanı olmasını sağlayacak ismet, fetanet, sıdk, emanet, ilim gibi özelliklere sahip olmalıdır.⁸⁸ Peygamberlerin bu özellikleri arasında, imamları da ilgilendirmesi

⁸³ Şirazi, *Ehl-i Beyt Mektebi'nde Temel İnançlar*, Çorum, 1993, s. 75.

⁸⁴ Halife Keskin, *Kendi Kaynakları Işığında Şia İnanç Esasları*, İstanbul, 2000, s. 100.

⁸⁵ Musa Bilgiz, "Kur'an'da Nübüvvet (Peygamberlik)", *Diyanet İlmi Dergi*, C. 49, S. 1, 2013, s. 24.

⁸⁶ Recep Önal, "İslam Kelamı'nda Nübüvvet'in Mahiyeti, Kapsamı ve Gerekliliği", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Der.*, C. 2, S. 2, 2013, s. 152-153.

⁸⁷ E. Ruhi Fırlı, *Çağımızda İtikadi İslam Mezhepleri*, Şato Yay., İstanbul, 2001, s. 175.

⁸⁸ M. Saffet Sarıkaya, 2011, s.178.

açısından ismet sıfatı daha fazla önem arz etmektedir. Şiilere göre bütün imamlar da peygamberler gibi günah işlemez ve masumdurlar.⁸⁹

Peygamberlik konusu içinde değinilmesi gereken hususlardan bir diğeri de Kur'an'ın tahrif olup olmadığıdır. Şialar arasında mevcut Kur'an konusunda farklı görüşler hâkimdir. Bazı görüşler Kur'an'ın tahrif edildiği ve değişime uğradığı yönünde olsa da hâkim olan görüş Kur'an'ın Allah tarafından korunduğu, bu nedenle her türlü tahritten ve değişimden uzak olduğu, tüm Müslümanlar gibi kendilerinin de kutsal kitabı olduğu şeklindedir.⁹⁰

Şia âlimlerinden Şeyh Saduk, Kur'an'ın aslının değiştirildiği yönündeki iddiaların karşısında yer alarak, bugün mevcut olan Kur'an'ın, Allah'ın Peygambere indirdiği kitabın ta kendisi olduğunu, hakiki Kur'an'ın bundan daha fazla olmadığını ve aksini iddia ettiklerini söyleyenlerin kendilerine iftira atmış olacaklarını ifade etmiştir.⁹¹ Rıza Muzaffer de Kur'an'ı değiştirmenin ve bozmanın imkânsız olduğunu, aksini iddia edenlerin şaşırması, yanıltılması veya karıştırmış olduğunu ifade etmiştir.⁹²

1.1.2.4. İmamet

İmamet, Şiiler'in inanç ve düşünce sistemini şekillendiren, onları diğer fırkalardan ayıran en önemli özelliktir ve İslam tarihindeki en büyük ve en derin görüş ayrılıklarına sebebiyet veren bir anlayıştır.⁹³ İmamet anlayışına göre, Allah ve Peygamberi tarafından açık veya gizli nass ile vasiyet edilen on iki imamın imamlığını kabul etmek ve onlara bağlanmak iman gereğidir. İmamlar doğuştan, Allah vergisi bir ilme sahip, dini hükümleri tefsir edip farklı manalarla yorumlayarak dinde yeni hükümler koyabilen, her şeyi bilen, her türlü hata ve kusurdan münezze olan masum kimselerdir. Her ne kadar kendilerine vahiy gelmemesiyle Peygamberlerden ayrılırlar da Şiilere göre, ilham ile kendilerine gerekli olan bilgileri Allah'tan öğrenebilirler. İmamlar velayet ve vesayet sahibidirler.⁹⁴

⁸⁹ Abdülbaki Gölpınarlı, 2016, s. 284-285.

⁹⁰ M. Saffet Sarıkaya, 2011, s.178.

⁹¹ İsmail Mutlu, *Tarihte ve Günümüzde Caferilik*, Mutlu Yay., İstanbul, 1995, s.161.

⁹² Ali Albayrak, 2006, s. 58.

⁹³ Ali Albayrak, 2006, s. 58.

⁹⁴ M. Saffet Sarıkaya, 2011, s. 180-181.

Şia'ya göre imamet temel inanç esaslarından biridir ve imanın tamamlanabilmesi için imamete inanmak şarttır. İmamiyye Şiası'na göre “ imamet” , Peygamber'den hilafet yoluyla din ve dünya işlerinde söz sahibi olmakla birlikte dinin bir şartıdır ve insanların seçimine ve görüşüne göre şekillenecek sıradan bir iş değildir. Dolayısıyla peygamberin yerine geçecek kişinin Allah tarafından tayini ve peygamber tarafından da tebliği gerekir.⁹⁵ Şia, “Ey Elçi! Rabbinden sana indirileni duyur (tebliğ et); eğer bunu yapmazsan, O'nun mesajını duyurmamış olursun”⁹⁶ ayetini delil göstererek Peygamberin imamı tayin etmesinin tebliğ vazifesinin gereği olduğunu ileri sürmektedir ve Peygamberin bu konuyu gizlemesinin ya da ümmete havale etmesinin söz konusu olamayacağını ifade etmektedir.⁹⁷

Şia inancına mensup olanlar, imamların da normal insanlar gibi sorumlu olduğunu ancak onların Allah'ın kereminden ve dostluğundan nasip almış şerefli insanlar olduklarını düşünürler. Çünkü onlara göre imamlar, ilim, takva, cesaret, ululuk, soyluluk, iffet ve ahlak gibi insanoğlunda bulunan olumlu özelliklerde en üstün dereceye sahiptirler. Bu sıfatlara sahip olmakla birlikte imamlar, dine yönelik açıklamada ve hüküm vermede insanlara rehber olmaya hak kazanmışlardır.⁹⁸

Şii gelenek içerisinde imam olma niteliklerine kimlerin haiz olduğu ve Ehl-i Beyt'i oluşturan kişilerin kimler olduğu konusu da oldukça tartışmalıdır.⁹⁹ Ancak İmamiyye Şia'sı imamların da peygamberlerde olduğu gibi bir takım vasıfları taşıdıklarını ve bu vasıfları taşıdıkları için imam olduklarını belirterek bu hususta kendilerine has bir çizgi belirlemişlerdir. Şia inancına göre imamların taşıması gereken ismet, şecaat, ilim, nesep, fazilet, Allah'a yakınlık, mucizelere sahip olma ve yaradılış bakımından mükemmellik olmak üzere sekiz vasıf vardır.¹⁰⁰

Şiiler, her çağda insanlara rehberlik edecek ve onlara doğru yolu gösterme konusunda yardımcı olacak, aynı zamanda peygamberliğin devamı niteliğinde

⁹⁵ Abdülbaki Gölpınarlı, 2016, s.284-285.

⁹⁶ Maide (5)/67

⁹⁷ eş-Şehristani, 2005, s.195.

⁹⁸ Hüseyin Atay, *Ehl-i Sünnet ve Şia*, Ankara, 1983, s. 108-109.

⁹⁹ Sönmez Kutlu “*Ehl-i Beyt Sembolik Kapitalinin Tarihi Süreç İçinde Semerelendirilmesi*”, İslamiyat Der., C. 4, S. 3, Ankara, 2000.

¹⁰⁰ Yusuf Gökalp, “*İmamet Nazariyesi Bağlamında Zeydiyye'nin İmamiyye'ye Yönelik Eleştirileri*”, Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 14 (1), 2014, s. 97.

gördükleri bir imama da inanılması gerektiğini savunurlar.¹⁰¹ Bu anlayışa göre, bütün peygamberler ölmeden önce kendisi için bir vasi tayin etmiştir. Şiilere göre İslam peygamberi de on biri vefat etmiş ve sonuncusunun halen hayatta olduğuna inanılan on iki zatı kendisine vasi olarak belirlemiştir. İşte hayatta olduğuna inanılan ve İmam Zaman (Mehdi) adı verilen bu sonuncu vasinin, dünyanın zulümle dolduğu bir devirde ortaya çıkıp dünyada adaleti sağlayacağına inanılmaktadır.¹⁰²

Şiiler, İmam Mehdi'nin zuhur etmesini beklerken bazı şeyleri de yapmak zorundadırlar.

Bunlar;

- Sürekli olarak İmam-ı Zaman'ı yâd etmek.
- İmamların velayetinde sabır göstermek.
- Takva ve iyi ahlakla amel etmeye çalışmak.
- İmam-ı Zaman'ın zuhurunu beklerken ümitsizliğe düşmemek.
- İmam zuhur edinceye kadar önceki imamlardan gelen emirlere tutunmak.
- İmam-ı Zaman'ın zuhuru için dua etmek.¹⁰³

Şiilerin inanç sisteminde yer alan on iki imam şunlardır:

1- Ali b. Ebu Talib: Peygamberin amcasının oğlu ve damadı olan Hz. Ali, hicretin 23 yıl öncesinde dünyaya gelip Hicri 40 senesinde şehit edilmiştir.

2- Hasanü'l Mücteba: Hz. Ali ile Fatıma'nın ilk oğludur. Hz. Ali'nin şehit olmasından sonra kendisine biat edenlerin Muaviye ile savaş konusunda isteksiz olmaları üzerine Muaviye ile anlaşarak imamlığı ona bırakmıştır. Eşlerinden biri tarafından zehirlenerek öldürülmüştür.

3- Hüseynu's Şehid: Hz. Ali'nin küçük oğlu ve peygamberin torunlarının ikincisidir. Kerbelada ailesiyle birlikte öldürüldüğü için “şehid” lakabıyla meşhurdur.

4- Ali b. Hüseyin Zeynü'l Abidin: “Seyyidü's-sâcidîn, Seccâd, Zü's-safenât”¹⁰⁴ lakaplarıyla da tanınan imam, ibadete düşkündür. Vefat tarihi konusunda çeşitli rivayetler bulunmakla birlikte 22 Muharrem 95'te vefat ettiği belirtilir.

¹⁰¹ S. Ali Hüseyini, *İmam Cafer Sadık ve Fikri Akımlar*, (çev. Hazma Aydın), İstanbul, 2001, s. 18.

¹⁰² Ali Albayrak, 2006, s. 61.

¹⁰³ S. Ali Musavi, “*Mehdi'yi Bekleme Felsefesi ve Bekleyişin En Faziletli Amel Oluşu*”, Misbah İslami Düşünce ve Araştırma Dergisi, Y. 8, S. 15, 2019, s. 39-40.

¹⁰⁴Fazla secdeden dolayı dizleri nasır tutmuş manasındadır.

5- Muhammed b. Aliyyi'l Bakır: İmamet süresi 19 yıl olan İmam Bakır, yaşamı süresince ilim ve taatla meşgul olduğu için Şii rivayetlerin birçoğu kendisine dayanmaktadır. Vefatı konusunda birçok rivayet bulunan imamin kabri Medine'de Cennetü'l Baki mezarlığındadır.

6- Cafer b. Muhammedi's Sadık: Hicri 80 senesinde Medine'de doğmuştur. Güvenilir ve özü-sözü doğru olması nedeniyle kendisine "sadık" denilmiştir. Ayrıca Sâbir (sabreden, tahammül gösteren), Fâzıl (fazîlet ve yüksek ahlâk sahibi, olgun), Tâhir (temiz, nezih) ve Âtır (hoş kokulu) lâkaplarıyla da anılmıştır. İmamiyyenin fıkıhta mezhebi olan Caferiliğin kurucusudur. Fıkıh ve hadiste otorite olan İmam Cafer Hicri 148 senesinde Medine'de vefat etmiştir ve kabri Cennetü'l Baki mezarlığındadır.

7- Musa b. Caferi'l Kazım: Hicri 128 yılında Medine'de dünyaya gelen İmam Kazım'ın, Abbasi halifeleri tarafından Bağdat'ta hapsedildiği bir dönemde zehirlenerek öldürüldüğü öne sürülmüştür. Kabri Bağdat'ta Kazımiye denilen ziyaretgâhtır.

8- Ali b. Musa'r Rıza: Hicri 153 yılında Medine'de doğan İmam Rıza, Hicri 203 senesinde Meşhed'de vefat etmiştir. Zühd ve takva sahibi olan İmam Rıza'nın mezarı Meşhed'de bulunur ve ülke genelindeki en büyük ziyaretgâh olarak kabul edilir. Hatta Meşhed'in bulunduğu bölge İmam Rıza'ya atfen Horasan-e Rızavi olarak anılır.

9- Muhammed b. Aliyyi't Takiyyi'l Cevad: Hicri 195 yılında Medine'de doğan İmam Cevad, İmam Rıza'nın oğludur. Yaşamını ilim ve zühdle geçiren imam, Hicri 220 senesinde Bağdat'ta vefat etmiştir.

10- Ali b. Muhammedü'n Nakıyyi'l Hadi: Hicri 214 senesinde Medine'de doğmuştur. Halife Mütevekkil zamanında Samarra'da yaşam sürdüren İmam Hadi, hayatını ilim ve zühdle geçirmiş ve orda eceliyle ölmüştür.

11- Hasan b. Aliyyi'l Askeri: İmam Mehdi'nin babası olan İmam Askeri, Hicri 232 yılında Medine'de dünyaya gelmiş 2 yaşından itibaren Samarra'da yaşayıp, Hicri 260 senesinde orada vefat etmiştir.

12- Mehdi b. Hasanü'l Askeri: On ikinci imam olan İmam Mehdi, doğumuna yalnızca birkaç kişinin tanıklık ettiği, annesinin kimliği ve kökeni hakkında çeşitli rivayetler bulunan son imamdır.¹⁰⁵

1.1.2.5. Mead

Mead, sözlük anlamıyla, tekrar dönülüp gelinen, dönüş ve varış yeri demektir. Örfte, kulların ölümden sonra tekrar dirilip mahşerde sorguya çekilerek dünyada yaptıklarının karşılıklarını almalarına denir.¹⁰⁶ İslam dininin temel esaslarından biri olan kıyamet gününe yani ölümden sonra tekrar dirilmeye inanmak, Allah'ın birliğine inanmakla eşdeğerdir.¹⁰⁷

İslam âleminin tamamında olduğu gibi Şia'da da, insanın ölümünden sonra dünyada yaptıklarına göre itaat edeni ödüllendirmek ve isyan edenin cezasını vermek üzere Allah tarafından yeniden diriltileceğine inanmaktadır.¹⁰⁸ Şia'nın ahiret ile ilgili temel inançlar olan ahiret hayatı, hesap, mizan, mahşer, cennet, cehennem, sırat gibi unsurları diğer Müslüman fırkalarla benzer şekilde benimsediği görülmektedir.¹⁰⁹ Ancak ölümden sonra gerçekleşecek olaylar ve kavramlar hakkında yorum farklılıkları mevcuttur. Örneğin Şiiler kabirde sorgusunda "İmamın kimdir?" sorusunun sorulacağını ve bu soruya "İmamım Ali'dir" cevabını vermeyenlerin cehenneme gideceklerini öne sürmektedirler. Ayrıca mahşer günü Hz. Ali'nin kendisine biat etmeyenleri, mü'minlerin gölgesinde duracağı ve Hz. Ali'nin tutacağı sancağın altına almayacağına inanmaktadırlar.¹¹⁰

Şia'nın mead inancının temelinde yer alan bir diğer husus da bedenen biraz değişiklikler olabilecek şekilde öldükten sonra hem ruhen hem de bedenen dirilmenin gerçekleşmesidir. Bir insanın yaşlanınca fiziksel olarak görüntüsünün değişmesine

¹⁰⁵ Abdülbaki Gölpınarlı, 2016, s. 312-474; Mehmet Atalan, *Şiiliğin Farklılaşma sürecinde Ca'fer es-Sadık'ın Yeri*, Araştırma Yay., Ankara, 2004.

¹⁰⁶ Abdülbaki Gölpınarlı, 2016, s. 508.

¹⁰⁷ Tabatabai, 1999, s. 160.

¹⁰⁸ Emrullah Yüksel, "İmamiyye Şia'sında İnanç Esasları", Atatürk Üniv. İlahiyat Fak. Der., Erzurum, 1993, S.11, s. 33.

¹⁰⁹ M. Saffet Sarıkaya, 2011, s. 180.

¹¹⁰ el-Kummi, *Şii-İmamiyye'nin İnanç Esasları*, s.73-74; M. Saffet Sarıkaya, 2011, s.180.

rağmen o insanın aynı insan olması gibi hem kabirde hem de kıyamet gününde bedende değişiklikler meydana gelse de beden ve ruh aynıdır.¹¹¹

1.1.2.6. İnançla İlgili Diğer Meseleler

1.1.2.6.1. Re'cat

Sözlükte “dönmek, geri gelmek” manasındaki “rücu” kökünden türeyen rec’at, ıstılahta ise bazı saf mü’minlerin özellikle imamların ve bazı münafık, haktan batıla sapan kişilerin ve zalimlerin kıyametten önce yeniden dünyaya dönmelerini ifade eder. Re’cat inancına göre, yeryüzünün tamamında ilahi adalet hükümlerinin hâkim olması için çabalayan halis müminler, İmam Mehdi’nin zuhurundan sonra yeryüzüne dönerek bu isteklerinin gerçekleştiğini göreceklardır. Aynı şekilde yeryüzünde fesat çıkararak hakkın yok olması için çalışan bazı zalimler ve münafıklar da dünyaya tekrar dönecek ve yaptıkları kötü işlerin cezasını çekeceklerdir.¹¹² Dünyaya yeniden dönmeye ilgili rivayetler incelendiğinde, dünyaya ilk dönecek kişinin Hz. Hüseyin olacağı, Hz. Peygamber’in ve Hz. Ali’nin de yeryüzüne tekrar gelecekleri şeklinde rivayetlerin olduğu görülmektedir. Aynı zamanda Hz. Ali ile birlikte Muaviye ve taraftarlarının da yeniden yeryüzüne geleceği ve Hz. Ali’nin bu kişilerden intikam alacağı anlatılmaktadır. Ayrıca İmam Mehdi zuhur ettiğinde tüm mü’minlerin kabirlerini ziyaret ederek “Ey falanca kişi, sahibin ortaya çıktı, istersen kalk ona katıl, istersen Rabbinin nimetleriyle baş başa kal” diyeceği ifade edilmektedir.¹¹³

Caferi âlimler Kur’an’ı Kerim’deki Mü’min suresi 11. ayetinde yer alan "Ey rabbimiz!" diyecekler, "Bizi iki defa öldürdün, iki defa dirilttin. Şimdi günahımızı itiraf etmiş bulunuyoruz, bir çıkış yolu yok mu?" ifadesinde yer alan iki defa ölmek ve iki defa dirilmek vurgularının rec’ate delalet ettiğini ileri sürmektedirler.¹¹⁴

¹¹¹ Abdullah Turan, *Ehl-i Beyt Mektebinde Temel İnançlar*, Kardeşler Ofset, İstanbul, 1999, s. 521.

¹¹² Mehdi Aksu, *İslam Tarihinde gerçeğe Giden Yol*, İstanbul, 2003, s.391.

¹¹³ İsmail Mutlu, 1995, s. 450.

¹¹⁴ İlyas Üzümlü, “*İnanç Esasları Açısından Caferilik*”, Marmara Üniv., Sosyal Bilimler Enst. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul, 1993, s.280.

1.1.2.6.2. Beda

Bir şeyi yapmaya niyetlenmişken o konu hakkındaki görüşlerden başka birini yapmaya çalışmak, görünmek gibi manalara gelen¹¹⁵ beda, insanın bir husus hakkındaki fikrinin o konu hakkında ilim sahibi olduktan sonra değişerek başlangıçta verdiği karardan başka bir karara yönelmesidir. Bu kavramın Allah’a nispet edildiğinde istenmeyen bir durumun ortaya çıkması anlamı oluşacağından Allah için söylenmesi caiz değildir.¹¹⁶

Şia’daki beda anlayışının ortaya çıkması hakkında çeşitli rivayetler mevcuttur. Bir rivayete göre İmam Cafer Sadık, oğlu İsmail’in imametinden söz etmiş, ancak oğlunun kendinden önce ölümü üzerine, “Allah oğlum hakkında izhar ettiğini hiçbir şeyde izhar etmemiştir” diyerek, bu durumu beda' anlayışı ile açıklamıştır ve bu olay Şia’nın beda anlayışının temelini oluşturmuştur.¹¹⁷

1.1.2.6.3. Takiyye

“Korumak”, “sakınmak” anlamlarına gelen¹¹⁸ takiyye, bir kişinin can ve mal güvenliği risk altında olduğunda, kendi canına ve malına gelecek tehlikeyi önlemek adına kendi görüşünü, inancını saklaması veya aksini söylemesidir.¹¹⁹ Bu anlayışa göre insan, can ve mal güvenliği adına, gerçekte sahip olduğu inancını gizleyebilir veya aksini iddia edebilir. Fığlalı, güç ve iktidarı elinde bulunduran zalimlerin, başkalarının canını ve malını tehdidi üzerine, Kur’an’daki bazı ayetlerde takiyyeye izin verildiğini ifade etmiştir.¹²⁰ Şia’nın takiyye inancını temellendirdikleri bu ayetler, Al-i İmran suresinin “Müminler müminleri bırakıp da kâfırları dost edinmesin. Kim bunu yaparsa artık Allah’la olan bağını koparmış demektir. Ancak onlardan gelebilecek bir tehlikeden korunmanız başkadır...” ayeti, Nahl Sûresi’nin “Kim iman ettikten sonra Allah’ı inkâra saparsa -kalbi imanla dolu olduğu halde baskı altında kalanın durumu müstesna olmak üzere- kim kalbini inkâra açarsa işte Allah’ın gazabı

¹¹⁵ E. Ruhi Fığlalı, 2001, s.183.

¹¹⁶ Mehmet Atalan, *Şiiliğin Farklılaşma Sürecinde Caferi es-Sadık’ın Yeri*, s. 115.

¹¹⁷ E. Ruhi Fığlalı, *İmamiyye Şiası*, Selçuk Yayınları, İstanbul, 1984, s. 223.

¹¹⁸ E. Ruhi Fığlalı, 2001, s.183-184.

¹¹⁹ Abdullah Turan, 1999, s. 115

¹²⁰ E. Ruhi Fığlalı, 2001, s.184

bunlardır; bunlar için çok büyük bir azap vardır.” ayeti ve Mü’min Sûresi’nin “Firavun ailesinden olup, imanını gizleyen bir mü’min kişi şöyle dedi...”¹²¹ ayetidir.

İmam kıyam edene kadar takiyye durumunda kalmaya devam edileceğine ve bu durumun İmam’ın kıyamet gününe yakın ortaya çıkmasına değin devam edip vacip hükmünde olduğuna inanırlar. İmamın zuhur etmesinden önce takiyyeyi terk eden kimse Allah’ın dininden ve İmamiyye inancından çıkmış demektir.¹²² Ancak, dine, imana zarar gelme ihtimali olan yerlerde takiyye terkedilebilir; aksi durumda zalimin zulmüne razı olarak din düşmanlarına yardım etme boyutuna ulaşır ki bu küfre dek varan bir şeydir.¹²³

1.1.3. Şia’nın İbadet Esasları

1.1.3.1. Namaz

Tüm İslam mezheplerinde olduğu gibi Şia için de namaz çok önemlidir. Şia’ya göre erkekler onbeş kızlar ise dokuz yaşını bitirdikten sonra bülüğ çağına girerler ve namaz gibi dini vazifeleri yerine getirmelidirler.¹²⁴ Onlara göre namaz, kılınması zorunlu olan ve terk edildiğinde mahşerde insanın azaba uğramasına neden olan farz namaz ve kılındığında insana sevap kazandıran, kılınmadığında kıyamette insanın sorumlu tutulmadığı müstehap namaz olmak üzere iki ana kısma ayrılır.¹²⁵

İnsanın Allah’a yakınlaşmasını sağlayan namaz ibadeti konusunda Şia ile diğer mezhepler arasında farklılıklar bulunmaktadır. Bu farklılıklar namaza hazırlık aşamasındaki farklılıklar ve namaz esnasındaki farklılıklar olarak iki grupta incelenebilir. Namaza hazırlık aşamasındaki farklılıklardan biri abdest mevzusundadır ki Şiilerin bu konudaki ayırt edici özelliği ayakların yıkanmayarak mesh edilmesidir. Şiiler, Maide suresinde geçen “Ey iman edenler! Namaz kılmaya kalkacağınız zaman yüzlerinizi, dirseklere kadar ellerinizi yıkayın; başlarınızı meshedin, ayaklarınızı da

¹²¹ Âl-i İmrân 3 / 28; Nahl 16/106; Mü’min 40 / 28.

¹²² el-Kummî, 1978, s. 128; Cemil Hakyemez, “Şii Takiyye İnancının Teşekkülü”, Çorum İlahiyat Fak. Der., 2004/2, c. III, sayı: 6, s. 139-140.

¹²³ Abdülbaki Gölpınarlı, 2016, s. 523.

¹²⁴ Cafer Bendiderya, Cafer Bayar, *Ehl-i Beyt Mektebine Göre Namaz*, 13. Baskı, Kevser Yay., İstanbul, 2017, s.26-27.

¹²⁵ Ali Albayrak, 2006, s. 72.

topuk kemiklerine kadar (yıkayın)” ayetini delil göstererek ayaklarını yıkamadan sadece mesh etmektedirler.¹²⁶

Namaza hazırlık aşamasındaki ayrılıklardan bir diğeri de namaza çağrı olan ezan hususundadır. Bu bağlamda Şiilerde ezan şu şekilde okunmaktadır:

- “Allahu ekber” (4 kez)
- “Eşhedü en lâ ilâhe illallâh” (2 kez)
- “Eşhedü enne Muhammeden resulullâh” (2 kez)
- “Eşhedü enne Aliyyen veliyyullâh” (2 kez)
- “Hayye ales-salâh” (2 kez)
- “Hayye ale’l felâh” (2 kez)
- “Hayye alâ hayr’il amel” (2 kez)
- “Allahü ekber” (2 kez)
- “Lâ ilâhe illallâh” (2 kez)

Namaz esnasındaki farklılıklardan biri Allah’ın huzurunda saygı duruşunu ifade ettiği gerekçesiyle ellerin yana salınarak bağlanmadan namazın eda edilmesidir. Bir diğerk farklılık ise namazın son oturuşunda selamlardan sonra üç defa tekbir getirilerek ellerin yüze daha sonra ise dizlere sürülmesidir.¹²⁷ Namaz esnasındaki bir diğerk önemli farklılık da secde esnasında yapılan uygulamadır. Şiiler, yiyecek ve giyecek cinsi şeylere secde yapılmasını uygun görmeyerek secdenin sert ve toprak cinsi şeylere yapılmasını caiz olduğunu ileri sürerler. Bu açıdan onlara göre üzerine secde yapılabilecek en uygun toprak da Kerbela toprağıdır.¹²⁸ Bu nedenle Şiiler secdeye giderken Kerbela’da şehit düşen Hz. Hüseyin’in yâd edilmesi Kerbela olayının unutulmaması adına alınlarını mühür denilen Kerbela toprağından sıkıştırılmış bir taşa koyarlar.

Şia’da yasak olmamakla birlikte isteğe bağlı bir şekilde genellikle namazların sünnetleri kılınmaz. Sabah 2; öğle 4; ikindi 4; akşam 3 ve yatsı 4 rekât olmak üzere farz namazlar on yedi rekâttır. Ayrıca Şii İmamiyye, öğlenin ilk vaktinden ikindinin

¹²⁶ Ali Albayrak, “*Dini Gruplar Bağlamında Caferilik*”, Fırat Üniv. İlahiyat Fak. Der., C: 13, S: 2, 2008, s. 119.

¹²⁷ Ali Albayrak, 2006, s. 73.

¹²⁸ Süleyman Ateş, *İmamiyye Şiasının Tefsir Anlayışı*, İstanbul, 1998, s. 29.

son vaktine dek öğleyle ikindinin, akşamın ilk vaktinden yatsının son vaktine dek akşamla yatsının birbiri ardınca kılınmasını, hiçbir şart ileri sürmeden caiz bilmiştir.¹²⁹

1.1.3.2. Oruç

İslam'ın en önemli ibadet eylemlerinden biri olan oruç, hüküm bakımından farz olan, müstehap olan ve haram olan oruç olmak üzere üç kısma ayrılır. Farz olan oruç da Ramazan ayı orucu gibi asıl bakımından ve kaza, kefarete oruçları gibi sebep bakımından farz olmak üzere kendi arasında iki kısma ayrılmaktadır. Recep, Şaban ve diğer mübarek günlerde tutulan oruçlar müstehap grubuna girerken, fitır (ramazan) ve kurban bayramlarında, kurban bayramının ikinci ve üçüncü günlerinde tutulan oruçlar da haram olan oruç kısmındadır.¹³⁰

Şia'nın ramazan ayı ve oruçla ilgili belirtilmesi gereken önemli konular arasında yolculuk esnasında oruç tutulamayacağına ittifak edip yolculukta oruç tutan kimseyi, yolcu değilken mazeretsiz bir şekilde oruç yiyene benzetmeleri¹³¹ ve teravih namazı kılmamaları yer alır.

1.1.3.3. Hac

Akıl balığ, hür, mali yeterliliği ve sıhhati olanların yol güvenliği olması şartıyla mali ve bedeni olarak yerine getirdikleri bir ibadet biçimi olan hac, İslam'ın en büyük esaslarından biridir. Şiilere göre hem mali açıdan hem de bedeni olarak hac vazifesini yerine getirebilecek durumdaki bir kimsenin bile bile bu ibadeti terk etmesi durumunda "...Gitmeye gücü yetenin o evi ziyaret etmesi, Allah'ın insanlar üzerinde bir hakkıdır. Kim inkâr ederse bilmelidir ki, Allah bütün âlemlerden müstağnidir"¹³² ayeti kerimesine binaen küfür derecesine varacağı kabul edilmektedir.¹³³

Şiiler hac ibadetinin yanında imamların kabirlerinin ziyaret edilmesine de büyük önem vermektedirler. Özellikle Hz. Hüseyin'in şehit edildiği ve kabrinin bulunduğu Kerbela'yı, sekizinci İmam Ali Rıza'nın kabrinin bulunduğu Meşhed'i ve

¹²⁹ Abdülbaki Gölpınarlı, 2016, s. 525.

¹³⁰ Kaşif'ül Gıta, 1992, s. 67.

¹³¹ Abdülbaki Gölpınarlı, 2016, s. 541-542.

¹³² Âl-i İmrân 3/97.

¹³³ Ebul Kasım El Hui, *Caferi Fıkında Hac Nasıl Yapılır?*, (çev. Hüseyin Yeşil), Ankara 1990, s. 175.

İmam Musa Kazım'ın kızı Hz. Masume'nin kabrinin bulunduğu Kum şehrini ziyaret etmenin büyük faziletleri olduğuna inanmaktadırlar.

1.1.3.4. Zekât

Kur'an-ı Kerim'de geçen "Yoksullara ve fakirlere onların (zenginlerin) mallarından hak vardır"¹³⁴ ayeti kerimesince fakirlerin zenginlerin mallarına hakiki ortak olduğu vurgusuyla birlikte yoksulluğun bitmesi için koyduğu kanunlardan birisi olan zekât, Şialar için de İslam dininin esas ve farzlarından¹³⁵ Dolayısıyla malı nisap miktarına ulaşan bir kişi Allah rızası için malının belli miktarını yılda bir kez zekât almaya uygun kişilere vermelidir. Bütün Müslümanların kabul ettiği gibi Şia'da da, deve, sığır, koyun, keçi, altın, hurma, arpa, buğday gümüş cinslerinden zekât verilir. Bazı rivayetlere göre her kim namaz kılar ve zekât vermezse namazı makbul olmaz.¹³⁶ Zekât verilecek kişi, Kur'an-ı Kerim'de belirtildiği gibi; yoksullar, düşkünler, sadakaların toplanmasında görevli olanlar, kalpleri kazanılacak olanlar, azat edilecek köleler, borçlular, Allah yolunda (çalışanlar) ve yolda kalmışlardır.¹³⁷ Şiilerin zekât verirken dikkat ettikleri bir diğer husus da zekât verilen kişinin on iki imama bağlı Şii olması gerektiğidir. Şayet zekât verilen kişinin Şii olmadığı öğrenilirse tekrar verilmemesi gerektiğine inanılmaktadır.¹³⁸

1.1.3.5. Humus

Yükümlü olan her Müslüman'ın yıllık kazancından ve bazı durumlarda maden, hazine gibi fıkıhta belirtilmiş şeylerden belli oranda vermesi gereken dini bir vergi olan humus, Şia'nın hesaplanması ve verilmesi üzerinde ciddi şekilde durdukları İmamiyye fikhının has konularından biridir.¹³⁹ Şia, Enfal suresinin 41. ayetini¹⁴⁰ delil göstererek humusun Hz. Peygamber ve yakınlarına verilmek üzere farz kılındığına

¹³⁴ Zariyat 51/19.

¹³⁵ Hüseyin Atay, 1983, s. 162.

¹³⁶ Fığlalı, 1984, s. 240; Kasıf'ül- Gıtâ, 1992, s. 63.

¹³⁷ Tevbe 9/60.

¹³⁸ Ali Albayrak, 2006, s. 78.

¹³⁹ Mehmet Keskin, *Caferi İlmihali*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Ankara, 2012, s. 302.

¹⁴⁰ "...Bilin ki ele geçirdiğiniz ganimetin beşte biri Allah'ın, Peygamberin ve yoksulların, yetimlerin, düşkünlerin ve yolcularındır..."

inanırlar. Şia'nın meşhur fakihlerine göre humusun farz olduğu yerler şöyle açıklanmıştır:

- a) Bir kişinin yıl içinde elde edip, yılsonunda ihtiyacından arta kalan ticarî, sınaî, ziraî vs. her türlü geliri.
- b) Savaşlardan ele geçirilen her türlü mal, ganimet.
- c) İnsanların yararına olan adına maden denilen her şey.
- d) Hazine; toprak, duvar veya ağaç dibine saklanmış değerli mal ve hazine.
- e) Denizden çıkarılan mallar.
- f) Mülkiyeti zımmiye intikal eden araziler
- g) Haramla karışmış helal mallar.¹⁴¹

Şiiler, biri Allah için, biri peygamber için, biri imam için olmak üzere ayırdıkları humusun üç payın sahibinin gaib imama ait olduğuna inanırlar. Humusun kalan paylarını da yetimlere, miskinlere ve yolda kalmışlara olmak üzere toplamda altı parçaya bölerler.¹⁴²

1.1.3.6. Cihad

Belirlenen ve istenilen hedefe ulaşmak için her türlü çabayı sarfetmeyi ifade eden Cihad kavramı aynı zamanda Allah'ın emir ve yasaklarını, uyulması gereken en üstün bir makamda tutmak için hak ve hakikat düşmanları ile mücadele etmek manasına gelmektedir.¹⁴³ Cihad-ı ekber, yani nefse karşı mücadele ve cihad-ı asgar, yani din düşmanlarıyla savaş olmak üzere iki kısımdan oluşur.

1.1.3.7. Emr Bi'l Ma'ruf Nehy-i Ani'l Münker

Dinin dayandığı esaslardan ve hem akli hem de şer'i en önemli içtimai farzlardan biri olan emr bi'l ma'ruf nehy-i ani'l münker, iyiliği emredip kötülüğü men etme anlamına gelir. İbadetlerin en üstünlerinden ve cihad kapılarından biri sayılan "iyiliği emredip kötülüğten men etmek" vazifesini terk edenler zalimlerin zulmüne

¹⁴¹ Yüksel Çayiroğlu, "Ehl-i Sünnet İle Şia Arasındaki Temel İhtilaf Noktaları", Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C. 15, S. 1, 2013, s. 232.

¹⁴² İbrahim Çalışkan, *Caferi Mezhebinde İbadetler*, Tarihte ve Günümüzde Şiilik Sempozyumu, İslami İlimler Araştırma Vakfı, İstanbul, 1993, s. 488.

¹⁴³ Muhammed Hayr Heykel, *el-Cihad ve'l-Kıtal fi's-Siyaseti's-Şer'iyeye*, Beyrut, 1997, 1/ 38-39.

razı olmuşlardır ve Allah bu toplulukları alçaltmış ve onlara kötülük libasını giydirmiştir. Bu nedenle bu vazifeye uymak her Müslüman'a farzdır.¹⁴⁴

1.1.3.8. Tevella ve Teberra

Tevella, Şia mezhebi kavramına göre Hz. Ali ve nesebini sevmek, Hz. Ali ve onu sevenleri dost edinmek, onlardan yardım ve şefaât dilemek anlamlarına gelirken, teberra ise Hz. Ali'nin karşısında olan, onun halifeliğini ve imametini tanımayanları sevmemek, onlara buğz ve lanet etmek manalarına gelmektedir.¹⁴⁵ Kur'an'da Fetih suresinin 29. âyeti¹⁴⁶ ile Mücadele suresinin 22. âyeti¹⁴⁷ tevella ve teberra'nın temelini oluşturmaktadır.¹⁴⁸

1.2. Şii İran Tarihi

İran'ın günümüzdeki kendine has yapısını anlamak ve analiz etmek için tarihini de bilmek gerekir. Özellikle İran'ın resmi mezhebi olan ve anayasada belirtilen Şiiliğin resmi olarak kabul edildiği Safeviler döneminden itibaren İran tarihini incelemek konumuz açısından faydalı olacaktır.

İsmi, İran'ın Erdebil şehrindeki Safeviyye tarikatının piri Şeyh Safiyüddin'den alan Safeviler Devleti, 1521 yılında Şeyh İsmail tarafından kurulmuş ve devletin resmi mezhebi olarak da on iki imam Şiiliği benimsenmiştir.¹⁴⁹ Şah unvanını alan İsmail, Sünni tarikatları kaldırarak Arap ülkelerinden Şii ulema ve hukuk uzmanları getirterek Şii ulema sınıfı kurmuş ve inanç alanındaki otorite boşluğunu doldurma çabası içine girmiştir.¹⁵⁰ Safevi Devleti'nin yıkılış sürecine kadar istikrarsız bir merkezi yönetim göze çarpmaktadır. Özellikle devletin kuruluş aşamasındaki

¹⁴⁴ Kaşifu'l-Gıta, 1992, s.69-70.

¹⁴⁵ Ömer Faruk Teber – Ramazan Çalkan, “*Alevî-Bektaşî Nefeslerinde Tevellâ ve Teberrâ*”, Social Sciences Research Journal, Vol. 8, Issue 1, 2019, s. 89.

¹⁴⁶ “O, Allah'ın elçisi Muhammed'dir. Onunla beraber olanlar da kâfirlere karşı sert, kendi aralarında merhametlidirler...”

¹⁴⁷ “Allah'a ve âhiret gününe iman eden bir topluluğun, Allah'a ve peygamberine düşmanlık eden kimselere -babaları, oğulları, kardeşleri yahut diğer akrabaları da olsa- sevgiyle bağlandıklarını göremezsin”

¹⁴⁸ İ. Üzümlü, 1993, s. 318.; E. R. Fırlı, 1984, s. 335; Ali Albayrak, 2006, s. 80.

¹⁴⁹ Doğan Kaplan, “*Şiiliğin İran Topraklarında Egemenliği: Safeviler Öncesi Arka Plan ve Safevi Dönemi Şiileştirme Politikaları*”, Marife Dergisi, Şia Özel Sayısı, S. 3, Kış, 2008, s. 183.

¹⁵⁰ William L. Cleveland, *Modern Ortadoğu Tarihi*, Çev. M. Harmancı, Agora Kitaplığı, İstanbul, 2008, s. 59.

mezhebi bağıllığın giderek zayıflaması, ordu içerisindeki düzensizlik, şehzadelerin tecrübe kazanmadan devletin başına geçmeleri merkezi yapıda güçsüzlüğe neden olmuş ve yıkılış sürecinde etkili olmuştur.¹⁵¹ Safevilerden sonra bir Türk kabilesi olan Kaçarlar İran’da yönetimi ele geçirip merkezi bir hükümet kurmuşlardır.

Kaçarlar döneminde devlet yönetiminde merkez ve taşra olmak üzere ikili bir yapı söz konusudur. Merkez yönetiminde vezirler, saraylılar, beyler, soylular söz sahibi olurken taşrada ise ayanlar (aşiret liderleri, toprak sahipleri, tacirler ve müçtehitler) gücü ellerinde bulundurmışlardır.¹⁵² Kaçarlar, din işlerini tamamen ulemaya bırakarak devletin denetimi dışında tutmuşlardır. Bu durum Şii âlimlerin özellikle eğitim ve hukuk alanında önemli konumlara gelmelerine ve Şiiliğin daha da gelişmesine neden olmuştur. Aynı zamanda bağımsız bir konuma gelen ulema grubunun halk nezdinde saygınlıklarının artmasıyla aldıkları kararlar halk tarafından Şah’ın kararlarına tercih edilmeye başlanmıştır.¹⁵³

Kaçarlar döneminde İran, bir yandan Babiler isyanı gibi iç meselelerle uğraşırken diğer yandan Rusya’nın ve İngiltere’nin baskılarına maruz kalarak dış politikada da sorunlar yaşamıştır. Kuzeyden Rusya, güneyden ise İngiltere tarafından baskılanan İran, Rusya’da görülen Bolşevik isyanıyla birlikte Rusya’nın bölgedeki gücünün zayıflamasıyla tamamen İngiltere’nin etkisi altına girmiştir. Bu etkinin sonuçlarından biri olarak yaşanan en önemli gelişme ise İngiliz vatandaşlarına verilen tütün imtiyazıdır. İngilizlere verilen bu imtiyazdan zarar gören kesimlerin çabası sonucu Şii din adamları öncülüğünde bir direniş başlamış, bu direnişin İran’ın önde gelen entelektüelleri tarafından desteklenmesi ve esnaflar, sanatkârlar, büyük tüccarlar arasında geniş taraftar bulması sonucu Şah geri adım atarak imtiyazı iptal etmiştir. Tütün isyanları sonucunda Şii ulemanın anti-emperyalist tavır takınması İran halkı nezdindeki yerlerini güçlendirmiş, din adamlarının ülkenin siyasi ve ekonomik konularında dikkate alınarak öncü konuma yükselmelerini sağlamıştır. Ayrıca sivil toplumun temelleri atılmıştır.¹⁵⁴

¹⁵¹ Yılmaz Karadeniz, *İran Tarihi (1700-1925)*, Selenge Yay., İstanbul, 2012, s. 49-54.

¹⁵² Ervand Abrahamian, *Modern İran Tarihi*, Çev. Dilek Şendil, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul, 2017, s. 12.

¹⁵³ Tayyar Arı, *Geçmişten Günümüze Ortadoğu Siyaset, Savaş ve Diplomasi*, Alfa Yay., İstanbul, 2007, s. 86-87.

¹⁵⁴ Ünal Gündoğan, *İran ve Ortadoğu*, (2. Baskı), Adres Yay., Ankara, 2016, s. 67-69.

Şah'ın lüks hayata düşkün olması ve yabancı güçlere imtiyazlar tanınmasıyla birlikte 20. yüzyıl başlarında İran toplumunda ortaya çıkan Batı kaynaklı halka dayalı hükümet gibi kavramlar Şah'a karşı bir tutum geliştirilmesine neden olmuştur. Ayrıca dini kuruluşların mal ve mülkünün kamulaştırılması kararı da ulemayı fazlasıyla kızdırmış ve nitekim Şii din adamlarıyla birlikte tüccarların önderliğinde gösteriler başlamıştır.¹⁵⁵ Aydınlar, medreseler ve halkın desteğiyle artan gösteriler karşısında, Şah, meşruti rejimi kabul etmiş ve Ekim 1906'da Meclis-i Şura-yı Milli açılmıştır. Ancak Şah, 9 Ocak 1907'de ölmüştür.¹⁵⁶ Yerine geçen Muhammed Ali Şah, Rus ve İngiliz baskıları karşısında İran egemenliğinin korunamadığı gerekçesiyle halktan tepkiler almış, ardından da Şah, yetkilerinin kısıtlandığını öne sürerek meclisi kapattırıştır. Bu durum 12 yaşındaki Ahmed Mirza'nın tahta geçip ikinci meclisi açmasına kadar iç savaşa neden olmuştur.¹⁵⁷ 1905-19011 yılları arasında İran'da görülen meşrutiyet dönemi, tüm ideolojik görüşten insanın, dini önderlerin etrafında Şah'a karşı birleşmeleri İran İslam Devrimi'nin bir provası olarak gösterilebilir.¹⁵⁸

Kaçar hanedanlığından sonra Rıza Han başa geçmiş, "Pehlevi" adıyla kendi hanedanlığını kurarak 1926 yılında taç giymiştir. Rıza Han, meclis tarafından 'Şah' ilan edildikten sonra yönetimini devlet kurumlarının ve ordunun modernizasyonu üzerine yoğunlaştırmıştır. Siyaset, ekonomi, hukuk, sosyal ve eğitim alanlarında da devletin denetim alanlarını genişletme çabası içine girmiştir.¹⁵⁹ Önce şeri yasaların yanına Fransız hukukunun yer aldığı bir yapı kurarak ulemanın bu konudaki güçlerini kısıtlayan Rıza Şah, ardından tüm vakıfları da devlete bağlayarak ulemanın ekonomik bağımsızlığını da ortadan kaldırmaya çalışmıştır. Aynı zamanda kadınlar siyasete özendirilmiş ancak seçme ve seçilme hakkı verilmemiştir. Ayrıca kılık ve kıyafette yenilikler getirerek Batılı bir görünüş oluşturmaya hedeflemiştir.¹⁶⁰ Şah'ın en önemli değişikliklerinden biri ise uluslararası alanda Persiya olarak kullanılan ülkenin ismini İran olarak değiştirmesi olmuştur.¹⁶¹ Rıza Şah yaptığı reform hareketleriyle bir

¹⁵⁵ Nasır Niray- Didem Deniz, "İran İslam Cumhuriyeti: Tarihi, Siyaseti ve Demokrasisi", Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Dergisi, C. VI, S. 2, Elazığ, 2010, s. 5.

¹⁵⁶ Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), *İslam Ansiklopedisi*, C. 24, İstanbul, 2001, s. 52.

¹⁵⁷ Tayyar Arı, 2007, s. 91.

¹⁵⁸ Nasır Niray- Didem Deniz, 2010, s. 7.

¹⁵⁹ Ervand Abrahamian, 2014, s. 97-98.

¹⁶⁰ Tayyar Arı, 2007, s. 195-196.

¹⁶¹ Ervand Abrahamian, 2014, s. 114.

modern ulus devlet kurarak İran siyasi tarihini geri dönülmez şekilde dönüştürmüş, modern hukuk ve ekonomi sisteminin temellerini atmıştır.¹⁶²

Rıza Şah'tan sonra yerini oğlu Muhammed Rıza Pehlevi almıştır. İşgaller, savaşlar ve karışıklıklarla dolu bir dönemde başa geçen Rıza Şah, ulema sınıfı, büyük toprak sahipleri ve kabile liderleri karşısında bir süre sonra iktidarını tam olarak sağlasa da 1949 yılında yapılan petrol anlaşması halkın büyük bir tepkisiyle sonuçlanmıştır. Yaşanan gelişmeler neticesinde halk arasında güçlü bir konuma ulaşan Muhammed Musaddık başbakan olmuş ve ilk iş olarak da petrolün millileştirilmesi için adım atmıştır. Petrolün millileştirilmesi kararı sonrasında dünya petrol piyasasını elinde tutan şirketlerin İran'a yönelik boykot uygulamaları ülkede ekonomik ve siyasi sorunların oluşmasına neden olmuştur. Bu bunalım dönemi sırasında Şah ile Musaddık arasında yaşanan kriz sırasında Şah yurt dışına kaçmak zorunda kalmış, ancak Batı devletlerinin desteğiyle tekrar ülkeye dönerek iktidarı yeniden ele geçirmiştir.¹⁶³

1963 yılına gelindiğinde Rıza Şah Pehlevi, "Ak Devrim" adını verdiği iddialı bir modernizasyon (toprak reformu, sanayileşme, şehirleşme, kamuda peçe tipi örtünmenin kaldırılması, eğitim kurumlarının çoğaltılması, kadınlara boşanma hakkı, velayet hakkı, tek eşlilik, kadınlara seçme-seçilme hakkının verilmesi vb.) sürecini başlatmıştır.¹⁶⁴ Ancak Şah, hayata geçirdiği reformlar ile sosyo-ekonomik alanda modernleştirmeyi hedeflerken, muhalefet karşısındaki sert tutumuyla siyasi sistemi demokratikleştirmekten uzaklaşmış; lüks ve gösterişli hayatı ile batılı tarzda eğlenceler düzenleyerek geleneksel toplum yapısından eleştiri almış; kadınlara tanıdığı haklarla ulemanın sert tepkisini çekmiş; toprak reformu nedeniyle hem büyük toprak sahipleri hem de bu reformun başarısız olmasıyla köylüler muhalif olmuşlardır.¹⁶⁵ Kısaca toplumdaki her grup yapılan reformları eleştirecek bir alan bulmuştur.

Ulema ve Humeyni'nin ön plana çıktığı devrime giden süreçte gösterilerin şiddetini arttırması sonucunda halk nezdinde meşruiyetinin kalmadığını anlayan Şah, 15 Ocak 1979'da ülkeyi terk ederken Fransa'da sürgünde olan Humeyni halkın sevinç

¹⁶² Gene R. Garthwaite, *İran Tarihi*, Çev. Fethi Aytuna, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 2016, 214.

¹⁶³ Mehmet Bora Sanyürek, "*Şii Jeopolitiği ve İran Dış Politikası*", Gazi Üniv., Sosyal Bilimler Enst., (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 2018, s. 74-75.

¹⁶⁴ Ervand Abrahamian, 2014, s. 173-178.

¹⁶⁵ Ünal Gündoğan, 2016, s. 104-108.

gösterileriyle 1 Şubat 1979'da Tahran'a dönmüş ve Pehlevi hanedanlığı sona ermiştir.¹⁶⁶

Humeyni ülkeye döndükten sonra Şah'ı devirmek amacıyla bir araya gelen tüm gruplar tarafından devrimin lideri olarak kabul edilse de ekonomik ve dinin toplumdaki yerine yönelik görüş ayrılıkları ortaya çıkmıştır.¹⁶⁷ Ayetullah Humeyni, yeni sistem için halk oylaması yapılmasını istemiş, İslam Cumhuriyeti'nin kurulması için referanduma gidilmiş ve halkın % 99 oyuyla İran İslam Cumhuriyeti ilan edilmiştir.¹⁶⁸ Siyasal sistemin oluşturulmasıyla birlikte ortaya çıkan yeni anayasa tartışmaları sonunda Velayet-i Fakih maddesi anayasaya eklenerek halkoyuna sunulmuş ve Aralık 1979 tarihinde kabul görmüştür. Yeni anayasayla birlikte yasal bir hal alan Velayet-i Fakih gücünü Allah'tan aldığı için ve Allah'ın adaletini yeryüzünde sağlayacak kişi olduğundan, bu teoriyle birlikte din siyasetin merkezine konmuştur.¹⁶⁹ 1980-88 yılları arasında Irak'la yaşanan savaş, ABD ile yaşanan rehine krizi gibi dış politikaya dayalı sorunlar odak noktayı dış politikaya çevirmiş ve yeni rejimin kendini yeniden üretmesine yardım ederek pekişmesine sebep olmuştur.¹⁷⁰

3 Haziran 1989'da Humeyni'nin ölümüyle birlikte Velayet-i Fakih olarak yerine Seyid Ali Hamanei geçmiş¹⁷¹, bununla birlikte muhafazakâr gruba yakın ancak nispeten daha ılımlı ve liberal Rafsancani cumhurbaşkanı olmuştur.¹⁷² Rafsancani, yönetimi ve ekonomiyi yeniden yapılandırmayı amaçlamış, toplumsal refahı ve halkın temel ihtiyaçlarını karşılamasını hedeflemiştir. Bu doğrultuda kalkınma planları hazırlanmış, savaş döneminde zarar gören milli savunma sistemini güçlendirmek; içme suyu, eğitim, sağlık, imar, telefon, elektrik, gaz gibi halkın temel ihtiyaçlarını karşılamak ve ülkenin az gelişmiş bölgelerinde kalkınmayı sağlamak; temel hizmetleri ülkenin tüm bölgelerine eşit bir şekilde götürmek; işsizlik ve yolsuzluk oranlarını düşürerek toplumsal refahı yükseltmek; enflasyonu düşürerek halkın satın alma

¹⁶⁶ Gene R. Garthwaite, 2016, 234.

¹⁶⁷ Gene R. Garthwaite, 2016, 235-236.

¹⁶⁸ Tayyar Arı, 2007, s. 531-532.

¹⁶⁹ Nasır Niray – Didem Deniz, 2010, s. 21-22.

¹⁷⁰ Nasır Niray – Didem Deniz, 2010, s. 22-23.

¹⁷¹ Ünal Doğan, 2016,

¹⁷² Nasır Niray – Didem Deniz, 2010, s. 26.

gücünü arttırmak için çalışmalar yapmıştır.¹⁷³ Genel olarak Rafsancani döneminde hem dış politika hem de ekonomi alanında yapılan açılımlar başarılı olamamıştır.¹⁷⁴

Rafsancani'nin görev süresinin dolmasının ardından siyasal özgürlük, ekonomik kalkınma, hukukun üstünlüğü, kişisel hak ve özgürlükler, kadınların toplum hayatında daha fazla yer alması, daha demokratik bir ortamın sağlanması gibi vaatlerle reformistler ön plana çıkmış ve Hatemi cumhurbaşkanlığı seçimlerini kazanmıştır.¹⁷⁵ Hatemi, uyguladığı reform hareketlerinin yanında İran toplumuna “milli kimliğe dönüş (İslam ve İranlılık)” çağrısı da yapmıştır. Hem etnik, hem dilsel hem de dinsel farklılıklardan oluşan bir ülke olan İran'da, İranlılık kimliği, Şii, Sünni, Fars, Türk, Kürt, Arap, Beluç vb. unsurların tümünü içinde barındıran ve bütün bu farklılıkların üstünde olan bir olgudur.¹⁷⁶ Hatemi'nin reform hareketleri aşırı muhafazakâr kesimi rahatsız etmiş ve Rehber ile Hatemi arasında bir çekişmeye neden olmuştur. Bu çekişme sonucunda Ahmedinecad'ın cumhurbaşkanlığını kazanmasıyla muhafazakârlar galip gelmişlerdir.¹⁷⁷

Ahmedinecad'ın cumhurbaşkanı seçilmesiyle İran'da yaklaşık 15 senedir devam eden reformist hareketler duraklama ve gerileme dönemine girmiştir.¹⁷⁸ Ücretleri yükseltme, yoksulluğu azaltma, işsizliği durdurma, kötü konut koşullarını düzeltme ve sosyal adalet gibi vaatlerle seçim kampanyası yürüten Ahmedinecad, cumhurbaşkanlığı süresince yaptığı yurtiçi seyahatlerle halk desteğini canlı tutmaya çalışmış, popülist ve radikal söylemlerle de ABD ve İsrail'e karşı da sert açıklamalarda bulunmuştur.¹⁷⁹ Batı karşıtlığı İran'da toplumu birleştirici bir güç olarak kendini gösterse de Ahmedinecad'ın sert ve katı politikaları ülke içinde de varlığını hissettirmiştir. Zira, 2009 seçimlerinde Ahmedinecad ilk turda seçimi kazansa da reformcular seçim sonuçlarıyla oynandığını ileri sürmüşler ülke genelinde geniş katılımlı protestolar başlatmışlardır. Rejim bu protestoları devrim muhafızlarının sert müdahalesi ile bastırmıştır.

¹⁷³ Negin Bavılı, 2017, s. 82-92.

¹⁷⁴ Halis Çevik, *Uluslararası Politikada Ortadoğu*, NKM yayıncılık, Konya, 2005, s. 181.

¹⁷⁵ Hamid Dabashi, *İran: Ketlenmiş Halk*, Metis Yay., Çev. Emine Ayhan, İstanbul, 2008, s. 214.

¹⁷⁶ Yavuz Cankara, *Yeni Oyun: İran'ın Nükleer Politikası*, IQ Kültür Sanat Yay., 1. Baskı, İstanbul, 2005, s. 59-60.

¹⁷⁷ Ercan Çitlioğlu, *İran'ı Anlamak*, Başkent Üniv., Ankara, 2015, s. 45.

¹⁷⁸ Ercan Çitlioğlu, 2015, s. 46.

¹⁷⁹ Mehmet Bora Sanyürek, 2018, s. 97.

Ahmedinecad'dan sonra Hasan Ruhani dönemi başlamıştır. Cumhurbaşkanlığından önce din adamı kimliğiyle Uzmanlar Meclisi'nde görev Alan Hasan Ruhani, aynı zamanda 1982-2000 yılları arasında Şura Meclisi'nde milletvekilliği yapmış, milletvekilliği sırasında Meclis Başkan Yardımcılığı görevinde bulunmuş, Rafsancani ve Hatemi dönemlerinde Ulusal Güvenlik Konseyi Genel Sekreterliği yaparak Batı ile olan nükleer müzakereleri yürütmüştür.¹⁸⁰ İslam Cumhuriyeti'ni ve devletin İslami yapısını korumayı siyasetin temel işlevi sayan Ruhani, mevcut rejimin meşru zeminini zayıflatacak uygulamalardan kaçınılması gerektiğini vurgulamaktadır. Ruhani, herhangi bir alanda takip edilen politikaların devlet-toplum ilişkilerinde soruna yol açması durumunda insan gücünü etkin bir şekilde harekete geçirebilmek ve ülke dışında yaşayan İranlıların ülkeye dönüşü için motivasyon sağlamak adına devletin farklı bir yol denemesi gerektiğini savunmaktadır. Ayrıca Ruhani'nin siyasi yaklaşımlarından biri de İran'da siyasetin sivilleşmesi ve halkın sivil siyaseti bir çözüm kanalı olarak görmesidir ki Devrim Muhafızları Ordusunun siyasi alandaki etkinliği bu düşüncenin önündeki en büyük engellerden biridir. Reformist siyasetle yaklaşma kuran Ruhani, genç nüfusla iletişim kurabilmek için futbola ilgilenmiş, cübbesini çıkarıp halka karışmış, etnik ve mezhepsel azınlıklarla iyi iletişim kurmaya çalışmıştır. Seçim kampanyalarında özellikle Türklerin yoğun olarak yaşadığı bölgeleri ziyaret ederek övgü dolu açıklamalar yapmış ve tabanını genişletmeye çalışmıştır.¹⁸¹

Ruhani, ekonomiye, toplumsal sorunlara, dış politikaya yönelik vaatlerde bulunarak İran'ın sorunlarına yönelik çözüm arayışlarına girmiştir. Bu vaatler arasında, büyüme hızının artması, petrole bağımlılığın azalması, yatırımın teşvik edilerek işsizlik sorununun çözülmesi, madde bağımlılığı ile mücadele edilmesi, beyin göçünün önlenmesi, dinden, dilden ve etnik kökenden bağımsız olarak herkesin devlet idaresinde görev almasının sağlanması, İran'da konuşulan ana dillerin okullarda öğretilmesi, insanların dini serbest biçimde yaşama olanaklarının sağlanması, internet ağının geliştirilerek herkesin sanal dünyadan faydalandırılması, Nükleer anlaşmanın

¹⁸⁰ Mehmet Şahin, *"Sekiz Aday Tek Görüş: İran'da Cumhurbaşkanlığı Seçimi"*, Hazar Strateji Enstitüsü Seçim Gözlemciliği, Haziran 2013, s. 8.

¹⁸¹ İRAM, *"Ruhaninin Yeni Dönemi"*, İran Araştırmaları Merkezi, Analiz, Ankara, Haziran 2017, s. 8-9.

sürdürülmesi gibi toplumu refaha eriştirecek politikalar mevcuttur.¹⁸² Ancak bu vaatlerin birçoğu yerine getirilememiştir. İşsizliğin artması, gecekondularda yaşayanların sayısının artması ve halkın % 40'ının yoksulluk sınırının altında olması üzerine muhalifler, Ruhani'nin dış politika ve nükleer müzakerelere fazla odaklanarak ekonomiye yeterince ilgi göstermediği yönünde eleştiriler getirirlerken Ruhani taraftarları ise ekonomideki kötü gidişi düşen petrol fiyatlarına ve yolsuzluklara bağlamışlardır.¹⁸³ Yine ülkenin kalkınması adına yurt dışında yaşayan İranlıların ülkelerine dönmelerinin sağlanması vaadi yerine getirilemezken ifade özgürlüğü konusundaki kısıtlamalar azalmamış, bu dönemde birçok gazete kapanmış ya da lisansları iptal edilmiştir. Ayrıca ırk, din ve mezhep farklılıklarına saygı duyulacağı ve ülkedeki farklı grupların haklarının korunacağı yönündeki vaatler kâğıt üstünde kalmış ve bu alanda ciddi adımlar atılmamıştır.¹⁸⁴ Temel sorunların çözümüne kavuşturulamamasındaki en büyük etkenlerden biri de Ülkedeki en yüksek iki anayasal otorite olan Devrim Rehberi Ali Hamenei ile Cumhurbaşkanı Hasan Ruhani arasında iç politika, dış politika, kültür, eğitim, kadın hakları, basın ve dini alanlarda önemli görüş ayrılıkları olmasıdır.¹⁸⁵

1.3. İran Devlet Modeli

Devletler, mesuliyetleri, yetkileri ve görevlerine göre farklı biçimlerde örgütlenebilirler. Devletin üstlendiği roller ve politikalar değiştiğinde örgüt yapıları da bu değişimden etkilenebilir.¹⁸⁶ Devlet politikaları, sosyal, kültürel ve yapısal düzenlemeler, siyasi gruplaşmalar ve çıkar grupları, örgütlenme biçimlerini etkilemektedir.¹⁸⁷ Bu bağlamda 1979 yılında gerçekleşen İslam devriminden sonra cumhuriyet yönetimlerinde görülen kurumlar Şiiliğe özgü kavramlarla donatılarak kendine özgü yeni bir devlet yönetim sistemi oluşturulmuştur.

¹⁸² İRAM, 2017, s. 9-10.

¹⁸³ Muhammed Abdülmecid, "Ruhani'nin Dört Yıllık Performansı İkinci Bir Dönem İçin Yeterli mi?", İRAM, Ankara, Mayıs 2017, s. 6.

¹⁸⁴ Muhammed Abdülmecid, 2017, s. 8-9.

¹⁸⁵ İRAM, 2017, s. 12.

¹⁸⁶ H. Cenk Sözen-H. Nejat Basım, *Örgüt Kuramları*, Beta Yay., Ankara 2012, s. 36-53.

¹⁸⁷ Abbas Mosallanejad, "Siyasetgozari ye Sakhtare ghodret dar İran (İran da İktidar Yapısının Örgütlenme Biçimi)", Tahran Üniversitesi Yay., 3445, 2016, s.1-437.

İran İslam Cumhuriyeti, Velayet-i Fakih v.b. kurumların olduğu, Şii-İslam kaideleri esas alınarak tertip edilmiş ve hâkimiyetin yalnızca Tanrı'ya ait olduğunu öne süren dine dayalı bir siyasi rejimdir.¹⁸⁸ İran Anayasası'nın giriş kısmında "İmam Humeyni tarafından sunulan 'Velayet-i Fakih' temelli İslam devlet modeli, Müslüman halka, baskının en uç noktasındaki istibdat rejimiyle mücadelesinde somut ve tutarlı yeni bir motivasyon sağladı..."¹⁸⁹ şeklinde yer alan ibare de bu durumu açıkça göz önüne koymaktadır.

İran devlet sistemi içerisinde etkin bir biçimde yer alan kurum ve makamlar bu bölümde tek tek ele alınmıştır.

1.3.1. Velayet-i Fakih (Rehberlik) Kurumu

İran'da 1979 Devrimi sonrası kurulan sistemin özünü teşkil eden, meşruiyetini imamet inancından alan, İmam Humeyni'nin şekillendirdiği ve İran anayasasına somut bir şekilde yerleştirilen Velayeti Fakih, imamın gaybeti süresince siyasi otoritenin adil bir fakih tarafından üstlenilmesi gerektiğini savunan bir teoridir.¹⁹⁰ Bu teoriyle birlikte İran İslam Cumhuriyeti anayasasında temel kaynak din olurken, Velayet-i Fakih makamı en üst siyasi ve dini makam haline gelmiştir.¹⁹¹

İran Anayasası'nın 109. maddesinde yer alan: 1- Fıkıhın çeşitli dallarında fetva düzenleyebilecek ilmi yetkinliğe sahip olmak; 2- İslam ümmetine rehberlik etmeye yeterli adalet ve takva; 3- Rehberlik etmeye yetecek güç, yöneticilik vasfı, cesaret, tedbir, doğru siyasi ve içtimai görüş sahibi olmak maddeleri Devrim Rehberi olunabilmesi için aranan şartlardır. Sayılan koşulları taşıyan birden fazla nitelikli aday olması durumunda, fıkhi ve siyasi vizyonu daha kuvvetli olan kişi Rehber olmayı hak eder.¹⁹²

Anayasanın 110. maddesine göre Rehber; DYTEK'ne danışarak devletin genel politikalarını belirler ve bu politikaların tam olarak uygulanmasını denetler. Silahlı

¹⁸⁸ Alireza Mokhtarpour, "İran Devlet Modeli", Ankara Üniv. Sosyal Bilimler Enst., (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2012, s. 106.

¹⁸⁹ "Kanun-eAssasi Jomhouri-ye Eslami İran", "İran İslam Cumhuriyeti Anayasası".

¹⁹⁰ Hazar Vural Jane, "Velayeti Fakih ve İran Dış Politikası: Ali Hamaney'in Konumu", Yıldız Teknik Üniv., Sosyal Bilimler Enst., (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul, 2019, s. 88-89.

¹⁹¹ Serkan Taflıoğlu, "İran İslam Cumhuriyeti'nde Egemenlik ve Meşrûiyet Kaynağı "Velâyet-i Fakih", Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, C. 68, No. 3, 2013, s. 101.

¹⁹² "Kanun-eAssasi Jomhouri-ye Eslami İran", "İran İslam Cumhuriyeti Anayasası".

Kuvvetlerin Başkomutanlığını yürüterek savaş ya da barış kararı alabilir ya da seferberlik ilan edebilir. Referandum talimatı verebilir. AKK'nin fakih üyelerini, yargı, genelkurmay ve Radyo- Televizyon Kurumu başkanlarını, DMO Genel Komutanı, Silahlı Kuvvetlerde ve Emniyet Teşkilatında bulunan üst düzey komutanları görevlerinden azledebilir ya da istifalarını kabul edebilir. Yasama, yürütme ve yargı arasındaki ilişkileri düzenleyerek aralarındaki anlaşmazlıkları çözer. Normal yollarla çözülemeyen sorunları DYTK aracılığıyla çözer. Seçilen cumhurbaşkanının mazbatasını imzalar. Ülkenin maslahatını gözeterek Yüce Divan tarafından görevlerini yerine getirmemekten suçlu bulunması veya 89. madde kapsamında İslami Şura Meclisi tarafından yetersizliğine oy verilmesi hâlinde cumhurbaşkanını görevinden azleder. Yargı Başkanı'nın önerisi ve İslami ilkeler çerçevesinde mahkûmları affeder ya da cezalarını hafifletir.¹⁹³

Dini lider aynı zamanda şehirlerde ve kasabalarda kendisini temsil eden, halk ile arasında bağ oluşturan ve toplumda önemli bir yere sahip olan harcamalarını da bizzat karşıladığı Cuma imamlarını atamaktadır. Bunun yanında “bonyad” ismi verilen ve devrimden sonra faaliyete başlayan vakıflar ve çeşitli kurumlar da dini liderlik makamının emri altında çalışmalarını sürdürmektedir. Bunların yanında devrimin ilk yılları ve sonrasında bazı boşlukların doldurulması amacıyla kurulan, Anayasada belirtilen kurumların dışında olmasına rağmen onlara paralel ve doğrudan Velayet-i Fakih'in kendisine bağlı kurumlar da mevcuttur.¹⁹⁴ Bu kurumlara ek olarak halk içinden örgütlenen milisler (Besic) ile sadece dini lidere karşı sorumlu olup büyük bir ekonomik gücü elinde bulunduran devrim muhafızları da sayılabilir.¹⁹⁵

1.3.2. Yasama Erki

İran İslam Cumhuriyetinde yasama erkini İslami Şura Meclisi, Anayasa Koruyucular Konseyi ve Düzenin Yararını Teşhis Konseyi oluşturmaktadır.

¹⁹³“*Kanun-e Assasi Jomhuri-ye Eslami İran*”, “*İran İslam Cumhuriyeti Anayasası*”; Mehmet Koç, “*İran’da Devlet Yapısı ve Temel Kurumlar-I (Devrim Rehberliği)*”, İRAM, Ekim 2017, s. 8-9.

¹⁹⁴ Radyo Televizyon Kurumu, Güçsüzler Vakfı, İslami Propaganda Kurumu, Kültürel Devrim Yüksek Konseyi, Toprak Dağıtım Kurulu, Okuma Yazma Hareketi Kurumu, Gaziler ve Şehitler Vakfı, Hurdad Vakfı gibi.

¹⁹⁵ Alireza Mokhtarpour, 2012, s. 111.

1.3.2.1. İslami Şura Meclisi (Majles-e Shora-ye Eslami)

Halk nezdinde yapılan gizli oylama ile seçilen milletvekillerinin oluşturduğu İslami Şura Meclisi, İran İslam Cumhuriyeti'nin yasama merciidir. 290 üyenin dört yıllık süreyle seçildiği mecliste Anayasa'nın 64. maddesine göre Asuri ve Keldani Hristiyanların birlikte bir temsilci bulundurduğu mecliste, Zerdüştiler, Museviler, güneydeki ve kuzeydeki Ermeni Hristiyanlar birer mümessille temsil edilmektedirler.¹⁹⁶

İslami Şura Meclisi, her sorun için anayasa çerçevesinde ve ülkenin resmi dini ekseninde uygunluğunu Koruyucular Şurası'nın denetlediği kanunlar çıkarabilir (Madde 71-72).¹⁹⁷ Yasama görevi dışında meclis, çeşitli sebeplerle yeterince anlaşılmayan Anayasa kanunları dışındaki normal kanunların kapsamını, içeriğini ve gerçek amacını yorumlayıp açıklamaktadır.¹⁹⁸

İran Anayasası'nın 122. maddesinde “Cumhurbaşkanı, kanunlarla ve anayasayla sınırlı olan yetkilerinde millet, rehber ve İslami Şura Meclisi karşısında sorumludur” ifadesi yer almaktadır. Bu maddeye göre Cumhurbaşkanı ve beraberinde Bakanlar Kurulu meclis tarafından denetlenmektedir ve gerekli görüldüğünde dini liderin onayı dâhilinde meclis tarafından görevlerinden alınabilmektedirler (Madde 110).

İslam Şura Meclisi'ne seçilmek isteyen adayların milletvekili seçim yasasında belirtilen şu özelliklere sahip olmaları gerekir:

- İslam inancına bağlı olmak
- İran İslam Cumhuriyeti'nin mukaddes sistemine bağlılık
- İran İslam Cumhuriyeti vatandaşlığına sahip olmak
- İran İslam Cumhuriyeti Anayasası'nı ve Velayet-i Fakih düşüncesini benimseyip Anayasa'ya ve Veli-yi Fakih'e sadık olmak
- En az otuz, en fazla yetmiş beş yaşlarında olma

¹⁹⁶“*Kanun-e Assasi Jomhouri-ye Eslami İran*”, “*İran İslam Cumhuriyeti Anayasası*”.

¹⁹⁷ Pınar Arıkan, *İran İslam Cumhuriyetinde Anayasal Sistem ve Siyasi Partiler*, ORSAM, Rapor No: 112, Nisan 2012, s. 10.

¹⁹⁸ Alireza Mokhtarpour, 2012, s. 114-115.

- Son değişikliklere göre en az yüksek lisans veya muadili bir diploma sahibi olmak.¹⁹⁹

1.3.2.2. Anayasa Koruyucular Konseyi (Shora-ye Negahban)

1906 Meşrutiyet Anayasa'sında kanunların şeriata uygunluğunu denetlemek amacıyla Danışma Konseyi olarak kurulan ve İslam Devrimi'nden sonra Anayasa Koruyucular Konseyi olarak isimlendirilip yetkileri arttırılan kurum, İran İslam Cumhuriyeti'nin yasama erkinin en önemli parçalarından birini oluşturmaktadır.²⁰⁰

Anayasanın 91. maddesine göre bu konseyin temel görevi; meclisin çıkardığı kanunların anayasaya ve İslami kurallara uygunluğunu denetlemektir. Toplamda 12 üyesi olan konseyin üyelerinden 6'sı Rehber'in atadığı adil fakihlerden oluşur, kalan 6'sı ise çeşitli hukuk alanında uzman, Yargı Erki Başkanı tarafından aday gösterilen ve İslami Danışma Meclisi tarafından seçilen Müslüman hukukçulardan oluşmaktadır. Görev süreleri altı yıldır. Ancak üç yıl geçtikten sonra her grubun yarısı kura ile değişir.²⁰¹ Yine Anayasanın 99. maddesi gereğince doğrudan şeriatla ilgili Anayasa maddelerini fakih üyeler yorumlarken diğer maddeleri hem fakih hem de uzman üyeler yorumlamaktadırlar. Ayrıca Anayasanın 99. maddesi Uzmanlar Meclisi seçimleri, Meclis seçimleri, Cumhurbaşkanlığı seçimleri ve referandumun düzenlenmesini AKK'nın denetimine tabi tutmaktadır.²⁰²

1.3.2.3. Düzenin Yararını Teşhis Heyeti (Majma-e Tashkhis-e Maslahat-e Nezam)

1989 yılında gerçekleşen Anayasa değişikliğinden sonra, İslami Şura Meclisi ile Koruyucu Konsey arasındaki anlaşmazlıkların karara bağlanması amacıyla kurulmuştur. Meclisin çıkarttığı kanunları Anayasa veya şeriata uygun olmadığı gerekçesiyle Konseyin iade etmesi durumunda meclisin, kanunu değiştirmeden aynı şekilde Konseye iade edip onay alamadığı takdirde ilgili kanunlar Düzenin Yararını Teşhis Kurulu'nun onayına sunulur. Asıl ve yedek üyelerinin Dini Lider tarafından

¹⁹⁹ “*Kanun-e Entekhabat-e Majles Shora-ye Eslami*”, “*İslami Şura Meclisi Seçim Kanunu*”, md. 28.

²⁰⁰ Alireza Mokhtarpour, 2012, s. 119.

²⁰¹ Esra Dik, “*Merkezi Devletin Oluşumu ve Anayasal Gelişmeler*”, Ed. Burak Tangör, *İRAN Toplum, Devlet ve Siyaset*, TODAİE, Ankara, 2016, s. 88.

²⁰² Mehmet Koç, 2017, s. 11.

atandığı bu kurul, dini liderin isteği üzerine nihai çözüm mercii olarak toplanır. Meclis ve Koruyucu Konsey aralarında uyum problemi olmadan çalıştığı sürece bu Kurula ihtiyaç kalmayacağından anayasanın 93. maddesine Yasama Organı Esas kuruluşlarından biri sayılmaz.²⁰³

1.3.3. Yürütme Erki

İran İslam Cumhuriyeti'nde yürütme görevini, Rehber, Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kurulu yerine getirmektedir. Yürütme yetkisi doğrudan liderlik kurumuna bırakılmış konular dışında Cumhurbaşkanı ve Bakanlara (Madde 60) aittir. Cumhurbaşkanı, Anayasa'nın 134. maddesine göre bakanlar kurulunun başıdır ve bakanlar kurulunun yaptığı faaliyetlerin sorumluluğunu Meclis karşısında üstlenir.

1.3.3.1. Cumhurbaşkanı

İran Anayasası'nın 113. maddesi gereğince Rehberlik makamından sonra en üst düzeyde bulunan kurum olan Cumhurbaşkanlığı, doğrudan Dini Lidere bağlı olan durumlar dışında yürütme organına başkanlık etmekle ve anayasayı uygulamakla sorumludur. Halkın doğrudan oyuyla dört yıllık bir süre için seçilen Cumhurbaşkanı, İran halkının devlet yönetiminde söz sahibi olduğu bir kurumu temsil etmektedir.²⁰⁴ Cumhurbaşkanı seçilebilme koşulları Anayasa'nın 115. maddesinde belirtilmiştir: İran asıllı, İran vatandaşı, yönetsel kapasiteye sahip, becerikli, iyi bir geçmişe sahip, güvenilir, dindar, ülkenin resmi mezhebi (Caferi inancına) ve İran İslam Cumhuriyeti'nin temel ilkelerine inancı tam olan kişiler ancak Cumhurbaşkanı olabilirler.²⁰⁵

Anayasanın 122. maddesine göre millet, Rehberlik Kurumu ve İslami Şura Meclisine karşı sorumlu olan Cumhurbaşkanı, sadece kanunların uygulanmasını sağlamakla değil, aynı zamanda ülkenin plan, bütçe, idari ve istihdam işlerinden de doğrudan yükümlüdür ve bunların yönetimini başkasına devredebilir (Madde 126). İran Devleti'nin diğer devletlerle olan antlaşmaları, sözleşmeleri, muvafakat- nameleri

²⁰³ Nematollah (Erdal) A. Fanid, “İran İslam Cumhuriyetinin Hükümet Sistemi”, Mehmet Akif Ersoy Üniv. Sosyal Bilimler Enst. Der., Y. 7, S. 12, Bahar 2015, s. 288.

²⁰⁴ Pınar Arıkan, 2012, s. 10.

²⁰⁵ “Kanun-e Assasi Jomhouri-ye Eslami İran”, “İran İslam Cumhuriyeti Anayasası”; Esra Dik, 2016, s. 94.

ve uluslararası örgütlerle ilgili antlaşmaları imzalama yetkisi, İslami Şura Meclisi'nin onayından sonra Cumhurbaşkanı veya kanuna uygun olarak belirlenen temsilcisindedir (Madde 125). Dışişleri Bakanının tavsiyesini alarak büyükelçilerin atanmasını onaylar, İran büyükelçilerinin güven mektubunu imzalar ve başka ülke büyükelçilerinin güven mektubunu kabul eder (Madde 128). Seçildikten sonra mazbatasını Rehberlik makamından alan Cumhurbaşkanı, istifasını da Rehber'e sunar ve istifası kabul edilmediği sürece vazifelerini yerine getirir (Madde 130).²⁰⁶

1.3.3.2. Bakanlar ve Bakanlar Kurulu

Sayısı kanunlarla belirlenen ve 18 olan (Madde 133) Bakanlar, Cumhurbaşkanı tarafından atanır ve güvenoyu için Meclise sunulurlar.

Bakanların, görevleri konusunda Cumhurbaşkanı ve parlamentoya karşı yükümlülüğü bulunurken, Bakanlar Kurulunda alınan kararlar konusunda hep birlikte sorumludurlar.²⁰⁷ Bakanlar Kurulu; kanun tasarısı hazırlar, tüzük çıkartır, kamu malları hakkındaki anlaşmazlıkları karara bağlar veya hakeme sevk eder, yürütmeye ilişkin kararlar alır, yürütme organları arasındaki anlaşmazlıkları çözer.²⁰⁸

1.3.4. Yargı Erki

İran Anayasası'nın 156. maddesine göre adaletin uygulanmasından sorumlu olan yargı erki, hem kişisel hem de sosyal hakları savunan bağımsız bir güçtür. Yargının esas görevleri beş maddede sıralanmıştır. Bunlar:

- a) Hukuksal olarak yapılan ihlalleri giderme, şikâyetlerin ve husumetlerin nedenlerini bulup çözme.
- b) Davaların görülmesi incelenmesi ve yargılanması.
- c) Kişisel hürriyetlerin kapsamını arttırma, adaletin yükseltilmesi ve kamu haklarının iyileştirilmesi.

²⁰⁶“*Kanun-e Assasi Jomhuri-ye Eslami İran*”, “*İran İslam Cumhuriyeti Anayasası*”; Pınar Arıkan, 2012, s. 11.

²⁰⁷“*Kanun-e Assasi Jomhuri-ye Eslami İran*”, “*İran İslam Cumhuriyeti Anayasası*”, Madde 137.

²⁰⁸ Mehmet Koç, *İran'da Devlet Yapısı ve Temel Kurumlar- II (Yürütme Erki)*, İRAM, Ekim 2018, s. 10.

d) Yasaların uygunluğunun denetlenmesi.

e) Olayların soruşturularak suçluların ortaya çıkarılması ve İslami Ceza Kanununa göre cezalandırılması.²⁰⁹

Dayanak noktası İslam hukuku olan İran İslam Cumhuriyeti'nde yargı erki de devlet sisteminin İslami özelliklerini kuvvetlendiren anayasal kurumlardan birisi olarak göze çarpmaktadır. Yargı erkinin başı, Anayasa'nın 157. maddesinde belirtilen yargı işlerine vakıf, adil bir müçtehit olma özelliklerini taşıyan kişiler arasından Rehber tarafından beş yıllığına tayin edilir.

Rehber tarafından atanan yargı organı başkanının görevleri şunlardır:

1. Adliyede gerekli olan örgüt yapısını kurmak;
2. Yargıya ilişkin tasarıları İslam hukukuna uygun olarak hazırlamak;
3. Anayasa'nın 163. maddesine göre nitelikleri ve şartları belirlenen adil ve liyakat sahibi hâkimleri işe almak, gerekirse azletmek, vazife alanlarını belirlemek, görev yerlerini değiştirmek, terfilerini yapmak ve buna benzer idari işleri görmek.²¹⁰

1.3.5. Diğer Kurumlar

1.3.5.1. Uzmanlar Meclisi (Meclis-i khobregan-e Rahbari)

1982 senesinde kurulan Uzmanlar Meclisi'nde her sekiz yılda bir seçilen 86 din adamı bulunmaktadır.²¹¹ Uzmanlar meclisi, ülkenin dini rehberini seçmek, seçilen rehberin faaliyetlerini teftiş etmek ve lüzumlu gördüğü takdirde dini lideri görevinden uzaklaştırmak amacıyla kurulmuştur.²¹² Bu meclis, İran Anayasası'nın 107. maddesine göre Rehber'in atanması ve görevden alınmasındaki tek anayasal merciidir.²¹³

Uzmanlar meclisi için seçilenlerin taşınması gereken genel şartlar şöyledir:

- 1- Dindarlık ve ahlak kaidelerine tam bağlılık. 2- Tanınmış ilmiyelerden²¹⁴ eğitim almış olması ve içtihat ilkelerini bilmesi. 3- Sosyal, siyasal ve güncel konularda fikir

²⁰⁹Esra Dik, 2016, s. 100.

²¹⁰ Pınar Arıkan, 2012, s. 11.

²¹¹Esra Dik, 2016, s. 92.

²¹² Alireza Mokhtarpour, 2012, s. 140.

²¹³ Esra Dik, 2016, s. 93.

²¹⁴ Din adamlarını yetiştiren okullar

sahibi olma. 4- Herhangi suç teşkil edebilecek olaylara karışmayıp İran İslam Cumhuriyetine bağlı olma.²¹⁵

İran anayasal sisteminin dini çerçevede istikrarını temin eden kurum olan Uzmanlar Şurası, halk tarafından seçiliyor olması ve seçilenlerin Rehber'i belirlemesi nedeniyle İran devlet sisteminde Rehber ile halk arasındaki bağın oluşmasını sağlamaktadır.

1.3.5.2. Ulusal Güvenlik Konseyi (Şora-ye aliye Amniyate Melli)

Anayasanın 176. maddesine göre Ulusal çıkarları, İslam Devrimi, İran'ın ulusal egemenliğini ve toprak bütünlüğünü korumak için, Cumhurbaşkanı tarafından idare edilen Konsey, 1989 Anayasa revizyonunda kurulmuştur.²¹⁶

Üyelerini, üç temel erkin başkanları, Silahlı Kuvvetlerin Yüksek Komite Başkanı, planlama ve bütçe işlerinden sorumlu bir temsilci, Rehber tarafından görevlendirilen iki temsilci, Dışişleri, İçişleri ve Enformasyon Bakanı, Devrim Muhafızları Ordusu'ndan ve Silahlı Kuvvetler'den en yüksek rütbeli askerlerin oluşturduğu konsey, İran İslam Cumhuriyeti'nin en üst güvenlik, savunma ve istihbarat kurumudur. Bu konseyde alınan kararlar dini liderin onay vermesi durumunda yürürlüğe girer.²¹⁷

Ulusal Güvenlik Konseyi şu görevleri yerine getirmekle yükümlüdür:

1- Ülkenin savunma ve milli güvenlik politikalarını Rehber'in belirlediği genel siyaset çerçevesinde oluşturma.

2- Genel güvenlik politikalarıyla bağlantılı olarak, siyasi, istihbari, sosyal, kültürel ve ekonomik alanların koordinasyonunu sağlama.

3- Ülkenin maddi ve manevi kaynaklarını iç ve dış tehditlerle başa çıkma adına kullanılması.²¹⁸

²¹⁵ Tahereh Ahin, “İran İslam Cumhuriyetinde Kamu Yönetimi”, Ankara Üniv., Sosyal Bilimler Enst., (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 2008, s. 46.

²¹⁶ Esra Dik, 2016, s. 105.

²¹⁷ Esra Dik, 2016, s. 105-106.

²¹⁸ “Kanun-e Assasi Jomhuri-ye Eslami İran”, “İran İslam Cumhuriyeti Anayasası”, Madde 176.

Tüm bu bilgiler ışığında İran İslam Cumhuriyeti'nin, halkoyuyla seçilip cumhuriyeti temsil eden seçilmiş kurumlar ve dolaylı olarak seçilip İslamiyet'i temsil eden atanmış kurumlar olmak üzere iki tür kurum yapısından oluştuğu söylenebilir. Devlet sistemi içerisinde cumhuriyeti temsil eden kurumlar arasında cumhurbaşkanı, bakanlar kabinesi, parlamento, anayasa koruma konseyinin yarısı yer almaktadır. Rehber, silahlı kuvvetler, yargı sisteminin başkanı, danışma ve çözüm konseyinin üyeleri atanma yoluyla örgütlenen ve İslamiyet'i temsil eden kurumlardır.²¹⁹

İran İslam Cumhuriyeti'nde gücünü dini ve manevi kaynaklardan alan kurumlar yani halk tarafından seçilmeyerek atama yoluyla göreve gelen kurumlar, iktidar gücünü halktan alan cumhuriyeti temsil eden kurumlar üzerinde otorite kurmuşlardır ve cumhuriyeti temsil eden kurumların aldığı kararları veto etme yetkisine sahiptirler.

1.4. İran Toplum Yapısı

Toplumsal yapı kavramı, çeşitli toplumların yapısını, toplumsal olayları, toplumsal gelişmeleri, toplumsal ilişkileri ortaya koymaya ve bu konularda yasalara ulaşmaya çalışan bir kavramdır. Toplumsal yapı mefhumu aynı zamanda bireylerin ve toplulukların bu karşılıklı ilişkiler ağında nerede bulunduğu işaret eder.²²⁰ Dolayısıyla toplumsal yapıyı oluşturan unsurları ve bu unsurların hangi şartlardan etkilendiğini bilmeden bu konu hakkında fikir sahibi olmak zordur. Bu bağlamda İran'ın toplumsal yapısını ele alırken toplumu oluşturan çeşitli sınıflar, bu sınıfların yaşadığı coğrafyanın özellikleri ve toplumu oluşturan etnik yapı göz ardı edilmemelidir.

1927 yılında Rıza Şah Pehlevi'nin, Hazar Denizi ile Basra Körfezi arasında kalan toprakların, resmi olarak İran diye adlandırılmasını ilan eden kanunu çıkarmasından sonra, bu topraklarda yaşamını sürdüren çeşitli ırk, dil, din ve kültürlerin mensubu olanlar da İranlılar olarak tanımlanmıştır.²²¹ Dolayısıyla

²¹⁹ Negin Bavılı, “Popülizmin Neresindeyiz? Toplumsal Refah Üzerine Bir Araştırma: İran Deneyimi”, Ankara Üniv. Sosyal Bilimler Enst. (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 2017, s. 37.

²²⁰ Zerrin Sungur, “Toplumsal Yapıyı Açıklayan Kavram ve Kuramlar”, Türkiye'nin Toplumsal Yapısı, Anadolu Üniversitesi Yay., No: 2665, Eskişehir, 2014, s. 4.

²²¹ David N. Yaghoubian, *Ethnicity, Identity and the Development of Nationalism in Iran*, New York, Syracuse University Press, 2014, s. Xxiii; Akt. Filiz Kartal, “Toplumsal ve Demografik Yapı”, TODAİE, 2016, s. 11.

günümüzde İran toplumsal yapısının en belirgin özelliklerinden biri çeşitli etnik, dini/mezhepsel yapıları içerisinde barındırmasıdır.

1.4.1. Coğrafya

Dünyada, Ortadoğu diye anılan bölümde yer alan İran ülkesi, kuzeyinde Azerbaycan, Ermenistan ve Türkmenistan ile komşudur ve Hazar Denizi ile kıyıdaş bir ülkedir. Güneyde Basra Körfezi ve Umman Körfezi ile çevrili iken doğusunda Afganistan ve Pakistan yer almaktadır. İran'ın batısında Irak ve kuzeybatısında ise Türkiye bulunmaktadır. Batı ve kuzey kısımları engebeli, uzun ve yüksek sıra dağlarla kaplı; doğu ve güney kesimleri nispeten düzlük ve çöldür. Yerleşime imkân sağlayan yerler yüksek sıra dağların arasında yer yer bulunan ziraata elverişli araziler ile çöl bölgelerinde vahalardır. Tarih boyunca konar-göçerlerin durağı olan İran, Kuzey sınırı boyunca uzanan Elburz ve güney-batı sınırı boyunca uzanan Zagros sıradağları nedeniyle büyük bir yayla görünümü kazanmıştır. Genel olarak İran'da bozkır ikliminin görülmesi ve doğal engellerle meydana gelen coğrafi yapı İran'ın kültürel, etnik, sosyo-ekonomik ve siyasal gelişimini doğrudan etkileyerek farklı karakterlerde bölgeler oluşmasına neden olmuştur. Bu durum siyasal yapının oluşumunda da inanç birliğini öne çıkarmıştır.

Konum olarak Avrupa, Asya kıtalarının ve Ortadoğu olarak bilinen bölgenin kesiştiği noktada yer alan İran, yer altı kaynakları açısından oldukça zengindir. Yine petrol ve doğalgaz rezervlerinin zengin olması İran coğrafyasının, İran'a sunduğu avantajların başında gelmektedir ve bu ülkenin hem kendi bölgesinde hem de dünya siyasetinde önemli rol oynamasını sağlamaktadır.

Petrol sanayii ve maden üretimi dışında İran, yer üstü suları bakımından fakir olmakla birlikte, bir tarım ve hayvancılık ülkesidir. Hububat, tütün, pirinç ve başta ipek olmak üzere tekstil üretimi için gerekli olan hammaddeler yetiştirilmektedir. Hayvancılık bugün bile önemli bir geçim kaynağıdır. Tahran, Tebriz, Urumiye, Semnan, Meşhed, Reşt, Erdebil, Zencan, Hamedan, Kirmanşah, İsfahan, Kum gibi

önemli şehirlerin yer aldığı ülkenin orta ve kuzey-batı kesimleri nüfusun en fazla toplandığı bölgelerdir.²²²

1.4.2. Sınıf Yapısı

İran toplumu, bir yandan modern topluma özgü niteliklerin, diğer yandan geleneksel topluma ait milli, kültürel ve bölgesel farklılıkların bulunması nedeniyle yarı geleneksel, yarı modern geçiş döneminde bir toplum olarak nitelendirilmektedir. Dolayısıyla İran toplumu, etkinliği devam eden milli, kültürel ve bölgesel çeşitliliğin yanı sıra modern topluma has farklılıkların da ortaya çıkmasıyla gelenek ile modernizmin her alanda çatışmasına şahit olmuştur. Bu bakımdan İran'ın toplumsal ve ekonomik yapısı da göz önüne alındığında toprak aristokrasisi, din adamları, esnaf sermayedarları, küçük burjuvazi ve köylülerin geleneksel sosyal dinamikleri; yeni kapitalist kesim, yeni orta sınıf ve işçi sınıfının da modern toplumsal dinamikleri meydana getirdiği görülmektedir.²²³

1.4.2.1. Toprak Aristokrasisi

Tarihsel bakımdan, İran'da var olan patrimonyalizm²²⁴ ve istibdat hiçbir zaman devamlılık oluşturan ve hukuki ayrıcalıklara sahip olarak şahın otoritesini kısıtlayabilecek bir Aristokrasinin oluşmasına izin vermemiştir. Ancak, Aristokratların durumu saltanat gücünü elinde bulunduran aileye yakınlıkları ve bu yakınlıklarından kaynaklanan siyasi konumlarına göre şekillenmiştir. 1963 yılındaki toprak reformuna kadar egemen bir sınıf olan toprak sahipleri, Rıza Şah döneminde, üniter devlet yapısının oluşması ve merkezileşme ile birlikte siyasi üstünlüklerini kaybetmişlerdir.²²⁵ Toprak reformu ve meraların kamulaştırılması ile birlikte etnisite,

²²²İran hakkındaki coğrafi bilgiler şu kaynaklardan temin edilmiştir: Eskişehir Ticaret Odası, <http://www.etonet.org.tr/etonet/download/ulkeRaporlari/IRAN.pdf> (03.10.2018), Raymond Furon, *İran*, Çev. Galip Kemali Söylemezoğlu, İstanbul: Hilmi Kitabevi, 1943, s.2 vd.; Sami Oğuz- Ruşen Çakır, *Hatemi'nin İran'ı*, İletişim Yay., İstanbul, 2000, s. 23 vd..

²²³Hüseyin Beşeriye, *İran'da Devlet, Toplum ve Siyaset*, İstanbul, Ağaç Kitabevi, 2009, s. 11-25.

²²⁴ M. Weber'e göre geleneksel toplumlar da görülen ve yönetici erkek ile yönettiği ev halkı arasındaki iktidar-itaat ilişkisinin nitelik olarak değiştirilmeden geniş toplumsal kesimlerin idare edilmesinde kullanılmasıyla ortaya çıkan yönetim tarzı. Bu sistemde bütün iktidar kullanım biçimleri yönetici şefin inisiyatifindedir. Tebaa şefe sadakatle itaat eder, şef de tebaasını ayırım gözetmeksizin korur. Yasama, yürütme ve yargı erkleri şefte toplanmıştır. <http://tr.wikipedia.org/wiki/Patrimonyalizm>.

²²⁵ Hüseyin Beşeriye, 2009, s. 14-15.

din ve kabile kaynaklı egemenlik şekilleri zayıflarken²²⁶ az da olsa Azerbaycan ve Gorgan gibi yerlerde büyük toprak sahipliği devrimden sonra da devam etmiştir.

1.4.2.2. Din Adamları

İran toplumsal yapısı içinde önemli ayrı bir statüye sahip olan Şii din adamları Safevilerden itibaren siyasi güçlerini de arttırmış, Kaçarlar döneminde ise vakıf sahipliği, dini eğitim ve şer'i mahkemelerin sorumluluklarını da alarak sosyal ve ekonomik yönden de imtiyazları güçlenmiştir.²²⁷

Rıza Şah döneminde gerçekleştirilen kalkınma programları, yargı ve eğitimdeki modernleşme politikaları din adamlarının otoritesini zayıflatırsa da, devrimden sonra İmam Humeyni tarafından geliştirilen velayet-i fakih teorisine dayanan anayasayla birlikte devlet kurumları dini bir içerik kazanırken önemli siyasi makamlar da din adamlarına verilmiştir.²²⁸

1.4.2.3. Esnaf ve Tüccar Sınıfı

En önemli toplumsal dinamiklerden biri olan esnaf ve tüccar sınıfı, 1960'lı yılların başlangıcından itibaren, üretim ve sanayi sahalarının ön plana çıkarılmasına dayalı ekonomi politikalarının uygulanmaya başlaması sonucunda bir takım kısıtlamalarla yüz yüze gelmiştir. Pehlevi hükümetinin yeniden yapılanma ve kalkınma programlarından zarar gören bu sınıf, ulemanın muhalefetine destek vererek, İslam Devrimi'nin başarıya ulaşmasından sonra ülke siyaseti içerisindeki konumlarını önemli oranda arttırmışlardır.²²⁹

1.4.2.4. Köylüler

Modern İran tarihi incelendiğinde köylülerin, şehir partileri tarafından örgütlendikleri ve yönlendirildikleri; dolayısıyla siyasi gelişmeleri tayin edici ya da etkileyici bir rollerinin olmadığı görülmektedir. Meşrutiyet devriminden sonra toprak

²²⁶ Eliz Sanasarian, *Religious Minorities in Iran*, Canbridge, Cambridge University Press, 2004, s. 15; Akt. Filiz Kartal, 2016, s. 13.

²²⁷ Hüseyin Beşeriye, 2009, s. 16.

²²⁸ Filiz Kartal, 2016, s. 14.

²²⁹ Hüseyin Beşeriye, 2009, s. 19-20.

sisteminde tiyulun²³⁰ kaldırılmasıyla, köylülerin çoğu mezra çalışanlarına dönüşmüşlerdir.²³¹ İran'ın köy toplumu yapısındaki en önemli dönüşüm, 1961-1971 yılları arasında uygulanan toprak reformuyla birlikte birçok köylü ailenin toprak sahibi olmasıdır. 1993'e kadar, yaklaşık 230 bin çiftçi aile toprak sahibi olmuştur.²³²

1.4.2.5. Yeni Orta Sınıf

20. yüzyılda ortaya çıkan, çağdaş devletin ve bürokrasinin ana öğelerinden biri olan yeni orta sınıf, Pehlevi döneminde uygulanan yeniden yapılanma ve kalkınma süreci sonucunda var olmuş ve bu sürecin ilerlemesinde önemli görevler üstlenmiştir. Bu sınıfın temel talepleri:

- a) İran milli gelenekleriyle birlikte milli kimliğin çağdaşlaştırılması
- b) Ulemanın siyasi işlerden uzaklaştırılması
- c) Yeni anayasal düzenin kurularak Avrupa'nın model alınması
- d) Yeni siyasi kurumların milli egemenlik temeli üzerine oluşturulması
- e) Karizmatik ve geleneksel devlet yerine milli egemenliğe dayalı modern-ulus devletin kurulması olmuştur.²³³

1979 İslam Devrimi sonrasında da modernizm savunucusu olan yeni orta sınıf, temel hak ve özgürlükler ile din ve devlet işleri hususlarında ulema sınıfı ile ters düşmüştür. Günümüz İran'ında gerçekleşen toplumsal değişim ve dönüşümleri destekleyen bu sınıfın merkezinde aydınlar yer almaktadır. Aydınlar, dini gelenekleri

²³⁰ Osmanlıdaki tımar sisteminin bir benzeridir. Tiyul veya Tuyul - Ortaçağda bazı Ortadoğu ülkelerinde, aynı zamanda Azerbaycan, Türkiye, İran ve Orta Asya ülkelerinde mevcut olmuş toprak sahipliği sistemidir. Özellikle XV-XIX yüzyıllarda yoğun olarak görülmüştür. Tiyul topraklarından toplanan ürünün 1/5-1/10 bölümü hazineye aktarılırdı. <http://az.wikipedia.org/wiki/Tiyul> (03.10.2018); Ayrıca İran'da 15. yüzyıldan itibaren genellikle askerî birlikler için kullanılan bir terimdir. Terim olarak tiyul yeni olsa da sistem olarak Yakındoğu coğrafyasında yüzyıllardan beri uygulanan bir geleneğe dayanmaktaydı. Bu gelenek, temelde askerî masrafların karşılanmasında çekilen nakit para sıkıntısının çözümünü hedeflemekteydi. Tiyullar genelde mîrî topraklar, hânedana ait araziler ve özel mülkler, nâdiren de vakıf arazileri arasından tevcih edilmekte, tiyullarla ilgili her türlü düzenleme Dîvân-i A'lâ tarafından yürütülmekteydi. <http://www.islamansiklopedisi.info/dia/pdf/c41/c410111.pdf> (03.10.2018).

²³¹ Hüseyin Beşeriye, 2009, s. 21.

²³² Filiz Kartal, 2016, s. 14.

²³³ Hüseyin Beşeriye, 2009,s. 23.

farklı şekillerde yorumlamakta ve dolayısıyla egemen siyasal iktidarı eleştirmektedir.²³⁴

1.4.2.6. İşçi Sınıfı

1979 İslam Devrimi öncesinde işçiler, grev yaparak siyasi faaliyetlere katılmış ve daha sonraları işçi şuralarına dönüşecek işçi komiteleri kurmuşlardır. Devrim sonrasında ise İslami şuralar işçi şuralarının yerini alarak işçi teşkilatlarının bağımsız faaliyetlerinin sona ermesine neden olmuştur.²³⁵

1.4.3. Etnik Yapı

Tarih boyunca çeşitli kavimlerin yaşama ve devlet kurma alanını oluşturan İran; etnik, dini ve kültürel çeşitlilik yönünden dünyadaki en renkli ülkelerden biridir. Yaklaşık 80 milyon olan ülke nüfusunu oluşturan etnik grupların nüfus sayıları tam olarak bilinmemekle birlikte nüfusun yaklaşık % 40'lık bölümünü Fars'lar, % 30'unu Azeri Türkleri, % 7'sini Kürtler, % 4'ünü Gilekler, % 3'ünü Türkmenler, % 2'sini Araplar, % 2'sini Beluçlar, % 2'sini Lurlar ve kalanları da farklı etnik gruplar oluşturmaktadır.²³⁶ Genelde merkezi kesimlerde ülkenin kültürel yapısında ağırlığı bulunan Farslar yerleşik olarak bulunurken, diğer önemli etnik gruplar sınır bölgelerde yaşamaktadırlar.

1.4.3.1. Farslar

İran nüfusunun yaklaşık % 40'ını oluşturan, Tahran, Semnan, Kum, İsfahan, Yezd, Kerman, Fars vb. gibi merkezi bölgelerde yaşayan Farsların “resmi veri olmaması nedeniyle İran'daki toplam sayılarını tahmin etmek oldukça zordur.”²³⁷

²³⁴ Amir Ahmad Fekri, *Tarihsel Gelişim Sürecinde İran Devrimi*, İstanbul, Mızrak Yay., 2011, s. 208.

²³⁵ Hüseyin Beşeriye, 2009, s. 25.

²³⁶ Yalçın Sarıkaya, “Etnik ve Dinsel-Mezhepsel Yapı”, Ed. Burak Tangör, *İRAN Toplum, Devlet ve Siyaset*, TODAİE, 2016, s. 49-64.

²³⁷ Yalçın Sarıkaya, 2016, s. 49.

Arap alfabesine Farsçaya özgü bazı harflerin ilave edilmesiyle geliştirilip yazılan Farsçanın İran'da resmi dil olması,²³⁸ bir bakıma İran'ın lingua francası²³⁹ olması Fars etnik kimliğinin diğer etnik unsurlar karşısında üstünlük kurma düşüncesinin oluşmasına vesile olmuştur. Ancak, İran'ın Fars kimliği ile özdeşleşmesi, 1925 yılına kadar soyca Türk olan Kaçarlar tarafından idare edilirken, bu tarihten sonra Rıza Han ve Muhammet Rıza Şah yani Pehlevi dönemlerinde Fars etnik kimliğini merkeze alan bir ulus oluşturma süreci ile karşı karşıya kalmasıyla olmuştur.²⁴⁰

1.4.3.2. Azeri Türkleri

Ülke nüfusunun yaklaşık olarak %30'unu oluşturan Azeri Türkleri'nin hemen hemen hepsi Şii'dir ve Hazar Denizi ile Urumiye Gölü arasında kalıp Tahran'a kadar uzanan ülkenin kuzeybatı ucunda çoğunlukla yaşamaktadırlar.²⁴¹

1979 yılında gerçekleşen İslam Devrimi'nde önemli bir rol oynayan Azeri Türklerinin toplumdaki, ekonomideki ve ordudaki yerleri dikkate alındığında sahip olunan imkânlar, kendilerini hiçbir zaman azınlık olarak görmemelerini sağlamıştır.²⁴² Toplumsal açıdan diğer etnik gruplara göre iyi asimile olan Azerileri, siyasetin her düzeyinde, orduda, entelektüeller ve ulema arasında sıklıkla görmek mümkündür ki İran devlet mekanizmasının başındaki kişi, Velayet-i Fakih Ayetullah Ali Hamaney Horasan doğumlu bir Azeridir.²⁴³

İran'daki Azerilerin, kendi bölgelerinin yeterince yatırım almaması ve Anayasada var olan anadilde eğitim hakkının verilmemesi gibi nedenlerle son 20 yılda etkili milliyetçi bir eğilim içinde oldukları söylenebilir.²⁴⁴

²³⁸ Atay Akdevelioğlu, “İran’da Dış Politika’nın Etnik-Dinsel Temelleri”, Ankara Üniv., Sosyal Bilimler Enst., (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 1999, s. 11.

²³⁹ Birçok farklı dil konuşulan karışık toplumlarda, halkın birbirini anlamak amacıyla kullandığı ortak dil, https://www.turkcebilgi.com/lingua_franca (04.10.2018).

²⁴⁰ Yalçın Sarıkaya, 2016, s. 50.

²⁴¹ Atay Akdevelioğlu, 1999, s. 18.

²⁴² Yalçın Sarıkaya, 2016, s. 54.

²⁴³ Atay Akdevelioğlu, 1999, s. 19.

²⁴⁴ Yalçın Sarıkaya, 2016, s. 55.

1.4.3.3. Kürtler

Toplam nüfusun yaklaşık % 7'lik kısmını oluşturan Kürtler, daha çok Irak sınırına komşu bölgeler olan Kürdistan, Hamedan, Kermanshah, İlam ve Lorestan bölgelerinde yaşamaktadırlar.

Kürtlerin %75-80'i Sünni'dir. Şiilik, 17. yüzyılda Safeviler tarafından Özbeklerle olan sınırı korumak amacıyla göç ettirilip Horasan eyaletinin kuzeyinde küçük bir bölgede yaşayan “doğu Kürtleri” adı verilen bir grupta yoğunlaşmıştır. Dağınık köylerde yaşayan ve sayıları oldukça az olan Yahudi, Yezidi ve Hristiyan Kürtler konuyla ilgili araştırmalarda göz ardı edilirler.²⁴⁵

Sünni (Şafii) İran Kürtlerinde, İran toplumundan farklı kimlik algısı daha belirgindir. İran merkezi idaresine yönelik bağımsızlık ve ayrılık çıkışları daha çok Sünni Kürtlerden gelmiştir. Türkiye sınırına yakın bölgelerde Sünni Kürtlerin tamamına yakını Kurmanc, onların daha güneyinde Kürdistan eyaletinde bulunan Kürtler ile Kermanshah ve Kuzey Horasan eyaletlerindeki ise Sorani lehçesiyle konuşurlar.²⁴⁶

1.4.3.4. Araplar

“Çoğunluğu Şii olan Araplar İran'ın güneyinde, Körfez'e, Irak'a ve Hürmüz boğazına komşu bölgelerde ve özellikle Huzistan'da yaşarken, az sayıdaki Sünni Araplar ise daha çok Hürmüzgan'da bulunmaktadır. Arap nüfusunun çoğu tarımda ve petrol sanayiinde istihdam edilmiştir.”²⁴⁷

1.4.3.5. Beluçlar

İran'ın, Pakistan ve Afganistan ile olan sınır bölgesinde, ana vatanları saydıkları “Sistan ve Belucistan” (kısaca Belucistan) eyaletinde yaşayan Beluçlar'ın sayısı bugün ülkedeki toplam nüfusun yaklaşık % 2'sini oluşturmaktadır. Ülkenin en fakir ve suç oranı yüksek bölgesi olan Belucistan'dan, gerek iklim koşullarının

²⁴⁵ Atay Akdevelioğlu, 1999, s. 15.

²⁴⁶ Yalçın Sarıkaya, 2016, s. 56.

²⁴⁷ Yalçın Sarıkaya, 2016, s. 57.

elverişsizliği gerekse artan suçları önlemekte merkezi otoritenin acizliği sebebiyle, İran'ın diğer bölgelerine sürekli bir göç yaşanmaktadır.²⁴⁸

1.4.3.6. Türkmenler

İran sınırları içerisinde yaşamlarını sürdüren Türk toplulukları,²⁴⁹ Azeri Türkleri'nden sonra sayıları ülke nüfusunun yaklaşık % 3'üne denk olan Türkmenlerdir. Aşiretler halinde yaşamını sürdüren Türkmenler, Türkmen Sahrası olarak bilinen ve Mazenderan eyaletinin kuzeydoğusuyla Horasan eyaletinde bulunan Golistan isimli bölgede bulunmaktadır. Sünni ve Hanefilik okuluna bağlı olan Türkmen aşiretleri, Türkmenistan- İran sınırı nedeniyle ayrılmışlar ve aynı aşirete mensup kişilerin bir kısmı İran'da yaşarken diğer kısmı Türkmenistan'da yaşamlarını idame ettirmektedirler.²⁵⁰

1.4.3.7. Lurlar

Kürtlerle aynı etnik soydan (Medler) gelen ve Bahtiyari, Segond, Memsini, Lek gibi ayrı gruplara ayrılmış olan Lurlar, yoğun olarak dağlık Luristan eyaletinde yaşamaktadırlar. Lurca'nın Kürtçe'ye yakın olması nedeniyle İran Kürt Milliyetçileri, Lurları da Kürt olarak görme eğilimindedirler.²⁵¹

1.5. İran'da Gençlik ve Üniversiteler

1.5.1. İran Gençliği ve Özellikleri

Sanayi Devrimi ile birlikte artan şehirleşme ve sanayileşme süreci teknolojinin de gelişmesiyle beraberinde getirdiği yeni iş alanları ve eğitim anlayışıyla yaşa bağlı bir kategori olarak gençlik dönemini ortaya çıkarmıştır.²⁵² Gençlik dönemi, kişinin enerjik olduğu, çevresinde meydana gelen olaylara duyarlı davrandığı, bireysel kimlik

²⁴⁸ Aygün ATTAR (HAŞİMZADE), *İran'ın Etnik Yapısı (Yakın Dönem ve Günümüzde)*, Divan Yay., Ankara, 2006, s. 198-199.

²⁴⁹ Kaşıkay, Karapapah, Şahseven/Elseven, Karakoyunlu, Kiresunlu, Afşar ve İsmaili Hazara Türkler vb.

²⁵⁰ Atay Akdevelioğlu, 1999, s. 21.

²⁵¹ Atay Akdevelioğlu, 1999, s. 17.

²⁵² Kemaleddin Taş, *"Gençlik Dindarlığı"*, Gençliğin Korunması Bağlamında Din İstismarıyla Mücadele, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 71-89, Ankara, 2020, s.74.

ve sorumluluk kazanmaya çalıştığı bir evredir. Bu dönemde gençler hayat sürdürdükleri toplumun kültürü ve özelliklerine bağlı olarak kendine has nitelikler kazanabilir veya sorunlar yaşayabilir.²⁵³ Bu doğrultuda araştırmanın konusu olan İran gençliğinin hususiyetlerinin, İran toplumunun genel yapısı dikkate alınarak ve İran’da yapılan çalışmalar ışığında değerlendirilmesinde fayda vardır.

İran toplumu, çok uzun tarihi olayların gelişmesine bağlı olarak farklı anlayışların ve ideolojilerin, yerel dillerin ve dinlerin oluştuğu, ancak tüm bu farklılıkların ulusal İran kimliği altında yaşamlarını sürdürebilme becerisi gösterdiği bir toplumdur.²⁵⁴ Dolayısıyla İran toplumu, kendine özel sosyal, siyasi, kültürel, dini yapı ve etnik kimlik bileşenlerinden oluşan ve bu etkenlerden bağımsız olarak düşünmenin mümkün olmadığı tarihi bir uygarlıktır.²⁵⁵ Aynı zamanda İran, nüfusun yaklaşık üçte birini 15-29 yaş arası bireylerin oluşturduğu²⁵⁶ nüfus bilimi açısından “genç nüfusa sahip” toplum olarak nitelenebilir.²⁵⁷ Genç nüfusu yalnızca toplumda sayısal bir ağırlık olarak düşünmekten ziyade sosyal nitelik (okuma- yazma, şehir yapılanması, kitlesel iletişim araçlarının ve teknolojinin kullanımı vb.) açısından da toplumun daha fazla gelişmesine katkı sağlaması yönünden değerlendirebiliriz.²⁵⁸

Bir yandan karmaşık duyguların, öfkelerin, çatışmaların, kaygıların çok sık yaşandığı diğer taraftan tatlı hayallerin, tutkuların ve idealizmin yeşerdiği bir dönem olan gençlik çağında bireyler kendi kimliklerini oluşturabilme adına büyük bir çaba sarf etmektedirler.²⁵⁹ İran gibi geleneksel toplumlarda önceleri kimlik elde etme süreci geleneksel, siyasi, dini ve sosyal kurumların ürettikleri kriterler yoluyla elde edilirken; ekonomik alanda yaşanan dönüşümler, artan eğitim fırsatları ve gençlerin sosyal katılımının artması toplumsal ilişkilerin-bağlantıların artmasına neden olmuş,

²⁵³ Zahra Hazrati, “*Hoviyat Milli İrani ve Javanan (İran Ulusal Kimliği ve Gençler)*”, Fasnameh Ulum Raftari, Doreh 1, Shomareh 2, Zemistan 1388/2010, s. 59.

²⁵⁴ Zahra Hazrati, 1388/2010, s. 55.

²⁵⁵ Majid Fouladiyan-Hasan Rezaee Bahrabad- Mohsen Haghighi, “*Berresi Tahavvulat Hoviyat Javanan İrani 1353-1394 (İran Gençlerinin Kimlik Değişimlerinin İncelenmesi 1974-2015)*”, Fasnameh Elmi Motaleh Farhanghi- Ertibat, Sal-e 21, Shomareh 49, 1399/2020, s. 148-149.

²⁵⁶ Mohammad Jalal Abbasi-Shivazi, “*Tahlil Vaziyat Cemiyeti ve İktisadi – Ejtemai Javanan der İran (İran’daki Gençlerin Demografik ve Sosyo-Ekonomik Durumunun İncelenmesi)*”, Pejoheshkede Amar, 1396/2017, s. 3.

²⁵⁷ arangis Afsharkohan- Meliha Rezayi Kerimcani, “*Berresi Nagshe Hoviyat Ejtemai der Te’yin Sebok Zindeghi Javanan (Shahre Hemedan) (Gençlerin Yaşam Tarzını Belirlemedesosyal Kimliğin Rolünün Araştırılması (Hemedan Şehri))*”, Majelleh Ulum Ejtemai Daneshkede Edebiyat ve Ulum Ensani Daneshgah Ferdosi Mashed, Bahar ve Tabestan 1396/2017, s. 182.

²⁵⁸ Mohammad Jalal Abbasi-Shivazi, 1396/2017, s. 8.

²⁵⁹ Kemaleddin Taş, 2020, s. 76.

gençlerin toplumdaki rollerinin değişmesine, yeni değer ve tutumların kazanılmasına yol açarak yeni kimlik elde etme süreçleri ortaya çıkarmıştır. Bunlarla beraber hızlı nüfus artışı, iletişim olanaklarının genişlemesi, insan yoğunluğunun artması genç bireylerin sosyal kimliklerinin oluşumunda zorluklar ortaya koymaktadır.²⁶⁰ Bu durumun yansımalarını günlük yaşamın çeşitli evrelerinde ve yapılan alan araştırmalarından elde edilen bulgularda görmek mümkündür.

Farangis Almal, Tahran başta olmak üzere ülkenin çeşitli eyaletlerinde 1700 kişi üzerinde yaptığı çalışmada çeşitli değişkenlerin gençlerin sosyal kimlik elde etme süreçlerine etkisini araştırmıştır. Almal, sosyal kimliği “Toplumu Destekleme” (mahrumlara yardım, ülkeyle iftihar, ülkeyi savaşta savunma, kendi ülkesini başkalarına tercih etme), “Kendine Güvenme” (sorunları çözme yeteneği, ülke imkânlarına güven, geleceğin daha iyi olacağına inanma, toplumsal faydaları kişisel olanlara tercih etme), “Milli Unsurlara İlgi” (ülke tarihine ilgi, ulusal marşa ve bayrağa saygı, tehditler karşısında ülkeyi savunma), “Sosyal Hareketlere Katılım” (sosyal, siyasi, dini), “Bağlılık ve Sorumluluk” (insanların sorunlarını anlama, sorunları çözmeye yardım) başlıkları altında beş boyutta değerlendirmiştir. Araştırma sonucuna göre ailenin dini eğitimi ve katılımı ne kadar yüksekse gençlerin sosyal kimlikleri de o kadar yüksektir. Yine ailenin sosyo-ekonomik düzeyi arttıkça sosyal kimlik de artmaktadır. Ayrıca gençlerin bireysel kimlikleri ve akranlarıyla iletişim düzeyleri sosyal kimliklerini etkilememektedir. Elde edilen bulgulara göre boş zamanı çok olan gençlerin sosyal kimlikleri zayıf olmaktadır. Bu nedenle boş zamanları daha özenli ve dikkatli doldurmak toplumsal kimlik elde etme açısından önemlidir.²⁶¹

Khajenouri ve arkadaşları, Bender Abbas şehrinde yaşayan gençler arasında yaptıkları araştırmada gençlerin yaşam tarzları ile sosyal kimliklerini elde etme durumları arasındaki ilişkiyi konu edinmişlerdir. Buna göre, dini yaşam tarzında gençlerin % 8’i televizyonda dini program izlemekte, % 27’si ziyaret mekânlarında bulunmakta, % 27’si cemaatle namaz kılmakta, % 7’si dini oturma ve faaliyetlere katılmakta, % 56’sı ise dini faaliyetlerini evde yapmaktadır. Egzersiz odaklı yaşam tarzında gençlerin %56’sı evde egzersiz ya da aerobik, % 16’sı parklarda veya spor

260 Farangis Almal, “*Sima-ye Hoviyet Ejtemai Javanan İrani (İran Gençliğinin Sosyal Kimlik İmajı)*”, Fasnameh Motalaat Milli, 47, Sal Devazdehom, Shomareh 3, 1390/2011, s. 121.

261 Farangis Almal, 1390/2011, s. 133-142.

salonlarında spor, % 94'ü yoga, % 44'ü yürüyüş yaparken % 15'i ise yüzme faaliyeti gerçekleştirmektedir. Modern ve müziğe bağlı yaşam tarzlarında gençlerin % 5'i karşı cinsle arkadaş olma, % 54'ü restoranlarda yemek yeme, % 54'ü yabancı müzik dinleme, % 57'si İran pop müziği ve % 6'sı da rap, jazz, rock müzikleri dinleme etkinliklerine eğilim göstermektedirler.²⁶²

Latif Abadi ülke genelinde 14-29 yaş aralığındaki bireylerin durumlarını incelediği çalışmada gençlerin hem dini hem de milli kimliklerinin kuvvetlenmesinde ailenin çok etkili olduğu sonucuna ulaşmıştır. Ayrıca gençler için en büyük sorunların hayattan memnuniyetsizlik (fakirlik, yolsuzluk, ayrımcılık) ve mesleki kimlik memnuniyetsizliği olduğu bulgusunu elde etmiştir. Aynı zamanda Latif Abadi, İran gençliğinin önündeki tehlikenin gençlerde görülen asi ruh, batılılaşma, aile ve büyüklerle fikir ayrılıkları, dine uygun olmayan ruh yapısı, feminist eğilim ve madde bağımlılığı olduğunu öne sürmüştür. Yine araştırma sonucunda gençlerin % 27,5'i sanatçıları, % 26,5'i şampiyon sporcuları, % 21'i bilim adamlarını, % 6'sı din adamlarını ve % 3'ü siyasetçileri kendilerine rol model seçtikleri verisini elde etmiştir.²⁶³

Seyed Emami, İranlı olmanın gençler için ne ifade ettiği sorusundan yola çıkarak 18-29 yaş aralığındaki üniversiteli bireylerle yaptığı görüşmeler sonunda İranlı olmaktan hoşnut olanların ve olmayanların özelliklerini, düşüncelerini ortaya koymuştur. Buna göre kültürü, gelenekleri ve mevcut insan-aile ilişkileriyle İran topraklarında doğmak ve yaşamak; İran uygarlığının edebi, kültürel özellikleriyle övünme; Şia'ya bağlı olmak gençlerin kendilerini İranlı hissetmelerini sağlamaktadır. Aynı zamanda İranlı olmak denilince gençlerin aklına sıcak ve samimi aile ilişkileri, ezan sesi, İran müziği, yemekler, nevrüz, çok sayıda dini gün, sıcakkanlılık ve misafirperverlik gelmektedir. Gençlere göre Farsça konuşmak İranlı olmak için tek başına yeterli bir neden değildir. Ayrıca gençler şimdiyi yaşamının geçmişle övünmekten daha iyi olduğu kanısındadırlar. İranlı olmaktan hoşnut olmayan gençler

²⁶² Bijen Khajenouri- Leila Parnian- Soghra Hemmat, “*Motaleh Rabethe Sebok Zendeghi ve Hoviyat Ejtemai (Motaleh Moredi: Javanan Shahre Bender Abbas) (Yaşam Tarzı ve Sosyal Kimlik arasındaki İlişkinin İncelenmesi (Bender Abbas Gençliği Örneği))*”, Fasnameh Tahghighat Farhanghi İran, Doreh Heftom, Shomareh 1, Bahar 1393/2014, s. 84.

²⁶³ Hosein Latif Abadi, “*Pejohesh der Vaziyat ve Nigereh ve Mesael Javanan İran (İran Gençleri'nin Durumları, Tutumları ve Sorunları Araştırması)*”, Fasnameh Pejohesh Karberdi Motaleh Javanan, Shomareh 1-2, Zemistan 1381/2003, s. 18-19.

bunun nedenini, dünyadan geri kalma, yalan ve ikiyüzlülük, tembellik ve işsizlik, her konuda hukuka düzensizliğe aldırış etmeme, bireycilik ve bencilliğin çok olması olarak aktarmaktadırlar.²⁶⁴

Fouladiyan ve arkadaşları, 1974-2015 yılları arasında İran gençliğinin sosyal kimlik elde etme süreçlerini yansıtan araştırmaları inceleyip ortalamalarını aldıkları çalışmada gençlerin dini, milli, kavmi ve modern kimliklerini irdelemişlerdir. Bu bağlamda gençlerin dini kimlik ortalamaları her ne kadar % 83,11 olsa da son yıllarda bu kimliklerinin azalma eğilimi gösterdiğini belirtmişlerdir. Yine gençlerin milli kimliklerini % 80,29 gibi bir oranla elde ettikleri sonucuna ulaşmışlardır. Milli kimliğin artma eğilimi göstermesini ülke içinde ve dışında yaşanan siyasi gelişmelere bağlamışlardır. Gençlerin etnik kökene bağlı (kavmi) kimliklerinin % 53,66 oranında olduğu, ancak bu kimliğin iç siyaset, bölgesel gelişmeler ve ayrılıkçı hareketler (Sistan, Belucistan ve Kürdistan) nedeniyle artış sürecinde olduğunu vurgulamışlardır. Yine gençlerin modern kimlik ortalamaları % 52,03 olsa da reformlar, siyasi yayınlar, dünya medyasının etkisinin artması gibi nedenlerle daha fazla artacağını ön görmektedirler.²⁶⁵

Abbasi-Shivazi İran gençliği üzerine hazırladığı geniş raporda gençlerin büyük çoğunluğunun şehirlerde yaşadığını belirtmiştir. Gençler öğrenim ya da meslek sahibi olma adına şehirlere ilgi duymaktadırlar. Rapora göre gençler arasında bekârlık giderek yaygınlaşmaktadır. Özellikle 15-29 yaş arası yapılan evliliklerin de yaklaşık % 16'sı boşanma ile sonuçlanmakta ve boşanmaların çoğu şehirlerde yaşanmaktadır. Yine rapora göre İran genç nüfusunda azalma eğilimi görülmektedir. Rapordaki en önemli bulgulardan biri de özellikle üniversite mezunu gençlerin ülkedeki ekonomik, siyasi, sosyal ve eğitim şartlarının olumsuzluklarını düşünerek ülke dışına çıkmak istemeleridir.²⁶⁶

Tavassoli ve Asilzaim İran'ın Hashtgerd şehrinde 15-29 yaş aralığındaki genç bireylere yönelik yaptıkları çalışmada gençlerin kendilerinden memnuniyet, özgüven, kurumlara olan güven, işlerini rasyonel yapabilme, iletişim ve sosyo-ekonomik

²⁶⁴Kavus Seyed Emami, “*Hoviyat İrani der Goftar-e Javanan (Gençlerin Söyleminde İran Kimliği)*”, Majelleh Jameah Shenasi İran, Sal-e Devazdehom, Shomareh 1-2, Tabestan 1390/2011.

²⁶⁵Majid Fouladiyan vd., 1399/2020, s. 156-164.

²⁶⁶Mohammad Jalal Abbasi-Shivazi, 1396/2017, s. 8-12.

düzeyleri ile dini, milli ve ailevi kimlik düzeylerini incelemişlerdir. Buna göre, kızların % 73'ü orta % 25'i yüksek düzeyde, erkeklerin ise % 65'i orta % 34'ü yüksek düzeyde kendilerinden memnundurlar. Yine kızların % 41'i erkeklerin de % 51'i yüksek düzeyde özgüven sahibidirler. Kurumlara olan güven ise hem kızlarda hem de erkeklerde orta düzeydedir. Gençlerin % 55'i orta % 45'i ise yüksek düzeyde işlerini rasyonel bir şekilde yapabilme gücüne sahiptir. Ayrıca gençlerin % 68'i sosyo-ekonomik olarak düşük seviyededir. Bunun yanında % 73'ünün milli kimlikleri, % 72'sinin dini kimlikleri ve % 85'inin ailevi kimlikleri yüksek düzeydedir.²⁶⁷

Sheykhi, Tahran şehrinde bulunan devlet üniversitelerinde öğrenim gören üniversite öğrencileri üzerinde yaptığı araştırmada erkeklerin % 26'sının kızların da % 27 sinin günlük hayatlarından memnun olduklarını ifade etmiştir. Yine erkeklerin % 26'sı ve kızların % 24'ü günlük hayatlarında stres ve endişe duygusu hissetmektedirler. Erkeklerin % 41'i üniversitede, % 40'ı ise ailesinin yanında en iyi zamanını geçirirken bu oran kızlarda % 44 üniversite ve % 51 ailenin yanı sıra şeklindedir. Araştırma sonuçlarına göre gençler için sosyal eşitsizliğin kaynakları eğitim, iş ve zenginliktir. Ayrıca elde edilen bulgulara göre erkeklerin % 60'ı, kızların ise % 56'sı eş seçiminde yüksek düzeyde özgürlerdir.²⁶⁸

Yukarıda bahsedilen araştırmaların tamamı İran gençliğinin özellikleri hakkında fikir sahibi olmamızı sağlamaktadır. Bu bağlamda İran toplumu genci olmak, İslam Devrimi ve savaş gibi nesiller arasındaki boşluğu arttıran unsurlara maruz kalarak bir yandan küreselleşen dünyaya ayak uydurmakla bir yandan da toplumun geleceğini kurmakla görevli bir nüfusun adı olmaktadır.²⁶⁹ İran gençliğinin en büyük sorunlarından birisi işsizliktir. İşsizlik beraberinde madde bağımlılığı gibi sosyal sorunları getirmektedir. İşsizlikle birlikte maddi açıdan yaşanan sıkıntılar toplum için önemli olan aile kurumunun kurulmasını geciktirmektedir. Yaşanan ekonomik ve

²⁶⁷Gholam Abbas Tavassoli - Mehdi Asilzaim, "Berresi Avamil Farhanghi-Ejtemai Moessir ber Hoviyat Ejtemai Javanan (Motaleh Moredi Shahr-e Hashtgerd) (Gençlerin Sosyal Kimliğini Etkileyen Sosyo-Kültürel Faktörlerin Araştırılması (Hashtgerd Şehri Örneği))", Journal of Contemporary Sociology, Vol. 1, No.1, 2009 (Winter), s. 17-18.

²⁶⁸Mohammad Taghi Sheykhi, "Berresi Cameashanekthi Keyfiyet Zindeghi Daneshjoyan Javanan der Shahre Tehran (Tahrande Üniversite Öğrencisi Gençlerin Hayat Kalitesi Üzerine Sosyolojik Çalışma)", Fasnameh Cemiyet, Shomareh 73-74, 1389/2010, s. 76-80.

²⁶⁹Mehrdad Navabakhsh, Mestane Saadat Nikukar, "Cihani Shoden ve Buhran Hoviyat Javanan (Küreselleşme ve Gençlik Kimliği Krizi)", Fasnameh Motalaat Rahberdi Siyasetghozari Umumi, Doreh 2, Shomareh 3, Tabestan 1390/2011, s. 91.

sosyal sıkıntılar altında gençler, gençlik çağının verdiği coşkuyu ve canlılığı yaşayamıyor, güçlerini ve yeteneklerini geliştirme fırsatından yoksun oluyorlar.

Son elli yıl içerisinde büyük sosyal, siyasi ve ekonomik dönüşümler yaşayan İran toplumunda bu dönüşümlerin tamamında gençler büyük rol oynamışlardır. Ali Ekber Tacmezinani, İran’da yaşanan değişimlere ve dönüşümlere bağlı olarak gençlerin bu olaylar karşısındaki tutumlarını da dikkate alarak bir gruplandırma yapmıştır. Bu gruplandırmaya göre, 1978- 1980 yılları arasındaki gençler “İslam Devrimi’nin Öncüsü”, 1980-1988 aralığındakiler “Kutsal Değerleri Savunma Öncüsü”, 1989-1997 yılları arasındaki gençler “Batı İstilasının Kurbanları”, 1997-2005 yılları arasındakiler “Sosyal Değişimin Aktörleri” ve 2005-2013 yılları arasındaki gençler de “Sosyal Adaletin Temsilcileri ve Paydaşları” olarak nitelenmişlerdir.²⁷⁰ 2013 yılından günümüze kadar olan gençleri de son kategoriye dâhil etmek mümkündür.

1.5.2. İran’da Üniversitelerin Gelişimi

Latince lonca sözcüğünün karşılığı olan “üniversitas” kelimesinden gelen üniversite kavramı²⁷¹ sözlükte de “bilimsel özerkliğe ve kamu tüzel kişiliğine sahip, yüksek düzeyde eğitim, öğretim, bilimsel araştırma ve yayın yapan fakülte, enstitü, yüksekokul vb. kuruluş ve birimlerden oluşan öğretim kurumu”²⁷² olarak tanımlanmaktadır. Günümüzde üniversiteler, globalleşmeyi tetikleyen bir unsur olarak bilim, eğitim, teknoloji, tıp, mimari, kültür gibi alanlarda milletler arasında alışverişler yaparak en önemli güç olan insan sermayesinin gelişimini ve ilerlemesini yansıtan kurumlar olarak nitelenebilir.²⁷³ Bu bağlamda modern dünyada üniversitelerin, toplumun farklı kesimlerinde istihdam için profesyonel ve verimli insan kaynaklarının eğitimi, insanoğlunun teknolojik gereksinimlerini karşılamak için teknoloji geliştirme

²⁷⁰ Ali Ekber Tacmezinani, *Siyaseghozari Ejtemai Hovze Javanan der İran (İran’da Gençlik Alanında Sosyal Politika)*, Ez Silsile-yi Sokhanraniha-ye Edvare Encümen Cameashenasi İran, Daneshkede Ulum Ejtemai Daneshgah-e Tehran, 10 Azermah 1392/2013.

²⁷¹ Ömer Lütfi Antalyalı, “*Tarihsel Süreç İçerisinde Üniversite Misyonlarının Oluşumu*”, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, S. 6, Y. 2007/2, s. 25.

²⁷² *Güncel Türkçe Sözlük*, <https://sozluk.gov.tr/>

²⁷³ Abaslet Khorasani - Hamed Zamani Manesh, “*Rahberdha-ye Moesser der Beynelmileli Shoden Daneshgahha ve Moessesat Amuzesh Ali İran (İran Üniversitelerinin ve Yüksek Öğretim Kurumlarının Uluslararasılaşmasında Etkili Stratejiler)*”, Iranian Quarterly of Education Strategies, Vol. 5, No. 3, Fall 2012, s. 184.

gibi ihtiyaçlara cevap verebilme adına ortaya çıkıp²⁷⁴ “eğitim, araştırma, ulusallaşma, demokratikleşme ve kamu hizmeti” olarak beş temel misyon üstlendikleri söylenebilir.²⁷⁵

Dünyanın her yerinde üniversiteler aynı düzeyde gelişim göstermeyip farklı yerlerde farklı zaman dilimlerinde farklı sosyal ihtiyaçlar doğrultusunda ortaya çıkmıştır. Batı dünyasında üniversite sistemi, sosyal, ekonomik, siyasi ve kültürel zeminin müsait olması sebebiyle ortaçağın sonlarında “hazırlık ve kuruluş”, Rönesans’tan Aydınlanma çağına “oluşum”, 19.-20. yüzyıllarda “gelişim” aşamaları sürecinden geçerek birkaç yüzyıl öncesinden başarıya ulaşmıştır.²⁷⁶ Bologna, Paris, Oxford, Modena ve Cambridge Üniversiteleri Orta Çağ’ın ilk dönemlerinde ortaya çıkan ve bugünkü anlamda üniversite özelliği taşıyan Batı Avrupa’daki ilk yükseköğretim kurumlarıdır. Bu kurumlardan Avrupa’nın kuzeyinde kurulanlar sanat ağırlıklı bir öğretim gerçekleştirirken, güneyde yer alan üniversiteler hukuk ve tıp gibi toplumun ihtiyacının olduğu alanlarda faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. Modern anlamda ise 19. yüzyılda Wilhelm von Humboldt tarafından kurulan ve “Humbolt modeli” olarak bilinen Berlin Üniversitesi gibi kurumlarda bilimsel araştırma ön plana çıkmıştır.²⁷⁷

Üniversite konusunda Batı dünyasından daha geç gelişim gösteren yerlerden biri İran olarak sayılabilir. İran toplumunda, geçmişten gelen köklü kültür ve medeniyet kabiliyetine rağmen, olumsuz sosyal bağlamlar nedeniyle dünyadaki ilerlemenin gerisinde kalma durumuyla birlikte yükseköğretim kurumlarının kuruluşu gecikmiştir. Özellikle üniversitelere yüklenen anlamın değişerek sanatta, bilimde ve kültürde ilerlemenin bir lokomotif olduğuunun anlaşılmasıyla İran’da da üniversite kurma fikri günden güne artarak kendini göstermiştir. Buna bağlı olarak İran’da bilimsel kurumların gelişimini yedi döneme ayırmak mümkündür.

²⁷⁴ Ebrahim Salehi Umran - Ghorban Ali Ebrahimi - Melihe Hoseinzadeh, “*Berresi Avamil ve Enghizeha-ye Peydayesh ve Ghoresh Daneshgahha ve Moessesat Amuzesh Ali Ghayr-i Dovleti-Ghayri Entifa’i der İran Motaleh Moredi: Ostan Mazenderan (İran’da Sivil Toplum-Kar Amacı Gütmeyen Üniversitelerin ve Yüksek Öğretim Kurumlarının Ortaya Çıkması ve Yaygınlaşması İçin Faktörlerin Araştırılması Mazenderan Eyaleti Örneği)*”, Motaleat-e Ejtemai İran, Shomareh 3, Sal 4, 1390/2011.

²⁷⁵ Ömer Lütfi Antalyalı, 2007, s. 25.

²⁷⁶ Maghsoud Farasatkah, *Serghozesht ve Sevaneh-i Daneshgah der İran (İran’da Üniversite Serüveni)*, Moessese-yi Khedmat Farhangi Rasa, Tahran, 1387/2008, s. 475.

²⁷⁷ Hasan Tosun, “*Dünya Üniversite Tarihi*”, <https://www.turkiyegazetesi.com.tr/egitim/483063.aspx> (10.07.2020).

İlk dönem İran'ın sosyal ve siyasi problemlerle uğraşıp Batı dünyasından birkaç yüzyıl geri kaldığı “gecikme” dönemidir.²⁷⁸ Bu dönemlerde İran eğitim sisteminde güçlü bir vatandaşlık bilinci aşılayan eğitim kurumları birbirleriyle sıkı bir bağ kurmuşlardır. Sonrasında ise dini kurumlar tarafından sahiplenilen eğitim sisteminde yabancı etkilere karşı Pers kültürel mirasının korunmasına yönelik çaba harcanmıştır.²⁷⁹

İkinci evre, 19. yüzyılda modern eğitim için “hazırlık ve kuruluş” evresidir.²⁸⁰ 19. yüzyıl geleneksel İran toplumunda, sadece elit bir topluluğun ulaşabileceği eğitim düzeyi olan yükseköğretimden mezun olan kişiler devlet adamı, din adamı, edebiyatçı ya da tarihçi olabilmişlerdir. Bu döngü 1828 yılında İran'ın Ruslara yenilmesiyle sona ermiş, devlet egemenliği Rus ve İngiliz çıkarlarının etkisi altına girmiş ve devlet idaresi yenilenme ihtiyacı hissetmiştir.²⁸¹ Buna bağlı olarak Avrupa'da eğitim görmüş bazı İranlılar modern okullar açsa da ülke için gerekli insan gücünü eğitmek amacıyla modern bir eğitim kurumunun inşası yolunda Emir Kebir'in büyük çabasıyla Dar'ül-Fünun 1851 yılında kurulmuştur.²⁸² 1860 yılında eğitim Bakanlığının da öncüsü olan Bilim Vekâletinin kurulmasıyla İran eğitim sistemindeki yenileşme hareketleri devam etmiştir.²⁸³

19. yüzyıldan 20. yüzyıla geçişte yaşanan Meşrutiyet yılları ve sonrası “ilk oluşum” evresi olarak üçüncü dönemi oluşturmaktadır.²⁸⁴ 1921 senesinde, eğitimin ulemadan arındırılması gerektiğini düşünen Rıza Şah, Avrupa eğitim sistemini inceleyerek İran'da yeni bir sistem geliştirmek amacıyla “Yüksek Eğitim Şurasını” kurmuştur.²⁸⁵ Devamında 1925 yılında İran'ın ilk ticaret okulu, bunu takip eden

²⁷⁸ Maghsoud Farasatkah, 1387/2008, s. 475.

²⁷⁹ Parvin Nadim, “İran Eğitim Sistemi: Bir Değerlendirme”, M. Ü. Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi, S. 8, 1996, s. 154-156.

²⁸⁰ Maghsoud Farasatkah, 1387/2008, s. 475.

²⁸¹ Parvin Nadim, 1996, s. 154-156.

²⁸² Nabi Kobotarian, *İran İslam Cumhuriyeti Eğitim Sistemi*, Ed. Süleyman Yılmaz, 2017, <https://www.researchgate.net/publication/335259651> (10.08.2020).

²⁸³ Mehmet Koca, “XX. Yüzyılın Başında Şah Rıza Pehlevi'nin Reformları Ekseninde İran'ın Modernleşme Çabası”, Asia Minor Studies, C. 8, S. 1, 2020, s. 360.

²⁸⁴ Maghsoud Farasatkah, 1387/2008, s. 475.

²⁸⁵ Ender Akyol - Azam Ahmadi, “İran'da Rıza Şah Dönemi Modernleşme Sürecinin Şia Ulemasına Etkisi”, Tarih Okulu Dergisi, Y. 12, S. XL, Haziran 2019, s. 161.

yıllarda öğretmen okulu, tıp fakültesi, eczacılık ve hukuk fakülteleri, ziraat okulu, siyaset bilimi ve dış hekimliği fakülteleri açılmıştır.²⁸⁶

Yeni fakültelerin açılması üniversite kurma fikrinin tartışılmasına neden olmuştur. Nihayet 1934 yılında Rıza Şah'ın Türkiye ziyareti sırasında gezip gördükleri ve Atatürk'ün üniversiteye yönelik düşüncelerini öğrenmesi sonrasında İran'a döner dönmez üniversite kurulması fikrini meclise taşımıştır. Bu sayede çağdaş anlamda kurulan ilk üniversite Tahran Üniversitesi olmuştur ve ilk yıl 1198 öğrenci ve 109 akademisyenle eğitim hayatına başlamıştır.²⁸⁷ “Tahran Üniversitesi'nin Kurulması” dördüncü dönemi oluşturmaktadır.²⁸⁸

Tahran Üniversitesi'nin kurulması İran'da yükseköğretim için atılan en önemli adım olarak söylenebilir. Sonrasında 2. Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle yükseköğretim kurumları Tebriz, İsfahan, Meşhed ve Şiraz gibi önemli şehirlere de yayılmıştır.²⁸⁹ 1973-1978 yılları arası yükseköğretimin hem nicelik olarak hem de nitelik olarak geliştiği dönemdir. Bu dönemde 26 üniversite 87 fakülte ve üniversite dışında 228 yükseköğretim kurumu açılmıştır.²⁹⁰ “Üniversite ve yükseköğretim kurumlarının sayısının artması” İran'da üniversitelerin gelişimi açısından beşinci evreyi ifade etmektedir.²⁹¹

Üniversite kurumlarının kalitesinin arttırılmaya çalışıldığı ancak Devrimle çakışan ve yarım kalan “eksik gelişim” evresi de altıncı dönemi oluşturmaktadır. Son dönem ise zorluklarıyla, inişlerle ve çıkışlarla “Devrim sonrası” olarak ifade edilebilir.²⁹² Ülkede 1979 yılına kadar yükseköğretim konusunda yaşanan hızlı ilerleme siyasi ve sosyal istikrarsızlık nedeniyle 1979 yılında yaşanan İslam Devrimi ile birlikte sekteye uğramıştır. Devrimden sonra, devrimi gerçekleştiren siyasi grupların Humeyni taraftarlarınca dışlanmasıyla ortaya çıkan kaos, farklı siyasi grupların üniversitelerde açtıkları temsilcilikler aracılığıyla faaliyetlerini sürdürme

²⁸⁶ Mehmet Koca, 2020, s. 362.

²⁸⁷ Mehmet Koca, 2020, s. 363.

²⁸⁸ Maghsoud Farasatkah, 1387/2008, s. 475.

²⁸⁹ Riad Domazeti, “İran'da Eğitim: Batı Eğitim Mirasından Devrimci Eğitime”, Araştırma 76, İNSAMER, Ağustos 2018, s. 7.

²⁹⁰ Pınar Arslan, “İran eğitim Sistemi: Amaç Yapı ve Süreç Bakımından Türkiye İle Karşılaştırılması”, Route Educational and Social Science Journal, Vol. 5 (11), September 2018, s. 58.

²⁹¹ Maghsoud Farasatkah, 1387/2008, s. 475.

²⁹² Maghsoud Farasatkah, 1387/2008, s. 475.

ortamını oluşturmıştır. Bu durum, özellikle 1979 Devrimi'nde önemli aktörlerden olan öğrenci hareketlerinin de etkisiyle üniversiteleri şiddet alanlarına çevirmiştir. Bunun üzerine Devrim Rehberi'nin isteğiyle Devrim Konseyi şiddet olaylarını öne sürerek 18 Nisan 1980'de üniversitelerden siyasi grupların çıkmasını istemiş, ancak olumlu yanıt alınmaması üzerine 5 Haziran 1980 günü üniversiteleri tatil etmiştir. 1983 yılına kadar muhalif akademisyen ve öğrenciler tasfiye edilerek “Üniversitelerin İslamileştirilmesi” yoluna gidilmiştir.²⁹³

Devrimi, kültürel bir inkılap olarak kıymetlendiren İmam Humeyni tarafından, ülkenin geleceği hakkında iyimser ya da kötümser olmanın üniversitelere bağlı olduğu düşüncesiyle 1980 yılında “Kültürel Devrim Konseyi” kurulmuştur. Konsey tarafından, eğitim sistemiyle birlikte ders kitapları da gözden geçirilerek İslam inancına ters düştüğü düşünülen ve İslam ahlaki yapısına uymayan tüm konular temizlenmiştir.

Günümüzde ise İran'da hem devlete ait olan hem de özel üniversitelerin oluşturduğu geniş bir yükseköğretim ağı bulunmaktadır. 2018 yılı verileri incelendiğinde Bilim, Araştırma ve Teknoloji Bakanlığı'na bağlı 141, Peyam-i Nur Üniversiteleri (Açık Öğretim) 466, İlmi Karbordi Üniversiteleri (Uygulamalı Üniversiteler) 953, Özel Üniversiteler 839 (309'u özel üniversite, 530'u özel İslami Azad Üniversiteleri), Eğitim ve Öğretim Bakanlığı'na bağlı Mesleki Eğitim Üniversiteleri 170 olmak üzere toplamda 2569 üniversite bulunmaktadır. Özellikle özel üniversitelerin ve açık öğretim sisteminin yaygın olması sayesinde gençlerin birçoğuna üniversite kapıları açılmaktadır.²⁹⁴

Ülkede bulunan en büyük ve en önemli üniversiteler Tahran başta olmak üzere büyük kentlerde yer almaktadır. En önemli üniversiteler Tahran Üniversitesi, Emir Kebir Üniversitesi, Şerif Üniversitesi, Firdevsi Üniversitesi, Şehit Beheşti Üniversitesi, İsfahan Üniversitesi, Tebriz Üniversitesi, Şiraz Üniversitesi, Tahran Tıp Üniversitesi, İran İlim ve Sanat Üniversitesi, Hoca Nesireddin Tusi Üniversitesi ve İmam Sadık Üniversitesi olarak sayılabilir.²⁹⁵

²⁹³ Hamid İbrahimi, “İran'da İslami Azad Üniversitesi”, İRAM, Mayıs 2019, s. 4-5.

²⁹⁴ <https://www.dakairanmasasi.com/discover-iran/genel-bakis/egitim> (12.08.2020).

²⁹⁵ <https://www.dakairanmasasi.com/discover-iran/genel-bakis/egitim> (12.08.2020).

Araştırma konusu olan Tahran Üniversitesi incelendiğinde ülkenin modern anlamda ilk üniversitesi olduğu görülmektedir. Hâlihazırda da Üniversite, tarihi, akademik kadrosu, öğrenci sayısı, yurt içi ve yurt dışı diploma değeriyle ülkedeki yükseköğrenimle ilgili kurum ve kuruluşlar arasında her yönden ve açıdan yüksek bir konuma sahiptir. Aynı zamanda zengin, donanımlı kütüphane ve laboratuvarlara sahip olması, başkentte ve şehir merkezinde bulunması Tahran Üniversitesi'nin önemini ortaya koyan kriterler arasında sayılabilir. Üniversitenin resmi internet sayfasında yer alan 2018 verilerine göre akademik kadroda 472 profesör, 681 doçent, 907 yardımcı doçent ve 34 öğretim görevlisi bulunurken öğrenci sayısı da kırk bini aşkındır.²⁹⁶



²⁹⁶www.ut.uc.ir, (30.08.2020).

İKİNCİ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN BULGULARI VE YORUMLAR

Bu bölümde yapılan anket uygulaması neticesinde elde edilen veriler doğrultusunda gönüllülük esasına dayalı olarak araştırmamıza katılan üniversite öğrencilerinin olgusal durumları ve inanç, ibadet, duygu, sosyal hayat durumları ile ilgili çözümlemelere, betimsel istatistiklere ve değerlendirmelere yer verilecektir.

2.1. ÖRNEKLEM GRUBUNUN OLGUSAL KİMLİKLERİ

2.1.1. Cinsiyet

Tablo 6. Örneklem Grubunun Cinsiyeti

Cinsiyet	f	%
Kadın	464	51,6
Erkek	436	48,4
Toplam	900	100

Tablo 6'dan anlaşıldığı gibi katılımcıların % 51,6'sı kadınlardan, % 48,4'ü erkeklerden oluşmaktadır. Erkek ve kadın katılımcıların oranlarının birbirine yakın çıkması eşit düzeyde temsil edilmeleri açısından önemlidir.

1.2. Yaş

Tablo 7. Örneklem Grubunun Yaşı

Yaş Grupları	f	%
18-21 yaş	325	36,1
22-25 yaş	313	34,8
26-29 yaş	197	21,9
30 ve üzeri yaş	65	7,2
Toplam	900	100

Tablo 7'den anlaşıldığı üzere araştırmaya katılanların % 36,1'i 18-21 yaş, % 34,8'i 22-26 yaş, % 21,9'u 26-29 yaş ve % 7,2'si 30 ve üzeri yaş arasında bulunmaktadır. Araştırmaya katılanların yaklaşık % 70'lik kısmını 18-25 yaş arası

kişilerin oluşturması gençlerin düşüncelerini yansıtmaları açısından önem arz etmektedir.

2.1.3. Medeni Durum

Tablo 8. Örneklem Grubunun Medeni Durumu

Medeni Durum	f	%
Bekâr	782	86,9
Evli	118	13,1
Toplam	900	100

Tablo 8'e göre araştırmaya katılanların % 86,9 gibi büyük bir çoğunluğu bekârlardan oluşurken % 13,1'i evlilerden teşekküldür. Bu durum İran toplumunda evlilik yaşının yükselme eğiliminde olduğunu göstermektedir. Özellikle üniversitede öğrenim gören gençler evlilik düşüncesini ikinci plana atmaktadırlar.

2.1.4. Konaklama Yapılan Yer

Tablo 9. Örneklem Grubunun Konaklama Yaptıkları Yer

Konaklama Yapılan Yer	f	%
Ailenin Yanı	527	58,6
Aileden Ayrı Evde	106	11,8
Yurt	267	29,7
Toplam	900	100

Tablo 9'a göre araştırmaya dâhil olanların % 58,6'sı ailesinin yanında, % 11,8'i ailesinden ayrı evde ve % 29,7'si yurttan kalmaktadır. Bu sonuçlara göre Tahran Üniversitesi'nde eğitim alanların yarısından fazlasının ailesiyle birlikte Tahran'da yaşadığı söylenebilir.

2.1.5. Milliyet

Tablo 10. Örneklem Grubunun Milliyeti

Milliyet	f	%
Fars	395	43,9
Türk	209	23,2
Kürt	81	9,0
Lor	58	6,4
Beluç	38	4,2
Arap	31	3,4
Gilek	46	5,1
Diğer	42	4,7
Toplam	900	100

Tablo 10’da görüldüğü üzere katılımcıların % 43,9’u Fars, % 23,2’si Türk, % 9,0’ı Kürt, % 6,4’ü Lor, % 4,2’si Beluç, %3,4’ü Arap, % 5,1’i Gilek milliyetine mensup kişilerden oluşurken % 4,7’si de ülkede bulunan diğer milliyetlere mensup bireylerdir. Bu oranlar, İran İslam Cumhuriyeti’nin demografik özelliklerini çok büyük oranda yansıtmaları bakımından önem arz etmektedir.

2.1.6. Aylık Gelir

Tablo 11. Örneklem Grubunun Aylık Gelir Durumu²⁹⁷

Aylık Gelir	f	%
500000-1000000 Toman	434	48,2
1000001-2000000 Toman	226	25,1
2000001-3000000 Toman	92	10,2
3000001-4000000 Toman	67	7,4
4000000 Toman Üzeri	81	9,0
Toplam	900	100

Tablo 11 incelendiğinde araştırmaya katılanların % 48,2’si 500.000-1.000.000 Toman arası, % 25,1’inin 1000001-2000000 Toman arası, % 10,2’sinin 2000001-3000000 Toman arası, % 7,4’ünün 30000001-4000000 Toman arası ve % 9,0’ının 4000000 Toman üzeri aylık gelir elde ettikleri anlaşılmaktadır. Tablodan da anlaşılabileceği üzere araştırmaya katılanların büyük çoğunluğu düşük gelire sahiptir.

²⁹⁷ 08.12.2020 tarihi verilerine göre 1TL = 5.388 Toman, 1 USD = 42.107 Toman

2.1.7. Televizyon / İnternet / Cep Telefonu Vb İletişim-Haberleşme Araçlarıyla Günlük Meşguliyet

Tablo 12. Örneklem Grubunun Televizyon / İnternet / Cep Telefonu vb İletişim-Haberleşme Araçlarıyla Meşguliyet Durumu

Meşguliyet Süresi	f	%
1 Saat	44	4,9
2 Saat	110	12,2
3 Saat	239	26,6
4 Saat	243	27,0
5+ Saat	264	29,3
Toplam	900	100

Tablo 12'ye göre araştırmaya katılanların % 4,9'u medya araçlarıyla 1 saat vakit harcarken, % 12,2'si 2 saat zaman harcamakta, % 26,6'sı 3 saat vakit harcamakta, % 27,0'ı 4 saat vakit harcamakta ve % 29,3'ü 5+ saat zaman harcamaktadır. Buna göre katılımcıların medya araçlarını etkin bir şekilde kullandıkları söylenebilir.

2.1.8. Kişisel Gelişim Etkinliklerine (Kurs, Kitap Okuma, Spor vb.) Günlük Zaman Ayırma

Tablo 13. Örneklem Grubunun Kişisel Gelişim Etkinliklerine (Kurs, Kitap Okuma, Spor vb.) Günlük Zaman Ayırma Durumu

Ayrılan Zaman	f	%
1 Saat	174	19,3
2 Saat	129	14,3
3 Saat	177	19,7
4 Saat	253	28,1
5+ Saat	167	18,6
Toplam	900	100

Tablo 13 incelendiğinde araştırmaya dâhil olanların % 19,3'ü kişisel gelişim faaliyetlerine 1 saat vakit ayırırken, % 14,3'ü 2 saat zaman ayırmakta, % 19,7'si 3 saat zaman ayırmakta, % 28,1'i 4 saat zaman ayırmakta ve % 18,6'sı 5+ saat zaman ayırmaktadır.

2.1.9. Kişisel Dindarlık Algısı

Tablo 14. Örneklem Grubunun Kişisel Dindarlık Algısı

Şahsi Dindarlık Algısı	f	%
Din Karşıtı	91	10,1
Dinle İlgisiz	125	13,9
Az Dindar	204	22,7
Dindar	350	38,9
Çok Dindar	130	14,4
Toplam	900	100

Tablo 14 incelendiğinde araştırmaya katılanların % 10,1'i kendini din karşıtı olarak tanımlarken, % 13,9'u dinle ilgisiz, % 22,7'si az dindar, % 38,9'u dindar e % 14, 4'ü çok dindar olarak tanımlamıştır.

2.1.10. İbadetlere Bağlılık

Tablo 15. Örneklem Grubunun İbadetlerine Bağlılıkları

İbadetlerine Bağlılıkları	f	%
İbadetlere inanmıyorum	290	32,2
İbadetlerime ilgim çok az ama kalbim temiz	137	15,2
İnanıyorum, fakat ibadetlerimi çok aksatıyorum	162	18,0
İnanıyorum, fakat ibadetlerimi biraz aksatıyorum	185	20,6
İbadetlerime bağlıyım	126	14,0
Toplam	900	100

Tablo 15'e göre araştırmaya katılanların % 32,2'si ibadetlere inanmadığını belirtirken, % 15, 2'si ibadetlere ilgisinin az ama kalbinin temiz olduğunu belirtmiştir. Ayrıca katılımcıların % 18'i inandığını ama ibadetlerini çok aksattığını, % 20,6'sı inandığını ama ibadetlerini biraz aksattığını ve % 14'ü ibadetlerine bağlı olduklarını belirtmişlerdir.

2.1.11. Din İle İlgili Görüş

Tablo 16. Örneklem Grubunun Din İle İlgili Görüşleri

Din ile İlgili Görüşler	N	X	Ss
Din Allah tarafından konulmuş bir dünya ve ahiret nizamıdır.	900	3,82	1,165
*Din gereklidir, ancak alanı dünya değil ahirettir	900	2,64	1,298
*Bilimin ilerlemesi dine olan ihtiyacı ortadan kaldıracaktır.	900	2,54	1,355
*Din gereksizdir.	900	2,34	1,368
Din insanların bireysel ve toplumsal yaşamlarını yönlendirir.	900	3,70	1,090
Din, hayatta insanların mutluluk rehberidir.	900	3,65	1,138

*İşaretleli maddeler tersten puanlanmaktadır

Tablo 16 incelendiğinde, katılımcıların “Din Allah tarafından konulmuş bir dünya ve ahiret nizamıdır”, “Din insanların bireysel ve toplumsal yaşamlarını yönlendirir” ve “Din, hayatta insanların mutluluk rehberidir” ifadelerine orta düzeyin üzerinde katıldığı, “Din gereklidir, ancak alanı dünya değil ahirettir” ifadesine orta düzeyde katıldığı ve “Bilimin ilerlemesi dine olan ihtiyacı ortadan kaldıracaktır” ve “Din gereksizdir” ifadelerine orta düzeyin altında katıldığı görülmektedir.

2.2. Üniversite Öğrencilerinin İnanç, İbadet, Duygu ve Dinin Sosyal Hayata Aktarımına Etki Eden Faktörler

Bireylerin bir olay, olgu ya da sorunla karşılaştıklarında önceki yaşamışlıklarıyla birlikte öğrendiği bilgilerinin etkisiyle gösterdikleri tepkiler veya kurdukları etkileşim yoluyla meydana getirdikleri davranış biçimleri onların geliştirdikleri tutumları gösterir. Bu davranış belirleme tarzı kişinin dinle ilgili duygu, düşünce ve tavrının yanı sıra dini tutum olarak adlandırmak mümkündür.²⁹⁸ Dini tutumlar kişilerin duygu, düşünce ve davranış biçimlerinde farklı şekillerde ortaya çıkarak bireylerin dini davranışlarına yön verebildiği gibi dini nitelik taşımayan dünyevi işlere de tesir edebilmektedir.²⁹⁹

²⁹⁸ Hüseyin Peker, 1993, s. 145.

²⁹⁹ Hakan Sarıçam-Metin Güven, “Özgüven ve Dini Tutum”, International Journal of Social Science, Vol. 5, Issue 7, Aralık 2012, s. 576.

Kişi dine karşı, kendi yaşam deneyimleri ve kazandığı dini bilgiler ile bilişsel; dini konulara ilgi duyma-duymama, hoşlanma veya hoşlanmama gibi tepkilerle duygusal; yaptığı dini ibadetler ve faaliyetlerle davranışsal yönden tutum geliştirir.³⁰⁰ Dini yönden ortaya çıkan bu davranış biçimlerinin anlaşılabilmesi, hangi yönde ne kadar sıklıkla yapıldıklarını doğru bir şekilde değerlendirebilmek adına tutumların güvenilir bir şekilde ölçülmesi gerekir. Her ne kadar tutumların bireysel özellik göstermesi nedeniyle doğrudan ölçülmesi olanaksız gibi görünse de, bir tutumun farklı kişilerdeki sıklık derecelerine göre bir tasnif yapılabilir.³⁰¹

Tutumların ölçülmesi konusunda farklı teknikler uygulansa da en sık kullanılanı tutum ölçeğidir. Geçerli ve güvenilir bir şekilde geliştirilen tutum ölçeklerinde araştırmaya katılan kişinin yapması gereken şey, ölçekte bulunan ifadelerin kendi görüşüne ne ölçüde uyduğunu seçmektir.³⁰² Bu bağlamda İran'ın başkenti Tahran'da bulunan üniversite öğrencilerinin inanç, ibadet, duygu ve sosyal hayatla ilgili tutumlarının olgusal kimliklerine göre farklılaşma gösterip göstermediği, geliştirilen “inanç”, “ibadet”, “duygu” ve “dinin sosyal hayata etkisi” ölçekleri aracılığıyla elde edilen veriler ışığında ölçülmeye çalışılmıştır.

Üniversite öğrencilerinin dini inanç, ibadet, duygu ve sosyal hayatla ilgili durumlarını belirlemek amacıyla, araştırmanın bağımlı değişkenleri inanç, ibadet, duygu ve sosyal hayata dönük tutum seviyelerinin, bağımsız değişkenlere (cinsiyet, yaş, medeni durum, konaklama yapılan yer, milliyet, aylık gelir, televizyon, bilgisayar, telefon, İnternet v.b. iletişim araçlarıyla günlük meşguliyet süresi, kişisel gelişime (kurs, kitap okuma, spor v.b.) günlük ayrılan süre) göre anlamlı bir farklılaşma gösterip göstermediğine ilişkin bulgular değerlendirilerek çözümlenmiştir.

Bağımsız değişkenlere göre tek tek sonuçlar değerlendirilmeden önce örneklem grubunun inanç, ibadet, dini duygu ve dinin sosyal hayata etkisi düzeylerinin genel ortalamalarını incelemekte fayda vardır.

³⁰⁰ Ramazan Uçar, *Sosyolojik Açıdan Alevilik- Bektaşilik (Abdal Musa Tekkesi Üzerine Bir Araştırma)*, Azizandaç Yay., Ankara, 2006, s. 72.

³⁰¹ Kemaleddin Taş, *Üniversite Gençliğinin Dindarlık Kriterleri*, Alter Yay., Ankara, 2005, s. 80.

³⁰² Elnur Sardarov, “*Tutum ve Davranış*”, Dokuz Eylül Üniv., Sosyal Bilimler Enst., İzmir, 2012, s. 6-7.

Tablo 17. Katılımcıların Ölçek Puanlarına İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler

Ölçekler	N	X	Ss
İnanç	900	3,45	1,016
İbadet	900	2,80	1,148
Duygu	900	3,78	1,236
Dinin sosyal hayata etkisi	900	3,46	,439

Tablo 17 incelendiğinde, üniversite öğrencilerinin dine yönelik inanç, duygu ve dinin sosyal hayata etkisi düzeylerinin orta düzeyin üzerinde olduğu, ibadete yönelik tutumlarının ise orta seviyede olduğu görülmektedir.

2.2.1. Cinsiyete Göre Üniversite Öğrencilerinin İnanç, İbadet, Duygu ve Sosyal Hayatla İlgili Tutumları

Kadın ve erkek olarak ikiye ayrılan bireylerin yapılarındaki biyolojik ve fizyolojik farklılıklar, onların karşılaştıkları olaylar karşısında değişik tutum sergilemelerine ve farklı davranış biçimleri geliştirmelerine yol açabilmektedir. Cinsiyet değişkeni, inanç, ibadet, duygu ve dinin sosyal hayata aktarımı hususlarında kimi zaman kadınların kimi zaman da erkeklerin tutum puanlarının yüksek çıktığı ve birçok araştırmada bu konularla ilişkisi vurgulanan önemli bir faktördür.

2.2.1.1. İnanç

Araştırmaya katılan üniversite öğrencilerinin inanç seviyelerinde cinsiyet değişkenine bağlı olarak farklılık olup olmadığı konusunun analiz edilmesinde Mann Whitney U testi kullanılmıştır. Yapılan teste göre; kız öğrencilerin inanç ile ilgili tutum puanlarının erkek katılımcılara göre az bir farkla daha yüksek olduğu sonucuyla karşılaşılmaktadır. (Bknz: tablo 18).

Tablo 18. Katılımcıların Cinsiyet Değişkenine Göre İnanç Ölçeği Puanlarına İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler ve Puanların Karşılaştırılması

Ölçek	Cinsiyet	N	X	Ss	Sıra ort.	Sıra top.	U	p
İnanç	Kadın	464	3,49	,987	459,02	212985,0	97199,0	,310
	Erkek	436	3,40	1,046	441,43	192465,0		

Tablo incelendiğinde, katılımcıların cinsiyetlerine göre kadınların dine yönelik inanç düzeyi puanlarının erkeklere nazaran yüksek olduğu ancak bu farkın *istatistiksel olarak anlamlı düzeyde olmadığı* (U= 97199,0; p=0,310; p>0,05) görülmektedir. Diğer bir ifadeyle kadın ya da erkek olmanın dine yönelik inanç düzeyini anlamlı fark oluşturacak şekilde etkileyecek güçte olmadığı tespit edilmiştir. Cinsiyet değişkenine göre inanca yönelik tutumların farklılık gösterip göstermediği konusunda yapılan birçok araştırma farklı sonuçları barındırmaktadır.

Taş'ın üniversite öğrencileri üzerine yaptığı araştırmada erkeklerin kızlara göre daha geleneksel inanca sahip olduğu ve kızların daha modernist bir dindarlık anlayışını benimsedikleri ortaya çıkmıştır.³⁰³ Albayrak'ın Ankara Keçiören'de yaşayan Caferiler üzerinde yaptığı araştırmada ise erkeklerin dini tutum puanlarının kadınlara göre daha yüksek olduğu görülmektedir. Albayrak bu durumu erkeklerin inançlarını kadınlara göre daha rahat ifade edebilmelerine bağlamıştır.³⁰⁴ Mohammadi, Afganistan'ın Kabil Üniversitesi öğrencileri arasında yaptığı araştırmada, kızların erkeklere nazaran daha geleneksel ve siyasal İslamcı din anlayışını benimsediklerini ifade etmiştir.³⁰⁵ Sabokro ve arkadaşları Tahran Üniversitesi'nde öğrenim gören öğrenciler üzerinde uyguladıkları ankette erkeklerin dindarlık düzeylerinin kızlara göre daha fazla olduğu sonucunu elde etmişlerdir.³⁰⁶ Nikkhah ve Zahirinia, Hürmüzgan üniversitesi öğrencileri arasında yaptıkları araştırmada kızlarla erkekler arasındaki inanç düzeylerini kızların lehine anlamlı farklı olarak bulmuşlardır. Bu durumun nedenini kızların aileden ve toplumdan daha fazla etkilenmelerine ve kızların ruhsal olarak daha naif olmalarına bağlamışlardır.³⁰⁷ Mirsendesi, Tahran'da bulunan devlet üniversitelerindeki öğrenciler üzerinde yaptığı araştırmada kızların dindarlık düzeylerinin erkeklere oranla daha fazla ve bu farkın anlamlı düzeyde olduğu

³⁰³ Kemaleddin Taş, 2005, s. 83.

³⁰⁴ Ali Albayrak, 2006, s. 92.

³⁰⁵ Abdullah Mohammadi, "Üniversite Öğrencilerinin Din Anlayışı (Afganistan-Kabil Üniversitesi Örneği)", Ankara Üniv. Sosyal Bilimler Enst., (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 2010, s. 104.

³⁰⁶ Mehdi Sabokro vd., "Berresi Rabethe Negaresh Dini Ba Eb'ade Shakhshiyati Der Daneshjoyan Daneshgah Tehran (Tahran Üniversitesi Öğrencilerinin Dini Tutum ve Kişilik Boyutları arasındaki İlişkinin İncelenmesi)", Biquarterly Journal of Islamic Education, Vol. 5, No. 11, Autumn-Winter, 2010-2011, s. 189-203.

³⁰⁷ Hedayetullah Nikkhah - Mostafa Zahirinia, 2014, s. 699-700.

sonucuna varmıştır.³⁰⁸ Bu sonuçlardan farklı olarak Uçar'ın³⁰⁹, Alevilik ve Bektaşilik üzerine yaptığı çalışmada, Akyüz'ün³¹⁰, Ankara'nın Boğaziçi semtinde dini hayat ve kentlileşme üzerine yaptığı araştırmada, Shah Abadi ve Nikahde'nin³¹¹, Yezd Üniversitesi öğrencileri arasında uyguladıkları ankette erkeklerle kadınlar arasındaki inanç düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık ortaya çıkmamıştır. Ayrıca Farajollahi ve arkadaşları³¹² Takestan Azad İslami Üniversitesinde öğrenim gören öğrenciler üzerinde uyguladıkları ankette kızlarla erkeklerin inanç düzeyleri arasında bir fark olmadığını, dolayısıyla hangi cinsin daha kuvvetli inanca sahip olduğunun söylenemeyeceğini belirtmişlerdir.

Cinsiyet, değişen toplumsal yapıların kendi genetik kodlarını konumlandıkları ve anlayışları istikametinde de roller biçtikleri bir değişken olarak önemli bir toplumsal dinamiktir. Cinsiyetin geleneksel ve modern toplumlar açısından anlamının farklılaşmasına paralel olarak aynı konuyu ihtiva etmesine rağmen yapılan araştırmalarda cinsiyet değişkeniyle ilgili sonuçlar da farklılık arz etmektedir.

Günümüz modern dünyasında teknolojik gelişmelerle birlikte dünyanın “global bir köy”³¹³ olarak algılanmasının bir yansıması olarak geçmişteki cinsiyete yönelik erkek ya da kadın olmakla kesin çizgilerle farklılaşabilen pek çok toplumsal konunun artık anlamını yitirdiği ve cinsiyetin kesin çizgilerinin flulaştığı söylenebilir. Özellikle son yıllarda yapılan araştırmalarda cinsiyet değişkeninin oluşturduğu farkın

³⁰⁸ Seyed Mohammad Mirsendesi, “*Motaleh Mizan ve Envae Dindari Daneshjoyan (Öğrencilerin Dindarlık Düzeyleri ve Türlerinin İncelenmesi)*”, Daneshgah Tarbiyat Modarres, Daneshkede Ulom Ensani, Payannameh Doktora, Tahran, 1383/2004.

³⁰⁹ Ramazan Uçar, 2006, s. 73.

³¹⁰ Niyazi Akyüz, “*Ankara'nın Boğaziçi Semtinde Dini Hayat ve Kentlileşme Üzerine Bir Araştırma*”, , Ankara Üniv., Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 1994, s. 69.

³¹¹ Ekber Zaree Shah Abadi - Mehdi Nikahde, “*Motaleh Tatbigi Dindari Daneshjoyan Daneshkede haye Fenni ve Ensani Daneshgah Yazd (Yezd Üniversitesi Fen ve Sosyal Fakülteleri Öğrencilerinin Dindarlıklarının Karşılaştırmalı İncelenmesi)*”, Journal of Social Sciences, Vol, 5, No. 2, (Summer) 2011, s. 31-56.

³¹² Mehran Farajollahi - Khadijhe Hatamifar - Hadi Afraii, “*Berresi Mizan Paybandi Dini Daneshjoyan Daneshkede Edebiyat ve Ulum Ensani Daneshgah Azad Takestan (Takestan Azad İslami Üniversitesi Edebiyat ve Sosyal Bilim Fakülteleri Öğrencilerinin Dini Bağlılıklarının İncelenmesi)*”, Culture in The Islamic University, Vol. 3, No. 1, (Spring) 6, 2013, s. 54.

³¹³ Marshall McLuhan, *Gutenberg Galaxy: The Making of Typographic Man*, University of Toronto Press, Canada, 1962, s. 293; Akt. Gül Esra Atalay, “*Dijital Çağda Marshall McLuhan'ı Yeniden Düşünmek: Bir Uzantı ve Ampütasyon olarak Yeni Medya Teknolojileri*”, Sosyal Araştırmalar ve Davranış Bilimleri Dergisi, C. 4, S. 6, 2018, s. 33.

anlamli ıkıması da genel anlamda bu düşünceyi özel olarak da araştırma sonucumuzu desteklemektedir.

İran'ın toplumsal yapısı göz önünde bulundurulduğunda dini yönetim baskısını yoğun bir şekilde hisseden kadınların, örtünme zorunluluğ, kamusal alanda davranış biçimlerinin belirlenmesi gibi durumlar karşısında dini yönetime olan tepkisini inanç düzeylerinin düşme eğiliminde olmasıyla gösterebilirler. Erkeklerin de daha çok yoksulluk ve iktisadi sorunlar karşısında inanç tutumlarının değıştiğ söylenebilir.

2.2.1.2. İbadet

Araştırmaya katılan üniversite ğrencilerinin ibadet düzeylerinde cinsiyet değışkenine bağlı olarak farklılık olup olmadığı konusunun analiz edilmesinde Mann Whitney U testi kullanılmıştır. Yapılan teste göre; kız öğrenciler ile erkek öğrencilerin ibadet ile ilgili tutum puanlarının birbirine çok yakın olduğu görülmektedir (Bknz: tablo 19).

Tablo 19. Katılımcıların Cinsiyet Değışkenine Göre İbadet Ölçeğ Puanlarına İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler ve Puanların Karşılaştırılması

Ölçekler	Cinsiyet	N	X	Ss	Sıra ort.	Sıra top.	U	p
İbadet	Kadın	464	2,78	1,089	443,41	205742,5	97862,5	,398
	Erkek	436	2,82	1,208	458,04	199707,5		

Tablo 19'a göre araştırmaya katılan üniversite ğrencilerinin cinsiyetlerine göre erkek öğrencilerin dine yönelik ibadet düzeyi puanlarının kız öğrencilere göre daha yüksek olduğu ancak bu farkın *istatistiksel olarak anlamlı düzeyde olmadığı* ($U=97862,5$; $p=0,398$; $p>0,05$) görülmektedir. Yani erkek ya da kadın olmanın ibadet düzeyini etkileyecek güçte olmadığı söylenebilir. Bu durum üniversite ğrencilerinin cinsiyet açısından ibadetlere yönelik tutumları ile inana yönelik tutumlarının örtüştüğünü göstermektedir.

İbadete yönelik tutum puanlarının cinsiyete göre farklılaşıp farklılaşmadığı konusunda yapılan araştırmalarda, araştırmanın yapıldığı zamana ve mekâna bağlı

olarak değişik sonuçlar elde edilmiştir. Bayyigit³¹⁴, Selçuk Üniversitesine bağlı değişik fakültelerde öğrenim gören öğrenciler üzerinde yaptığı anket uygulamasında ve Uysal³¹⁵, Marmara Üniversitesinin çeşitli fakültelerinde öğrenim gören öğrencilerle birlikte araştırma görevlileri üzerinde yaptığı çalışmada erkeklerin namaz ve oruç gibi ibadetlere kızlara nazaran daha fazla ilgi duyduklarını tespit etmişlerdir. Ghiasvand³¹⁶ ise Tahran’da bulunan üniversitelerde öğrenim gören öğrenciler arasında yaptığı araştırmada kızların erkeklere göre daha fazla namaz kıldığını, yas törenlerine kızların daha çok katıldığını ve türbe ziyaretlerini kızların daha fazla yaptıklarını tespit etmiştir. Tevassoli ve Morshedi³¹⁷, Tahran’da bulunan Emir Kebir Üniversitesinde öğrenim gören öğrenciler üzerinde uyguladıkları anket çalışmasında, kişisel yapılan ibadetlerde kızların tutum puanlarını yüksek bulurlarken toplu yapılan ibadetlerde erkeklerin tutum puanlarının kızlara nazaran daha yüksek olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Uçar³¹⁸ ise Abdal Musa Tekkesi üzerine yaptığı araştırmada erkeklerle kadınlar arasında ibadet yönünden anlamlı bir fark olmadığını belirtmiştir. Aynı şekilde Farajollahi ve arkadaşları³¹⁹ yaptıkları araştırmada kız öğrencilerle erkek öğrencilerin ibadet tutumları arasında anlamlı bir fark olmadığı sonucuna varmışlardır.

Hem siyasi hem de sosyal olarak dini bir yapı çerçevesinde hayat süren İran toplumunda, insanların davranışlarının dine uygun olması beklenmektedir. Bu beklentinin baskı düzeyinde olması nedeniyle özellikle kadınlar arasında hoşnutsuzluk olduğu söylenebilir ve bu rahat olmayan durum da ibadetler konusundaki tutumlarda azalmaya neden olabilmektedir. Ayrıca ibadet yerlerinin erkek egemen bir şekilde olması dolayısıyla abdest alma ve toplu yapılan ibadetlerde kadınların yaşadığı fiziki zorluklar onları kişisel ibadetlere yönlendirebilmektedir. Ferdi yapılan ibadetlerde kadınların, toplu yapılan ibadetlerde erkeklerin tutumlarının olumlu şekilde seyretmesi

³¹⁴ Mehmet Bayyigit, 1989, s. 103.

³¹⁵ Veysel Uysal, *Dini Tutum Davranış ve Şahsiyet Özellikleri*, Marmara Üniv. İlahiyat Fak. Vakfı Yay., İstanbul, 1996, s. 63-68.

³¹⁶ Ahmed Ghiasvand, “*Berresi Vaziyat Reftarhaye Dini Der Beyni Daneshjoyan (Üniversite Öğrencileri Arasında Dini Davranış Durumlarının İncelenmesi)*”, *Fasnameh Motaleat Melli (Ulusal Çalışmalar Dergisi)*, Sal Hashtom (8), Shomareh do (2), 1389/ 2010, s. 125-144.

³¹⁷ Gholam Abbas Tevassoli - Aboal Fazl Morshedi, “*Berresi Sathe Dindari ve Gerayeshhaye Dini Daneshjoyan (Motaleh Moredi: Daneshgahe Sanati Amir Kabir) (Üniversite Öğrencilerinin Dindarlık Seviyelerinin ve Dini Eğilimlerinin Araştırılması (Emir Kebir Üniversitesi Örneği))*”, *Majelleh Jameah Shenasi İran*, S. 28, Zemestan 1388/2009, s. 111.

³¹⁸ Ramazan Uçar, 2006, s. 74.

³¹⁹ Farajollahi, vd., 2013, s. 54.

ve dini bilgi kaynaklarının benzer olması (aile, gazete ve kitap, dini oturumlar, radyo-televizyon...) ³²⁰ cinsiyet değişkeni açısından ibadet düzeyi tutum puanlarının birbirine yakın olmasını sağlarken aradaki farkın anlamlı olmasını da engellediği söylenebilir.

2.2.1.3. Duygu

Araştırmaya katılan üniversite öğrencilerinin dini duygu düzeylerinde cinsiyet değişkenine bağlı olarak farklılık olup olmadığı konusunun analiz edilmesinde Mann Whitney U testi kullanılmıştır. Yapılan teste göre; kız öğrencilerin dine yönelik duygu düzeylerinin erkek öğrencilere göre daha yüksek olduğu görülmektedir (Bknz: tablo 20).

Tablo 20. Katılımcıların Cinsiyet Değişkenine Göre Dini Duygu Ölçeği Puanlarına İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler ve Puanların Karşılaştırılması

Ölçekler	Cinsiyet	N	X	Ss	Sıra ort.	Sıra top.	U	p
Duygu	Kadın	464	3,87	1,169	463,21	214930,5	95253,5	,128
	Erkek	436	3,69	1,298	436,97	190519,5		

Tablo incelendiğinde, örneklem grubunun cinsiyetlerine göre kız öğrencilerin dine yönelik duygu düzeyi puanlarının erkek öğrencilere göre daha yüksek olduğu ancak bu farkın *istatistiksel olarak anlamlı düzeyde olmadığı* (U= 95253,5; p=0,128; p>0,05) görülmektedir. Dini duygu düzeylerine yönelik tutumların farklılık göstermemesi başka araştırmalarda da karşımıza çıkmaktadır. Farajollahi ve arkadaşlarının ³²¹ Takestan Azad İslami Üniversitesi öğrencileri üzerinde uyguladıkları ankette, Ahankobnejad'ın ³²² Ahvaz şehrindeki 17-29 yaşını kapsayan bireyler arasında yaptığı araştırmada, Tavakkoli ve arkadaşlarının ³²³ İsfahan Üniversitesi öğrencilerinin

³²⁰ Mohammad Taghi Emanpour - Maryam Sorosh, “Berresi ve Erzyabi Evamel Moaser Ber Hoviyate Dini Javanan Der Shiraz (Şiraz’da Gençlerin Dini Kimliklerine Etki Eden Sebeplerin İncelenmesi ve Değerlendirilmesi)”, Majaleh Elmi Pajoheshi Daneshkede Edebiyat ve Ulum Ensani Daneshgahe Esfahan, Shomareh Siom-Siyoyekom (30-31), Payez-Zemestan 1381/ 2002, s. 56.

³²¹ Farajollahi, vd., 2013, s. 54

³²² Mohammad Reza Ahankobnejad, “Motaleh Mizan Paybendi Dini Javanan Shahr Ahvaz (Ahvaz Şehri Gençlerinin Dini Bağımlılıklarının İncelenmesi)”, Pajuhesh Javanan, Ferheng Jameh, Shomareh Sevvom (3), Payez ve Zemestan 1388/2009, s. 16.

³²³ Mahgol Tavakkoli - Zohreh Latifi - Sholeh Amiri, “Berresi Rabethe Beyn Ebead Mokhtelef Dindari ve Hoviyat Ahklaghi Der Daneshjoyan Daneshgahe Esfahan (İsfahan Üniversitesi Öğrencilerinde Dindarlığın Çeşitli Boyutlarıyla Ahlaki Kimlik Arasındaki İlişkinin İncelenmesi)”, Biquarterly Journal of Studies in İslam & Psychology, Vol. 3, No. 5, Autumn-Winter 2009, s. 72.

çeşitli dindarlık boyutlarıyla ahlaki kimlikleri arasındaki bağı inceledikleri araştırmada kadınların dine yönelik duygu düzeyleri tutum puanlarının erkeklere nazaran yüksek olmakla birlikte bu farkın anlamlı düzeyde olmadığı görülmektedir. Shah Abadi ve Nikahde'in³²⁴ Yezd Üniversitesi öğrencileri üzerinde yaptıkları araştırmada ise Sosyal Bilimler Fakültesinde öğrenim gören kız ve erkek öğrencilerin dini duygu düzeyleri arasında anlamlı fark olmadığı gözlemlenirken, Fen Fakültesindeki kız ve erkek öğrencilerin dini duygu düzeylerinin kızlar lehine anlamlı bir fark oluşturduğu ifade edilmiştir.

İnsanlar doğası gereği bağlanma ihtiyacı duyarlar. Bu ihtiyaç, günlük olaylar karşısında bunalma, ümitsizliğe kapılma halini aldığı anda sığınacak bir liman olarak yönünü yaratıcıya çevirebilmektedir. İran toplumunda özellikle son yıllarda yaşanan ekonomik, siyasi ve sosyal olaylar ister kadın olsun ister erkek, bireylerin korunmaya ihtiyaç duyan yapısıyla Allah'a yöneldiği ve Allah'ın huzurunda günlük yaşam mücadelesinden uzaklaşarak rahatladığı söylenebilir.

2.2.1.4. Sosyal Hayat

Araştırmaya katılan üniversite öğrencilerinin sosyal hayatla ilgili tutumlarında cinsiyet değişkenine bağlı olarak farklılık olup olmadığı konusunun analiz edilmesinde Mann Whitney U testi kullanılmıştır. Yapılan teste göre; dinin sosyal hayata etkisi tutumlarında cinsiyet değişkenine göre anlamlı bir fark görülmemektedir (Bknz: tablo 21).

Tablo 21. Katılımcıların Cinsiyet Değişkenine Göre Dinin Sosyal Hayata Etkisi Ölçeği Puanlarına İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler ve Puanların Karşılaştırılması

Ölçekler	Cinsiyet	N	X	Ss	Sıra ort.	Sıra top.	U	p
Dinin Sosyal Hayata Etkisi	Kadın	464	3,49	,421	466,75	216571,5	93612,5	,053
	Erkek	436	3,43	,455	433,21	188878,5		

Tablo incelendiğinde, katılımcıların cinsiyetlerine göre kadınların dinin sosyal hayata etkisi puanlarının erkeklere göre daha yüksek olduğu ancak bu farkın

³²⁴ Ekber Zaree Shah Abadi - Mehdi Nikahde, 2011, s. 45.

istatistiksel olarak anlamlı düzeyde olmadığı (U= 93612,5; p=0,053; p>0,05) görülmektedir.

Cinsiyet faktörü çerçevesinde dinin sosyal hayata aktarımı konusunda yapılan araştırmalar farklı sonuçları beraberinde getirmiştir. Albayrak, dinin sosyal hayata aktarımı hususunda erkeklerin tutum puanlarını kadınlara göre daha yüksek olduğu sonucuna varırken bu farklılaşmayı erkeklerin kadınlara oranla sosyal hayatta daha aktif bir rol oynamasına ve grup dışı ilişkilere sahip olmasına bağlamıştır.³²⁵ Uçar ise çalışmasında kadınların sosyal hayatla ilgili tutumlarının erkeklere göre daha pozitif olduğunu ifade etmiştir. Kadınların bu şekilde bir tutum ortaya koymalarını ise sosyal hayata adapte olma konusunda daha güçlü taleplerinin olmasına bağlamıştır.³²⁶ Aynı şekilde Ahankobnejad, yaptığı araştırmada kadınların dinin sosyal hayatta uygulanması konusunda kadınların tutum puanlarının erkeklere oranla daha fazla ve bu farkın anlamlı düzeyde olduğu sonucuna ulaşmıştır.³²⁷ Shah Abadi ve Nikahde³²⁸, Farajollahi ve arkadaşları³²⁹, Tavakkoli ve arkadaşları³³⁰ yaptıkları çalışmalarda araştırmamızın sonucuna benzer olarak dinin sosyal hayata aktarımı hususunda kadınların erkeklere oranla tutum puanlarının yüksek olduğu ancak bu farkın anlamlı düzeyde olmadığı sonucuna varmışlardır.

Üniversite bitirmelerine rağmen yönetim sistemi tarafından kadınların tecrit edilmesi ve kadınları erkek kontrolü altına alma çabasına bir tepki olarak kadınların sosyal hayata daha fazla adapte olmaya çalıştıkları söylenebilir. Aynı zamanda İran kadınları sürekli yaşamlarına müdahale eden hatta cezai yaptırımlara dönüşen yasal düzenlemelerle karşı karşıyadır. Bütün bu ayrımcılığa karşın sosyal hayatta aktif bir rol oynayan İran kadınlarının, kadın-erkek ilişkileri, farklı mezheplerle arkadaşlık, dini mekânları ziyaret ve aile içi kararlara katılma konularında daha modern bir tavır sergiledikleri ifade edilebilir.

³²⁵ Ali Albayrak, 2006, s. 94.

³²⁶ Ramazan Uçar, 2006, s. 74.

³²⁷ Mohammad Reza Ahankobnejad, 1388/2009, s. 16.

³²⁸ Ekber Zaree Shah Abadi - Mehdi Nikahde, 2011, s. 45

³²⁹ Farajollahi, vd., 2013, s. 54

³³⁰ Mahgol Tavakkoli - Zhohre Latifi, Sholeh Amiri, 2009, s. 72.

2.2.2. Yaş Gruplarına Göre Üniversite Öğrencilerinin İnanç, İbadet, Duygu ve Sosyal Hayatla İlgili Tutumları

Bireylerin içinde bulundukları yaş dönemleri fikir dünyasında ve inançlarında farklı tutumlar sergilemelerine neden olabilmektedir. Bu çerçevede yaş dönemlerine göre dini inançlara yönelik tutum araştırmalarında genç yaşlarda daha rasyonel inanışların ortaya çıktığı gözlemlenirken ileri yaşlarda çok geleneksel inanışların hâkim olduğu görülmektedir. Aynı şekilde yaş dönemlerine göre kişilerin duygu durumları farklılık gösterebilmektedir. Genç yaşlarda değişken duygu durumları sergilenebilirken ileriki yaşlarda daha sakin ve dingin duygu durumları görülebilmektedir.

2.2.2.1. İnanç

Araştırmaya katılan üniversite öğrencilerinin inanç düzeylerinin içinde bulundukları yaş dönemine göre farklılaşma gösterip göstermediği konusunun analiz edilmesinde Kruskal Wallis H testi kullanılmıştır. Yapılan analiz sonucunda; 18-21 yaş aralığındaki üniversite öğrencilerinin inanca yönelik tutum puanlarının diğer yaş gruplarına göre daha fazla olduğu saptanmıştır (Bknz: tablo 22).

Tablo 22. Katılımcıların Yaş Değişkenine Göre İnanç Ölçeği Puanlarına İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler ve Puanların Karşılaştırılması

Ölçek	Yaş grubu	N	X	Ss	Sıra ort.	χ^2	p	Gruplar arası fark
İnanç	18-21 yaş	325	3,66	,939	504,83	23,807	,000	1>2, 1>3, 1>4
	22-25 yaş	313	3,38	,998	431,40			
	26-29 yaş	197	3,24	1,083	401,72			
	29+ yaş	65	3,30	1,088	418,68			

Tablo 22'ye göre, araştırmaya dâhil olanların yaş grupları açısından dine yönelik inanç düzeylerinin *istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılaştığı* ($p=0,000$; $p<0,05$) görülmektedir. İnanç boyutunda, 18-21 yaş grubundaki katılımcıların inanç düzeyi 22-25 yaş, 26-29 yaş ve 29+ yaş grubundaki katılımcılardan anlamlı düzeyde daha yüksektir ($p=0,000$; $p<0,05$).

Yaş faktörüne bağlı olarak Türkiye'de yapılan araştırmalarda genel olarak yaş ilerledikçe inanç düzeyinde bir artışın olduğu sonucuna varılmıştır. Albayrak,

araştırmasında inanç ile yaş arasında düşük düzeyde, pozitif ve anlamlı bir ilişkinin olduğunu saptamıştır ve bu durumu gençlerin rasyonel dünya görüşüne daha açık olmalarıyla geleneksel dini formlara mesafeli olmalarıyla açıklamıştır.³³¹ Uçar, Alevilik-Bektaşilik üzerinde yaptığı araştırmada Alevi-Bektaşilerin yaşlarının artmasına bağlı olarak inançlara olan bağlılıklarının da arttığını ifade etmiştir.³³² Taş, üniversite öğrencileri üzerinde uyguladığı ankette yaş düzeyi yükseldikçe ortalama puanlar açısından geleneksel/ilmihalci dindarlık anlayışının arttığı, yaş düzeyi düştükçe de modernist/hümanist dindarlığın yükseldiği bulgularına ulaşmıştır.³³³

Mohammadi, Kabil Üniversitesi öğrencileri üzerinde yaptığı araştırmada 25 ve üstü yaştaki üniversite öğrencilerin Geleneksel ve Siyasal İslamcı Din Anlayışına yönelik olumlu tutumlarının daha yüksek düzeyde olduğunu belirtmiştir.³³⁴

İran’da yapılan araştırmalarda ise genel olarak tarafımızca yapılan çalışmayı destekler mahiyette sonuçlar elde edilmiştir. Buna göre, Abdi ve Rezaii, Tahran Üniversitesi Sosyal Bilimler ve Fen Fakültelerinde 2010-2011 eğitim öğretim yılında öğrenim gören öğrenciler arasında yaptıkları çalışmada, 18-25 yaş aralığındaki öğrencilerin 25-30 yaş aralığındaki öğrencilere göre dindarlık düzeylerinin anlamlı şekilde daha yüksek olduğu sonucuna ulaşmışlardır.³³⁵ Aynı şekilde Ahankobnejad, araştırmasında yaş düzeyinin artmasıyla inanç düzeyinde zayıflama olduğunu belirtmiştir.³³⁶ Hazrati, Azad İslami Üniversitesi Tahran Bilim ve Araştırma Bölümü’nde öğrenim gören kız öğrenciler arasında uyguladığı ankette en yüksek inanç düzeyinin 25 yaşından küçük olan öğrencilerde, en az inanç düzeyinin ise 45 yaşından büyük öğrencilerde olduğu bulgusuna ulaşırken yaş düzeyinin artmasıyla inanç düzeylerinin azaldığını ifade etmiştir.³³⁷

³³¹ Ali Albayrak, 2006, s. 96.

³³² Ramazan Uçar, 2006, s. 76-77.

³³³ Kemaleddin Taş, 2005, s. 90.

³³⁴ Abdullah Mohammadi, 2010, s. 106.

³³⁵ Mojtaba Abdi - Ahmad Rezaii, “*Sanjeshe Mizan Dindari Der Miyan Daneshjoyane Javan (Genç Üniversite Öğrencilerinin Dindarlık Düzeylerinin Ölçülmesi)*”, Motaleat Rahberdi Verzesh ve Javanan, Shomareh 24, 1393/2014, s. 16.

³³⁶ Mohammad Reza Ahankobnejad, 1388/2009, s. 17.

³³⁷ Zahra Hazrati, “*Mizan Dindari Zenan Daneshjo ve Avamel Ejtemai Moaser Der An (Motaleh Moredi Daneshgahe Azad Eslami Vahed Ulum ve Tahghegate Tehran) (Kız Öğrencilerin Dindarlık Düzeyi ve Onu Etkileyen Sosyal Faktörler (Azad İslami Üniversitesi Tahran Bilim ve Araştırma Bölümü Örneği)*”, Faslnameh Shoraye Farhangi Ejtemai Zenan ve Khanevadeh, Sal Nozdahom (19), Shomareh 73, Payez 1395/2016, s. 139.

İran toplumunun dini yapısı gereği hem ailede hem de üniversite öncesi eğitim kurumlarında geleneksel olarak yetişen ve üniversiteye yeni adım atmış 18-21 yaş aralığındaki gençlerin inanç düzeylerinin diğer yaş gruplarına göre yüksek çıkması doğal karşılanmalıdır. Gençlerin özellikle modernitenin kaynağı olan üniversitelerde bilimsel çalışmalarda yer almasıyla birlikte düşünce yapılarında değişim yaşadıkları ve bu değişimin inançlarında sorgulamaya gitmelerine neden olduğu söylenebilir.

2.2.2.2. İbadet

Araştırmaya katılan üniversite öğrencilerinin ibadet düzeylerinin içinde bulundukları yaş dönemine göre farklılaşma gösterip göstermediği konusunun analiz edilmesinde Kruskal Wallis H testi kullanılmıştır. Yapılan analiz sonucunda; bütün yaş gruplarındaki öğrencilerin ibadete yönelik tutum puanlarının birbirine yakın olduğu ve orta düzey ibadet tutumuna sahip oldukları görülmektedir (Bknz: tablo 23).

Tablo 23. Katılımcıların Yaş Değişkenine Göre İbadet Ölçeği Puanlarına İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler ve Puanların Karşılaştırılması

Ölçek	Yaş grubu	N	X	Ss	Sıra ort.	χ^2	p	Gruplar arası fark
İbadet	18-21 yaş	325	2,92	1,079	476,46	5,882	,117	-
	22-25 yaş	313	2,75	1,140	440,44			
	26-29 yaş	197	2,67	1,230	423,24			
	29+ yaş	65	2,80	1,226	451,77			

Tablo 23'e göre, araştırmaya katılanların yaş grupları bakımından ibadet düzeylerinin *istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılaşmadığı* ($p=0,117$; $p>0,05$) görülmektedir. 18-21 yaş grubundaki üniversite öğrencilerinin ibadete yönelik tutum puanlarının diğer yaş gruplarına göre yüksek olmasına rağmen bu fark anlamlı düzeyde görülmemektedir. Diğer bir ifadeyle bireyin hangi yaş grubunda olduğu ibadetlerine yönelik tutumlarına etki edecek güçte olmadığı söylenebilir.

Yaş ve ibadet ilişkisi ile ilgili çalışmalarda farklı sonuçlar görebiliriz. Albayrak, Caferiler üzerine yaptığı doktora tezinde yaş ile ibadet arasında düşük düzeyde, pozitif ve anlamlı ilişkinin olduğu bulgusuna ulaşmıştır ve yaş arttıkça

ibadete yönelik tutumların da arttığını belirtmiştir.³³⁸ Aynı şekilde Uçar, çalışmasında yaş düzeyi arttıkça ibadetlerle ilgili tutumun olumlu yönde arttığını ifade ederken gençlerin ibadete yönelik tutumlarının orta ve üstü yaş grubuna göre daha düşük olduğu sonucuna varmıştır.³³⁹

İran’da yapılan çalışmaları incelediğimizde Ahankobnejad, araştırmasında yaş düzeyi ile ibadet tutumu arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığına işaret etmiştir.³⁴⁰ Azadarmaki, Tahran şehrinde yaptığı dindarlık araştırmasında yaş grupları ile ibadete yönelik tutumlarda anlamlı bir ilişki olmadığını vurgularken, 30-44 yaş aralığında olanların hem kişisel hem de toplu yapılan ibadetlere daha fazla ilgi gösterdiğine dikkat çekmiştir.³⁴¹ Farajy ve Kazemi, önceki yıllarda yapılan çalışmaları inceledikleri makalede 15-24 yaş aralığında bulunan gençlerin diğer yaş gruplarına göre daha az namaz kıldıklarını ve durumun yaş grubunun genel özellikleri dikkate alındığında doğal olduğunu ifade etmişlerdir.³⁴²

Görüldüğü gibi, ibadetlere karşı en olumlu tutum düzeyinde olanlar 18-21 yaş grubu (2,92), en olumsuz tutum düzeyine ise, 26-29 yaş grubunda olanlar sahiptir. Bu veriler ışığında İran toplumuna özgü olarak dini bir çevrede yetişen gençlerin üniversitede geçirdiği sürenin artmasıyla ibadetlere yönelik tutumlarında zayıflama olduğu söylenebilir. Gençlerin üniversite eğitimiyle beraber düşünsel dünyasında yaşanan değişimler ibadetlere yönelik gerçekçi temeller aramalarına neden olmakla birlikte, bu arayış, ibadetleri yerine getirme tutumlarının düşmesine sebep olabilir. Ayrıca yaptığımız gözlemlerde namaz ve oruç gibi temel ibadetler haricindeki diğer ritüellerin ibadet bilincinin dışında gelenek halini aldığını söyleyebiliriz.

³³⁸ Ali Albayrak, 2006, s. 97.

³³⁹ Ramazan Uçar, 2006, s. 78.

³⁴⁰ Mohammad Reza Ahankobnejad, 1388/2009, s. 17.

³⁴¹ Taghi Azadarmaki - Raziye Khazaie, “Eb’ad Dindari Der Shahr Tehran: Didgahe Chand Vejhe (Tahran’da Dini Boyutlar: Çok Yönlü Bir Bakış)”, www.academia.edu/7028374/ (21.08.2019).

³⁴² Mahdi Faraji - Abbas Kazemi, “Berresi Vaziyati Dindari Der İran: Ba Ta’kid ber Dadehaye Peymayeshhaye She Dahheyi Gozeshteh (İran’da Dindarlık Durumlarının İncelenmesi: Son Otuz Yılın Mesajlarına Vurgu)”, Fasnameh Tehghighate Farhangi, Doreh Dovvom (2), Shomareh 6, Tabestan 1388/2009, s. 84.

2.2.2.3. Duygu

Araştırmaya katılan üniversite öğrencilerinin dine yönelik duygu düzeylerinin içinde bulundukları yaş dönemine göre farklılaşma gösterip göstermediği konusunun analiz edilmesinde Kruskal Wallis H testi kullanılmıştır. Yapılan analiz sonucunda; 18-21 yaş grubundaki üniversite öğrencilerinin duygu düzeyinin diğer yaş gruplarına göre daha yüksek olduğu görülmektedir (Bknz: tablo 24).

Tablo 24. Katılımcıların Yaş Değişkenine Göre Duygu Ölçeği Puanlarına İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler ve Puanların Karşılaştırılması

Ölçek	Yaş grubu	N	X	Ss	Sıra ort.	χ^2	p	Gruplar arası fark
Duygu	18-21 yaş	325	4,01	1,075	495,31	21,210	,000	1>2, 1>3, 2>3
	22-25 yaş	313	3,74	1,269	441,87			
	26-29 yaş	197	3,46	1,327	389,16			
	29+ yaş	65	3,75	1,326	453,90			

Tablo 24'e göre, araştırmaya dâhil olanların yaş grupları açısından dine yönelik duygu düzeylerinin *istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılaştığı* ($p=0,000$; $p<0,05$) görülmektedir. Duygu boyutunda 18-21 yaş grubunda bulunan katılımcıların dini duygu düzeyi 22-25 yaş ve 26-29 yaş grubundaki deneklerden anlamlı düzeyde daha yüksek, ayrıca 22-25 yaş grubundaki deneklerin dini duygu düzeyi 26-29 yaş grubundaki katılımcılardan anlamlı düzeyde daha yüksektir ($p=0,000$; $p<0,05$).

Clark'a göre gençler, yaşam dürtülerinin artması ve yoğun bir dini tecrübe yaşamaları nedeniyle çok dindar, bağımsız kimlik kazanma istemiyle kısmen otoriteye isyan etmeleri kısmen de dinle ilgili bağlantı kurdukları konuları reddedebildikleri için de az dindardırlar.³⁴³ Bu bağlamda gençlik dönemi duygusal değişimlerin çokça yaşandığı, ruhsal gelgitlerin fazlaca yer aldığı ve çelişkili davranışların ortaya çıktığı yaşam evrelerinden birisidir. Üniversite öncesi öğrenim hayatında baskıcı bir dini eğitime maruz kalan İran gençleri (özellikle üniversite hayatına yeni adım atmış 18-21 yaş grubundakiler), Clark'a göre daha sonra elde edilmesi mümkün olmayan yoğun bir dini tecrübe³⁴⁴ yaşamaları nedeniyle dini duygu yönünden olumlu tutum

³⁴³ W. H. Clark, *Ergenlik ve Gençlikte Din- III*, Çev. M. Dağ, Eğitim Hareketleri Dergisi, Ankara, 1977, s. 16.

³⁴⁴ Clark, 1977, s. 16.

sergilemişlerdir. Sonraki yaş dönemlerinde elde ettiği üniversite deneyimi, yani bilimsel metotlarla öğrenme, gençlerin daha önce deneyimledikleri dini inançlarla bir çelişki oluşturmakla birlikte dini duygu açısından daha sakin ve dingin hal almalarına neden olmaktadır.

İran’da yapılan araştırmalarda benzer sonuçlar ortaya çıkmıştır. Ahankobnejad, yaptığı araştırmada yaş düzeyinin artmasıyla dini duygu yöneliminin zayıfladığını ifade etmektedir.³⁴⁵

2.2.2.4. Sosyal Hayat

Araştırmaya katılan üniversite öğrencilerinin dinin sosyal hayata etkisi düzeylerinin içinde bulundukları yaş dönemine göre farklılaşma gösterip göstermediği konusunun analiz edilmesinde Kruskal Wallis H testi kullanılmıştır. Yapılan analiz sonucunda; dinin sosyal hayata etkisi konusunda yaş değişkenine göre farklı dağılımlar görülmektedir (Bknz: tablo 25).

Tablo 25. Katılımcıların Yaş Değişkenine Göre Dinin Sosyal Hayata Etkisi Ölçeği Puanlarına İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler ve Puanların Karşılaştırılması

Ölçekler	Yaş grubu	N	X	Ss	Sıra ort.	x ²	p	Gruplar arası fark
Dinin sosyal hayata etkisi	18-21 yaş	325	3,52	,404	479,45	6,908	,075	-
	22-25 yaş	313	3,45	,419	441,71			
	26-29 yaş	197	3,41	,514	424,45			
	29+ yaş	65	3,52	,404	426,99			

Tablo 25’e göre, deneklerin yaş değişkenine bağlı olarak dinin sosyal hayata etki düzeylerinin *istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılaşmadığı* ($p=0,075$; $p>0,05$) görülmektedir. Diğer bir ifadeyle üniversitede öğrenim gören öğrencilerin bulunduğu yaş grubu, dini düşüncelerin sosyal hayata aktarımı hususunda farklılık oluşturacak güçte değildir.

Teknolojinin gelişmesiyle değişen toplum yapıları, bireylerin geleneksel kalıplar içerisinde çıkarak farklı davranış tutumları içine girmelerine neden

³⁴⁵ Mohammad Reza Ahankobnejad, 1388/2009, s. 17.

olmaktadır. Dolayısıyla örneklem grubumuzu oluşturan Tahran’da öğrenim gören üniversite gençlerinin hangi yaş grubunda olursa olsun sosyal hayatla ilgili değişimleri aynı şekilde tepki verdiklerini söylemek mümkündür. Gözlemlerimiz sırasında farklı yaş grubundaki kişilerin, miras paylaşımı, aile içinde kadın ve erkeğin söz sahibi olmaları, muta nikâhı, tevekkül, dini bilgilerini arttırma, yiyecek içeceklerde harama ve helale dikkat etme, evlilik öncesi flört etme, başka mezhepten olanlarla arkadaşlık, alış veriş, evlenme gibi konularda benzer tepkiler verdiklerini söylemek mümkündür.

Albayrak, araştırmasında yaş ile dinin sosyal hayata aktarımı arasında bir ilişki tespit etmemiştir.³⁴⁶ Ahankobnejad da yaptığı çalışmada yaş ile dinin sosyal hayata etkisi arasında anlamlı bir fark olmadığını ifade etmiştir.³⁴⁷ Uçar ise, Alevi ve Bektaşilere uyguladığı ankette sosyal hayatla ilgili tutumların yaşa göre farklılaştığı bulgusuna ulaşmıştır ve 18-30 yaş aralığındaki bireylerin sosyal hayatla ilgili daha olumlu tutuma sahip olduklarını belirtmiştir. Bu durumun değişim süreci ve şehirleşme ile yakından ilişkili olabileceğini vurgulamıştır.³⁴⁸

Azadarmaki, İran’ın başkenti Tahran’da yaptığı çalışmada 30-44 yaş aralığındaki fertlerin toplumun sorunlarının çözümünde dinin etkili bir güç olduğunu savunduklarını ifade etmiştir. Ayrıca, 19-29 yaş grubuna mensup bireylerin din adamları ve dinin etkisine yönelik politik kayıtsızlık içerisinde oldukları sonucuna ulaşmıştır. Araştırmaya katılanların %30,4’ünün hiçbir ferdin ya da grubun ülkenin sorunlarını çözme gücüne sahip olmadıkları kanısında olduklarını belirtmiştir. 14-29 yaş grubundakilerin, siyasi ve ticari ilişkilerde, ailevi konularda, karşı cinsle ilişkilerde, ceza konusunda, dış ilişkilerde İslami kanunların geçerli olması gerektiğine inandıkları bulgularını elde etmiştir.³⁴⁹

2.2.3. Medeni Durumlarına Göre Üniversite Öğrencilerinin İnanç, İbadet, Duygu ve Sosyal Hayatla İlgili Tutumları

Medeni durum, insanların hayata bakış açılarını, fikirlerini, inançlarını, değerlerini değiştiren ve dönüştüren önemli etkenlerden biridir. Dolayısıyla üniversite

³⁴⁶ Ali Albayrak, 2006, s. 98.

³⁴⁷ Mohammad Reza Ahankobnejad, 1388/2009, s. 17.

³⁴⁸ Ramazan Uçar, 2006, s. 79-80.

³⁴⁹ Taghi Azadarmaki - Raziye Khazaie, “Eb’ad Dindari Der Shahr Tehran: Didgahe Chand Vejhe (Tahran’da Dini Boyutlar: Çok Yönlü Bir Bakış)”, s. 18, www.academia.edu/7028374/ (21.08.2019).

öğrencilerinin medeni durumları da onların dine yönelik inanç, ibadet, duygu düzeylerini ve dinin sosyal hayata etkisi hususundaki tutumlarını etkileyen önemli faktörlerden bir tanesidir.

2.2.3.1. İnanç

Araştırmaya katılan üniversite öğrencilerinin inanç seviyelerinde medeni durum değişkenine bağlı olarak farklılık olup olmadığı konusunun analiz edilmesinde Mann Whitney U testi kullanılmıştır. Yapılan teste göre; bekâr öğrencilerin inanç ile ilgili tutum puanlarının evli öğrencilere göre az bir farkla daha yüksek olduğu görülmektedir (Bknz: tablo 26).

Tablo 26. Katılımcıların Medeni Durum Değişkenine Göre İnanç Ölçeği Puanlarına İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler ve Puanların Karşılaştırılması

Ölçek	Medeni durum	N	X	Ss	Sıra ort.	Sıra top.	U	p
İnanç	Bekâr	782	3,47	1,009	455,66	356329,0	42100,0	,125
	Evli	118	3,31	1,056	416,28	49121,0		

Tablo incelendiğinde, katılımcıların medeni durumlarına göre bekâr üniversite öğrencilerinin dine yönelik inanç düzeylerinin evli öğrencilere nazaran daha yüksek olduğu ancak bu farkın *istatistiksel olarak anlamlı düzeyde olmadığı* ($U=42100,0$; $p=0,125$; $p>0,05$) görülmektedir. Dolayısıyla evli ya da bekâr olmak, araştırmaya katılanların inanç düzeylerini istatistiksel olarak etkileyecek güçte değildir. Konuyla ilgili Albayrak'ın araştırma bulguları yaptığımız araştırmanın bulgularını desteklemektedir.³⁵⁰ Aynı şekilde Yakut, öğretmenler arasında uyguladığı ankette medeni durum ile motivasyonel dindarlık arasında anlamlı bir farkın olmadığını tespit etmiştir.³⁵¹ Karaşahin, Gördes ve çevresindeki dini hayatı araştırdığı doktora tezinde evli ve bekâr olanların inanç tutum puanları arasında anlamlı farklılık olmadığı sonucuna varmıştır.³⁵² Reza Alevi, Shahid Bahonar Üniversitesi'nde bulunan

³⁵⁰ Ali Albayrak, 2006, s. 119.

³⁵¹ Selahattin Yakut, "Öğretmenlerde Yabancılaşma, Yalnızlık ve Dindarlık İlişkisi: Polatlı Örneği", S.D.Ü., Sosyal Bilimler Enst., (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Isparta, 2016, s. 128.

³⁵² Hakkı Karaşahin, "Gördes ve Çevresinde Dini Hayat", Ankara Üniv. Sosyal Bilimler Enst., (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara, 2006, s. 130.

öğrenciler üzerinde yaptığı araştırmada evli ve bekâr olanların inanç düzeyleri arasında anlamlı bir farkın olmadığını saptamıştır.³⁵³

Araştırma bulgularımızın aksine Uçar, çalışmasında evlilerin bekârlara göre inanç yönünden daha olumlu tutum içinde oldukları,³⁵⁴ Belali, Tebriz Üniversitesi'nde yaptığı araştırmada evli öğrenciler ile bekâr öğrencilerin inanç düzeyleri arasında evliler lehine anlamlı bir fark olduğu,³⁵⁵ Emanpour ve Sorosh, Şiraz şehrinde gençler arasında yaptıkları araştırmada evlilerin dini kimlik puanlarının bekârlara göre daha fazla olduğu,³⁵⁶ Mahdavi, Edrisi ve Khalili, Tahran'da ikamet eden bireyler arasında uyguladıkları ankette evlilerin dindarlık tutumlarının bekârlara nazaran daha çok ve bu farkın istatistiksel olarak anlamlı düzeyde olduğu sonuçlarına ulaşmışlardır.³⁵⁷

Bulgularımız doğrultusunda evliliğin, beklentilerin aksine inanç düzeyine olumlu katkısının olmadığını söyleyebiliriz. Bu durum değişen toplumsal koşullar karşısında evlilik müessesinin gözden geçirilmesi gerektiği sonucunu ortaya çıkarmıştır. Ayrıca örneklem grubunu oluşturan üniversite öğrencilerinin büyük çoğunluğunu bekârların oluşturması araştırma sonucunu etkilemiş olabilir. Yine özellikle İran toplumunda kızların erken yaşta evlilikten kaçış yolu olarak üniversiteleri görmeleri üniversite gençliğini oluşturan grubun büyük çoğunluğunu bekârların oluşturmaya neden olmakta ve bu da medeni durum değişkeninin istatistiksel olarak farklılık oluşturma gücünü ortadan kaldırmaktadır.

2.2.3.2. İbadet

Araştırmaya katılan üniversite öğrencilerinin ibadet düzeylerinde medeni durum değişkenine bağlı olarak farklılık olup olmadığı konusunun analiz edilmesinde

³⁵³ Seyyid Hamed Reza Alevi, “Negaresh ve Raftar Dini Daneshjoyane Daneshgahe Shahid Bahonar Kerman (Kerman Şehit Bahonar Üniversitesi Öğrencilerinin Dini Davranışları ve Eğilimleri)”, Majeleh Ulum Terbiyati ve Revanshenasi Daneshgah Sistan ve Beluchestan, Sal Sevvom (3), 1385/2006, s. 23.

³⁵⁴ Ramazan Uçar, 2006, s. 97.

³⁵⁵ İsmail Belali, “Sanjesh Gerayesh Dini Daneshjoyan Daneshgah Tebriz ve Berresi Naghshe Yadgiri Ejtemai Der An (Tebriz Üniversitesi Öğrencilerinin Dini Eğilimlerinin Ölçülmesi ve Sosyal Öğrenmenin Rolünün Araştırılması)”, Nemayeh Pejohesh, Shomareh 20, Zemestan 1380/2001, s. 151.

³⁵⁶ Mohammad Taghi Emanpour - Maryam Sorosh, 1381/2002, s. 59.

³⁵⁷ Mohammad Sadegh Mahdavi - Efsaneh Edrisi - Ehsan Rahmani Khalili, “Shenasai Mizan Dindari ve Moghayeseh An Der Gorohhaye Motefavvet Shahrivandan Tehrani (Tahran Sakini Farklı Gruplarda Dindarlık Ölçülerinin Belirlenmesi ve Karşılaştırılması)”, Nameh Pajohesh Farhangi, Sal 11, Shomareh 11, 1379/2000, s. 155-156.

Mann Whitney U testi kullanılmıştır. Yapılan teste göre; bekâr öğrencilerin ibadet ile ilgili tutum puanları ile evli öğrencilerin ibadet ile ilgili tutum puanlarının hemen hemen aynı düzeyde olduğu görülmektedir (Bknz: tablo 27).

Tablo 27. Katılımcıların Medeni Durum Değişkenine Göre İbadet Ölçeği Puanlarına İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler ve Puanların Karşılaştırılması

Tablo 27'ye göre, araştırmaya dâhil olanların medeni durumlarına göre dine yönelik ibadet düzeylerinin *istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılaşmadığı* (U=45702,5; p=0,869; p>0,05) görülmektedir. Bekâr olanların ibadetlere yönelik tutum puanları (2,80) ile evli olanların tutum puanlarının (2,78) birbirine çok yakın olduğu sonucu ortaya çıkmıştır.

Ölçek	Medeni durum	N	X	Ss	Sıra ort.	Sıra top.	U	p
İbadet	Bekâr	782	2,80	1,127	451,06	352726,5	45702,5	,869
	Evli	118	2,78	1,280	446,81	52723,5		

Konuyla ilgili olarak Sinanoğlu, Elbistan'da genç nüfusa yönelik araştırmasında medeni durum bakımından oruç ibadetini yerine getirmede önemli bir farklılığın olmadığını beyan etmiştir.³⁵⁸

Taş, yaptığı çalışmada medeni durum değişkeni açısından fertlerin ibadetleri yerine getirme durumları arasında anlamlı bir ilişkinin olduğunu belirterek, evlilerin ibadetleri yerine getirme hususuna daha çok özen gösterdiklerini söylemiştir.³⁵⁹ Uçar, araştırmasında medeni durumun ibadetle ilgili tutumları farklılaştırdığını ve ibadetlere yönelik en olumsuz tutum düzeyine bekâr olanların sahip olduklarını ifade etmiştir.³⁶⁰ Albayrak, uyguladığı ankette ibadet konusunda evlilerle bekârlar arasında anlamlı bir farklılaşmanın olduğu ve evlilerin ibadetlere yönelik tutum puanlarının bekârlara oranla daha yüksek olduğu sonucuna ulaşmıştır.³⁶¹ Aynı şekilde Karaşahin de hazırladığı doktora tezinde evlilerin bekârlara göre ibadetleri yerine getirme sıklığının

³⁵⁸ A. Faruk Sinanoğlu, “Genç Nüfusta Toplumsal Bütünleşme ve Dini Hayat (Elbistan Örneği)”, Atatürk Üniv. Sosyal Bilimler Enst., (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Erzurum, 2002, s. 110-111.

³⁵⁹ Kemaleddin Taş, *Türk Halkının Gözüyle Diyanet*, İz Yayınları, İstanbul, 2002, s. 138-139.

³⁶⁰ Ramazan Uçar, 2006, s. 98.

³⁶¹ Ali Albayrak, 2006, s. 119.

daha yoğun olduğu bulgusuna ulaşmıştır.³⁶² Belali, makalesinde evli üniversite öğrencilerinin bekâr olanlara göre dini pratikleri yerine getirmede daha kuvvetli bir eğilime sahip oldukları sonucuna varmıştır.³⁶³

Mohseni, Tahran'da yapılan en kapsamlı çalışmalardan biri olan araştırmasında (Tahran'da Sosyal-Kültürel Tutum ve Davranışların Değerlendirilmesi), vaazlara gitme, mescitte namaz kılma, dini mekânları ziyaret etme, adak adama, dua meclislerine katılma hususlarında evlilerin bekârlara göre daha fazla olumlu tutum sergilediklerini ifade ederken, olumsuz tutum sergileyenlerin öğrenim durumu açısından üniversite görmüş kişiler olduğunu ifade etmiştir.³⁶⁴

Erken yaşta evliliklerin yoğun olarak yaşandığı İran toplumsal yapısı içinde eğitimden yararlanma, bireyler için hem evlilik çağını uzatma hem de nitelikli iş bularak yoksullukla savaşıma fırsatı olarak görülebilmektedir. Bu açıdan ister evli olsun ister bekâr, üniversitelerde eğitim gören gençlerin vakitlerinin çoğunu dersler, eğlence ya da ülke meseleleriyle harcadıkları, dolayısıyla ibadetleri ikinci plana ittikleri söylenebilir.

2.2.3.3. Duygu

Araştırmaya katılan üniversite öğrencilerinin dini duygu düzeylerinde medeni duruma göre farklılık olup olmadığı Mann Whitney U testi ile çözümlenmiştir. Buna göre; bekâr öğrencilerin dini duygu düzeyi puanlarının evli öğrencilerin dini duygu düzeyi puanlarından daha yüksek olduğu görülmektedir (Bknz: tablo 28).

Tablo 28. Katılımcıların Medeni Durum Değişkenine Göre Dini Duygu Ölçeği Puanlarına İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler ve Puanların Karşılaştırılması

Ölçek	Medeni durum	N	X	Ss	Sıra ort.	Sıra top.	U	p
Duygu	Bekâr	782	3,80	1,222	452,42	353795,5	44633,5	,566
	Evli	118	3,67	1,323	437,75	51654,5		

³⁶² Hakkı Kardeşahin, 2006, s. 173.

³⁶³ İsmail Belali, 1381/2002, s. 151.

³⁶⁴ Menuçehr Mohseni, "Berresi Agahihaye Negareshha ve Raftarhaye Ejtemaei ve Farhangi Der Tehran (Tahran'da Sosyal- Kültürel Tutum ve Davranışların Değerlendirilmesi)", Neşr Zohd, Tahran, 2000, s. 630-646.

Tablo 28'e göre, örneklem grubunda bulunan bekâr üniversite öğrencilerinin dine yönelik duygu düzeyi puanlarının evlilere oranla daha fazla olduğu ancak bu farkın *istatistiksel olarak anlamlı düzeyde olmadığı* ($U=44633,5$; $p=0,566$; $p>0,05$) görülmektedir. Diğer bir ifadeyle medeni durum, katılımcıların dine yönelik duygu düzeylerini etkileyecek güçte değildir.

Alevi, Shahid Bahonar Üniversitesi öğrencileri arasında yaptığı araştırmada Allah'a iman edenlerin ölümden korkmaması, Allah'a yakın olduğunu hissetme, İmamların mekânlarını ziyaret edip derin memnuniyet duygusu yaşama, Allah'tan korkma ve tövbe etme gibi konularda medeni durum değişkeni açısından anlamlı bir farklılığın olmadığı sonucuna ulaşırken, inancın kaybedilmesi durumunda hayatın hedefsiz ve boş olarak hissedilmesi konusunda evli olanların bekârlara göre daha fazla olumlu tutum sergilediklerini ifade etmiştir.³⁶⁵

Allah'ı anarak sakinlik bulma, Allah'ın huzurunda kendini hafiflemiş hissetme ve Allah'ın varlığını hissetme gibi hususlarda evli ve bekâr olanların benzer hisler taşıdığı görülmektedir. Sosyal, siyasal ve ekonomik olarak çalkantılı süreçler yaşayan İran toplumunda, ister evli olsun ister bekâr, bireylerin sıkıntılarını ve streslerini unuttuğu zaman olarak Allah'ı andıkları ve O'nu hissettikleri dönemler olduğu söylenebilir. Ancak bekârlar, sorunlarını paylaşabilecekleri bir eşleri olmadığı için dini duygu yönünden daha olumlu tutum sergileyebilirler.

2.2.3.4. Sosyal Hayat

Araştırmaya katılan üniversite öğrencilerinin dinin sosyal hayata etkisi düzeylerinde medeni durum açısından farklılık olup olmadığı Mann Whitney U testi ile çözümlenmiştir. Buna göre; bekâr öğrencilerde dinin sosyal hayata etki düzeyi evli öğrencilere göre daha yüksektir. (Bknz: tablo 29).

³⁶⁵ Seyyid Hamed Reza Alevi, 1385/2006, s. 21-24.

Tablo 29. Katılımcıların Medeni Durum Değişkenine Göre Dinin Sosyal Hayata Etkisi Ölçeği Puanlarına İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler ve Puanların Karşılaştırılması

Ölçekler	Medeni durum	N	X	Ss	Sıra ort.	Sıra top.	U	p
Dinin sosyal hayata etkisi	Bekâr	782	3,47	,438	453,55	354672,5	43756,5	,365
	Evli	118	3,43	,446	430,32	50777,5		

Tablo 29’a göre, örneklem grubunun medeni durum değişkeni açısından dinin sosyal hayata etkisi düzeylerinin *istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılaşmadığı* (U=43756,5; p=0,365; p>0,05) görülmektedir. Dolayısıyla ölçek sorularını oluşturan konularda evli ve bekâr olanlar benzer tutum ya da davranış sergilemektedirler. Örneklem grubunun genel olarak gençlerden oluştuğu düşünülürse, içinde bulunduğu yaş grubunun özellikleri gereği benzer davranışların sergilenmesi doğal karşılanabilir. Çünkü bulgu sonuçları yaş grubu değişkenine göre çıkan neticeyle paralellik göstermektedir.

Alevi, yaptığı çalışmada katılımcılara sorulan “kişi hicapsız örtünme fenomeniyle sıkı mücadele etmelidir” sorusuna verilen cevaplar yönünden evlilerle bekârlar arasında anlamlı bir fark olduğunu ve bu farkın evliler lehine olumlu yönde olduğunu ifade etmiştir.³⁶⁶

Uçar, araştırmasında bekâr olanların evlilere nazaran sosyal hayatla ilgili daha olumlu tutum ortaya koydukları sonucuna ulaşırken bunun nedenini bekârların evlilere oranla biraz daha değer hükümlerinden bağımsız hareket etmeleriyle açıklamıştır.³⁶⁷

Ekonomik ve sosyal yaşam standartlarını yükseltebilme çabaları İran toplumunu oluşturan gençler için vazgeçilmez bir durumdur. Bu nedenle genelde gençlerin ve özelde üniversite gençliğinin sosyal hayatta daha aktif bir şekilde rol almaları doğaldır. Meşruiyetini büyük ölçüde dine dayandıran İran siyasal iktidarının cinsiyete dayalı iş bölümü uygulamalarına bağlı olarak erken evliliği özendirip kadınları eve çekme çabasına rağmen bekârlar evliliklerini öteleyerek, evliler de ekonomik ve sosyal hayat standartlarını arttırma hissiyle toplumsal yaşama daha fazla

³⁶⁶ Seyyid Hamed Reza Alevi, 1385/2006, s. 21-24.

³⁶⁷ Ramazan Uçar, 2006, s. 99.

aktif olarak katılmaktadırlar. Bu aktif katılım çabası da bekârlar ve evliler arasındaki dinin sosyal hayata etkisini oransal olarak bekârlar lehine gösterse de istatistiksel olarak anlam ifade etmesinin önüne geçmektedir.

2.2.4. Konaklama Yaptıkları Yerlere Göre Üniversite Öğrencilerinin İnanç, İbadet, Duygu ve Sosyal Hayatla İlgili Tutumları

Üniversite öğrencilerinin öğrenim hayatları boyunca konaklama yaptıkları yerler onların tutumlarını etkileyen önemli etkenlerdendir. Dolayısıyla üniversite öğrencileri konakladıkları yerlere göre bazı tutum ve davranışlar geliştirebilmektedirler.

2.2.4.1. İnanç

Araştırmaya dâhil olan üniversite öğrencilerinin inanç düzeylerinde konakladıkları yerlere göre farklılaşma olup olmadığı konusunun çözümlenmesinde Kruskal Wallis H testinden yararlanılmıştır. Buna göre; ailenin yanında ve yurttan kalan öğrencilerin inanç tutumlarının aileden ayrı evde kalanlara göre daha yüksek olduğu görülmektedir (Bknz: tablo 30).

Tablo 30. Katılımcıların Konaklama Yaptıkları Yer Değişkenine Göre İnanç Ölçeği Puanlarına İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler ve Puanların Karşılaştırılması

Ölçek	Yer	N	X	Ss	Sıra ort.	χ^2	p
İnanç	Ailenin yanı	527	3,48	1,005	458,90	4,301	,116
	Aileden ayrı evde	106	3,26	1,046	401,81		
	Yurt	267	3,45	1,022	453,25		

Tablo incelendiğinde, katılımcıların konaklama yerlerine göre ailenin yanında ve yurttan kalan üniversite öğrencilerinin dine yönelik inanç düzeylerinin aileden ayrı evde kalanlara göre daha yüksek olduğu ancak bu farkın *istatistiksel olarak anlamlı düzeyde olmadığı* ($p=0,116$; $p>0,05$) görülmektedir.

Nourbakhsh ve arkadaşları, İran genelindeki üniversitelerde öğrenim gören 2000 üniversite öğrencisi üzerinde yaptıkları araştırmada, ailesinin yanında ve yurttaki kalanların dini eğilim puanlarının daha yüksek olduğu sonucuna ulaşmıştır.³⁶⁸

Yakut, Bozok Üniversitesi'nin değişik fakültelerinde öğrenim hayatına devam eden üniversite öğrencileri ile yaptığı çalışmada barınma yeri ile öğrencilerin öz-denetimleri arasında anlamlı bir ilişki olmadığını ifade etmiştir.³⁶⁹

“İnsan yaşadığı ortama uyum sağlayabilme kabiliyeti bulunan sosyal bir varlıktır.”³⁷⁰ Dolayısıyla insanların içinde bulundukları çevrenin, düşünsel yapılarına etki etmesi söz konusudur. Ancak, bu etki düzeyi barınma yerinin, bireylerin sosyal, fiziksel, psikolojik vb. ihtiyaçlarını ne kadar karşıladığına bağlı olarak değişebilir. Yani insan, kendini mutlu ve huzurlu hissettiği ortamı oluşturan kişilerin düşünce yapısını ve davranışlarını rol model alabilir. Bu bağlamda ailenin yanında kalmanın fertlerin inanç sistemini olumlu yönde etkilemesi beklenir. Araştırmada ailesinin yanında kalan üniversite öğrencilerinin inanç düzeyi puanlarının aileden ayrı evde ve yurttaki kalanlara göre daha yüksek çıkması bu beklentiyi karşılamakla birlikte, oluşan farkın anlamlı olmaması konaklama yapılan yerin kişinin inanç düzeyini etkilemediğini göstermektedir.

2.2.4.2. İbadet

Araştırmaya dâhil olan üniversite öğrencilerinin ibadet düzeylerinde konakladıkları yerlere göre farklılaşma olup olmadığı konusunun çözümlenmesinde Kruskal Wallis H testinden yararlanılmıştır. Buna göre; ailenin yanında ve yurttaki kalan öğrencilerin ibadet düzeylerinin aileden ayrı evde kalanlara göre daha yüksek olduğu görülmektedir (Bknz: tablo 31).

³⁶⁸Younes Nourbakhsh - Hamed Talebian - Mohammad Mahdi Mowlaei, “*Rabetayi Motegayyerhayi Daneshgahe ve Negaresh Daneshjuyan be Din (Akademik Değişkenler ve Öğrencilerin Dini Tutumları Arasındaki İlişki)*”, Motalaat ve Tahgigati Ejtemai der İran, S. 1, Bahar 2014, s. 53.

³⁶⁹Selahattin Yakut, 2019, s. 1412.

³⁷⁰Selahattin Yakut, 2019, s. 1414.

Tablo 31. Katılımcıların Konaklama Yaptıkları Yer Değişkenine Göre İbadet Ölçeği Puanlarına İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler ve Puanların Karşılaştırılması

Ölçek	Yer	N	X	Ss	Sıra ort.	χ^2	p
İbadet	Ailenin yanı	527	2,81	1,135	451,98	2,559	,278
	Aileden ayrı evde	106	2,63	1,210	414,53		
	Yurt	267	2,85	1,145	461,87		

Tablo incelendiğinde, katılımcıların konaklama yerlerine göre yurttaki kalanların dine yönelik ibadet düzeyi puanlarının yüksek olduğu ancak bu farkın *istatistiksel olarak anlamlı düzeyde olmadığı* ($p=0,278$; $p>0,05$) görülmektedir. Aynı şekilde Nourbakhsh ve arkadaşları, yapmış oldukları çalışmada yurttaki kalan öğrencilerin ibadetlere olan ilgi düzeyi puanlarının ailenin yanında ve aileden ayrı evde kalanlara göre daha yüksek olduğu sonucuna ulaşmışlardır.³⁷¹ Bu durum tarafımızdan yapılan çalışma sonucunu desteklemektedir.

Dini tutum ve davranışların şekillenmesine etki eden pek çok faktör vardır. Arkadaş çevresi, içinde yaşamını sürdürdüğü ortamın dine yönelik eğilimleri, model alınan ailenin dini pratiklere olan ilgisi vb. unsurlar kişinin dini ritüelleri yerine getirme isteğini ortaya çıkarmada önemli role sahiptir. Dolayısıyla doğası gereği bulunduğu ortama uyum sağlama içgüdüleriyle hareket eden bireyin öğrenimi boyunca konaklama yaptığı yer, farkında olmadan onun davranışlarını değiştirebilmektedir. Wilson ve Kelling'in "Kırık Camlar" teorisinde vurguladıkları gibi bir ortama çöp atıldığında, başkaları da aynı yere çöp atarlar ve o mekânda çöp yığını oluşur. Dolayısıyla ortam, orada yaşamını devam ettiren kişilerin tutum ve davranışlarını belirlemede etkilidir. Ancak her ne kadar konaklama yapılan yer, dini davranışlara yönelik tutum oluşturmada etkili olsa da, yaptığımız araştırma sonucu da göstermektedir ki bu konuda asıl belirleyici kişinin bizzat kendisidir. Çünkü yukarıda ifade edilen faktörler, kişinin izin verdiği ölçüde kendi davranışlarına yön verme kudretine sahiptir.

³⁷¹ Younes Nourbakhsh, vd., 2014, s. 53.

2.2.4.3. Duygu

Araştırmaya dâhil olan üniversite öğrencilerinin dine yönelik duygu düzeylerinde konakladıkları yerlere göre farklılaşma olup olmadığı konusunun çözümlenmesinde Kruskal Wallis H testinden yararlanılmıştır. Buna göre; ailenin yanında kalan öğrencilerin dini duygu düzeylerinin yurtta ve aileden ayrı evde kalanlara göre daha yüksek olduğu görülmektedir (Bknz: tablo 32).

Tablo 32. Katılımcıların Konaklama Yaptıkları Yer Değişkenine Göre Dini Duygu Ölçeği Puanlarına İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler ve Puanların Karşılaştırılması

Ölçekler	Yer	N	X	Ss	Sıra ort.	x ²	p
Duygu	Ailenin yanı	527	3,82	1,230	463,45	4,905	,086
	Aileden ayrı evde	106	3,58	1,306	404,38		
	Yurt	267	3,77	1,214	443,25		

Tablo incelendiğinde, katılımcıların konaklama yerlerine göre dine yönelik duygu düzeylerinin *istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılaşmadığı* ($p=0,086$; $p>0,05$) görülmektedir. Aynı zamanda ailesinin yanında kalan üniversite öğrencilerinin dini duygu düzeyi puanlarının, yurtta ve ailesinden ayrı evde kalan üniversite öğrencilerine göre daha yüksek olduğu anlaşılmaktadır. Nourbakhsh ve arkadaşları da, yaptıkları araştırmada tarafımızca yapılan çalışmaya paralel olarak yurtta ve ailenin yanında kalan öğrencilerin dini duygu düzeyi puanlarının daha yüksek olduğu sonucuna ulaşmışlardır.³⁷²

Dinin duygusal boyutu, “inançlara bağlanmış duygusal öğelerden oluşur.”³⁷³ Dolayısıyla kişi barındığı yerde, fizyolojik, sosyal, ekonomik, psikolojik, güvenlik gibi ihtiyaçları konusunda doyuma ulaşırsa bu inançlara bağlanmış duygusal öğeler olumlu yönde tutum halini alırlar. Diğer bir ifadeyle kişi ihtiyaçlarını giderdiği ve kendini huzurlu hissettiği ortamlarda dine yönelik pozitif duygu besler. Bu pozitif duyguların ortaya çıkardığı haleti ruhiye bireylerin ibadete yönelimini sağlayabilir. İhtiyaçları konusunda doyuma ulaşan bireylerin bunu sağlayan kaynak olarak Allah’a

³⁷² Younes Nourbakhsh, vd., 2014, s. 53.

³⁷³ Erkan Kavas, “Demografik Değişkenlere Göre Dini Tutum”, Akademik Bakış Dergisi, S. 38, Eylül-Ekim 2013.

karşı besledikleri şükran vb. duygular, ibadet davranışı şeklinde kendini gösterebilir.³⁷⁴ Sonuç olarak yaptığımız araştırma bulgularına göre ailesinin yanında ve yurttan kalan katılımcıların aileden ayrı evde kalanlara göre dine yönelik daha pozitif duygu besledikleri söylenebilir.

2.2.4.4. Sosyal Hayat

Araştırmaya dâhil olan üniversite öğrencilerinin dinin sosyal hayata etkisi düzeylerinde konakladıkları yerlere göre farklılaşma olup olmadığı konusunun çözümlenmesinde Kruskal Wallis H testinden yararlanılmıştır. Buna göre; dinin sosyal hayata etki düzeyinin konaklama yapılan yerden bağımsız olduğu söylenebilir (Bknz: tablo 33).

Tablo 33. Katılımcıların Konaklama Yaptıkları Yer Değişkenine Göre Dinin Sosyal Hayata Etkisi Ölçeği Puanlarına İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler ve Puanların Karşılaştırılması

Ölçekler	Yer	N	X	Ss	Sıra ort.	x ²	p
Dinin sosyal hayata etkisi	Ailenin yanı	527	3,46	,437	447,40	,208	,901
	Aileden ayrı evde	106	3,47	,447	451,34		
	Yurt	267	3,47	,441	456,28		

Tablo incelendiğinde, katılımcıların konaklama yerlerine göre dinin sosyal hayata etkisi düzeylerinin *istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılaşmadığı* (p=0,901; p>0,05) görülmektedir.

Tabloya göre, rol model alınan ailenin kontrolü altında yaşam sürdüren, aileden ayrı evde özgürce yaşayan ya da yurttan kalan üniversite öğrencilerinin durumları dinin sosyal hayata etkisi bakımından çok da önem arz etmemektedir. Zira katılımcılar konaklama yaptıkları yerden bağımsız olarak sosyal hayata pozitif yönde katılım sağlamaktadırlar.

Sünnilere bakış açısından irdelenecek olursak yurttan kalan üniversite öğrencileri farklı mezheplerden birçok kişiyle aynı ortamı paylaşma imkânına sahip oldukları için onları daha yakından tanıma şansına sahiptirler. Dolayısıyla onlarla

³⁷⁴ Hüseyin Certel, 2016, 123-125.

arkadaşlık ilişkileri geliştirmeleri ve onlara karşı daha olumlu bakış açısına sahip olmaları beklenebilir. Farklı olarak evlilik öncesi flört etme, evlilikte mezhebi önemsememe ve dini mekânları ziyaret etme gibi konularda aileden ayrı evde kalanların, ailenin yanında ve yurttaki katılımcılara göre daha olumlu tutum takındıkları ifade edilebilir. Aileden ayrı evde kalanlar, etraflarında kendilerini kontrol eden mekanizmalar olmadığı için daha rahat karar verme gücüne sahiptirler. Dolayısıyla yapacakları işleri planlarken ya da bir davranış sergilerken daha özgür hareket alanına sahip olmaktadır.

Konaklama yapılan yerlerin hepsinin avantajları ve dezavantajları mevcut olup sosyal hayata pozitif yönde katılma açısından bazı zamanlar ailenin yanında kalmak, kimi durumlar için aileden ayrı evde kalmak ve bazı zamanlar da yurttaki kalmak avantaj sağlayabilmektedir. Dolayısıyla konaklama yapılan yerin sosyal yaşamda etkin bir şekilde yer alma bakımından istatistiksel olarak bir anlam ifade etmediği söylenebilir.

2.2.5. Milliyetlerine Göre Üniversite Öğrencilerinin İnanç, İbadet, Duygu ve Sosyal Hayatla İlgili Tutumları

İnsanların kendilerini ifade ettikleri kimlikleri, milliyetlerinin sahip olduğu gelenek ve görenekler nedeniyle inançlarında, fikirlerinde, hayatlarına anlam katan değerlerinde farklı tutumlar sergilemelerine ve farklı davranışlar ortaya koymalarına neden olabilmektedir. Bu nedenle üniversite öğrencilerinin milliyetleri, onların inanç, ibadet, duygu ve dinin sosyal hayatta ifadesini şekillendiren önemli değişkenlerdendir.

2.2.5.1. İnanç

Araştırmaya dâhil olan üniversite öğrencilerinin inanç düzeylerinde milliyetlerine göre farklılaşma olup olmadığı konusunun çözümlenmesinde Kruskal Wallis H testinden yararlanılmıştır. Buna göre; araştırmaya katılan farklı milliyetlere sahip üniversite öğrencilerinin inanç düzeylerinin birbirlerine çok yakın olduğu görülmektedir (Bknz: tablo 34).

Tablo 34. Katılımcıların Milliyet Değişkenine Göre İnanç Ölçeği Puanlarına İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler ve Puanların Karşılaştırılması

Ölçek	Milliyet	N	X	Ss	Sıra ort.	x ²	p	Gruplar arası fark
İnanç	Fars	395	3,51	,990	465,17	4,670	,700	-
	Türk	209	3,48	1,011	458,65			
	Kürt	81	3,33	1,044	419,98			
	Lor	58	3,38	1,035	432,70			
	Beluç	38	3,23	1,207	416,32			
	Arap	31	3,25	1,191	417,00			
	Gilek	46	3,35	,948	420,38			
	Diğer	42	3,46	,965	444,02			

Tablo incelendiğinde, katılımcıların milliyetlerine göre Farsların ve Türkler’in dine yönelik inanç düzeyi puanlarının diğer gruplara göre daha yüksek olduğu ancak bu farkın *istatistiksel olarak anlamlı düzeyde olmadığı* (p=0,700; p>0,05) görülmektedir.

Ülkenin yaklaşık %80’ini oluşturan Farsların ve Türkler’in nüfuslarının fazla olması sebebiyle devlet yönetim sisteminde ve toplumun şekillenmesinde büyük bir role sahip oldukları aşikârdır. Dolayısıyla Şii düşünce sistemini oluşturan temel inançların devamı ve gelecek nesillere aktarılması hususunda önemli bir sorumluluğa sahip olan Fars ve Türk milliyetlerine ait katılımcıların inanç düzeyi puanlarının yüksek çıkması normal karşılanmalıdır.

Reyyahi ve Jafari, Tahran’da bulunan devlet üniversitelerinde eğitimine devam eden öğrenciler üzerinde yaptıkları araştırmada Kürtlerin ve Lorların yeni dini akımlara eğilimlerinin daha kuvvetli düzeyde olduğunu belirtmişlerdir.³⁷⁵

İran İslam Devrimi’nden sonra devlet ile halk arasındaki ortak sembol olarak İran’ın Şii kimliğinin ön plana çıkarılması, özellikle uç bölgelerde yaşayan azınlıkların, etnik farklılıklarının yanında Sünni kimliğe sahip olmaları, bu azınlıkların isteklerini Sünni kimlik üzerinden dile getirmelerine ve dolayısıyla

³⁷⁵ Mohammad Esmail Reyyahi - Zeynel Abidin Jafari, “*Berresi Hembestehhaye Ejtemai Mizan Geraish Daneshjoyan Daneshgahhaye Shahre Tehran be Jonbeshhaye Dini Jadid (Tahran’da Bulunan Üniversite Öğrencilerin Yeni Dini Hareketlere Eğilim Düzeylerinin Toplumsal Bağının İncelenmesi)*”, Majelleh Jameh Shenasi İran, Y. 10, Shomareh 2, Tabestan 1387/2009, s. 80.

ötekileştirilmelerine neden olmaktadır. Bu durum da azınlık olarak yaşayan milliyete ait bireylerin Şii inanç sistemini daha az benimsemelerine sebep olabilmektedir.

2.2.5.2. İbadet

Araştırmaya dâhil olan üniversite öğrencilerinin ibadet düzeylerinde milliyetlerine göre farklılaşma olup olmadığı konusunun çözümlenmesinde Kruskal Wallis H testinden yararlanılmıştır. Buna göre; ait oldukları milliyetlerine göre ibadet tutumlarının birbirine yakın puanda oldukları görülmektedir (Bknz: tablo 35).

Tablo 35. Katılımcıların Milliyet Değişkenine Göre İbadet Ölçeği Puanlarına İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler ve Puanların Karşılaştırılması

Ölçek	Milliyet	N	X	Ss	Sıra ort.	x^2	p	Gruplar arası fark
İbadet	Fars	395	2,83	1,093	457,12	1,044	,994	-
	Türk	209	2,80	1,123	452,64			
	Kürt	81	2,80	1,263	451,27			
	Lor	58	2,75	1,221	438,79			
	Beluç	38	2,71	1,474	440,09			
	Arap	31	2,75	1,344	443,32			
	Gilek	46	2,74	1,090	432,28			
	Diğer	42	2,71	1,094	426,95			

Tablo incelendiğinde, katılımcıların milliyetlerine göre dine yönelik ibadet düzeylerinin *istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılaşmadığı* ($p=0,994$; $p>0,05$) görülmektedir. Başka bir ifadeyle kişinin hangi milliyete mensup olduğu namaz kılma, oruç tutma, yas törenlerine katılma, Kur'an okuma, cuma namazına iştirak etme, zincir vurma, dinin yasaklamış olduğu işlerden sakınma, humus verme gibi dini ritüelleri yerine getirme düzeyini etkileyecek güçte bir değişken değildir. Araştırmaya katılan üniversite öğrencileri hangi milliyetten olursa olsun dini ibadetlere karşı benzer tutum sergilemektedirler. Yapılan gözlemler sonucunda Şii'liğe ait sembol, duygu ve dini pratiklerin sırf ibadet bilincinden çıkıp toplumun geneline yayılan bir kültür halini aldığı söylenebilir. Bu nedenle ibadet biçiminden sıyrılarak kültürel bir değer halini alan ritüellerin herkes tarafından benzer oranlarda gerçekleştirilmesi mümkündür.

2.2.5.3. Duygu

Araştırmaya dâhil olan üniversite öğrencilerinin dine yönelik duygu düzeylerinde milliyetlerine göre farklılaşma olup olmadığı konusunun çözümlenmesinde Kruskal Wallis H testinden yararlanılmıştır. Buna göre; Fars ve Türk milliyetine ait üniversite öğrencilerinin dini duygu düzeylerinin Kürt, Lor, Beluç, Arap, Gilek ve diğer milliyetlere ait üniversite öğrencilerine göre daha yüksek olduğu görülmektedir (Bknz: tablo 36).

Tablo 36. Katılımcıların Milliyet Değişkenine Göre Dini Duygu Ölçeği Puanlarına İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler ve Puanların Karşılaştırılması

Ölçek	Milliyet	N	X	Ss	Sıra ort.	χ^2	p	Gruplar arası fark
Duygu	Fars	395	3,85	1,194	461,74	3,382	,848	-
	Türk	209	3,83	1,163	455,54			
	Kürt	81	3,71	1,323	444,03			
	Lor	58	3,71	1,291	438,66			
	Beluç	38	3,30	1,587	395,84			
	Arap	31	3,51	1,524	429,06			
	Gilek	46	3,74	1,096	426,05			
	Diğer	42	3,74	1,242	440,61			

Tablo incelendiğinde, katılımcıların milliyetlerine göre dine yönelik duygu düzeylerinin *istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılaşmadığı* ($p=0,848$; $p>0,05$) görülmektedir. Aynı zamanda Fars ($X= 3,85$) ve Türk ($X= 3,83$) milliyetinden olan üniversite öğrencilerinin dini duygu düzeylerinin Kürt ($X=3,71$), Lor ($X= 3,71$), Beluç ($X= 3,30$), Arap ($X=3,51$), Gilek ($X=3,74$) ve diğer ($X= 3,74$) milliyetlerine ait üniversite öğrencilerinin dini duygu düzeylerinden daha yüksek olduğu görülmektedir. Ayrıca Beluç milliyetinden olan üniversite öğrencilerinin dini duygu düzeylerinin en düşük seviyede olduğu söylenebilir ($X=3,30$).

Azınlıkların yaşadığı bölgeler coğrafi konumu ve şartları nedeniyle hem idari hem de ekonomik olarak izole olmuş durumdadır.³⁷⁶ Toplumun çok etnisiteli yapısının yönetimler tarafından göz ardı edilmesi, azınlık olarak yaşamını sürdüren Arap, Kürt, Beluç, Türkmen gibi milliyetlere mensup kişilerin İran'ın dini Şii kimliğini tam olarak

³⁷⁶ Nazife Selcen - Pınar Akgül, “İran’da Etnik ve Dini Çatışmalar: Cundullah Örneği”, <https://iramcenter.org/iranda-etnik-ve-dini-catismalar/>(20.12.2019).

benimsemelerini zorlaştırmaktadır. Bu nedenle İran toplumunda azınlık olarak bulunanların dine yönelik duygu durumlarının zayıfladığı söylenebilir.

2.2.5.4. Sosyal Hayat

Araştırmaya dâhil olan üniversite öğrencilerinin dinin sosyal hayata etkisi düzeylerinde milliyetlerine göre farklılaşma olup olmadığı konusunun çözümlenmesinde Kruskal Wallis H testinden yararlanılmıştır. Buna göre; dinin sosyal hayata aktarımının alt boyutlarında milliyetlerine göre farklı tutumların olduğu görülmektedir (Bknz: tablo 37).

Tablo 37. Katılımcıların Milliyet Değişkenine Göre Dinin Sosyal Hayata Etkisi Ölçeği Puanlarına İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler ve Puanların Karşılaştırılması

Ölçekler	Milliyet	N	X	Ss	Sıra ort.	χ^2	p	Gruplar arası fark
Dinin sosyal hayata etkisi	Fars	395	3,48	,421	465,60	25,089	,001	1>3, 1>5, 1>6, 2>3, 2>5, 2>6, 3<4, 4>5, 5<7, 5<8
	Türk	209	3,53	,438	484,91			
	Kürt	81	3,35	,435	375,38			
	Lor	58	3,50	,449	469,95			
	Beluç	38	3,24	,476	326,78			
	Arap	31	3,27	,481	353,53			
	Gilek	46	3,45	,440	447,40			
	Diğer	42	3,46	,432	442,20			

Tablo incelendiğinde, katılımcıların dinin sosyal hayata etkisi düzeylerinin milliyetlerine göre *istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılaştığı* ($p=0,001$; $p<0,05$) görülmektedir. Fars ve Türk milliyetlerinde yer alan katılımcılarda dinin sosyal hayata etkisi Kürt, Beluç ve Arap milliyetindeki katılımcılardan anlamlı düzeyde daha yüksek ($p=0,001$; $p<0,05$), bunlara ek olarak Lor, Gilek ve diğer grubundaki milliyetlerde yer alan katılımcılarda dinin sosyal hayata etkisi Beluç milliyetindeki katılımcılardan anlamlı düzeyde daha yüksek ($p=0,001$; $p<0,05$) ve Lor milliyetinde yer alan katılımcılarda dinin sosyal hayata etkisi Kürt milliyetinde yer alan katılımcılardan anlamlı düzeyde daha ($p=0,001$; $p<0,05$) yüksektir.

Evlilik öncesi flört, başka mezheplerden olanlarla alışveriş- evlilik, türbe ziyaretleri, Mut'a nikâhı miras paylaşımı gibi konularda kişilerin tutumları yaşadıkları bölgenin kültürel özelliklerine göre değişmektedir. Nüfus yoğunluğunun az olduğu

kırsal kesimlerde yaşayan bireyler daha geleneksel davranışlar sergilerken şehirlerde yaşayanlar sosyal hayatla daha iç içe olmaktadır. Bu nedenle nüfus yoğunluğunun az olduğu ve merkeze uzak bölgelerde yaşayan Beluç, Kürt, Arap milliyetine mensup katılımcıların sosyal hayatla ilgili tutum puanlarının düşük olması onların geleneksel yaşam biçimlerini devam ettirdiklerinin göstergesidir. Ayrıca ekonomik olarak da daha zayıf bölgelerde yaşadıkları için sosyal yaşama katılım yönünden daha negatif davranmaktadırlar.

2.2.6. Aylık Gelir Durumlarına Göre Üniversite Öğrencilerinin İnanç, İbadet, Duygu ve Sosyal Hayatla İlgili Tutumları

İnsanların sosyo-ekonomik durumları fikir dünyasını şekillendiren, inanç ve ibadet hayatına yön veren önemli unsurlardan biridir. Dolayısıyla aylık gelir durumlarına göre üniversite öğrencilerinin inanç, ibadet, duygu ve dinin sosyal hayata aktarım düzeylerinin incelenmesi önemlilik arz etmektedir.

2.2.6.1. İnanç

Araştırmaya dâhil olan üniversite öğrencilerinin inanç düzeylerinde aylık gelir durumlarına göre farklılaşma olup olmadığı konusunun çözümlenmesinde Kruskal Wallis H testinden yararlanılmıştır. Buna göre; aylık gelir durumuna göre üniversite öğrencilerinin inanç düzeylerinin birbirine yakın olduğu görülmektedir (Bknz: tablo 38).

Tablo 38. Katılımcıların Aylık Gelir Değişkenine Göre İnanç Ölçeği Puanlarına İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler ve Puanların Karşılaştırılması

Ölçek	Gelir durumu	N	X	Ss	Sıra ort.	χ^2	p	Gruplar arası fark
İnanç	500.000 – 1000000 Toman	434	3,52	,960	465,85	6,575	,160	-
	1000001 - 2000000 Toman	226	3,27	1,107	413,22			
	2000001 - 3000000 Toman	92	3,45	,992	451,23			
	3000001 - 4000000 Toman	67	3,51	1,044	470,24			
	4000000+ Toman	81	3,46	1,017	455,11			

İran ekonomik şartlarında 500000-1000000 Toman kazancı olanların ekonomik düzeyini “çok düşük”, 1000001-2000000 Toman arası kazancı olanların gelir düzeyini “düşük”, 2000001-3000000 Toman kazancı olanların gelir durumunu “orta”, 3000001-4000000 Toman geliri olanların ekonomik durumunu “iyi” ve 4000000 Tomandan fazla kazancı olanların gelir durumunu “çok iyi” olarak nitelemek mümkündür.

Tablo incelendiğinde, aylık gelir durumu çok düşük olan katılımcıların dine yönelik inanç düzeyi puanlarının daha yüksek olduğu ama bu farkın *istatistiksel olarak anlamlı düzeyde olmadığı* ($p=0,160$; $p>0,05$) görülmektedir.

Gruplar arası puan ortalamalarına baktığımızda, gelir durumu çok düşük olanlar inançlarla ilgili pozitif tutum düzeyine sahipken, en olumsuz tutum düzeyine ise gelir durumu düşük olanların sahip olduğu gözlemlenmektedir. Dolayısıyla çalışmaya katılanlardan gelir durumu çok düşük olanların inançlarına daha bağlı olduklarını söylemek mümkündür. Bu durum, gelir durumu çok düşük olanların, yaşam standartlarını ve yaşam kalitelerini arttırma yönündeki maddi eksikliği inanca sarılarak telafi etmeye çalıştıklarını göstermektedir. Diğer taraftan gelir durumu düşük olanların inanç yönünden en olumsuz tutum puanına sahip olmaları irdelenmesi gereken bir konudur. İran’ın toplumsal ve siyasal yapısı gereği, dini kuralların hayatın her alanında yer alması, gelir düzeyi düşük olanların yaşadıkları ekonomik sıkıntıları

ülkenin dini kurallara göre yönetilmesine bağlayarak inanca yönelik olumsuz tutum sergilemelerine yol açmış olabilir.

Üniversite öğrencileri üzerinde yapılan diğer araştırmalarda, gelir durumu değişkeni açısından öğrencilerin dini inanca yönelik tutum düzeyleriyle ilgili elde edilen verilere genel olarak baktığımızda, gelir düzeyi orta, düşük ve çok düşük olanların, gelir düzeyi yüksek olanlara göre daha inançlı oldukları görülmektedir.

Albayrak, çalışmasında gelir durumu ile inanca yönelik tutum arasında, düşük düzeyde negatif ve anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna ulaşmıştır.³⁷⁷ Uçar, araştırmasında gelir durumu düşük olanların gelir durumu iyi olanlara göre inanca yönelik daha olumlu tutum sergilediklerini ve bu farkın anlamlı düzeyde olduğunu belirtmiştir.³⁷⁸ Hazrati, Azad İslami Üniversitesi'nde öğrenim gören kız öğrenciler arasında uyguladığı ankette ekonomik düzey ile dindarlık düzeyi arasında anlamlı bir ilişkinin olduğunu ve gelir durumunun artmasıyla dindarlık düzeyinin zayıfladığını ifade etmiştir.³⁷⁹ Fathi ve arkadaşlarının, İran'ın Senendec şehrinde yaşayan 15-29 yaş aralığındaki gençler üzerinde yaptıkları araştırmada, ailenin gelir düzeyi ile gençlerin dindarlık düzeyleri arasında zayıf bir ilişki olduğu sonucu ortaya çıkmıştır.³⁸⁰ Nikkhah ve Zahirinia, yaptıkları araştırmada üniversite öğrencilerinin ailelerinin gelir durumları ile dine bağlılıkları arasında anlamlı ve ters yönlü ilişkinin olduğu yönünde veri elde etmişlerdir.³⁸¹

Görüldüğü gibi, yapmış olduğumuz araştırmadan elde edilen sonuçlar, konu ile ilgili diğer yapılan araştırmalardan elde edilen bulgularla, çok düşük gelire sahip bireylerin inanca yönelik tutum puanlarının daha yüksek olması açısından paralellik gösterirken, gelir durumu çok iyi olan kişilerin inanca yönelik tutumları açısından farklılık arz etmektedir. Bunun sebebi İran'ın kendine has yapısı gereği hem gelir düzeyi düşük olanların yaşadıkları ekonomik sıkıntının sebebini hem de gelir düzeyi yüksek olanların ekonomik rahatlıklarını dini yönetim yapısına bağlamaları olabilir.

³⁷⁷ Ali Albayrak2006, s. 127.

³⁷⁸ Ramazan Uçar, 2006, s. 100-101.

³⁷⁹ Zehra Hazrati, 1395/2016, s. 142-143.

³⁸⁰ Mansour Fathi - Nasrin Morovati - Nader Morovati, "Berresi Avamel Moaser ber Mizan Dindari Javanan 15-29 Saleh Shahre Senendec (Senendec Şehrindeki 15-29 Yaş Aralığındaki Gençlerin Dindarlık Düzeylerini Etkileyen Sebeplerin İncelenmesi)", Pajoheshnameh Medenkari Ejtemai, Sal 2, Shomareh 5, Payiz 1394/ 2015, s. 160.

³⁸¹ Hedayetullah Nikkhah-Mostafa Zahirinia,, 2014, s. 698.

Böylece ekonomik durumu düşük olanlar tepkilerini inanç düzeylerinin zayıflamasıyla gösterirken, ekonomik durumları çok iyi olanlar verilen nimetlere şükürlerini inanç tutumlarını kuvvetlendirerek göstermiş olabilirler.

2.2.6.2. İbadet

Araştırmaya dâhil olan üniversite öğrencilerinin ibadet düzeylerinde aylık gelir durumlarına göre farklılaşma olup olmadığı konusunun çözümlenmesinde Kruskal Wallis H testinden yararlanılmıştır. Buna göre; aylık gelir durumuna göre üniversite öğrencilerinin ibadet düzeylerinin birbirine yakın olduğu (Bknz: tablo 39).

Tablo 39. Katılımcıların Aylık Gelir Değişkenine Göre İbadet Ölçeği Puanlarına İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler ve Puanların Karşılaştırılması

Ölçek	Gelir durumu	N	X	Ss	Sıra ort.	χ^2	p	Gruplar arası fark
İbadet	500.000 – 1000000 Toman	434	2,83	1,106	455,13	4,795	,309	-
	1000001 – 2000000Toman	226	2,68	1,186	426,84			
	2000001 - 3000000 Toman	92	2,77	1,233	447,93			
	3000001 - 4000000 Toman	67	3,03	1,256	503,38			
	4000000+ Toman	81	2,83	1,050	450,86			

Tablo incelendiğinde, katılımcıların aylık gelir durumuna göre gelir düzeyi iyi olanların dine yönelik ibadet tutum puanlarının daha yüksek olduğu ancak bu farkın *istatistiksel olarak anlamlı düzeyde olmadığı* ($p=0,309$; $p>0,05$) görülmektedir.

Tabloya baktığımızda ibadetlere karşı en olumlu tutum düzeyine gelir durumu iyi olanların sahip oldukları, en olumsuz tutuma ise gelir durumu düşük düzeyde olanların sahip olduğu görülmektedir.

Bireylerin ekonomik durumları göz önünde bulundurularak, ibadetlerle ilgili tutumlarını tespit etmek amacıyla Türkiye’de ve İran’da yapılan araştırmalarda farklı sonuçlar ortaya çıkmıştır. Buna göre Albayrak, araştırmasında gelir durumu ve ibadete yönelik tutum arasında düşük düzeyde, negatif ve anlamlı ilişki olduğunu tespit etmiş

ve gelir durumu yükseldikçe ibadete yönelik tutumların düşüş gösterdiğini ifade etmiştir. Bunun sebebi olarak da ekonomik durumu yüksek olanların kendini güvende hissetmelerini göstermiştir.³⁸² Aynı şekilde Uçar, yaptığı çalışmada gelir durumu iyi olanların, gelir düzeyi orta ve düşük olanlara nazaran ibadetlerle ilgili olarak daha olumsuz tutuma sahip oldukları sonucuna ulaşmıştır.³⁸³

Ghiasvand, Tahran'daki üniversitelerde öğrenim gören üniversite öğrencileri arasında yaptığı araştırmada, sosyo-ekonomik düzeyi çok düşük olanların, yüksek olanlara göre daha fazla namaz kılma eğiliminde olduğu, ramazan ayında oruç tutmayla ilgili daha olumlu tutuma sahip oldukları ve dini mekânları daha fazla ziyaret ettikleri sonucuna ulaşmıştır. Ayrıca Kur'an okuma yönünden anlamlı bir farkın olmadığını ve gelir durumu iyi olanların cemaatle namaz kılma yönünden daha pozitif tutuma sahip olduklarını belirtmiştir.³⁸⁴

Mohsini, Tahran'da yaptığı kapsamlı çalışmada, gelir durumu çok düşük olanların, gelir durumu yüksek olanlara göre daha fazla vaaz meclislerine katıldığı, cemaatle namaz kılma yönünden daha olumlu tutuma sahip oldukları, dini mekânları daha fazla ziyaret ettikleri sonuçlarını ortaya çıkarmıştır.³⁸⁵

Karashahin ise, doktora tezinde tarafımızca yapılan çalışmaya benzer olarak ekonomik tabakalaşma ile ibadetlere bağlılık düzeyi arasında manidar bir ilişki olmadığı bulgusuna ulaşmıştır.

2.2.6.3. Duygu

Araştırmaya dâhil olan üniversite öğrencilerinin dine yönelik duygu düzeylerinde aylık gelir durumlarına göre farklılaşma olup olmadığı konusunun çözümlenmesinde Kruskal Wallis H testinden yararlanılmıştır Buna göre; aylık gelir durumuna göre üniversite öğrencilerinin dini duygu düzeylerinin farklı dağılımlar gösterdiği görülmektedir (Bknz: tablo 40).

³⁸² Ali Albayrak, 2006, s. 128-129.

³⁸³ Ramazan Uçar, 2006, s. 102.

³⁸⁴ Ahmed Ghiasvand, 1389/2010, s. 132-141.

³⁸⁵ Menuçehr Mohsini, 2000, s. 627-656.

Tablo 40. Katılımcıların Aylık Gelir Değişkenine Göre Dini Duygu Ölçeği Puanlarına İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler ve Puanların Karşılaştırılması

Ölçek	Gelir durumu	N	X	Ss	Sıra ort.	x^2	p	Gruplar arası fark
Duygu	500.000 – 1000000 Toman	434	3,88	1,150	466,57	7,568	,109	-
	1000001 – 2000000 Toman	226	3,56	1,339	410,70			
	2000001 - 3000000 Toman	92	3,74	1,287	448,77			
	3000001 - 4000000 Toman	67	3,81	1,308	470,63			
	4000000+ Toman	81	3,86	1,204	460,74			

Tablo 40’a göre, araştırmaya katılan üniversite öğrencilerinin aylık gelir değişkeni açısından dini duygu düzeylerinin *istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılaşmadığı* ($p=0,109$; $p>0,05$) görülmektedir. Ayrıca gelir durumu çok düşük olan ($X= 3,88$) üniversite öğrencilerinin dini duygu düzeylerinin daha yüksek ve gelir düzeyi düşük olan katılımcıların ($X=3,56$) dini duygu düzeylerinin daha düşük olduğu görülmektedir.

Gelir durumu çok düşük olan bireyler, ekonomik sıkıntılardan kaynaklanan yaşam standartlarındaki boşluğu Yaratıcıyı anarak ve O’na dua ederek doldurmaya çalışmaktadırlar. Bu şekilde dünya hayatında elde edemedikleri hayat kalitesini, “gerçek dünya” olarak nitelendirdikleri ahirette elde etmeyi amaçlamaktadırlar. Gelir düzeyi düşük olan kişiler ise ülke yönetimini elinde bulunduran dini yapıyı ekonomik sıkıntıların sebebi olarak görmekte ve bu nedenle dini duygu yönünden olumsuz tutum sergileyebilmektedirler.

2.2.6.4. Sosyal Hayat

Araştırmaya dâhil olan üniversite öğrencilerinin sosyal hayatla ilgili tutumlarında aylık gelir durumlarına göre farklılaşma olup olmadığı konusunun çözümlenmesinde Kruskal Wallis H testinden yararlanılmıştır. Buna göre; aylık gelir durumuna göre üniversite öğrencilerinin dinin sosyal hayata etkisi bakımından farklı dağılımlar gösterdiği görülmektedir (Bknz: tablo 41).

Tablo 41. Katılımcıların Aylık Gelir Değişkenine Göre Dinin Sosyal Hayata Etkisi Ölçeği Puanlarına İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler ve Puanların Karşılaştırılması

Ölçekler	Gelir durumu	N	X	Ss	Sıra ort.	χ^2	P
Dinin sosyal hayata etkisi	500000 – 1000000 Toman	434	3,49	,404	466,91	5,240	,264
	1000001 – 2000000 Toman	226	3,44	,463	436,48		
	2000001 - 3000000 Toman	92	3,49	,446	463,24		
	3000001 - 4000000 Toman	67	3,38	,531	416,60		
	4000000+ Toman	81	3,41	,444	415,28		

Tablo incelendiğinde, katılımcıların aylık gelir durumuna göre dinin sosyal hayata etkisi düzeylerinin *istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılaşmadığı* ($p=0,264$; $p>0,05$) görülmektedir.

Gelir durumu çok yüksek olanların hem ekonomik olarak hem de sosyal statü olarak kendilerini güvende hissetmeleri nedeniyle farklı mezhepten olanları, ülkedeki dengeleri değiştirebilecek bir etken olarak görüp kendi statülerini kaybettirecek potansiyel bir tehlike olarak algılayabilirler. Dolayısıyla onlara karşı kuşkuyla yaklaşımları söz konusu olabilir. Gelir durumu çok düşük ve düşük olan katılımcılar

ise, herhangi bir statü kaybetme korkusu yaşamadıklarından farklı mezhepten olanlarla daha samimi ilişkiler kurup onlara karşı pozitif tutum sergilemektedirler.

Türbe ziyaretleri konusunda, gelir durumu çok düşük, düşük ve orta olan kişiler dini mekânları ziyaret ederken, sosyal hayatlarındaki maddi yetersizlikten kaynaklanan boşluğu bu tür yerlerde dua ederek doldurma çabası içindedirler. Gelir düzeyi çok iyi olanların ise dini mekân ziyaretlerinin daha çok turistik gezi mahiyetinde olduğu yaptığımız gözlemler sonucunda söylenebilir.

Ekonomik faktör esas alınarak yapılan araştırmalarda farklı sonuçlarla karşılaşmak mümkündür. Albayrak, çalışmasında gelir durumu ile dinin sosyal hayata aktarımı arasında herhangi bir ilişki olmadığı sonucuna ulaşmıştır.³⁸⁶ Uçar, araştırmasında gelir durumu ile sosyal hayat arasında doğru bir orantı olduğunu ifade etmiş ve gelir durumu yükseldikçe sosyal hayata yönelik tutumların olumlu yönde arttığı sonucunu ortaya çıkarmıştır.³⁸⁷ Karaşahin ise, yaptığı doktora tezinde ekonomik tabakalaşma ile dinin toplumsal hayattaki rolü arasında anlamlı bir ilişki tespit etmiş ve dinin toplumsal hayattaki etki ve rolünün sosyo-ekonomik durum düştükçe arttığı sonucunu çıkarmıştır.³⁸⁸

2.2.7. Televizyon, Bilgisayar, Telefon, İnternet vb. İletişim Araçlarıyla Günlük Meşguliyet Sürelerine Göre Üniversite Öğrencilerinin İnanç, İbadet, Duygu ve Sosyal Hayatla İlgili Tutumları

Teknolojinin gelişmesiyle birlikte insan yaşamının adeta vazgeçilmez birer parçası olan televizyon, telefon, internet vb. iletişim araçları kişilerin değer dünyalarını şekillendiren önemli faktörlerdendir. Özellikle yeni iletişim teknolojilerinin gelişmesiyle gençler arasında yaygınlaşması, onların inanç dünyasını ve sosyal yaşamlarını çevreleyen önemli etkenler halini almışlardır. Bu nedenle bu tür iletişim araçlarıyla meşguliyet süresinin üniversite öğrencilerinin inanç, ibadet, dini duygu ve dinini sosyal hayatta anlam bulma düzeylerine etkisinin belirlenmesi önemlidir.

³⁸⁶ Ali Albayrak, 2006, s. 129.

³⁸⁷ Ramazan Uçar, 2006, s. 104.

³⁸⁸ Hakkı Karaşahin, 2006, s. 204.

2.2.7.1. İnanç

Araştırmaya dâhil olan üniversite öğrencilerinin inanç düzeylerinde iletişim ve haberleşme araçlarıyla günlük meşgul olma durumlarına göre farklılaşma olup olmadığı konusunun çözümlenmesinde Kruskal Wallis H testinden yararlanılmıştır. Buna göre; televizyon, bilgisayar, telefon, internet vb. iletişim araçlarıyla günlük meşguliyet sürelerine göre üniversite öğrencilerinin dini inanç düzeylerinin birbirine yakın olduğu görülmektedir (Bknz: tablo 42).

Tablo 42. Katılımcıların Televizyon, Bilgisayar, Telefon, İnternet vb. İletişim Araçlarıyla Günlük Meşguliyet Sürelerine Göre İnanç Ölçeği Puanlarına İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler ve Puanların Karşılaştırılması

Ölçek	Meşguliyet süresi	N	X	Ss	Sıra ort.	x ²	p	Gruplar arası fark
İnanç	1 saat	44	3,57	,983	478,98	5,662	,226	-
	2 saat	110	3,66	,903	497,57			
	3 saat	239	3,43	1,053	451,40			
	4 saat	243	3,41	1,039	443,21			
	4+ saat	264	3,39	1,006	432,04			

Tablo incelendiğinde, katılımcıların medya araçları ile günlük meşguliyet sürelerine göre dine yönelik inanç düzeylerinin *istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılaşmadığı* (p=0,226; p>0,05) görülmektedir. İletişim araçlarıyla meşguliyet süresi değişkenine göre, bu araçlarla günlük 4 saat üzeri meşgul olanların inançla ilgili en olumsuz tutuma sahip olduğu (X= 4,39), günlük 2 saat meşgul olanların ise en olumlu tutuma sahip olduğu (X= 3,66) söylenebilir.

Konu ile ilgili yapılan diğer çalışmalarda da benzer sonuçlar ortaya çıkmıştır. Yakut, öğretmenler üzerinde yaptığı çalışmada, televizyon / internet / cep telefonu vb. iletişim araçlarıyla meşgul olma durumu değişkenine göre motivasyonel dindarlık puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığı sonucuna ulaşırken, iletişim araçlarıyla 4 saat meşgul olan katılımcıların en düşük motivasyonel dindarlık puanına sahip olduğunu, 2 saat meşgul olan katılımcıların ise en yüksek motivasyonel dindarlık puanına sahip olduğunu belirtmiştir.³⁸⁹ Khoshfar ve İlvari, İran'ın Gorgan

³⁸⁹ Selahattin Yakut, 2016, s. 155-156.

şehrinde yaşayan evli kadınlar arasında yaptıkları araştırmada, medya araçlarının kullanım sürelerinin artmasının dindarlığı arttırmadığı bulgusuna ulaşmışlardır.³⁹⁰ Hazrati, üniversitede okuyan kız öğrenciler arasında uyguladığı ankette, medyanın kullanımıyla dindarlık arasında negatif yönde anlamlı bir fark olduğunu ifade etmiş ve medyanın kullanım süresinin artmasıyla dindarlığın azaldığını söylemiştir.³⁹¹ Akhondi ve Babaki ise, Birjand Üniversitesi öğrencileri arasında yaptıkları araştırmada medya araçlarının kullanım sürelerinin artmasıyla dini katılım oranının arttığı verisini elde etmişlerdir.³⁹²

Tablo 42 incelendiğinde ortaya çıkan sonuç bizlere iletişim ve haberleşme araçlarıyla meşguliyet süresinin üniversite öğrencilerinin dini inanca yönelik tutumlarını etkilemediğini göstermektedir. Dini kurum ve toplulukların, dini bilgileri film, müzik, oyun, tartışma programı gibi görsel ya da işitsel iletişim araçlarıyla yaygın bir şekilde topluma sunmasına rağmen muhataplarının bu mesajları ne kadar benimsedikleri tartışmaya açık bir konudur. Sonuçta medya araçları aynı zamanda eğlence aracıdır ve kullanıcıların iletişim araçlarını hangi konularda faydalanmak için kullandıkları kendi inisiyatiflerine bağlı olarak şekillenmektedir.

2.2.7.2. İbadet

Araştırmaya dâhil olan üniversite öğrencilerinin ibadet düzeylerinde iletişim ve haberleşme araçlarıyla günlük meşgul olma durumlarına göre farklılaşma olup olmadığı konusunun çözümlenmesinde Kruskal Wallis H testinden yararlanılmıştır. Buna göre; televizyon, bilgisayar, telefon, internet vb. iletişim araçlarıyla günlük meşguliyet sürelerine göre üniversite öğrencilerinin ibadet düzeylerinin orta seviyede olduğu görülmektedir (Bknz: tablo 43).

³⁹⁰ Gholamreza Khoshfar - Mahbobeh İlvari, “*Berresi Avamel Moaser ber Dindari (Motaleh Moredi: Zenan Motahe Saken Shahre Gorgan) (Dindarlık Üzerinde Etkili Olan Faktörlerin İncelenmesi (Gorgan Şehrinde Yaşayan Evli Kadınlar Örneği)*”, Faslnameh Elmi- Pajoheshi Ulume Ejtemai Daneshgah Azad İslami Vahed Shoshter, Sal 9, Shomareh 1, Bahar 1394/2015, s. 141.

³⁹¹ Zehra Hazrati, 1395/2016, s. 141.

³⁹² Mohammad Bagher Akhondi - Maryam Mahalatian Babaki, “*Berresi Avamel Ejtemai Moaser ber Moshareket Dini Daneshjoyane Daneshgahe Birjand (Birjand Üniversitesi Öğrencilerinin Dini Katılımlarını Etkileyen Toplumsal Sebeplerin İncelenmesi)*”, Faslnameh Elmi Tarviji Motaleat Farhangi- Ejtemai Khorasan, Sal 10, Shomareh 4, Tabestan 1394/ 2016, s. 28-32.

Tablo 43. Katılımcıların Televizyon, Bilgisayar, Telefon, İnternet vb. İletişim Araçlarıyla Günlük Meşguliyet Sürelerine Göre İbadet Ölçeği Puanlarına İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler ve Puanların Karşılaştırılması

Ölçek	Meşguliyet süresi	N	X	Ss	Sıra ort.	x ²	p	Gruplar arası fark
İbadet	1 saat	44	2,95	1,223	486,42	4,794	,309	-
	2 saat	110	2,99	1,087	489,85			
	3 saat	239	2,80	1,186	453,22			
	4 saat	243	2,77	1,134	442,19			
	4+ saat	264	2,72	1,134	433,30			

Tablo incelendiğinde, katılımcıların medya araçları ile günlük meşguliyet sürelerine göre, günlük 2 saat meşgul olanların dini ibadet düzeyi puanlarının daha yüksek, 4 saatten fazla kullananların ibadete yönelik tutum puanlarının en düşük olduğu, ancak bu farkın *istatistiksel olarak anlamlı düzeyde olmadığı* ($p=0,309$; $p>0,05$) görülmektedir.

İletişim araçlarının çok hızlı bir şekilde gelişmesiyle birlikte iletişim çağını yaşıyor olmamız, medyanın hayatımızın her alanında etkin olmasına neden olmuştur. Dolayısıyla kişilerin herhangi bir konuda tutum belirlemesinde iletişim araçlarının rolü inkâr edilemez derecede artmıştır. İletişim araçlarının etkilediği hususlardan biri de bireylerin ibadetlere yönelik tutumlarıdır. Medyanın aynı zamanda eğlence aracı olduğu göz önünde tutulduğunda, medya araçlarıyla uzun zaman geçirenlerin kendilerini bu eğlence dünyasına fazla kaptırmaları sonucu ibadet vakitlerini unutmaları ya da ibadetleri aksatmaları normal hale gelmektedir. Özellikle internetin yavaş ve kullanım alanlarının sınırlı olduğu, yabancı televizyon kanallarının takip edilmesinde sorunlar yaşanan İran halkı için bu tür medya araçlarına ulaşma zorlaştıkça kullanım isteği artmaktadır ve bu medya araçları genel olarak dini mesajlar dışında kullanılmaktadır. Sonuç olarak tablo incelendiğinde ibadetlere yönelik tutum puanlarının iletişim araçlarıyla günlük meşguliyet süresinin artmasıyla, anlamlı bir fark olmasa da zayıfladığı görülmektedir.

2.2.7.3. Duygu

Araştırmaya dâhil olan üniversite öğrencilerinin dine yönelik duygu düzeylerinde iletişim ve haberleşme araçlarıyla günlük meşgul olma durumlarına göre farklılaşma olup olmadığı konusunun çözülmesinde Kruskal Wallis H testinden yararlanılmıştır. Buna göre; televizyon, bilgisayar, telefon, internet vb. iletişim araçlarıyla günlük meşguliyet süreleri yaklaşık 1 ve 2 saat olan üniversite öğrencilerinin dini duygu düzeylerinin meşguliyet süreleri 3 saat, 4 saat ve 4 saatten fazla olanlara göre daha yüksek seviyede olduğu görülmektedir (Bknz: tablo 44).

Tablo 44. Katılımcıların Televizyon, Bilgisayar, Telefon, İnternet vb. İletişim Araçlarıyla Günlük Meşguliyet Sürelerine Göre Dini Duygu Ölçeği Puanlarına İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler ve Puanların Karşılaştırılması

Ölçek	Meşguliyet süresi	N	X	Ss	Sıra ort.	x^2	p	Gruplar arası fark
Duygu	1 saat	44	4,11	1,150	535,88	15,169	,004	1>3, 1>4, 1>4+, 2>3, 2>4, 2>4+
	2 saat	110	4,08	1,084	516,95			
	3 saat	239	3,73	1,278	446,60			
	4 saat	243	3,72	1,258	432,25			
	4+ saat	264	3,70	1,229	428,91			

Tablo incelendiğinde, katılımcıların medya araçları ile günlük meşguliyet sürelerine göre dine yönelik duygu düzeylerinin *istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılaştığı* ($p=0,004$; $p<0,05$) görülmektedir. Dine yönelik duygu boyutunda, medya araçlarıyla günlük 1 saat meşgul olan katılımcılar ve 2 saat meşgul olan katılımcıların duygu düzeyinin günlük medya araçları ile 3 saat, 4 saat ve 4 saatten fazla uğraşan katılımcılardan istatistiksel olarak anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu görülmektedir ($p=0,004$; $p<0,05$).

Bireylerin, içinde bulundukları toplumun kültürel, ekonomik, siyasi, teknolojik vb. özelliklerine göre hem yaşamsal hem de dini değerlerini biçimlendiren gereksinimleri vardır. İran toplumu için bu gereksinimlerin en önemlilerinden biri başka toplumlarla irtibat kurarak yakınlaşma isteğidir. Dolayısıyla insanlar bu konuda bir doyuma ulaşmak için medya araçlarından yararlanmaktadırlar. Medya araçlarını

fazla kullanan kişiler sanal dünya içerisinde başka insanlarla ilişki kurarak bir statü elde edip duygusal olarak gereksinimlerini ortadan kaldırmaya çabalamaktadırlar. Dolayısıyla iletişim araçlarıyla fazlaca meşgul olan üniversite öğrencileri İran toplumunun içinde bulunduğu dini ortamdan uzaklaşarak daha seküler bir yapıya sahip olmaktadır. Medya araçlarını az kullanan kişiler ise çevrelerindeki dini ortamdan daha fazla etkilenecek dine yönelik daha pozitif yönde duygu beslemektedirler.

2.2.7.4. Sosyal Hayat

Araştırmaya dâhil olan üniversite öğrencilerinin dinin sosyal hayata etkisi düzeylerinde iletişim ve haberleşme araçlarıyla günlük meşgul olma durumlarına göre farklılaşma olup olmadığı konusunun çözülmesinde Kruskal Wallis H testinden yararlanılmıştır. Buna göre; televizyon, bilgisayar, telefon, internet vb. iletişim araçlarıyla günlük iki saat meşgul olan katılımcılarda dinin sosyal hayata etkisi 3 saat, 4 saat ve 4 saatten fazla meşgul olan katılımcılara göre daha yüksektir (Bknz: tablo 45).

Tablo 45. Katılımcıların Televizyon, Bilgisayar, Telefon, İnternet vb. İletişim Araçlarıyla Günlük Meşguliyet Sürelerine Göre Dinin Sosyal Hayata Etkisi Ölçeği Puanlarına İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler ve Puanların Karşılaştırılması

Ölçekler	Meşguliyet süresi	N	X	Ss	Sıra ort.	χ^2	p	Gruplar arası fark
Dinin sosyal hayata etkisi	1 saat	44	3,58	,325	517,36	9,921	,042	2>3, 2>4, 2>4+
	2 saat	110	3,56	,416	507,42			
	3 saat	239	3,43	,466	436,87			
	4 saat	243	3,44	,438	436,60			
	4+ saat	264	3,45	,434	440,77			

Tablo incelendiğinde, dinin sosyal hayata etkisi düzeylerinin medya araçları ile günlük meşguliyet sürelerine göre *istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılaştığı* ($p=0,042$; $p<0,05$) görülmektedir. Dinin sosyal etkisinde medya araçlarıyla günlük 2 saat meşgul olan katılımcılarda dinin sosyal hayata etkisi düzeyinin günlük medya araçları ile 3 saat, 4 saat ve 4 saatten fazla uğraşan katılımcılardan istatistiksel olarak anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu görülmektedir ($p=0,042$; $p<0,05$).

İran İslam Cumhuriyeti’nde yayıncılık faaliyetleri ve medya araçları rejimin ideolojisine ve söylemlerine uygun olarak yürütülmektedir. Bu nedenle kamuoyuna empoze edilen düşünceler rejimin yürüttüğü çalışmaları destekler mahiyettedir. Bu nedenle İran toplumu daha çok devlet denetiminden uzak olan ve daha fazla özgürlük tanıyan sosyal medya alanını kullanmaya yönelmektedir. Dolayısıyla kitle iletişim ve medya araçlarıyla daha az meşgul olan katılımcıların İran toplumunun karakteristik özelliklerini ve rejimin öngördüğü davranış biçimlerini pozitif yönde sergiledikleri söylenebilir. Medya araçlarıyla meşgul olma durumu çoğaldıkça kişilerin sanal âleme daha fazla meyil ettikleri (gözlemler sonucunda) ve sosyal yaşamın gerçeklerinden uzaklaştıkları söylenebilir.

2.2.8. Kişisel Gelişimlerine (Kurs, Kitap Okuma, Spor vb.) Günlük Ayırdıkları Sürelere Göre Üniversite Öğrencilerinin İnanç, İbadet, Duygu ve Sosyal Hayatla İlgili Tutumları

“İnsanın içindeki sınırsız gücün farkına varabilmesi, var olan potansiyelinin neler olduğunu kavrayabilmesi ve bunu kullanabilmesi”³⁹³ olarak tanımlanan kişisel gelişim, çeşitli konuları ihtiva eden ve insanların fikir dünyalarında değişim-dönüşüme neden olabilen oldukça geniş bir alandır. Kişilerin okuduğu kitaplar, gittiği kurslar, yaptığı sporlar vb. etkinlikler onların değer yargılarını, inançlarını ve duygularını şekillendiren önemli etmenlerden bir tanesidir.

2.2.8.1. İnanç

Araştırmaya dâhil olan üniversite öğrencilerinin inanç düzeylerinde kişisel gelişimlerine ayırdıkları süre bakımından farklılaşma olup olmadığı konusunun çözümlenmesinde Kruskal Wallis H testinden yararlanılmıştır. Buna göre; kişisel gelişim etkinliklerine zaman ayırma süresi olarak (1 saat), (2 saat), (3 saat), (4 saat), (4+ saat) kategorilerinden kişisel gelişimine (1 saat) ve (2 saat) zaman ayıran üniversite öğrencilerinin inanç puanlarının daha yüksek olduğu görülmektedir (Bknz: tablo 46).

³⁹³Turgay Şirin, *Kişisel Gelişim Medeniyeti*, Armoni Yayınları, İstanbul, 2005, s.11.

Tablo 46. Katılımcıların Kişisel Gelişimlerine (Kurs, Kitap Okuma, Spor vb.) Günlük Ayırdıkları Sürelere Göre İnanç Ölçeği Puanlarına İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler ve Puanların Karşılaştırılması

Ölçek	Ayrılan süre	N	X	Ss	Sıra ort.	x^2	p	Gruplar arası fark
İnanç	1 saat	174	3,62	,883	487,09	18,361	,001	1>4, 2>4, 2>4+, 3>4
	2 saat	129	3,70	,801	505,82			
	3 saat	177	3,46	1,038	456,06			
	4 saat	253	3,24	1,076	403,02			
	4+ saat	167	3,35	1,110	435,68			

Tablo incelendiğinde, katılımcıların kişisel gelişimlerine ayırdıkları günlük sürelerle göre dine yönelik inanç düzeylerinin kişisel gelişimlerine günlük ayırdıkları sürelerle göre *istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılaştığı* ($p=0,001$; $p<0,05$) görülmektedir. İnanç boyutunda, kişisel gelişimlerine günlük 1 saat, 2 saat ve 3 saat harcayan katılımcıların inanç düzeyinin kişisel gelişimlerine günlük 4 saat harcayan katılımcılardan anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu ($p=0,001$; $p<0,05$), ayrıca kişisel gelişimlerine günlük 2 saat harcayan katılımcıların inanç düzeyinin kişisel gelişimlerine 4+ saat harcayan katılımcılardan anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu ($p=0,001$; $p<0,05$) görülmektedir. Yakut'un³⁹⁴ yaptığı çalışma tarafımızca yapılan araştırma sonuçlarını destekler mahiyette değildir.

Yapı itibarıyla değişime ve dönüşüme müsait olan insan, hem ekonomik olarak hem de sosyal olarak başarı ve mutluluk yakalayabilmek amacıyla kendi gelişimine önem göstermektedir. Kendi gelişimi için zaman harcadığı faaliyetlerin bireyin dini düşünce yapısı üzerinde de etkili olması beklenir. Özellikle son yıllarda Batı kaynaklı olarak ortaya çıkan kişisel gelişim unsurları insanın nefsanî arzularını besleyecek şekilde dünyevi kazanımlara odaklı olarak çalışmaktadır. Dolayısıyla bu tür faaliyetlerle çok fazla zaman harcayanların dini inanç yönünden tutumlarının zayıflaması muhtemeldir.

³⁹⁴Selahattin Yakut, 2016, s. 162-163.

2.2.8.2. İbadet

Araştırmaya dâhil olan üniversite öğrencilerinin ibadet düzeylerinde kişisel gelişimlerine ayırdıkları süre bakımından farklılaşma olup olmadığı konusunun çözümlenmesinde Kruskal Wallis H testinden yararlanılmıştır. Buna göre; kişisel gelişim etkinliklerine zaman ayırma süresi olarak (1 saat), (2 saat), (3 saat), (4 saat), (4+ saat) kategorilerinden kişisel gelişimine (2 saat) zaman ayıran üniversite öğrencilerinin ibadet puanlarının daha yüksek olduğu görülmektedir (Bknz: tablo 47).

Tablo 47. Katılımcıların Kişisel Gelişimlerine (Kurs, Kitap Okuma, Spor vb.) Günlük Ayırdıkları Sürelere Göre İbadet Ölçeği Puanlarına İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler ve Puanların Karşılaştırılması

Ölçek	Ayrılan süre	N	X	Ss	Sıra ort.	x^2	p	Gruplar arası fark
İbadet	1 saat	174	2,84	,967	456,85	8,375	,079	-
	2 saat	129	2,97	,999	489,15			
	3 saat	177	2,81	1,134	449,99			
	4 saat	253	2,62	1,262	415,24			
	4+ saat	167	2,87	1,238	468,00			

Tablo incelendiğinde, katılımcıların kişisel gelişimlerine ayırdıkları günlük sürelerle göre ibadet düzeylerinin *istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılaşmadığı* ($p=0,079$; $p>0,05$) görülmektedir.

İbadet, kişinin inanarak kutsiyet atfettiği varlığa karşı sevgi, saygı, minnet ve şükran duygularıyla yönelerek onun emrettiği formatta davranışlar yerine getirmesidir.³⁹⁵ Dolayısıyla ibadetler kul ile yaratıcı arasında manevi bir bağı ifade etmektedir. Bu manevi bağın güçlenmesinin ya da zayıflamasının özellikle İran gibi dini yapıya sahip, her an dini sembollerle iç içe yaşanan bir toplumda kişisel gelişime göre şekillenmesi beklenemez.

2.2.8.3. Duygu

Araştırmaya dâhil olan üniversite öğrencilerinin dine yönelik duygu düzeylerinde kişisel gelişimlerine ayırdıkları süre bakımından farklılaşma olup

³⁹⁵ Habil Şentürk, 1997, s. 159.

olmadığı konusunun çözümlenmesinde Kruskal Wallis H testinden yararlanılmıştır. Buna göre; kişisel gelişim etkinliklerine zaman ayırma süresi olarak (1 saat), (2 saat), (3 saat), (4 saat), (4+ saat) kategorilerinden kişisel gelişimine (2 saat) zaman ayıran üniversite öğrencilerinin dini duygu düzeylerinin daha yüksek olduğu görülmektedir (Bknz: tablo 48)

Tablo 48. Katılımcıların Kişisel Gelişimlerine (Kurs, Kitap Okuma, Spor vb.) Günlük Ayırdıkları Sürelere Göre Dini Duygu Ölçeği Puanlarına İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler ve Puanların Karşılaştırılması

Ölçek	Ayrılan süre	N	X	Ss	Sıra ort.	χ^2	p	Gruplar arası fark
Duygu	1 saat	174	4,07	,829	477,87	29,597	,000	1<2,
	2 saat	129	4,18	,914	529,19			1>4,
	3 saat	177	3,82	1,282	467,82			2>4,
	4 saat	253	3,45	1,346	388,82			2>4+,
	4+ saat	167	3,63	1,416	436,29			3>4

Tablo incelendiğinde katılımcıların dine yönelik duygu düzeylerinin kişisel gelişimlerine günlük ayırdıkları sürelere göre **istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılaştığı** ($p=0,000$; $p<0,05$) görülmektedir. Duygu boyutunda, kişisel gelişimlerine günlük 2 saat harcayan katılımcıların dine yönelik duygu düzeylerinin kişisel gelişimlerine günlük 1 saat, 4 saat ve 4+ saat harcayan katılımcılardan anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu ($p=0,000$; $p<0,05$), buna ek olarak kişisel gelişimlerine günlük 1 saat ve 3 saat harcayan katılımcıların dine yönelik duygu algısının kişisel gelişimlerine günlük 4 saat harcayan katılımcılardan anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu ($p=0,000$; $p<0,05$) görülmektedir.

Kişisel gelişimin türüne, insanın kişisel gelişim faaliyetlerinden beklentilerine ve bu beklentilerin ne kadar karşılandığına göre duygu durumları değişebilmektedir. Maneviyata özgü kişisel gelişim eylemleri bireylerin dine yönelik duygu düzeylerini pozitif yönde etkileyebilirken sadece dünyevi hazlara yönelik kişisel gelişim faaliyetleri dine yönelik duygu tutumlarına negatif yönde tesir edebilir. İran'ın toplumsal yapısı gereği dini havayla çok sıkı bir ilişki içinde olan üniversite gençliğinin bu havanın dışına çıkabilme adına daha çok dünyevi kazanımlara yönelik kişisel faaliyetler içerisinde bulunduklarını veriler ışığında söylemek mümkündür.

2.2.8.4. Sosyal Hayat

Araştırmaya dâhil olan üniversite öğrencilerinin dinin sosyal hayata etkisi düzeylerinde kişisel gelişimlerine ayırdıkları süre bakımından farklılaşma olup olmadığı konusunun çözümlenmesinde Kruskal Wallis H testinden yararlanılmıştır. Buna göre; kişisel gelişim etkinliklerine zaman ayırma süresinin sosyal hayata katılım tutumlarını çok fazla etkilemediği söylenebilir (Bknz: tablo 49).

Tablo 49. Katılımcıların Kişisel Gelişimlerine (Kurs, Kitap Okuma, Spor vb.) Günlük Ayırdıkları Sürelere Göre Dinin Sosyal Hayata Etkisi Ölçeği Puanlarına İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler ve Puanların Karşılaştırılması

Ölçekler	Ayrılan süre	N	X	Ss	Sıra ort.	x^2	p	Gruplar arası fark
Dinin sosyal hayata etkisi	1 saat	174	3,53	,353	484,13	7,088	,131	-
	2 saat	129	3,52	,390	480,30			
	3 saat	177	3,44	,453	440,12			
	4 saat	253	3,43	,470	430,68			
	4+ saat	167	3,42	,482	433,47			

Tablo incelendiğinde, katılımcıların kişisel gelişimlerine ayırdıkları günlük sürelerle göre dinin sosyal hayata etkisi düzeylerinin *istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılaşmadığı* ($p=0,131$; $p>0,05$) görülmektedir.

İran’da yasaklar üzerine kurulu bir yaşam sürdüren üniversite gençliği buna bağlı olarak hayattan zevk alma isteğini sosyal hayata daha aktif bir şekilde katılım göstererek yansıtmaktadır. Bu nedenle sadece kişisel gelişimi için daha fazla zaman harcayanlar değil, kişisel gelişim faaliyetleriyle az meşgul olanlar da sosyal yaşamda aktif bir şekilde yer alarak hayattan zevk alma dürtülerini ön plana çıkarmaktadırlar. Dolayısıyla İran gençliği için yasak duvarlar içerisinde yapılabilecek her şey sosyal hayatın bir parçası halini almaktadır.

2.3. Üniversite Öğrencilerinin İnanç, İbadet, Duygu ve Sosyal Hayatla İlgili Betimsel İstatistikleri

2.3.1. Üniversite Öğrencilerinin İnançla İlgili Tutumları

Bu bölümde inanç ölçeğinin soru maddeleri tek tek ele alınarak yorumlarda bulunulmuştur.

2.3.1.1. Şia ve İslam

Şia inanç sistemi İran toplumunu bir arada tutan en önemli faktörlerden birisidir. Üniversite öğrencilerinin Şia ve İslam arasında nasıl bir bağ kurduklarına dair bulgular aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Tablo 50. Şia İslam'ın Gerçek Temsilcisidir Düşüncesi

Şia İslam'ın gerçek temsilcisidir.	N	%
Hiç katılmıyorum	161	17,9
Katılmıyorum	219	24,3
Kararsızım	156	17,3
Katılıyorum	258	28,7
Tamamen katılıyorum	106	11,8
Toplam	900	100,0

$X = 2,92$ $S = 1,309$

Tablo incelendiğinde üniversite öğrencilerinin % 17,9'u Şia'nın İslam'ın gerçek temsilcisi olduğu düşüncesine hiç katılmıyorum, % 24,3'ü katılmıyorum, % 17,3'ü kararsızım, % 28,7'si katılıyorum ve % 11,8'i tamamen katılıyorum şeklinde beyanda bulunmuşlardır. Görüldüğü üzere katılımcıların yaklaşık % 40'ı bu düşünceye olumlu yaklaşırken yaklaşık % 42'si olumsuz eğilim içerisindedirler.

Üniversiteler her türlü inanca sahip bireyleri içinde barındıran kozmopolit yapılardır. Bu yapılar içerisinde kişiler birbirlerinin inançlarına, değerlerine, düşüncelerine saygılı ve dünyadaki uluslarla daha fazla entegre olarak eğitimlerine devam etmektedirler. Bu nedenle katılımcıların çoğunluğu kendi dini inançlarını diğerlerinin inançlarından üstün görmemektedir.

2.3.1.2. İslam Ülkeleri ve İran Liderliği

Üniversite öğrencilerinin ülkeleri hakkındaki düşüncelerini göstermesi açısından önemli olan bulgular aşağıda tabloda gösterilmiştir.

Tablo 51. İslam Ülkeleri Sadece İran'ın Etrafında Birleşebilirler Düşüncesi

İslam ülkeleri sadece İran'ın etrafında birleşebilirler	N	%
Hiç katılmıyorum	301	33,4
Katılmıyorum	296	32,9
Kararsızım	187	20,8
Katılıyorum	76	8,4
Tamamen katılıyorum	40	4,4
Toplam	900	100,0

X= 2,18 S= 1,118

Tablo incelendiğinde üniversite öğrencilerinin % 33,4'ü İslam ülkelerine İran'ın liderliği düşüncesine hiç katılmıyorum, % 32,9'u katılmıyorum, % 20,8'i kararsızım, % 8,4'ü katılıyorum ve % 4,4'ü tamamen katılıyorum şeklinde beyanda bulunmuşlardır. Dolayısıyla örneklem grubunun büyük bir çoğunluğu bu düşünceyi onaylamamaktadır.

1979 yılında gerçekleşen devrimle birlikte Şiiliğin egemen bir devlet ideolojisi olduğu İran'da, devletin kendini bölgenin ümit ışığı görmesiyle birlikte bölgedeki diğer ülkelere sirayet ederek liderlik etme çabalarının aksine halk, bu politikayı benimsememektedir. Bu durumu ülkede gerçekleşen protesto gösterilerinde atılan “Suriye’yi bırakın derdimize çare bulun”, “İslam’ı basamak yaptınız bizi zelil ettiniz” gibi sloganlarda görmek mümkündür.

2.3.1.3. Mead (Ahiret İnancı) ve Dinin Kontrol İşlevi

İlahi dinlerin tamamında öldükten sonra dirilmek ve yaptıklarının karşılığını almak (mead) inancı var olmakla birlikte Şia için de mead inancı dinin temelidir ve bu inancın ortadan kaybolması durumunda dinin temelleri sarsılır. Üniversite öğrencilerinin mead inancına dair bulgular aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 52. Mead (Ahiret İnancı) ve Dini Kontrol

Mead (Ahiret inancı) dinin kontrol mekanizmasıdır	N	%
Hiç katılmıyorum	60	6,7
Katılmıyorum	134	14,9
Kararsızım	125	13,9
Katılıyorum	323	35,9
Tamamen katılıyorum	258	28,7
Toplam	900	100,0

X= 3,65 S= 1,225

Tablo incelendiğinde katılımcıların % 6,7'si hiç katılmıyorum, % 14,9'u katılmıyorum, % 13,9'u kararsızım, %35,9'u katılıyorum ve % 28,7'si de tamamen katılıyorum şıklarını işaretlemişlerdir. Dolayısıyla örneklem grubunun % 64,6'sının (35,9+28,7) mead inancına karşı olumlu tavır içinde oldukları görülmektedir. Bu çerçevede üniversite öğrencilerinin bu konudaki düşüncelerinin Şia'nın genel anlayışıyla ve İslam'ın genel anlayışıyla paralellik gösterdiği söylenebilir. Ancak % 21,6'lık (6,7+14,9) kısmın bu konuda olumsuz tutum sergilemesi irdelenmesi gereken bir durumdur. Zira İran gibi otokratik ülkelerde toplumu etkisi altına alan ideolojilerin bezginlik yaratması kişilerin dini reddetmesine ya da dinden uzaklaşmasına neden olabilmektedir. Dolayısıyla bunalan insanlar dindeki temel inançlarını dahi sorgulama eğilimine itilmektedirler.

2.3.1.4. Kıyamet ve Allah'ın Adaleti

Şia inancına göre de kıyamet kopacak, Allahu Teala, kudretiyle herkesi diriltecek, herkes mahşerde sorguya çekilecek ve herkes dünyada yaptığı işlerin karşılığını alacaktır.³⁹⁶

³⁹⁶ Abdülbaki Gölpınarlı, 2016, s. 511.

Tablo 53. Kıyamet, Allah’ın Adaletini İcra Etmesi İçin Gereklidir Düşüncesi

Kıyamet, Allah’ın adaletini icra etmesi için gereklidir	N	%
Hiç katılmıyorum	49	5,4
Katılmıyorum	110	12,2
Kararsızım	86	9,6
Katılıyorum	261	29,0
Tamamen katılıyorum	394	43,8
Toplam	900	100,0

X= 3,93 S= 1,228

Tablodan da anlaşıldığı gibi araştırmaya katılanların % 5,4’ü hiç katılmıyorum, % 12,2’si katılmıyorum, % 9,6’sı kararsızım, % 29’u katılıyorum ve % 43,8’i tamamen katılıyorum şıklarını işaretlemişlerdir. Görüldüğü gibi örneklem grubunun büyük çoğunluğu (yaklaşık % 73) bu konu hakkında olumlu tutum içerisinde ve örneklem grubunun konu hakkındaki düşüncesi genel İslam düşüncesiyle örtüşmektedir.

2.3.1.5. İmamet Doktrini

Şia’ya göre, İslam dininin temel ilkelerinden bir diğeri de imamettir. Onlara göre peygamberlerin vefatından sonra dünyevi alanda dinin hükümlerini Allah’ın emrine ve peygamberin sünnetine uygun olarak yürütmek imama ait bir görevdir. Şiiler imamların da peygamberler gibi Allah tarafından tayin edildiğine ve masum olduklarına inanırlar.³⁹⁷ Bu bağlamda örneklem grubunun bu konuyla ilgili düşüncelerini gösteren tablo aşağıdadır.

Tablo 54. İmamet Temel İnanç Esaslarından Biridir Düşüncesi

İmamet” temel inanç esaslarından biridir	N	%
Hiç katılmıyorum	71	7,9
Katılmıyorum	171	19,0
Kararsızım	119	13,2
Katılıyorum	329	36,6
Tamamen katılıyorum	210	23,3
Toplam	900	100,0

X= 3,48 S= 1,253

Tablo incelendiğinde katılımcıların % 7,9’u hiç katılmıyorum, % 19’u katılmıyorum, % 13,2’si kararsızım, % 36,6’sı katılıyorum ve % 23,3’ü tamamen

³⁹⁷ Abdülbaki Gölpınarlı, 2016, s. 284-285.

katılıyorum şıklarını işaretlemişlerdir. Tablodan da anlaşılacağı gibi örneklem grubunun % 59,9'u Şia'nın temel inanç esaslarından biri³⁹⁸ olan imamet meselesine olumlu bakmaktadır. Buna rağmen % 26,9'luk bir kısmın bu düşüncede olumsuz tavır sergilemesi ve % 13,2'lik bir kısmın da kararsız olması genç neslin geleneksel inanç kalıplarına karşı bir sorgulama içerisinde olduğunu gösterebilir. Ayrıca gençlerin, özellikle 1997 cumhurbaşkanlığı seçimiyle işbaşına gelen Hatemi döneminde dini modernizm söyleminin kamusal alanda da yer bulmasıyla³⁹⁹ birlikte varlığını her zaman hissettiren bu söylemden etkilendikleri söylenebilir. Yine imamet doktrininin 1979 İslam Devrimi ile birlikte yeniden yorumlanmasıyla ortaya çıkan “velayeti fakih” teorisinin üniversite gençliğinin kafasında soru işareti oluşturmaya başladığı bu bağlamda değerlendirilebilir.

2.3.1.6. İmamların Masumluluğu, Rol Modelliği, İlimleri ve Şefaath Hakları

Şii düşünce sistemine göre imamlar, Allah'a giden yolu gösteren kapılar olarak kabul edilmiş ve yüceltilmişlerdir. Aynı zamanda Peygamberler gibi bütün kötülük ve günahlardan masum oldukları gibi unutmama ve hata gibi noksanlıklardan da münezzehtirler.⁴⁰⁰

İmam, Kur'an'da, gerçek yahut batıl işte kendisine uyulan kişi, uyulacak hükümleri gösteren kitap anlamında geçer. Peygamber vefat edince, peygamberliğin bitmesi ve tebliğ vazifesinin sona ermesiyle dinin hükümlerini yürütmek imama aittir. Dolayısıyla İslam'ın hükümlerini yürütmeye mükellef olan imamın, ümmetin en üstün ve bilgin kişisi olması gerektir.⁴⁰¹

Şia, imamları Allah'ın seçilmiş kulları bilir, onlarla Allah'a tevessül edilir, Allah'tan onlar vasıtasıyla rahmet beklenir ve onların şefaathleri istenir.⁴⁰² Bu konuda Cafer-i Sadık, “Kıyamet günü biz, günahkâr Şiilerimize şefaath edeceğiz ama salih amel sahiplerini Allah kurtaracaktır”⁴⁰³ demektedir.

³⁹⁸Şirazi, 1993, s. 199.

³⁹⁹ Adel Hashemi Najafabadi, “Çağdaş İran'da Şii İmamet Kavramı ve Liderlik: Dini Modernistlerin Görüşleri”, Çev. Fatih Topaloğlu, Turkish Journal of Shiite Studies, C. 1, S. 2, Aralık 2019, s. 344.

⁴⁰⁰ Selim Özarslan, “Şia'nın Dini Otorite Anlayışı ve Günümüze Yansımaları”, Kelam Araştırmaları, 3-1, 2005, s. 41-60.

⁴⁰¹ Abdülbaki Gölpınarlı, 2016, s. 279-284.

⁴⁰² Abdülbaki Gölpınarlı, 2016, s. 505.

⁴⁰³ Mehdi Aksu, 2003, s.439.

Şiiler, imamlara yükledikleri sıfatlar arasında insanları iyiye doğruya yönlendirme, dinin hükümlerini en iyi şekilde uygulayabilme ve insanlar arasındaki adaleti savunma zorunluluğundan dolayı ilim sıfatına büyük önem vermekte ve imamın ilmi açıdan herkesten üstün olması gerektiğini savunmaktadırlar.⁴⁰⁴

Örneklem grubunun İmamların masumluluğu, rol modelliği, ilimleri ve şefaate hakları konusundaki görüşleri aşağıdaki tablolardadır.

Tablo 55. İmamlar Masumdurlar, Hiç Günah İşlemezler Düşüncesi

İmamlar masumdurlar, hiç günah işlemezler.	N	%
Hiç katılmıyorum	66	7,3
Katılmıyorum	192	21,3
Kararsızım	153	17,0
Katılıyorum	272	30,2
Tamamen katılıyorum	217	24,1
Toplam	900	100,0

X= 3,42 S= 1,263

Tablo incelendiğinde, imamların masumluluğu ve günah işlemezliğiyle ilgili olarak, araştırmaya dâhil olanların % 7,3'ü hiç katılmıyorum, % 21,3'ü katılmıyorum, % 17'si kararsızım, % 30,2'si katılıyorum ve % 24,1'i tamamen katılıyorum seçeneklerini tercih etmişlerdir. Dolayısıyla örneklem grubunun %54,3'ü (30,2+24,1) konuyla ilgili olumlu bir tavır ortaya koyarken % 28,6'sı (7,3+21,3) olumsuz tavır sergilemişlerdir. Bu durum örneklem grubunun çoğunun düşüncesiyle Şia'nın genel düşüncesinin aynı yönde olduğunu, ancak üniversite öğrencilerinin bu konu hakkında sorgulama içerisinde olduklarını ortaya koymaktadır.

İmamların hatasız ve günahsız oldukları, Şia'nın en belirgin inançlarından biridir ve Şii âlimler tarafından kırmızı çizgi olarak görülmektedir. Ancak özellikle dini modernistlerin, imamlar üzerine atfedilen doğaüstü özellikleri arka plana iterek onların dünyevi hususiyetlerine odaklanmaları⁴⁰⁵ İranlılar için bir tartışma konusu haline almaya başlamıştır. Bu bağlamda Cumhurbaşkanı Hasan Ruhani'nin "herkes eleştirilmelidir ve bu konuda istisna yoktur. Ülkedeki bütün yetkililer eleştirilebilir. On ikinci İmam zuhur etmediği sürece ve hatta o zaman bile eleştiride bulunulabilir,

⁴⁰⁴ Metin Bozan, 2011, s. 8.

⁴⁰⁵ Adel Hashemi Najafabadi, 2019, s. 345.

bizim ülkemizde masum yok”⁴⁰⁶ şeklindeki açıklamaları da reformistlerin düşünce dünyalarının arka planında imamların masumluluğu konusunda soru işaretleri olduğunu göstermektedir.

Tablo 56. İmamlar Din ve Dini Görevleri Yerine Getirmede En İyi ve Mükemmel Örneklerdendir Düşüncesi

İmamlar din ve dini görevleri yerine getirmede en iyi ve mükemmel örneklerdendir	N	%
Hiç katılmıyorum	56	6,2
Katılmıyorum	171	19,0
Kararsızım	115	12,8
Katılıyorum	323	35,9
Tamamen katılıyorum	235	26,1
Toplam	900	100,0

X= 3,56 S= 1,234

Tablodan da anlaşılacağı üzere imamların dini görevleri yerine getirmede en iyi ve mükemmel örneklerden olması düşüncesiyle ilgili olarak örneklem grubunun, % 6,2’si hiç katılmıyorum, % 19’u katılmıyorum, % 12,8’i kararsızım, % 35,9’u katılıyorum ve % 26,1’i tamamen katılıyorum şıklarını işaretlemişlerdir. Bu durum örneklem grubu ile Şia’nın genel düşünce tarzının paralel olduğunu göstermektedir ve araştırmaya katılan üniversite öğrencileri bu konuda olumlu düşünce içerisindedirler. Yine de bu hususta olumsuz düşünen azımsanmayacak çoklukta bir kitle vardır.

İran düşünce hayatı içinde kendine yer edinmiş dini modernizm yanlıları, imamların ideal ve örnek Müslümanlar olduklarını beyan etmekte ve imamların olağanüstü yetenekleri olduğunu savunan geleneksel inancı reddetmektedirler. Dini modernistler kategorisine giren Ali Şeriatî de Şia imamlarının insani kişilikleri sebebiyle toplumun rehberliği hakkını ellerinde bulundurdıklarını, toplumun ise imamların rehberliğine, rol modelliğine ihtiyacı olduğu fikrini ileri sürmüştür.⁴⁰⁷ Bu açıdan bakıldığında katılımcıların büyük çoğunluğunun dini modernistlerle paralel düşündükleri söylenebilir.

⁴⁰⁶<https://tr.sputniknews.com/ortadogu/201801081031722973-ruhani-kimse-elestirilemez-degil/> (10.11.2019).

⁴⁰⁷ Ali Şeriatî, *Ali Şiası Safevi Şiası*, Çev. Hicabi Kırılancı, Fecr Yay., Ankara, 2016, s. 203.

Tablo 57. İmamların Şefa'at Etme Hakkı Vardır Düşüncesi

İmamların şefa'at etme hakkı vardır	N	%
Hiç katılmıyorum	70	7,8
Katılmıyorum	185	20,6
Kararsızım	118	13,1
Katılıyorum	305	33,9
Tamamen katılıyorum	222	24,7
Toplam	900	100,0

$$X= 3,47 \quad S= 1,273$$

Tablo 57'ye göre imamların şefa'at etme hakkı vardır düşüncesi hakkında araştırmaya katılanların % 7,8'i hiç katılmıyorum, % 20,6'sı katılmıyorum, % 13,1'i kararsızım, % 33,9'u katılıyorum ve % 24,7'si tamamen katılıyorum şıklarını tercih etmişlerdir. Buna göre örneklem grubunun % 28,4'ü (7,8+20,6) imamların şefa'at etme hakkı vardır düşüncesine katılmadığı, % 58,6'sının (33,9+24,7) bu düşünceye katıldığı görülmektedir.

Tablo 58. İmamlar İlimde En Üstün Kimselerdir Düşüncesi

İmamlar ilimde en üstün kimselerdir	N	%
Hiç katılmıyorum	72	8,0
Katılmıyorum	173	19,2
Kararsızım	128	14,2
Katılıyorum	291	32,3
Tamamen katılıyorum	236	26,2
Toplam	900	100,0

$$X= 3,49 \quad S= 1,281$$

Yukarıdaki tablo incelendiğinde araştırmaya katılanların % 8'i hiç katılmıyorum, % 19,2'si katılmıyorum, % 14,2'si kararsızım, % 32,3'ü katılıyorum, % 26,2'si de tamamen katılıyorum şıklarını tercih etmişlerdir. Buradan da anlaşılacağı üzere araştırmaya katılanların yarıdan biraz fazlası imamlar ilimde en üstün kimselerdir düşüncesine olumlu yaklaşırken yaklaşık % 27'li grup bu düşünceye karşı olumsuz tavır sergilemişlerdir.

2.3.1.7. İmam Hüseyin'in İran Toplumundaki Yeri ve Önemi

Şia'da, masum sayılan imamlara bağlı olmanın yanı sıra onları sevmek de dinin en önemli rükunlarından biridir. Çünkü onlar sahip oldukları özleri ile peygamberler gibi gösterdikleri mucizeler ve yaşadıkları olağanüstü dünya hayatı itibarıyla normal

insanlardan farklıdır. Bu sebeple Ehl-i beyte, sıradan bir sevginin ötesinde sevgi besleyen Şia fırkasının mensupları da diğer Müslümanlardan farklı olup Allah'ın ve Hz. Peygamber'in katında üstün bir konuma sahiptirler.⁴⁰⁸ Dolayısıyla ehl-i beyten olan Hz. Hüseyin'e olan sevgi de büyüktür.

Şia dünyasında Hz. Hüseyin'in yeri ve O'na yüklenen anlamlar çok değerlidir. Şia'ya göre Hz. Hüseyin dinin, hak ve hakikatin korunması amacıyla Mekke'den Kerbela'ya kıyam etmiştir. Hz. Hüseyin İslam'ın izzetinin korunması gibi şerefli bir amaç uğrunda şehadet mertebesine ulaşmıştır. Dolayısıyla İmamiyye Şiası'na göre Hz. Hüseyin'in şehadeti ile İslam'ın şerefi yükselmiştir.⁴⁰⁹ Dolayısıyla her yıl Hz. Hüseyin'in vefat yıldönümünde Şiiler siyahlar giyinerek Hz. Hüseyin'i anmaktadırlar. Bu çerçevede Şii gençliğinin Hz. Hüseyin hakkındaki düşüncelerinin araştırılması elzemdir. Örneklem grubunun bu konu hakkındaki düşüncelerini yansıtan tablolar aşağıdaki şekildedir.

Tablo 59. İmam Hüseyin Özgürlüğün Simgesidir Düşüncesi

İmam Hüseyin özgürlüğün simgesidir	N	%
Hiç katılmıyorum	40	4,4
Katılmıyorum	82	9,1
Kararsızım	78	8,7
Katılıyorum	327	36,3
Tamamen katılıyorum	373	41,4
Toplam	900	100,0

X= 4,01 S= 1,125

Tablo incelendiğinde katılımcıların % 4,4'ü hiç katılmıyorum, % 9,1'i katılmıyorum, % 8,7'si kararsızım, % 36,3'ü katılıyorum ve % 41,4'ü tamamen katılıyorum seçeneklerini tercih etmişlerdir. Dolayısıyla katılımcıların % 77,7'si (36,3+41,4) bu konu hakkında olumlu düşünmektedir. Bu oran Şia'nın genel düşüncesiyle paralellik göstermektedir.

Columbia Üniversitesi'nde İran Araştırmaları profesörü olan Hamid Dabashi, İmam Hüseyin'in zorbalık ve adaletsizliğe karşı direnişinin evrensel takdir kazanmış bir figür olduğunu ve en sapmış Şii'nin dahi bu figür karşısında itaatkârlaştığını, bu

⁴⁰⁸ İbrahim Coşkun, “İmamiyye Şia'sında Ehl-i Beyt Sevgisinin Ezoterik (Batini) İnançlara Dönüşümü”, Marife Dini Araştırmalar Der., C. 4, S. 3, 2004, s. 131.

⁴⁰⁹ Ali Albayrak, 2006, s. 148.

nedenle bu tür Şiiliğe ait sembollerin İran kültürünün tamamına yerleştiğini belirtmiştir.⁴¹⁰ Araştırma sonuçları da Dabashi'nin düşüncelerini haklı çıkarmaktadır.

Tablo 60. Hz. Hüseyin'e Sevgi Beslemeyen Allah'a da Sevgi Beslemez Düşüncesi

Hz. Hüseyin'e sevgi beslemeyen Allah'a da sevgi beslemez.	N	%
Hiç katılmıyorum	203	22,6
Katılmıyorum	269	29,9
Kararsızım	144	16,0
Katılıyorum	166	18,4
Tamamen katılıyorum	118	13,1
Toplam	900	100,0

X= 2,69 S= 1,349

Tabloya göre araştırmaya katılan üniversite öğrencilerinin Hz. Hüseyin'i sevmeyen Allah'ı da sevmez düşüncesiyle ilgili olarak % 22,6 hiç katılmıyorum, % 29,9 katılmıyorum, % 16 kararsızım, % 18,4 katılıyorum ve % 13,1 tamamen katılıyorum şeklinde cevap verdikleri görülmektedir. Dolayısıyla katılımcıların % 52,5 oranında (22,6+29,9) olumsuz tavır sergiledikleri söylenebilir.

Hz. Hüseyin'in şehit edilmesi Şiiliğin yaşam kaynağı olarak sayılarak toplumsal ve siyasi hayatın kodu halini almıştır.⁴¹¹ Tabloda elde edilen veriler ışığında İran toplumu için bu derece önemli olan bir şahsiyete olan sevgi fazla olsa da üniversite gençliğinin Allah sevgisinin yerini ayrı tuttuğu söylenebilir.

Tablo 61. Hz. Hüseyin'in Şehadetiyle İslam'ın İzzeti Artmıştır Düşüncesi

Hz. Hüseyin'in şehadetiyle İslam'ın izzeti artmıştır.	N	%
Hiç katılmıyorum	62	6,9
Katılmıyorum	144	16,0
Kararsızım	136	15,1
Katılıyorum	293	32,6
Tamamen katılıyorum	265	29,4
Toplam	900	100,0

X= 3,61 S= 1,249

Tablo 61'e göre Hz. Hüseyin'in şehadeti ve İslam'a verdiği mesaj hakkında araştırmaya dâhil olanların % 6,9'u hiç katılmıyorum, % 16'sı katılmıyorum, % 15,1'i

⁴¹⁰ Hamid Dabashi, 2008, s. 165.

⁴¹¹ E. Ruhi Fırlalı, *Hüseyin*, DİA, XIII, İstanbul, 1998, s. 521.

kararsızım, % 32,6'sı katılıyorum ve % 29,4'ü tamamen katılıyorum şeklinde görüş belirtmişlerdir. Tablodan da anlaşılacağı üzere araştırmaya katılanların % 62'si (32,6+29,4) bu konu hakkında olumlu tavır sergilerken % 25,9'u (6,9+16) olumsuz görüş belirtmişlerdir. Bu durum Şia'nın Hz. Hüseyin'e ve dolayısıyla ehl-i beyte verdiği önemi gösterse de önemli bir grubun ehl-i beyt sevgisiyle dini ayırdıklarını göstermektedir.

2.3.1.8. Hz. Ali ve Peygamber Vasiliği

Şiiler için Hz. Ali bir sahabe olmanın ötesinde, Peygamber'e yakın, en cesur ve en bilgili olması gibi niteliklerinden dolayı tüm zamanların en faziletlisidir.⁴¹²

Tablo 62. Hz. Ali Peygamber'in Vasisidir Düşüncesi

Hz. Ali peygamberin vasisidir	N	%
Hiç katılmıyorum	56	6,2
Katılmıyorum	125	13,9
Kararsızım	114	12,7
Katılıyorum	292	32,4
Tamamen katılıyorum	313	34,8
Toplam	900	100,0

X= 3,75 S= 1,237

Tablo 62 incelendiğinde araştırmaya dâhil olan üniversite öğrencileri Hz. Ali'nin vasiliği hususunda % 6,2'si hiç katılmıyorum, % 13,9'u katılmıyorum, % 12,7'si kararsızım, % 32,4'ü katılıyorum ve % 34,8'i tamamen katılıyorum seçeneklerini tercih etmişlerdir. Buna göre örneklem grubunun büyük çoğunluğu bu düşüncayı benimsemektedir. Bu durum Şia'nın Hz. Ali'ye atfettiği değer göz önünde bulundurulduğunda normal sayılabilir. Zira Hz. Ali, Şia'nın imamet nazariyesinin kaynağı ve üstün niteliklere sahip karizmatik bir lider olarak Şia toplumunda kendisine en çok efsane, destan ve menkıbe üretilen şahsiyettir.⁴¹³

⁴¹² Metin Bozan, “Şii Literatürde Hz. Ali”, e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi, Sayı: V, Nisan 2011, s. 4.

⁴¹³ Kamile Ünlüsoy, “Şii Kültürdeki Hz. Ali Mucizeleri Üzerine Bir Değerlendirme: Abbas Azizi'nin “320 Dasitan Az Mu'jizat ve Keramat-ı İmam Ali (A.S)” Eseri Örneğinde”, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Der., C. 7, S. 35, s. 358.

2.3.1.9. Peygamberlerin Yol Göstericiliği

Şia'ya göre peygamber göndermek Allah'ın fiillerinden biridir ve bunda insanlar için birçok fayda bulunduğu için hüsündür.⁴¹⁴ Dolayısıyla fitratı gereği yanlış yapma potansiyeli olan insan için ilahi bir yol gösterici gereklidir ve peygamberler hem insanların Allah'ın emir ve yasaklarını öğrenmesinde hem de dinin uygulanmasında en güzel örneklerdendir. Örneklem grubunun konuyla ilgili görüşleri aşağıdaki tabloda bulunan bulgulardan anlaşılmaktadır.

Tablo 63. Peygamberler, İnsanları Allah'a Yönlendirirler Düşüncesi

Peygamberler, insanları Allah'a yönlendirirler	N	%
Hiç katılmıyorum	48	5,3
Katılmıyorum	120	13,3
Kararsızım	62	6,9
Katılıyorum	274	30,4
Tamamen katılıyorum	396	44,0
Toplam	900	100,0

X= 3,94 S= 1,233

Tablo 63'ten de anlaşıldığı gibi örneklem grubunun % 5,3'ü hiç katılmıyorum, % 13,3'ü katılmıyorum, % 6,9'u kararsızım, % 30,4'ü katılıyorum ve % 44'ü tamamen katılıyorum şıklarını tercih etmişlerdir. Bu durum örneklem grubunun bu konudaki görüşlerinin İslam mezheplerinin genel düşünce yapısıyla örtüştüğünü göstermektedir.

2.3.1.10. İmam Mehdi ve Gaiplik

Şia'nın inancına göre, halen hayatta olduğuna inanılan imam, büyük gaybet döneminin bilinmeyen bir safhasındaki gaybetten çıkarak Mehdi olarak dünyaya dönüp, bütün âlemi ıslah edecek, adaletli bir düzen kuracak, mazlumların haklarını zalimlerden alarak Şia'sının asıl devletini bizzat kendisi tesis edecektir.⁴¹⁵ Bu konuda araştırmaya katılanların düşünceleri aşağıdaki tablodan anlaşılmaktadır.

⁴¹⁴ Mustafa Akçay, "Bir Kelam Problemi Olarak Nübüvvetin İmkânı", Sakarya Üniv. İlahiyat Fak. Der., 3/2001, s. 240.

⁴¹⁵ Mustafa Öz, *Başlangıçtan Günümüze Şiilik ve Kolları*, İstanbul, 2011, s. 203.

Tablo 64. İmam-ı Zaman'ın Zuhur Etmesiyle Birlikte Dünya Eşitlik ve Adaletle Dolacaktır Düşüncesi

İmam-ı Zaman'ın zuhur etmesiyle birlikte dünya eşitlik ve adaletle dolacaktır	N	%
Hiç katılmıyorum	58	6,4
Katılmıyorum	118	13,1
Kararsızım	124	13,8
Katılıyorum	210	23,3
Tamamen katılıyorum	390	43,3
Toplam	900	100,0

X= 3,84 S= 1,285

Tablodan da anlaşılacağı üzere araştırmaya katılan üniversite öğrencilerinin % 6,4'ü hiç katılmıyorum, % 13,1'i katılmıyorum, % 13,8'i kararsızım, % 23,3'ü katılıyorum ve % 43,3'ü tamamen katılıyorum seçeneklerini tercih etmişlerdir.

Şia'ya göre Tanrı insanlara yol göstermek üzere sadece on iki imam tayin etmiştir. On ikinci imam ölmemiştir, fakat görünmez olmuştur ve ilahi adalet günü Mehdi olarak geri dönecek, yeryüzündeki otoritenin tek sahibi olarak hükmedecektir. Gerçek adalet ve mutluluk bu dönemde gerçekleşecektir.⁴¹⁶ Tabloda görülen sonuçlar da örneklem grubunun çoğunluğunun düşüncesinin Şia'nın genel düşünce yapısıyla örtüştüğünü göstermektedir.

2.3.1.11. Şia ve Meleklerin Varlığı

Ehl-i Sünnet anlayışında olduğu gibi Şia inancında da melekler vardır. “Meleklerle iman Nübüvvet'in bir parçasıdır ve Nübüvvet'e inanan meleklerle de inanmak zorundadır. Melekler, insanı hayra sevk eden ve mühim bir kısmı, insanın, zatında mevcut olan kuvvetlerdir.”⁴¹⁷

⁴¹⁶ Serpil Sancar, *Din, Siyaset ve Kadın /İran Devrimi*, Nika Yay., 2. Baskı, Ankara, 2016, s. 51.

⁴¹⁷ Abdülbaki Gölpınarlı, 2016, s. 277-278.

Tablo 65. Melekler Vardır ve Allah’ın Emirlerini Yerine Getirirler Düşüncesi

Melekler vardır ve Allah’ın emirlerini yerine getirirler	N	%
Hiç katılmıyorum	54	6,0
Katılmıyorum	146	16,2
Kararsızım	129	14,3
Katılıyorum	324	36,0
Tamamen katılıyorum	247	27,4
Toplam	900	100,0

X= 3,62 S= 1,211

Tabloya göre araştırmaya katılanların % 6’sı hiç katılmıyorum, % 16,2’si katılmıyorum, % 14,3’ü kararsızım, % 36’sı katılıyorum ve % 27,4’ü tamamen katılıyorum seçeneklerini tercih etmişlerdir. Dolayısıyla örneklem grubunun yaklaşık % 63’ü (27,4+36) bu konu hakkında olumlu algıya sahiptir.

2.3.2. Üniversite Öğrencilerinin İbadetle İlgili Tutumları

Bu kısımda araştırmaya katılan üniversite öğrencilerinin ibadetlere yönelik tutumlarını belirlemek amacıyla ölçekte bulunan sorulara verdikleri cevapları incelenecektir.

2.3.2.1. Kur’an-ı Kerim’in Farsça Mealinden Okunması

Kur’an’ın, hiç değişmeden ve değiştirilmeden, ne eksik ne fazla peygamberimize vahyolunduğu gibi günümüze ulaşmış olduğu şeklindeki İslam düşüncesi Şiilerle aynıdır. Araştırmaya katılan örneklem grubunun % 86’sının Kur’an-ı Kerim’i Farsça mealinden okuduğu ama büyük çoğunluğunun bu eylemi ara sıra gerçekleştirdiği görülmektedir.

Tablo 66. Kur’an’ın Farsça Mealinden Okunmasıyla İlgili Tutum

Kur’an-ı Kerim’i Farsça mealinden de okurum	N	%
Hiçbir zaman	126	14,0
Nadiren	236	26,2
Ara sıra	286	31,8
Çoğu zaman	179	19,9
Her zaman	73	8,1
Toplam	900	100,0

X= 2,81 S= 1,146

Tablo 66’da görüldüğü üzere araştırmaya katılanların % 14’ü Kur’an’ı Farsça mealinden hiç okumamakta, % 26,2’si nadiren, % 31,8’i ara sıra, % 19,9’u çoğu zaman ve % 8,1’i her zaman okumaktadır. Bu verilere göre araştırmaya katılan üniversite öğrencilerinin % 86’sı, çoğunluğu nadiren ya da ara sıra olmak kaydıyla Kur’an’ın farsça anlamını okumaktadır.

Elde edilen bulguların İran’da farklı zamanlarda yapılan araştırma sonuçlarıyla karşılaştırılması toplumdaki değişimin yönünü tayin etmesi açısından önemlidir. Sarajzadeh ve Javaheri’nin⁴¹⁸ çalışmasında Kur’an okuma oranları % 3,6 hiçbir zaman, % 18,3 nadiren, % 44,7 bazı günler, % 15,1 haftada bir kez, % 18,3 her gün şeklindedir. Mirsendesi’nin⁴¹⁹ araştırmasında katılımcıların % 35,5’i az, % 27,4’ü orta seviyede ve % 37,1’i çok Kur’an okuduklarını belirtmişlerdir. Ghiasvand⁴²⁰ ise yaptığı çalışmada cevap verenlerin % 10,1’nin hiçbir zaman Kur’an okumadığı, % 29,7’sinin nadiren, % 47,2’sinin ara sıra, % 9,8’inin çoğu zaman ve % 3,2’sinin her zaman Kur’an okudukları bulgularını elde etmiştir. Bu durumda hali hazırda yaptığımız çalışmanın sonuçları ile önceden elde edilmiş sonuçların benzerlik gösterdiği söylenebilir.

2.3.2.2. Dini Yasaklardan Kaçınma

Bireylerin davranışlarını şekillendiren en önemli kurumlardan birisi olarak din, mensuplarından bazı sorumlulukları yerine getirmesini isterken bazı davranışlardan da sakınmalarını beklemektedir. Bu bağlamda her dinin, emir ve yasaklar diye adlandırabileceğimiz mensuplarının uyması gereken kuralları mevcuttur ve bu kurallara her bireyin uyma durumları farklılık gösterebilir. Araştırmaya katılan örneklem grubunun dini yasaklardan kaçınma tutumlarını gösteren tablo aşağıda belirtilmiştir.

⁴¹⁸ Hosein Sarajzadeh - Fatemeh Javaheri, “*Nigereshha ve Reftar-e Daneshjoyan (Üniversite Öğrencilerinin Davranış ve Tutumları)*”, Tarh Pejohesh, Vezaret Ulum, Tahghighat ve Fenaveri, Defter-i Bernamerizi Ejtemai ve Motalaat Ferhenghi, 1382/2003.

⁴¹⁹ Seyyed Mohammad Mirsendesi, 1383/2004.

⁴²⁰ Ahmed Ghiasvand, 1389/2010, s. 134.

Tablo 67. Dinin Yasaklamış Olduğu İşleri Yapmaktan Kaçınmayla İlgili Tutum

Dinin yasaklamış olduğu işlerden sakınırım	N	%
Hiçbir zaman	129	14,3
Nadiren	109	12,1
Ara sıra	184	20,4
Çoğu zaman	318	35,3
Her zaman	160	17,8
Toplam	900	100,0

X= 3,30 S= 1,292

Tabloya göre araştırmaya katılan üniversite öğrencilerinin % 14,3'ü dinin yasaklamış olduğu işlerden sakınmazken, % 12,1'i nadiren, % 20,4'ü ara sıra, % 35,3'ü çoğu zaman ve % 17,8'i her zaman dinin yasaklamış olduğu işlerden uzak durmaktadır. Görüldüğü gibi örneklem grubunun yaklaşık % 86'sının dini yasaklara uyma konusunda değişik sıklıkta da olsa olumlu bir tutum içerisinde oldukları söylenebilir.

2.3.2.3. Dini İnançların Tehlikeye Rağmen Korunması

Her insan kendisi için önem arz eden, kendince kutsal kabul ettiği değerleri koruma içgüdüsüne sahiptir. Bu değerleri oluşturan kavramlar içine dini inançlar da girebilir. Dolayısıyla dini inançlarını koruma adına kendini tehlikeye atma durumu da her insan için farklı sıklıkta olabilir. Örneklem grubunun bu konu hakkındaki tutumları tabloda gösterilmiştir.

Tablo 68. Dini İnançları Korumak İçin Kendini Tehlikeye Atmayla İlgili Tutum

Dini inançlarımı korumak için kendimi tehlikeye atarım	N	%
Hiçbir zaman	243	27,0
Nadiren	199	22,1
Ara sıra	226	25,1
Çoğu zaman	146	16,2
Her zaman	86	9,6
Toplam	900	100,0

X= 2,59 S= 1,296

Tablodan da anlaşılacağı üzere örneklem grubunun % 27'si dini inançlarını korumak adına kendisini hiçbir zaman tehlikeye atmayacağını beyan etmiştir. Araştırmaya katılanların % 22,1'i nadiren, % 25,1'i ara sıra, % 16,2'si çoğu zaman ve % 9,6'sı her zaman dini inançlarını korumak için kendilerini tehlikeye atabileceklerini

söylemişlerdir. Bu durum üniversite öğrencilerinde dini değerlerin yaşam sürecinde arka planda kalmaya başladığının göstergesi olabilir.

2.3.2.4. Cihad ve Katılım İsteği

İslâmî literatürde, “İslâm’ı öğrenip ona göre yaşamak, insanlara tebliğ etmek için çaba sarf etmek, İslâm’a ve Müslümanlara yönelik tehlikelere karşı savaşmak”⁴²¹ gibi manalara gelen cihad kavramı batı literatüründe daha çok Allah’ın ve peygamberin emri olarak savaşın kutsandığı bir anlamda idrak edilmiş ve amacının da tüm insanlığın İslam hâkimiyetine boyun eğmesi olarak nitelenmiştir.⁴²² Katılımcıların cihad kavramını hangi manada anlamlandırdıklarını gösteren tablo aşağıdadır.

Tablo 69. Cihad Hükümünün Ortaya Çıkması Durumunda Katılma Tutumu

Cihad hükmü ortaya çıkarsa katılım	N	%
Hiçbir zaman	260	28,9
Nadiren	186	20,7
Ara sıra	175	19,4
Çoğu zaman	144	16,0
Her zaman	135	15,0
Toplam	900	100,0

X= 2,67 S= 1,420

Tablo 69 incelendiğinde, araştırmaya dâhil olanların % 28,9’u cihad hükmü ortaya çıktığı takdirde hiçbir zaman bu hükme katılmayacağını belirtmiştir. Araştırmaya katılanların % 20,7’si nadiren, % 19,4’ü ara sıra, % 16’sı çoğu zaman ve % 15’i her zaman şıklarını tercih etmişlerdir. Bu konuda hiçbir zaman şikkını işaretleyenlerin çok olmasının sebebi cihad olarak sadece savaş durumlarını değerlendirmiş olmaları olabilir.

⁴²¹Enver Arpa, “El-Muhacir’in ‘Mesail min Fıkhi’l-Cihad’ Kitabında Öngörülen Cihad Anlayışının Değerlendirilmesi”, Diyanet İlmî Dergi, C. 54, S. 3, 2018, s. 169.

⁴²²Saffet Köse, “Cihad Şiddete Referans Olabilir mi? ”, İslam Hukuku Araştırmaları Der., S. 9, 2007, s. 40.

2.3.2.5. İran Toplumunda Ramazan Orucunun Yeri

Ramazan ayı bütün Müslümanlar için ayrı bir öneme sahiptir ve bu ayda oruç tutma ibadeti gerçekleştirilir. Bu konuda örneklem grubunun tutumu aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 70. Dini Bir Özür Olmaması Durumunda Ramazan Ayında Oruç Tutmayla İlgili Tutum

Dini bir özür olmazsa Ramazan ayında oruç tutarım	N	%
Hiçbir zaman	173	19,2
Nadiren	91	10,1
Ara sıra	101	11,2
Çoğu zaman	206	22,9
Her zaman	329	36,6
Toplam	900	100,0

X= 3,47 S= 1,529

Tablo 70 incelendiğinde dini bir özür olmaması durumunda oruç tutmayla ilgili olarak araştırmaya katılanların % 19,2'si hiçbir zaman, % 10,1'i nadiren, % 11,2'si ara sıra, % 22,9'u çoğu zaman ve % 36,6'sı her zaman şıklarını tercih etmişlerdir. Ramazan ayında oruç tutmayla ilgili olarak sıklık dereceleri farklı olmakla birlikte örneklem grubunun büyük çoğunluğunun olumlu tutum içinde oldukları söylenebilir. Ancak oranlar incelendiğinde oruç tutmama durumunun incelenmesi gereken bir olgu olarak karşımıza çıktığı görülmektedir.

Sarajzadeh ve Javaheri'nin⁴²³ araştırmasında hiç oruç tutmayanların oranı %5,2, nadiren, ara sıra, çoğu zaman ve her zaman oruç tutanların oranı ise sırasıyla % 3, % 2,1, % 12,8 ve % 73,9 şeklindedir. Mirsendesi,⁴²⁴ doktora tez çalışmasında üniversite öğrencileri arasındaki oruç tutma oranlarını % 13,1 az, % 7,3 orta ve % 79,7 çok olarak ifade etmiştir. Ghiasvend⁴²⁵ ise araştırmasında hiç oruç tutmayan % 10,4, nadir tutan % 8,1, ara sıra tutan % 9,9, çoğu zaman tutan % 10,9 ve her zaman oruç tutan % 55,8 bulgularını elde etmiştir. Morshedi ve Tevassoli⁴²⁶, elde ettikleri bulgularda hiç oruç tutmayanların % 19'luk kısmı oluşturduğunu ifade ederken %

⁴²³Hosein Sarajzadeh - Fatemeh Javaheri, 1382/2003.

⁴²⁴Seyyed Mohammad Mirsendesi, 1383/2004.

⁴²⁵Ahmed Ghiasvand, 1389/2010, s. 133.

⁴²⁶Gholam Abbas Tevassoli - Aboal Fazl Morshedi, 1388/2009, s. 106.

72'lik bölümün her zaman ya da çoğu zaman oruç ibadetini yerine getirdiklerini belirtmişlerdir. Tüm sonuçların birbirine paralel olduğu görülmektedir.

2.3.2.6. İran Toplumunda Namaz

Tüm İslam mezheplerinde olduğu gibi Şia'da da namaz önem taşımakta ve müminin miracı olarak görülmektedir. Bunun yanında namaz ibadetini düzgün olarak yerine getirmek ve manevi feyz almak için “tadili erkân” denilen namaz kılarken yapılması gerekenleri acele etmeden usulüne uygun olarak ifa edilmesi gerektiği ifade edilmektedir.

Günlük namazların yanında Cuma namazı hakkında da bilgi sahibi olmak gerekir. İran'da Cuma namazları bütün camilerde değil, her şehirde belirli noktalarda kılınmaktadır ve bu namazlar için Cuma imamları mevcuttur.

Örneklem grubunun namaz kılma, namazda tadili erkân ve Cuma namazları ile ilgili tutumlarını gösteren tablolar aşağıda verilmiştir.

Tablo 71. Namazların Düzenli ve Vaktinde Kılınmasıyla İlgili Tutum

Namazlarımı düzenli ve vaktinde kılmaya çalışırım	N	%
Hiçbir zaman	208	23,1
Nadiren	117	13,0
Ara sıra	145	16,1
Çoğu zaman	237	26,3
Her zaman	193	21,4
Toplam	900	100,0

X= 3,10 S= 1,472

Tablo incelendiğinde namazların vaktinde ve düzenli olarak kılınmasıyla ilgili olarak araştırmaya dâhil olanların % 23,1'i hiçbir zaman, % 13'ü nadiren, % 16,1'i ara sıra, % 26,3'ü çoğu zaman ve % 21,4'ü her zaman şıklarını tercih etmişlerdir.

Sarajzadeh ve Javaheri'nin⁴²⁷ çalışmasında namaz kılma eğilimi ile ilgili olarak elde edilen bulgular şu şekildedir: % 4,9 hiç, % 5,7 nadiren, % 7,9 bazı günler, % 10 çoğu günler, % 71,5 her gün. Mirsendesi⁴²⁸ araştırmasında katılımcıların % 18,9'unun az, % 11,1'nin orta düzeyde ve % 70'inin çok namaz kıldığını ifade etmiştir.

⁴²⁷ Hosein Sarajzadeh - Fatemeh Javaheri, 1382/2003.

⁴²⁸ Seyyed Mohammad Mirsendesi, 1383/2004.

Ghiasvand⁴²⁹ ise yaptığı çalışmada ortaya çıkan sonuçları şu şekilde belirtmiştir: % 10,5 hiçbir zaman, % 8,2 nadiren, %14,7 ara sıra, % 21,9 çoğu zaman ve % 44,7 her zaman. Sonuçlar karşılaştırıldığında üniversite öğrencileri arasında namaz kılma eğiliminin giderek azaldığı söylenebilir.

Tablo 72. Namaz Kılarken Tadil-i Erkâna Riayet Edilmesiyle İlgili Tutum

Namaz kılarken Tadil-i erkâna riayet ediyorum	N	%
Hiçbir zaman	226	25,1
Nadiren	87	9,7
Ara sıra	176	19,6
Çoğu zaman	209	23,2
Her zaman	202	22,4
Toplam	900	100,0

X= 3,08 S= 1,492

Tablo 72 incelendiğinde araştırmaya katılanların % 25,1'i namaz kılarken hiçbir zaman tadili erkâna riayet etmediklerini belirtmişlerdir. Bu oran tablo 71'de verilen namaz kılmama oranıyla örtüşmektedir. Tadili erkâna riayet etme durumuyla ilgili olarak örneklem grubunun % 9'7'si nadiren, % 19,6'sı ara sıra, % 23,2'si çoğu zaman ve % 22,4'ü her zaman seçeneklerini tercih etmişlerdir.

Şia mezhebine göre tadil-i erkân farz olmasına rağmen özellikle günümüzde dünyevi telaşlardan dolayı namazlar daha hızlı kılınmakta namazın usul ve adabına uygun davranış sergilenmemektedir. Katılımcıların verdikleri cevaplar da bu savımızı doğrulamaktadır.

Tablo 73. Cuma Namazlarını Kılmayla İlgili Tutum

Cuma namazlarını kılarım	N	%
Hiçbir zaman	442	49,1
Nadiren	191	21,2
Ara sıra	168	18,7
Çoğu zaman	66	7,3
Her zaman	33	3,7
Toplam	900	100,0

X= 1,95 S= 1,140

Tablo incelendiğinde Cuma namazlarının kılınmasıyla ilgili olarak araştırmaya katılan üniversite öğrencilerinin % 49,1'i hiçbir zaman, % 21,2'si nadiren, % 18,7'si

⁴²⁹ Ahmed Ghiasvand, 1389/2010, s. 131.

ara sıra, % 7,3'ü çoğu zaman ve % 3,7'si her zaman şıklarını tercih etmişlerdir. Görüldüğü gibi örneklem grubu Cuma namazlarının kılınmasına karşı olumsuz tutum içerisindeyler. Bunun sebebi İran'da cuma namazlarının her camide kılınmayıp belirlenen yerlerde kılınması olabilir. Ayrıca Cuma namazı esnasında ve sonrasında siyasi sloganlar atılması ve protestolar yapılması üniversite öğrencilerini Cuma namazlarından uzaklaştırabilir.

Benzer sonuçları farklı çalışmalarda da görmek mümkündür. Mirsendesi,⁴³⁰ Cuma namazına katılım oranlarını % 57,3 az, % 22,9 orta ve % 19,8 çok olarak açıklamıştır. Zaree⁴³¹ yaptığı çalışmada Cuma namazlarına katılım durumunu şu şekilde belirtmiştir: % 41,5 hiç, % 13,7 çok az, % 11,1 az, % 20,5 sınırlı, % 9,8 çok ve % 3,4 çok fazla. Ghiasvend,⁴³² araştırmasında katılımcıların % 31,9'unun hiçbir zaman Cuma namazına gitmediğini, % 29,7'sinin nadiren, % 25,6'sının ara sıra, % 10,1'inin çoğu zaman ve % 2,7'sinin her zaman Cuma namazlarına gittiklerini ifade etmiştir. Morshedi ve Tevassoli⁴³³ ise yaptıkları çalışmada Cuma namazına gitmeyenlerin oranını % 69 olarak belirtirken % 16'lık bir kısmın ise nadiren Cuma namazlarına gittiklerini vurgulamışlardır.

2.3.2.7. Dini Sorumlulukları Teşvik Etme

Tablo 74. Etrafında Bulunan Kimseleri Dini Vecibelerini Yerine Getirmesi İçin Teşvik Etmeyle İlgili Tutum

Etrafımdakileri dini vecibelerini yerine getirmesi için teşvik ediyorum	N	%
Hiçbir zaman	271	30,1
Nadiren	154	17,1
Ara sıra	196	21,8
Çoğu zaman	170	18,9
Her zaman	109	12,1
Toplam	900	100,0

X= 2,65 S= 1,390

⁴³⁰Seyyed Hosein Mirsendesi, 1383/2004.

⁴³¹Maryam Zaree, 1384/2005.

⁴³²Ahmed Ghiasvend, 1389/2010, s. 136.

⁴³³ Gholam Abbas Tevassoli - Aboal Fazl Morshedi, 1388/2009, s. 106-110.

Tablo incelendiğinde dini vecibelerin yerine getirilmesi için etraftakileri teşvik etmeyle ilgili olarak örneklem grubunun % 30,1'i hiçbir zaman, % 17,1'i nadiren, % 21,8'i ara sıra, % 18,9'u çoğu zaman ve % 12,1'i her zaman şıklarını tercih etmişlerdir. Görüldüğü gibi örneklem grubunu oluşturan üniversite öğrencilerinde dini görevler konusunda etraflarındakileri teşvik etme tutumu azdır. Benzer şekilde Ghiasvand'in⁴³⁴ araştırmasında, Şia inanç esaslarından biri olan "emr-i bil ma'ruf ve nehy-i anil münker" kategorisine giren bu konuda elde ettiği bulgular şu şekildedir: % 36,6 hiçbir zaman, % 36,2 nadiren, % 22,6 ara sıra, % 3,7 çoğu zaman, %1 her zaman. Bulgular karşılaştırıldığında benzer sonuçlar göze çarpmaktadır.

Toplumun kaynaşmasını ve bütünleşmesini sağlayan unsurlardan biri olan, insanların faydalı işler için birbirlerini teşvik etmesi ve zararlı eylemlerden sakındırmaları İslam toplumlarında görülen "emr-i bil ma'ruf nehy-i anil münker" ilkesinin bir parçasıdır. Tablo incelendiğinde Şia inanç esaslarının önemli bir parçası olan bu ilkenin toplum nezdinde çok fazla uygulanmadığı görülmektedir. Bu durumu günümüz dünyasında bireyselleşmenin artmasıyla açıklamak mümkündür.

2.3.2.8. Şia'da Peygamber ve İmam Sevgisi

Şia'da peygamberlik konusu imamet düşüncesi etrafında şekillenerek onun ayrılmaz bir parçası olmuştur. Nübüvvet bilgisinin, Hz. Peygamber'den sonra Hz. Ali vasıtasıyla devam ettirildiği inancında olan Şia, peygamberlere ait sıfatları imamlar için de söz konusu etmiştir. Dolayısıyla onlara peygamberlerle birlikte imamların da büyük ya da küçük günah işlemezler. İmamlar, peygamberlerin ölümünden sonra dinin korunması adına peygamberlerin tebliğ görevini üstlenmişlerdir ve bu nedenle imamların varlığı zorunludur. İmamlar insanların din ve dünya işlerinde başvurdukları önemli bir rehber olup, onlara her konuda önderlik ederler ve insanların arasındaki anlaşmazlıkları çözüme kavuşturan bir otoritedir.⁴³⁵

Örneklem grubunun peygamber ve imam sevgisi hakkındaki tutumları aşağıdaki tablolarda görülmektedir.

⁴³⁴ Ahmed Ghiasvand, 1389/2010, s. 137.

⁴³⁵ Salih Sabri Yavuz, *İslam Düşüncesinde Nübüvvet*, Pınar Yay., İstanbul, 2012, s. 126-129.

Tablo 75. Peygamberimizi Sevmeyen Kişilerin Sevilmemesiyle İlgili Tutum

Peygamberimizi sevmeyen kişileri ben de sevmem	N	%
Hiçbir zaman	334	37,1
Nadiren	198	22,0
Ara sıra	116	12,9
Çoğu zaman	130	14,4
Her zaman	122	13,6
Toplam	900	100,0

X= 2,45 S= 1,447

Tablo incelendiğinde peygamberimizi sevmeyen kişilerin sevilmemesiyle ilgili olarak araştırmaya dâhil olan üniversite öğrencilerinin % 37,1'i hiçbir zaman, % 22'si nadiren, % 12,9'u ara sıra, % 14,4'ü çoğu zaman ve % 13,6'sı her zaman şıklarını işaretlemişlerdir. Görüldüğü gibi araştırmaya katılanların yarıya yakını bu konu hakkında olumsuz tutum sergilemektedirler. Bu durumu, araştırmaya katılan üniversite öğrencilerinin bazıları, insan sevgisinin din, dil, ırk gibi kavramlara bağlı olmadığı, insan sevgisinin insani özelliklere bağlı olduğu şeklinde açıklamışlardır.

Tablo 76. İmamları Sevmeyen Kişilerin Sevilmemesiyle İlgili Tutum

İmamları sevmeyenleri ben de sevmem	N	%
Hiçbir zaman	340	37,8
Nadiren	194	21,6
Ara sıra	128	14,2
Çoğu zaman	127	14,1
Her zaman	111	12,3
Toplam	900	100,0

X= 2,41 S= 1,422

Tablo 76'ya göre imamları sevmeyenlerin sevilmemesi konusunda araştırmaya katılan üniversite öğrencilerinin % 37,8'i hiçbir zaman, % 21,6'sı nadiren, % 14,2'si ara sıra, % 14,1'i çoğu zaman ve %12,3'ü her zaman şıklarını tercih etmişlerdir. Bu durumu yine üniversite öğrencilerindeki insan sevgisi anlayışının dini inanışlardan bağımsız olarak düşünülmesi gerektiği şeklinde açıklayabiliriz.

2.3.2.9. Aşura Merasimlerine Katılma ve Zincir Vurma

Hicri takvimin ilk ayı olan Muharrem, Şii gelenekte olduğu gibi tüm Müslüman toplum için önemli sayılan bir dönemdir. İran toplumu tarafından bakıldığında dini sembollerin görünürlük açısından zirveye ulaştığı en ihtişamlı ve etki bakımından en

güçlü dini günlerin başında gelmektedir. Bu ayda gerçekleşen Hz. Hüseyin ve ailesinin Emevi ordusunca şehit edildiği Kerbela hadisesi, Şiîliğin gelişip kökleşmesi ve görünür hale gelmesine neden olan önemli olaylardan birisidir. “Âşûra” günü de Hz. Hüseyin ve yanında bulunanların şehit edildiği ve Muharrem ayının 10. gününe denk gelen zamandır. Matem merasimlerinin zirveye ulaştığı bugünde Şiîler, ikindi vaktine kadar su hariç bir şey yememeye dikkat ederek Kerbela hadisesini yâd ederler. Bu dönemde İran’ın bütün şehirlerinde siyah bayraklar, flamalar, afişler vb. hazırlanarak şehrin önemli yerlerine ve evlerin girişine asılır. Gerek sokaklarda gerekse insanların toplu olarak bir arada bulunduğu bütün ortamlarda mersiyeler okunarak günün anlamıyla ilgili hatıralar hatırd tutulmaya ve canlandırılmaya çalışılır.⁴³⁶

İran toplumu Muharrem ayında ve özellikle bu ayın ilk on gününde ortak bir şuurla hareket ederek bu zaman dilimini toplumsal bir hareket haline dönüştürmektedirler. Bu zaman diliminde yapılan ortak faaliyetler, sine dövme, zincir vurma, mersiye okuma, fakirlere sadaka dağıtma, adak adama, mum yakma, taziye merasimleri düzenleme ve Erbain yürüyüşüne katılma gibi kendine has pratikler ve dinî törenler aracılığıyla karşımıza çıkmaktadır.⁴³⁷

Bu konuda örneklem grubunun tutumları aşağıdaki tablolarda verilmiştir.

Tablo 77. Aşura Merasimlerine Katılmayla İlgili Tutum

Aşura merasimlerine katılım	N	%
Hiçbir zaman	176	19,6
Nadiren	91	10,1
Ara sıra	89	9,9
Çoğu zaman	201	22,3
Her zaman	343	38,1
Toplam	900	100,0

X= 3,49 S= 1,546

Aşura merasimlerine katılmayla ilgili tablo 76 incelendiğinde araştırmaya katılan üniversite öğrencilerinin % 19,6’sı hiçbir zaman, % 10,1’i nadiren, % 9,9’u ara sıra, % 22,3’ü çoğu zaman ve % 38,1’i her zaman şıklarını tercih etmişlerdir.

⁴³⁶ Habip Demir, “Günümüz İran Şiîliğinde Kutsal Gün ve Geceler”, e-makalat Mezhep Araştırmaları Dergisi, S. 2, 2017, s. 323-324.

⁴³⁷Tovhid Alizade, “Aşura, Siyaset ve Hayat”, <https://iramcenter.org/asura-siyaset-ve-hayat/> (13.07.2019).

Görüldüğü gibi Aşura merasimlerine katılmada örneklem grubu sıklık dereceleri farklı olmakla birlikte olumlu tutum içerisindedirler. Dolayısıyla örneklem grubunu oluşturan üniversite öğrencilerinin geleneksel uygulamaları devam ettirme eğilimine sahip oldukları söylenebilir.

Mirsendesi⁴³⁸ yaptığı çalışmada Aşura- Tasua merasimlerine katılma durumunu % 42,2 oranında az, % 20,3 oranında orta ve % 37,5 oranında çok olarak ifade etmiştir. Zaree⁴³⁹ hazırladığı tezde Aşura törenlerine katılım durumunu şu şekilde ifade etmiştir: % 22,6 hiç, % 8,5 çok az, % 12 az, % 16,2 orta, % 18,4 çok ve % 22,2 çok fazla. Ghiasvend⁴⁴⁰ ise araştırmasında yas törenlerine katılım durumunu belirlemek amacıyla sorduğu soruya katılımcıların % 10,5'inin hiçbir zaman, % 14'ünün nadiren, % 24,3'ünün ara sıra, % 25,6'sının çoğu zaman ve % 25,6'sının her zaman cevaplarını verdiklerini belirtmiştir. Ayrıca kızların erkeklere göre daha fazla katılım gösterdiklerini ve ekonomi düzeyinin artmasıyla törenlere iştirak oranının azaldığını ifade etmiştir. Morshedi ve Tevassoli⁴⁴¹, çalışmalarında Aşura törenlerine hiç katılmayanların oranını % 33 olarak belirtmişlerdir. % 27'lik bir kısmın ise sadece Ramazanda ve Muharrem ayında yas törenlerine katıldıklarını ifade etmişlerdir. Bu oranlarla çalışmamızda elde ettiğimiz bulgular benzerlik göstermektedir.

Tablo 78. Zincir Vurarak Hz. Hüseyin'in Acısını Yaşamayla İlgili Tutum

Zincir vurarak Hz. Hüseyin'in acısını yaşarım	N	%
Hiçbir zaman	370	41,1
Nadiren	173	19,2
Ara sıra	125	13,9
Çoğu zaman	129	14,3
Her zaman	103	11,4
Toplam	900	100,0

X= 2,35 S= 1,423

Tablo 78'e göre yas merasimlerinde zincir vurma konusunda araştırmaya dahil olan üniversite öğrencilerinin % 41,1'i hiçbir zaman, % 19,2'si nadiren, % 13,9'u ara sıra, % 14,3'ü çoğu zaman ve % 11,4'ü her zaman şıklarını tercih etmişlerdir.

⁴³⁸ Seyyed Hosein Mirsendesi, 1383/2004.

⁴³⁹ Maryam Zaree, 1384/2005.

⁴⁴⁰ Ahmed Ghiasvand, 1389/2010, s. 137.

⁴⁴¹ Gholam Abbas Tevassoli - Aboal Fazl Morshedi, 1388/2009, s. 106.

Görüldüğü gibi örneklem grubunun % 41,1'i bu konuda olumsuz tutum sergilemektedir.

Şiiler, Kerbela olayını bir matem havası içinde ağıtlar yakarak çeşitli etkinlikler düzenleyerek anarlar ve bu olayı bizzat yaşamaya çalışırlar. Bu etkinliklerden biri de zincir-zani denilen kendilerini zincirle döverek Hz. Hüseyin'in acısını paylaşmadır. Önceleri kendilerine eziyet etme halini alan zincir vurma etkinlikleri günümüzde daha çok göstermelik yapılmaktadır. Elde edilen sonuçlardan da anlaşılacağı üzere katılımcıların çoğunluğu zincir vurma eylemini onaylamamaktadır.

2.3.2.10. İmamların Doğum ve Ölüm Günlerinde İbadet Edilmesi

Her din/mezhep kendileri için önemli ve sembol niteliğinde olan zaman dilimleri vasıtasıyla mensuplarını belli semboller etrafında birleştirip, ortak sevgi ve hüznün paylaşımı sayesinde dinamizmlerini korumak isterler.⁴⁴² Şiilerde özellikle ehli beyt imamlarının doğum ve ölüm günleri bu önemli zaman dilimlerini oluşturmaktadır. Dini duyguların yoğun olarak yaşandığı bu günlerde Şiiler oruç tutma, bu güne özel namaz kılma, imamların türbelerini ziyaret etme, mersiyeler okuyup gözyaşı dökme gibi ritüeller gerçekleştirmektedirler.

Tablo 79. İmamların Doğum ve Ölüm Günlerinde İbadet Edilmesiyle İlgili Tutum

İmamların doğum ve ölüm günlerinde onları anmak için ibadet ederim	N	%
Hiçbir zaman	272	30,2
Nadiren	148	16,4
Ara sıra	191	21,2
Çoğu zaman	184	20,4
Her zaman	105	11,7
Toplam	900	100,0

X= 2,66 S= 1,391

Tablo incelendiğinde imamların doğum ve ölüm günlerinde ibadet edilmesiyle ilgili olarak örneklem grubunun % 30,2'si hiçbir zaman, % 16,4'ü nadiren, % 21,2'si ara sıra, % 20,4'ü çoğu zaman ve % 11,7'si her zaman şıklarını tercih etmişlerdir. Görüldüğü gibi araştırmaya katılanların yaklaşık % 30'u bu konu hakkında olumsuz

⁴⁴² Habip Demir, 2017, s. 316.

tutum sergilemektedir. Yaklaşık % 70'i ise farklı sıklıklarda olumlu tavır içerisindeyler.

Kutsal zaman kavramını en fazla kullanan inanç sistemlerinden biri olan Şiilikte, dolayısıyla İran'da, imamların hem doğum hem de ölüm yıldönümleri büyük önem taşımaktadır ve bu günlerin birçoğunda resmi tatil yapılmaktadır. Özellikle imamların ölüm yıldönümlerini ön plana çıkaran İran'ın amacının, inanç sistemlerinin matem yönünü güçlü kılarak toplumu daha sıkı şekilde bir arada tutmak olduğu söylenebilir. Dolayısıyla kendileri için önem arz eden bu günlerde yapılan ritüellere ayrı bir önem vermektedirler. Ancak elde edilen bulgular ve yapılan gözlemler ışığında imamların doğum ve ölüm yıldönümlerinde anmaların ibadetler dışında farklı şekillerde kendini gösterdiği söylenebilir.

2.3.2.11. Humusun Verilmesi

Devletin savaşta ele geçirilen ganimetlerden alacağı beşte birlik hisseye humus denir.⁴⁴³ Şii fakihler ganimetin “kazanç ve kâr” manasına geldiğinden hareketle humusun sahasını genişletmişlerdir. Onlara göre bir kişinin yıl içinde elde edip, yılsonunda ihtiyacından arta kalan ticarî, sınaî, ziraî vs. her türlü geliri humusa tabidir.⁴⁴⁴ Bu konuda araştırmaya katılan üniversite öğrencilerinin görüşleri aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 80. Humusun Verilmesiyle İlgili Tutum

Humusumu vermek zorundayım	N	%
Hiçbir zaman	287	31,9
Nadiren	121	13,4
Ara sıra	151	16,8
Çoğu zaman	166	18,4
Her zaman	175	19,4
Toplam	900	100,0

X= 2,80 S= 1,528

Humusun verilmesiyle ilgili tutumları gösteren tablo 80 incelendiğinde, araştırmaya katılanların % 31,9'u hiçbir zaman, % 13,4'ü nadiren, % 16,8'i ara sıra, %18,4'ü çoğu zaman ve %19,4'ü her zaman şıklarını işaretlemişlerdir. Görüldüğü gibi

⁴⁴³ Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2005, 2. baskı, s. 205.

⁴⁴⁴ Yüksel Çayiroğlu, 2013, s. 231-232.

humusun verilmesi hususunda örneklem grubunun yaklaşık %32'si olumsuz tutum içerisindeyler. Bunun sebebi İran'da görülen ekonomik sıkıntıların insanların geçimlerini sağlamalarını zorlaştırması olabilir. Ayrıca, humusun on ikinci imamın yokluğunda taklid mercii olan bir müçtehide verilmesinden dolayı katılımcıların dini bir yönetime tepki olarak da olumsuz tutum içerisinde oldukları söylenebilir.

2.3.2.12. Nevruz Bayramında İbadet Yapılması

Nevruz İran aylarından Ferverdin ayının ilk günüdür ve bundan dolayı “yeni gün” olarak adlandırılmıştır. Eski zamanlardan günümüze kadar Nevruz adıyla anılan ve kutlanan bu gün, İranlıların dini ve milli bayramı olmuştur.⁴⁴⁵ Nevruza yaklaşlan günlerde genel bir temizlik ve alışveriş yapılır. Yılın son Çarşamba gecesi ateşler yakılarak üzerinden atlanır ve kutlamalar yapılır.⁴⁴⁶ Nevruz Bayramı sabahı ilk önce acılı, kederli aileler ziyaret edilerek başsağlığı dilenir. Sofralarda hurma ve çay olur. Büyükler ziyaret edilir; çeşitli eğlenceler, oyunlar gösteriler sergilenir, geziler tertiplenir. İran'da Nevruz Bayramı tatili 13 gündür.⁴⁴⁷

Tablo 81. Nevruz Bayramında İbadet Yapılmasıyla İlgili Tutum

Nevruz bayramında ibadet yaparım	N	%
Hiçbir zaman	270	30,0
Nadiren	134	14,9
Ara sıra	188	20,9
Çoğu zaman	175	19,4
Her zaman	133	14,8
Toplam	900	100,0

X= 2,74 S= 1,438

Tablo incelendiğinde Nevruz bayramında ibadet yapılmasıyla ilgili olarak örneklem grubunun % 30'u hiçbir zaman, % 14,9'u nadiren, % 20,9'u ara sıra, % 19,4'ü çoğu zaman ve % 14,8'i her zaman şeklinde görüş belirtmiştir. Görüldüğü gibi araştırmaya katılan üniversite öğrencilerinin %30'u nevruz bayramını ibadet yapılacak bir bayram olarak görmemektedir.

⁴⁴⁵ Asker Behrami, *İran Bayramları*, Çev. Nihat Değirmenci, Demavend Yay., İstanbul, 2016, s. 48.

⁴⁴⁶ Ali Kafkasyalı, “*Türk Dünyasında Nevruz Gelenegine Toplu Bakış*”, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C. 6, S. 2, 2005, s. 156-157.

⁴⁴⁷ Şehram Rehnimun, “*Güney Azerbaycan'da Yıl Bayramının Gelenek ve Göreneklere*”, Türk Dünyasında Nevruz, III. Uluslar Arası Bilgi Şöleni Bildirileri, AKMB Yay., Ankara, 2000, s. 274.

Nevruz, İran takviminin başlangıcı ve baharın gelişinin müjdecisi olarak kendine özgü bir şekilde kutlanan İran'ın en eski geleneklerinden biridir. İran halkı için nevruz bayramı dini motiflerden ziyade aile ziyareti, heftsin⁴⁴⁸, tatil gibi özellikler barındırmaktadır. Dini olarak sayılabilecek etkinlikler genellikle Meşhed'de bulunan İmam Rıza Türbesi'ni ya da Kum'da yer alan Hz. Masume Türbesi'ni ziyaret etmektir.

2.3.3. Üniversite Öğrencilerinin Dini Duygu Durumlarıyla İlgili Tutumları

Din duygusal bir karaktere sahip olan, insanların içinde bulundukları ruhsal duruma göre sevgi, bağlanma, sığınma, güvenme, şükretme gibi dini duygular beslemektedirler. Özbaydar dini duyguyu, bireye yaşam sürdüğü dünyada elde edemediği güvenlik ve teselli kaynağı olduğunu, kendi dışında rahatlıkla güvenip sığınacağı, yüce kuvvete dayanma olanağı sağladığı bir güç olarak tanımlamaktadır.⁴⁴⁹

Bu kısımda araştırmaya katılan üniversite öğrencilerinin dini duygu durumlarına yönelik tutumlarını belirlemek amacıyla ölçekte bulunan sorulara verdikleri cevapları incelenecektir.

2.3.3.1. Allah'ı Anmanın Kişiye Etkisi

Bireyler Allah'ı anarken, O'nun huzurunda dua ederken ya da ibadetlerini yerine getirirken duygusal olarak pozitif yönde etkilenebilmektedir. Örneklem grubunun Allah'ı anarken hissettiği duygular aşağıdaki tablolarda verilmiştir.

⁴⁴⁸ Nevruz sofrasında adları "s" ile başlayan yedi gıda (sib:elma, somag:somak, sebzi:yeşil sebze, sirke, sincid: iğde, semenu: buğdayın ezilerek suyundan yapılan tatlı , sir:sarımsak) bulunmasıdır.

⁴⁴⁹ Belma Özbaydar, *Din ve Tanrı İnancının Gelişmesi Üzerine Bir Araştırma*, Baha Matbaası, İstanbul, 1970, s. 6.

Tablo 82. Allah'ı Anarak Sükûnet Bulmayla İlgili Tutum

Allah'ı anarak sükûnet buluyorum	N	%
Hiçbir zaman	75	8,3
Nadiren	86	9,6
Ara sıra	82	9,1
Çoğu zaman	214	23,8
Her zaman	443	49,2
Toplam	900	100,0

X= 3,96 S= 1,309

Allah'ı anarak sükûnet bulma konusunda tablo 82 incelendiğinde, araştırmaya katılanların % 8,3'ü hiçbir zaman, % 9,6'sı nadiren, % 9,1'i ara sıra, % 23,8'i çoğu zaman ve % 49,2'si her zaman seçeneklerini tercih etmişlerdir. Görüldüğü gibi Allah'ın anılmasıyla birlikte sakinlik bulma hususunda örneklem grubunun büyük çoğunluğu olumlu tutum içerisindeyler.

Tablo 83. Allah'ın Huzurunda Yalvardıktan Sonra Hafiflik Hissetmeyle İlgili Tutum

Allah'ın huzurunda yalvardıktan sonra kendimi hafiflemiş hissediyorum	N	%
Hiçbir zaman	99	11,0
Nadiren	80	8,9
Ara sıra	83	9,2
Çoğu zaman	210	23,3
Her zaman	428	47,6
Toplam	900	100,0

X= 3,87 S= 1,378

Tablo incelendiğinde Allah'ın huzurunda yalvardıktan sonra hafiflik hissetmeyle ilgili olarak örneklem grubunun % 11'i hiçbir zaman, % 8,9'u nadiren, % 9,2'si ara sıra, % 23,3'ü çoğu zaman ve % 47,6'sı her zaman şıklarını tercih etmişlerdir. Görüldüğü gibi bu konuda araştırmaya katılan üniversite öğrencilerinin büyük çoğunluğu farklı sıklıklarda olumlu tutum içerisindeyler.

Tablo 84. İlahi Görevleri Yerine Getirirken Kendinden Geçmeyle İlgili Tutum

İlahi görevleri yerine getirirken kendimden geçerim	N	%
Hiçbir zaman	161	17,9
Nadiren	139	15,4
Ara sıra	184	20,4
Çoğu zaman	215	23,9
Her zaman	201	22,3
Toplam	900	100,0

X= 3,17 S= 1,405

İlahi görevleri yerine getirirken kendinden geçmeyle ilgili olarak tablo 85 incelendiğinde araştırmaya katılanların % 17,9'u hiçbir zaman, % 15,4'ü nadiren, % 20,5'i ara sıra, % 23,9'u çoğu zaman ve % 22,3'ü her zaman seçeneklerini tercih etmişlerdir. Görüldüğü gibi araştırmaya katılanlar farklı sıklıkta bu konu hakkında olumlu tutum içerisindeyler. İran'ın içinde bulunduğu ekonomik ve siyasi buhranlar kişilerin ibadetlerini yerine getirirken odaklanmalarına engel olabilmektedir.

2.3.3.2. Allah'ın Verdiği Nimetler İçin Rız Olma ve O'nun Sevgisini Hissetme

Tablo 85. Allah'ın Verdiği Nimetler İçin Rız Olma ve Hoşnut Olmayla İlgili Tutum

Allah'ın bana verdiği şeyler için rızım ve hoşnudum	N	%
Hiçbir zaman	85	9,4
Nadiren	71	7,9
Ara sıra	119	13,2
Çoğu zaman	249	27,7
Her zaman	376	41,8
Toplam	900	100,0

X= 3,84 S= 1,301

Tablo 85'e göre Allah'ın verdiği nimetler için rız olma ve hoşnut olmayla ilgili olarak araştırmaya katılan üniversite öğrencilerinin % 9,4'ü hiçbir zaman, % 7,9'u nadiren, % 13,2'si ara sıra, % 27,7'si çoğu zaman ve % 41,8'i her zaman seçeneklerini işaretlemişlerdir. Örneklem grubunun büyük çoğunluğu Allah'ın kendilerine verdiği nimetler için rız ve hoşnuttur denilebilir.

Tablo 86. Hayatta Allah’ın Zarafetini ve Sevgisini Hissetmeyle İlgili Tutum

Hayatta Allah’ın zarafetini ve sevgisini hissediyorum	N	%
Hiçbir zaman	78	8,7
Nadiren	73	8,1
Ara sıra	76	8,4
Çoğu zaman	178	19,8
Her zaman	495	55,0
Toplam	900	100,0

X= 4,04 S= 1,318

Hayatta Allah’ın zarafetini ve sevgisini hissetmeyle ilgili olarak araştırmaya katılanların % 8,7’si hiçbir zaman, % 8,1’i nadiren, % 8,4’ü ara sıra, % 19,8’i çoğu zaman ve % 55’i her zaman seçeneklerini tercih etmişlerdir. Görüldüğü gibi örneklem grubunun büyük çoğunluğu Allah’ın zarafetini ve sevgisini hissettiğini beyan etmiştir.

2.3.4. Üniversite Öğrencilerinin Sosyal Hayatla İlgili Tutumları

Bu kısımda araştırmaya katılan üniversite öğrencilerinin dinin sosyal hayata etkisine yönelik tutumlarını belirlemek amacıyla ölçekte bulunan sorulara verdikleri cevapları incelenecektir.

2.3.4.1. Şii-Sünni İlişkisi

“Yaratılışı itibariyle toplumsal bir hayat süren insanın en yoğun ilişkiler ağı içerisinde bulunduğu kişilerin önemli bir bölümünü, şüphesiz komşuları oluşturmaktadır. Bir insan hayatı boyunca kendi ev hanesinden sonra en çok aynı köy, mahalle, semt ve şehirdeki komşularının yüzlerini görmekte ve onlarla birlikte hayatı paylaşmaktadır. Bu yüzden komşular, insanın doğumundan ölümüne kadar geçirdiği sosyal hayatta aile ve akrabalarından sonra en önemli üçüncü halkada yerini alır.”⁴⁵⁰

Kur’an da toplumsal hayat içerisinde bulunan komşuluk ilişkilerine önem vermiştir. Nisa suresinde Allahü Teala “*Yalnız Allah’a ibadet edip O’na hiçbir şeyi ortak koşmayın! Anneye, babaya, akrabalara, yetimlere, fakirlere, yakın komşulara, uzak komşulara, yol arkadaşına, garip ve yolculara, ellerinizin altındaki (köle, cariye, hizmetçi, işçi) lere de güzel muamele edin. Bilin ki Allah kendini beğenen ve övünüp*

⁴⁵⁰ Ali Can, “Kur’an ve Sünnet Işığında Komşuluğun Yeri”, KSÜ İlahiyat Fak. Der., 2013, s. 204.

*duran kimseleri sevmez”*⁴⁵¹ buyurmaktadır. Buradan da anlaşılacağı üzere dil, din, ırk ayrımı yapmadan birbirlerine yakın yerlerde oturan kişilerin ortak değerleri paylaşarak birbirlerine yardım etmeleri, samimi ilişkiler kurmaları gerekmektedir. Özellikle düğün, cenaze gibi insanların acılarını, mutluluklarını, değerlerini paylaşma göstergelerinden olan törenlere katılma durumu, bireylerin bir arada yaşama ve paylaşma isteğini daha fazla yansıtmaktadır. Sosyal bütünleşme açısından önem arz eden Şii-Sünni komşuluk ilişkileri hakkında örneklem grubunun tutumları aşağıdaki tablolarda verilmiştir.

Tablo 87. Yaşanılan Yerdeki Sünnilerle Komşuluk İlişkileri Hakkındaki Tutum

Yaşadığım yerdeki Sünni olanlarla komşuluk ilişkisi kurmamda herhangi bir sakınca yoktur	N	%
Hiç katılmıyorum	26	2,9
Katılmıyorum	84	9,3
Kararsızım	109	12,1
Katılıyorum	377	41,9
Tamamen katılıyorum	304	33,8
Toplam	900	100,0

X= 3,94 S= 1,044

Sünnilerle komşuluk ilişkisi kurulmasında sakınca olmaması konusunda araştırmaya katılan üniversite öğrencilerinin % 2,9’u hiç katılmıyorum, % 9,3’ü katılmıyorum, % 12,1’i kararsızım, % 41,9’u katılıyorum ve % 33,8’i tamamen katılıyorum seçeneklerini tercih etmektedir. Görüldüğü gibi örneklem grubunun büyük çoğunluğu Sünnilerle komşuluk ilişkisi kurulmasında sakınca görmemektedir. Bu durum çok çeşitli milliyetleri içerisinde barındıran İran toplumunun sosyal bütünlüğünü sağlaması hususunda önemlidir.

⁴⁵¹ Nisa, 4/36.

Tablo 88. Sünnilerin Düğün, Cenaze Gibi Törenlerine Katılmayla İlgili Tutum

Sünnilerin düğün, cenaze gibi törenlerine katılmamda sakınca yoktur	N	%
Hiç katılmıyorum	23	2,6
Katılmıyorum	101	11,2
Kararsızım	76	8,4
Katılıyorum	357	39,7
Tamamen katılıyorum	343	38,1
Toplam	900	100,0

X= 3,99 S= 1,070

Sünnilerin düğün, cenaze gibi törenlerine katılmada sakınca olmaması durumuyla ilgili olarak araştırmaya katılan üniversite öğrencilerinin % 2,6'sı hiç katılmıyorum, % 11,2'si katılmıyorum, % 8,4'ü kararsızım, % 39,7'si katılıyorum ve % 38,1'i tamamen katılıyorum seçeneklerini tercih etmişlerdir. Görüldüğü gibi örneklem grubunun büyük çoğunluğu Sünnilerin düğün, cenaze gibi törenlerine katılmada sakınca görmemektedir.

2.3.4.2. Alışveriş, Dost Seçimi ve Evlilikte Mezhep Farklılığı

Dil, din, ırk, mezhep gibi özelliklerden dolayı bir toplumda meydana gelen problemlerin kaynağını ön yargıların oluşturması muhtemeldir. Dolayısıyla bu tür sorunların ortadan kaldırılması için toplumu oluşturan gruplar arasında “sosyal temasın”⁴⁵² artması gerekmektedir. Sosyal ilişkilerin gelişmesi ve sosyal temasın artmasını sağlayan en önemli faktörler arasında alışveriş, arkadaşlık kurma ve evlilik gibi eylemler sayılabilir.

Arkadaşlık iki kişi arasındaki karşılıklı gönüllü bağlılık olarak tanımlanır.⁴⁵³ Bireyler arasındaki arkadaşlık ilişkilerinin oluşması için yaş, cinsiyet, ilgi ve yetenek gibi özellikler etkili olabilmektedir. Aynı zamanda dini inanç ya da mezhep farklılıkları da bireylerin arkadaş gruplarına dâhil olmasında önemli faktörlerden

⁴⁵² Ayrıntılı Bilgi için bkz., Küçükkömürler, S. ve Sakallı-Uğurlu, N., *Gruplar Arası İlişkileri Düzenlemede Sosyal Temas Kuramları: Gruplar Arası, Yayılmacı ve Hayali Temas*, Nesne, 5(9), 2017, s. 1-31.

⁴⁵³ Hakkı Kızılloluk - Celal Teyyar Uğurlu, “Akran-Arkadaş Gruplarına Üyelik: Anlamı, Nedenleri, Kriterleri, Çatışma Yaratıcı Etkiler ve Sürekliliği”, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Eylül 2017, s. 862.

birisidir. Dolayısıyla her bireyin arkadaş seçerken kendi değerlerine kendi özelliklerine benzer kişileri tercih etmesi olasıdır.

Aile, toplumların yapısal değişiklikler ve dinamikler içerisinde hem geçmiş nesillerin toplumsal mirasını aktaran hem de gelecek nesillerin toplumsallaşmasını başlatan başlıca toplumsal kurum olarak ele alınabilir. Evlilik, sadece iki birey arasında kurulan yeni aileyi değil aynı zamanda bireylerin kök aileleri arasındaki bağı da oluşturur. Bireylerin üzerinden ebeveynleri, kardeşleri, yakın ve uzak akrabaları bir etkileşime geçme olasılığı edinirler. Özellikle kategorik olarak birbirine karşıt konumlandırılan ya da tarihsel ve politik olarak birbirinden ayrılmış ve farklılaşmış grupların üyeleri arasındaki evlilik bir tabuya dönüşebilmektedir.⁴⁵⁴ Dolayısıyla farklı din anlayışlarına sahip kişiler evlilik seçiminde daha kuralcı ve dışa kapalı olabilmektedirler.

Şiilerin diğer mezheplere bakış açısını yansıtması açısından, diğer mezheplerden olanlarla alış veriş yapma, dostluk kurma ve evlilik yapma konularındaki tutumlarının belirlenmesi önemlidir. Örneklem grubunun bu konulardaki görüşleri aşağıdaki tablolarda verilmiştir.

Tablo 89. Diğer Mezheplerden Olanlardan Alışveriş Yapmayla İlgili Tutum

Diğer mezheplerden olanlarla da alış veriş yapılmalıdır	N	%
Hiç katılmıyorum	16	1,8
Katılmıyorum	99	11,0
Kararsızım	85	9,4
Katılıyorum	332	36,9
Tamamen katılıyorum	368	40,9
Toplam	900	100,0

X= 4,04 S= 1,050

Diğer mezheplerden olanlarla alışveriş yapılması hususunda tablo 89 incelendiğinde araştırmaya katılanların % 1,8'i hiç katılmıyorum, % 11'i katılmıyorum, % 9,4'ü kararsızım, % 36,9'u katılıyorum ve % 40,9'u tamamen katılıyorum seçeneklerini tercih etmektedirler. Görüldüğü gibi örneklem grubu büyük

⁴⁵⁴ Gül Özateşler Ülkücan vd., “Gruplar Arası Temas ve Çapraz Evlilikler: İzmir’de Alevi Sünni Evlilikleri”, Türkiye Sosyal Araştırmalar Der., Y. 23, S. 1, Nisan 2019, s. 2.

çoğunlukla alışveriş yaparken temas kurdukları kişinin hangi mezhepten olduklarını önemsememektedirler.

Tablo 90. Arkadaş ve Dost Seçerken Şii Olup Olmamasıyla İlgili Tutum

Arkadaş ve dost seçerken Şii olup olmaması önemli değildir	N	%
Hiç katılmıyorum	31	3,4
Katılmıyorum	180	20,0
Kararsızım	68	7,6
Katılıyorum	260	28,9
Tamamen katılıyorum	361	40,1
Toplam	900	100,0

X= 3,82 S= 1,247

Tablo 90 incelendiğinde arkadaş ve dost seçiminde Şii olup olmamasının önemli görülmemesiyle ilgili olarak araştırmaya katılanların % 3,4'ü hiç katılmıyorum, % 20'si katılmıyorum, % 7,6'sı kararsızım, % 28,9'u katılıyorum ve % 40,1'i tamamen katılıyorum seçeneklerini tercih etmişlerdir. Buna göre örneklem grubunun % 23,4'ü bu konuda olumsuz tutum sergilerken % 69'u olumlu tavır takınmaktadır.

Tablo 91. Evlilikte Mezhebin Önemiyle İlgili Tutum

Evlilikte mezhep önemli değildir	N	%
Hiç katılmıyorum	143	15,9
Katılmıyorum	277	30,8
Kararsızım	106	11,8
Katılıyorum	147	16,3
Tamamen katılıyorum	227	25,2
Toplam	900	100,0

X= 3,04 S= 1,454

Tablo 91 incelendiğinde evlilikte mezhebin önemli olup olmamasıyla ilgili konuda araştırmaya dâhil olanların % 15,9'u hiç katılmamakta, % 30,8'i katılmamakta, % 11,8'i kararsızlık içinde, % 16,3'ü katılmakta ve % 25,2'si tamamen katılmaktadır. Dolayısıyla araştırmaya katılanların % 46,7'si bu konuda olumsuz tutum sergilemekte ve evlilikte mezhebin önemli olduğunu düşünmektedirler. Örneklem grubunun % 11,8'i ortada dururken % 41,5'i ise olumlu yaklaşmaktadır.

2.3.4.3. Evlilik Öncesi Flört

Toplumun temel yapı birimi olan ailelerin sağlıklı temeller üzerinde kurulması, toplumların geleceği açısından önemlidir. Dolayısıyla evlenecek kişilerin uyumu kurulacak ailenin ömrünü belirlemektedir. “Evlilik uyumu, farklı kişiliğe sahip eşlerin, mutluluğa ve ortak belirlenmiş hedeflere ulaşmak için, bütünlenmiş şekilde birbirini tamamlamalarıdır.”⁴⁵⁵ Bu çerçevede eş adaylarının ideal eş tercihinde bulunabilmeleri için birbirlerinin benzer ya da farklı kişisel özelliklerini belirlemeleri gerekmektedir. Ancak her toplumda evliliğe yönelik eş adaylarının birbirini tanıma süreçleri farklı uygulamalara sahip olabilmektedir. Örneklem grubunun bu konu hakkındaki görüşleri aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 92. Gençlerin Evlilik Öncesi Evlenecekleri Kişilerle Arkadaşlıkları Normal Karşılamayla İlgili Tutum

Gençlerin evlilik öncesi evlenecekleri kişilerle arkadaşlıklarını (flört) normal karşılarım	N	%
Hiç katılmıyorum	61	6,8
Katılmıyorum	134	14,9
Kararsızım	92	10,2
Katılıyorum	362	40,2
Tamamen katılıyorum	251	27,9
Toplam	900	100,0

X= 3,67 S= 1,217

Tablo 92’ye göre gençlerin evlilik öncesi flört yapmayla ilgili olarak, araştırmaya dâhil olanların % 6,8’i hiç katılmamakta, %14,9’u katılmamakta, % 10,2’si kararsızlık içinde, % 40,2’si katılmakta ve % 27,9’u tamamen katılmaktadır. Görüldüğü gibi araştırmaya katılanların yaklaşık % 68’i bu konuda olumlu tavır içerisindeyler. Bunun nedeni modernleşmeyle birlikte geleneksel düşünce yapısının değişime uğrayarak yeni davranış şekillerinin ortaya çıkması olarak söylenebilir. Araştırmaya katılanların yaklaşık % 21’i ise geleneksel toplum yapısına bağlı olarak bu konu hakkında olumsuz tutum sergilemiş olabilir.

⁴⁵⁵ E. W. Burgess, L. S. Cottrell, *Predicting Success or Failure in Marriage*, Thommas Pres, Newyork, 1998; Akt. A. Muhsin Yılmazçoban, “Evlilikte Çiftleri Etkileyen Unsurlar ve Arkadaşlık İlkeleri”, Yalova Sosyal Bilimler Der., S. 1, Ekim 2010-Mart 2011, s. 186.

2.3.4.4. İran Toplumunda Mut’a Nikâhının Yeri

Şia, diğer bütün İslam mezheplerinden farklı olarak evliliği üç kategoriye ayırmaktadır. Birincisi daimi evlilik denilen ve diğer mezheplerin de kabul ettiği, bütün İslam toplumlarında bilinen ve uygulamada olan normal evliliktir. İkincisi, süreli ya da geçici evlilik denilen, Şia'nın İmamiye kolu dışında pek fazla taraftarı olmayan mut'a evliliğidir. Üçüncüsü ise milk-i yemin, yani cariye elde etmek yoluyla evliliktir.⁴⁵⁶ Süreli bir nikâh çeşidi olan mut'a, “sözlükte yararlanılan şey, kavram olarak ise evlenme engeli bulunmayan bir kadınla bir erkeğin, belli bir süre için ve belli bir mal karşılığında birlikte yaşamak üzere anlaşmaları demektir.”⁴⁵⁷ Ehl-i Sünnet mezheplerine göre İslam'ın ilk dönemlerinde uygulanıp sonradan yasaklanan mut'a, Şia tarafından halen meşru olarak görülmekte ve uygulanmaktadır.⁴⁵⁸ Nisa suresinde geçen “*Elinizin altında bulunan câriyeler müstesna, evli kadınlar da size haram kılındı; Allah'ın size emri budur. Bunlardan başkasını, iffetli yaşamak ve zina etmemek kaydıyla, mallarınızla (mehir ile) istemeniz size helâl kılındı. Onlarla karı-koca ilişkisi yaşamanıza karşılık kararlaştırılmış olan mehirlerini verin. Mehir kesiminden sonra karşılıklı anlaşmanızda size günah yoktur. Şüphesiz Allah ilim ve hikmet sahibidir*”⁴⁵⁹ ayeti mut'a nikâhına delil olarak gösterilmektedir. Mut'a konusunda İmam Cafer'in “Mutayı Kur'an indirmiş, Allah Resul'ünün sünneti böyle cereyan etmiştir”⁴⁶⁰ ve “Mut'a helaldir, sen ancak iffetli olanla evlen”⁴⁶¹ şeklinde buyurduğu, aynı zamanda İmam Rıza'nın “Mut'a sadece onun hükümlerini bilene helaldir, bilmeyenlere ise haramdır”⁴⁶² şeklinde söylediği rivayetler Şia için mut'ayı caiz kılan delillerdendir. Örneklem grubunu oluşturan üniversite öğrencilerinin mut'a nikâhıyla ilgili düşünceleri aşağıdaki tabloda verilmiştir.

⁴⁵⁶ Seyyid Murtaza, *el-İstibsar*, Matbaatü'l-Haydariyye, Necef, 1981, s.109; Akt. Ali Duman, “*Liberal Cinsellik Anlayışı Karşısında Liberal ve Muhafazakâr Şii Yazarlara Göre Kadın-Erkek İlişkileri*”, Dini Araştırmalar Der., Eylül-Aralık 2006, C. 9, S. 26, s. 260.

⁴⁵⁷ Tusi, *et-Tehzibü'l-Ahkam*, C. VII, Tahran, 1944, s. 262; Akt. Osman Kaşıkçı, “*Mut'a Nikahı*”, Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları Der., S. 3, 2007, s. 43.

⁴⁵⁸ Abdulkadir Çuhacıoğlu, *Kitap ve Sünnet Işığında Mut'a Nikahı*, Amasya, 2002, s. 15-16.

⁴⁵⁹ Nisa, 4/24.

⁴⁶⁰ A. Çuhacıoğlu, 2002, s. 20.

⁴⁶¹ Abdullah Kahraman, “*Mut'a Nikahı Üzerine Bazı Mülâhazalar*”, İslam Hukuku araştırmaları Der., S. 9, 2007, s. 166.

⁴⁶² A. Çuhacıoğlu, 2002, s. 20.

Tablo 93. Mut’a Nikâhının Normal Karşılanmasıyla İlgili Tutum

Mut’a nikâhının yapılmasını normal karşılarım	N	%
Hiç katılmıyorum	380	42,2
Katılmıyorum	150	16,7
Kararsızım	108	12,0
Katılıyorum	169	18,8
Tamamen katılıyorum	93	10,3
Toplam	900	100,0

X= 2,38 S= 1,441

Tablo 93 incelendiğinde mut’a nikâhının normal karşılanmasıyla ilgili olarak, araştırmaya katılanların % 42,2’si hiç katılmıyorum, % 16,7’si katılmıyorum, % 12’si kararsızım, % 18,8’i katılıyorum ve % 10,3’ü tamamen katılıyorum seçeneklerini tercih etmişlerdir. Görüldüğü gibi örneklem grubunun yaklaşık % 59’u mut’a nikâhına olumsuz yaklaşırken yaklaşık % 29’u olumlu bakmaktadır.

Geçici evlilik olan mut’a nikâhının, yapılan görüşmeler ve gözlemler sonucunda özellikle kadınlar tarafından onur kırıcı bir uygulama olarak görüldüğü söylenebilir. Dolayısıyla mut’a nikâhının yerine İran’da son yıllarda beyaz evlilik (izdivac-ı sefid), ev arkadaşlığı (hemhanegi), birliktelik (hembraşi) ve aynı yastığı paylaşma (hembalini) olarak isimlendirilen, resmî veya şeri nikâh olmaksızın bir çiftin aynı evde karı-koca şeklinde yaşadığı yeni bir evlilik türü⁴⁶³ gündemi meşgul etmektedir. Bu bakımdan üniversite öğrencileri arasında mut’a nikâhının olumsuz karşılandığı söylenebilir.

2.3.4.5. Aile İçi Kararlarda ve Miras Paylaşımında Cinsiyet Eşitliği

Toplumun çekirdeği ve temeli olan ailenin sağlam ve güçlü yapıda olması toplumun güçlü olması demektir. Bu nedenle aile düzeni toplumların geleceği açısından önemlidir. İran’da da “devrim sonrası Anayasa’da kadınlara hem yurttaş hem de anne olarak önemli ölçüde yer verilmiştir. İslami bir ulusun oluşturulması için kadınların ve ailelerin İslamileştirilmesi hedeflenmiştir.”⁴⁶⁴ Anayasa, kadınları bir yandan aktif yurttaşlar olarak tanımlarken diğer yandan ‘İslami aile’ içinde erkek kontrolü altında ataerkil ilişkilerin yeniden üretilmesini sağlayacak şekilde

⁴⁶³ Umut Başar, “İran’da Değişen Evlilik İlişkileri”, İRAM, Ocak 2020, s. 8.

⁴⁶⁴ Filiz Kartal, 2016, s. 17.

tanımlamıştır.⁴⁶⁵ Her ne kadar ataerkil ilişkilerin üretilmesi hedeflense de binlerce yıllık bir kültürden gelen ve genel olarak anaerkil bir toplum olan İran’da kadınların ön planda olduğu, toplumsal hayata katıldıkları ve özgüven sahibi oldukları söylenebilir.

Bir başka konu olan miras, kişinin ölümünden sonra bütün mallarının, borçlarının, görevlerinin, maaşının başka bir kişiye geçmesidir. Miras konusu, uzun müddet toplumlarda ana rol olmuş ve miras paylaşımı çeşitli toplumlarda uzun sürelerde değişikliklere maruz kalmıştır. İran’da miras paylaşımında kadınlar erkeklerin yarısı kadar pay almaktadırlar.⁴⁶⁶

Aile içi kararlarda cinsiyet eşitliği ya da kanunla pratik hayattaki uygulamaları farklı olan miras paylaşımı hakkında araştırmaya katılan üniversite öğrencilerinin görüşleri aşağıdaki tablolarda verilmiştir.

Tablo 94. Aile İçi Kararlarda Erkek ve Kadınların Eşit Söz Hakkı Olması Gerektiğiyle İlgili Tutum

Aile içi kararlarda erkeklerin ve kadınların eşit söz hakkı olmalıdır	N	%
Hiç katılmıyorum	8	,9
Katılmıyorum	114	12,7
Kararsızım	40	4,4
Katılıyorum	301	33,4
Tamamen katılıyorum	437	48,6
Toplam	900	100,0

X= 4,16 S= 1,044

Tabloya göre aile içi kararlarda erkeklerle kadınların eşit söz hakkına sahip olması gerektiğiyle ilgili olarak araştırmaya katılanların % ,9’u hiç katılmıyorum, % 12,7’si katılmıyorum, % 4,4’ü kararsızım, % 33,4’ü katılıyorum ve % 48,6’sı tamamen katılıyorum seçeneklerini tercih etmişlerdir. Dolayısıyla örneklem grubunun % 82’si bu konuda olumlu tavır sergilerken yaklaşık % 14’ü olumsuz tutum içerisindeyler. Bu verilere göre İran’da toplumsal hayata aktif olarak katılan kadınların aile içi kararlarda da söz söyleme hakkı olduğu belirtilebilir.

⁴⁶⁵ Parvin Paidar, “*Feminism and Islam in Iran*”, Deniz Kandiyoti (der.), Gendering the Middle East: Emerging Perspectives, Syracuse, Syracuse Uni., Press, 1996, s. 56; Akt. Filiz Kartal, 2016, s. 17.

⁴⁶⁶www.lawsite.ir (07.12.2019).

Tablo 95. Miras Paylaşımında Erkeklerin ve Kadınların Eşit Hakka Sahip Olmasıyla İlgili Tutum

Miras paylaşımında kadın ve erkek eşit hakka sahip olmalıdır	N	%
Hiç katılmıyorum	43	4,8
Katılmıyorum	134	14,9
Kararsızım	95	10,6
Katılıyorum	242	26,9
Tamamen katılıyorum	386	42,9
Toplam	900	100,0

X= 3,88 S= 1,244

Tablo 95'ten anlaşılabacağı üzere, erkeklerin ve kadınların eşit miras hakkına sahip olmaları gerektiği konusunda örneklem grubunun % 4,8'i hiç katılmıyorum, % 14,9'u katılmıyorum, % 10,6'sı kararsızım, % 26,9'u katılıyorum ve % 42,9'u tamamen katılıyorum şıklarını tercih etmişlerdir. Görüldüğü gibi araştırmaya katılanların yaklaşık % 70'i bu konuda olumlu kanaat beslerken, yaklaşık % 19 olumsuz tavır sergilemektedir. Dolayısıyla örneklem grubunun büyük çoğunluğu miras paylaşımında kanunlarda belirtilenin aksine eşit dağıtımdan yanadır.

2.3.4.6. Dünya Zenginliğinin Kaybedilmesine Üzülme Durumu

Dini düşünce, uygulama, inanç ve kuralların kişisel ve toplumsal anlam ve önemini yitirme süreci olarak tanımlanan dünyevileşme,⁴⁶⁷ sosyal, kültürel, ekonomik ve benzeri etkenlerle, insanların, hayatı sadece dünya ile, gerçeği ise algılanan, görülen, tecrübe edilenle sınırlaması, varlığı tek boyutlu algılamasıdır.⁴⁶⁸ Dolayısıyla dünyevileşme süreciyle dünya-ahiret dengesi dünya lehine bozulmaktadır. Böylece dinden ve dini değerlerden uzaklaşarak dünyevi değerlere daha fazla önem verme, nefsanî isteklerin kişinin hayatını şekillendirmesi ve davranışlarına yön vermesi ön plana çıkmaktadır. “Dünyevileşme, imani, ahlaki, sosyal ve ticari meselelerin bütününde kişinin emeğini, gücünü, imkânını dünyevi unsurlara yoğunlaştırmasıdır. Bu hususlarda dini değerleri gözetmeyişi ya da çok az gözetmesi, önceliği dünya değerlerine vermesidir. İnsanın kendisini dünyanın çekiciliğine kaptırmasıdır.”⁴⁶⁹

⁴⁶⁷ Ahmet Cevizci, *Paradigma Felsefe Sözlüğü*, “Dünyevileşme” md. İstanbul, 2000.

⁴⁶⁸ Mehmet Sait Reçber, *Realizm, Din ve Dünyevileşme*, İslâmiyât, C. IV, S. 3, 2001, s. 21.

⁴⁶⁹ Süleyman Karacelil, *“Toplumsal Göstergelerde Dünyevileşme”*, Eskiye/14, Eylül 2009, s. 35.

Dünya zenginliğinin kaybedilmesine üzülmeye hakkında araştırmaya katılan üniversite öğrencilerinin görüşleri aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 96. Dünya Zenginliğinin Kaybedilmesi Durumunda Üzülmeye İlgili Tutum

Dünya zenginliğini kaybetmek beni üzer	N	%
Hiç katılmıyorum	57	6,3
Katılmıyorum	166	18,4
Kararsızım	209	23,2
Katılıyorum	329	36,6
Tamamen katılıyorum	139	15,4
Toplam	900	100,0

X= 3,36 S= 1,136

Tablo incelendiğinde dünya zenginliğinin kaybedilmesi durumunda üzülmeye ilgili olarak örneklem grubunun % 6,3'ü hiç katılmıyorum, % 18,4'ü katılmıyorum, % 23,2'si kararsızım, % 36,6'sı katılıyorum ve % 15,4'ü tamamen katılıyorum seçeneklerini işaretlemişlerdir. Görüldüğü gibi araştırmaya katılanların yarısından fazlası dünya zenginliğini kaybetmeleri durumunda üzüleceklerini beyan etmişlerdir. Bu durum üniversite öğrencilerinin dünyevileşme durumlarının arttığının göstergesi olabilir.

2.3.4.7. Müzik Türleri ve Dindeki Yeri

Bir toplumun temel düşüncelerini yansıtan ve kültürünü nesilden nesile aktaran müzik, insanın hayatı anlama çabasını sesler aracılığıyla yorumlaması üzerine meydana gelmiş; tarihten bu yana inanç temelli birçok söyleme eşlik etmiştir.⁴⁷⁰ Şia örfüne göre, Allah Teala'dan ve ahlaki faziletlerden uzaklaştıran, laubaliliğe ve günaha sürükleyen eğlendirici, coşturucu müzik haramdır.⁴⁷¹ Dinlenecek müzikleri seçme konusunda araştırmaya katılanların düşünceleri aşağıdaki tabloda verilmiştir.

⁴⁷⁰ Ömer Faruk Teber – Ramazan Çalkan, 2019, s. 89-91.

⁴⁷¹ Ayetullah Uzma Hamanei, “*Ehl-i Beyt Fıkhiına Göre Sorular ve Fetvalar*”, s. 180-182, https://issuu.com/ehlibeyt/docs/fikhi_sorulara_cevap_1_ve_2_cilt (15.07.2019).

Tablo 97. Değişik Müzikleri Dinlemek İçin Dini Hükümlerin Araştırılmasıyla İlgili Tutum

Değişik müzikleri dinlemek için dini hükümleri araştırırım	N	%
Hiç katılmıyorum	259	28,8
Katılmıyorum	237	26,3
Kararsızım	91	10,1
Katılıyorum	165	18,3
Tamamen katılıyorum	148	16,4
Toplam	900	100,0

X= 2,67 S= 1,466

Tablo 97 incelendiğinde değişik müzik türlerini dinlemek için dini hükümlerin araştırılması konusunda örneklem grubunun % 28,8'i hiç katılmıyorum, % 26,3'ü katılmıyorum, % 10,1'i kararsızım, % 18,3'ü katılıyorum ve % 16,4'ü tamamen katılıyorum seçeneklerini işaretlemişlerdir. Görüldüğü gibi araştırmaya katılan üniversite öğrencilerinin yaklaşık % 55'i bu konuda olumsuz tutum içerisinde. Örneklem grubunun % 10,1'i bu konuda fikir beyan etmezken yaklaşık % 35'i olumlu tutum sergilemektedirler.

2.3.4.8. Bir İş Yaparken Tevekkül Etme

Sadece Allah'a itimat edip güvenmek anlamını taşıyan tevekkül, inançta önemli olduğundan Kur'an'da "müminler Allah'a tevekkül etsinler", "tevekkül edenler Allah'a tevekkül etsinler", "eğer mü'min iseniz Allah'a tevekkül ediniz" şeklinde birçok yerde geçmektedir.⁴⁷² Buradan da anlaşılacağı üzere tevekkül müminler için çok önemlidir ve inanan herkes Allah'a tevekkül etmelidir. Bu konuda örneklem grubunun görüşleri aşağıdaki tabloda verilmiştir.

⁴⁷²Hayati Aydın, "Kur'an'da İrade-Azm ve Tevekkül", Tasavvuf - İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi, Y. 9, S. 22, 2008, s. 70-74.

Tablo 98. Bir İş Yaparken Allah’a Tevekkül Etmeyle İlgili Tutum

Bir iş yaparken Allah’a tevekkül ederim	N	%
Hiç katılmıyorum	30	3,3
Katılmıyorum	81	9,0
Kararsızım	105	11,7
Katılıyorum	265	29,4
Tamamen katılıyorum	419	46,6
Toplam	900	100,0

X= 4,06 S= 1,113

Tablo incelendiğinde Allah’a tevekkül edilmesiyle ilgili olarak araştırmaya dâhil olanların % 3,3’ü hiç katılmıyorum, % 9’u katılmıyorum, % 11,7’si kararsızım, % 29,4’ü katılıyorum ve % 46,6’sı tamamen katılıyorum seçeneklerini tercih etmişlerdir. Buna göre örneklem grubunun % 76’sı tevekkül konusunda olumlu tutum içerisinde oldukları ve bir iş yaparken Allah’a tevekkül etmektedirler. Araştırmaya katılanların % 12,3’ü ise tevekkül konusunda olumsuz kanaate sahipken % 9’u ortada durmaktadır.

2.3.4.9. Dini Bilginin Arttırılması İçin Çabalama

“Dini bilgi din alanındadır ve Allah’ın kitapları, kutsal beyanı ve peygamberler aracılığıyla bize ulaşmıştır. Dinî bilgi öncelikli olarak bize bu dünya hayatımız için gerekli olan genel ve kapsamlı bir tasavvuru kazandırır. Bunun için de dinî bilgi her ne kadar metafizik birçok hikmeti içinde barındırsa da, öncelikli olarak hitap ettiği insanların dünyası ve gerçekleri üzerinden mesajını verir. Diğer bir anlatımla, dinî bilgi yaşadığımız hayat ve insanlık tecrübemize dairdir ve onunla diyalektik bir ilişki içerisindeyiz.”⁴⁷³ Dolayısıyla dinin doğru anlaşılıp yorumlanabilmesi ve kişilerin inandıkları dine ait ritüelleri doğru bir şekilde yapabilmeleri için dini bilginin arttırılması elzemdir. Dini bilginin arttırılmasına yönelik çaba sarf edilmesi hususunda araştırmaya katılan üniversite öğrencilerinin görüşleri tabloda verilmiştir.

⁴⁷³Ali Bardakoğlu, “*Dini Bilgi ve Günümüzde İslam*”,
<http://dspace.marmara.edu.tr/handle/11424/5895?locale-attribute=en> (15.12.2019).

Tablo 99. Dini Bilginin Arttırılması İçin Çabalamayla İlgili Tutum

Kendi dini bilgimi arttırmak için çabalarım	N	%
Hiç katılmıyorum	58	6,4
Katılmıyorum	117	13,0
Kararsızım	138	15,3
Katılıyorum	312	34,7
Tamamen katılıyorum	275	30,6
Toplam	900	100,0

X= 3,69 S= 1,212

Tabloya göre dini bilginin arttırılması için çabalamayla ilgili olarak araştırmaya katılanların % 6,4'ü hiç katılmıyorum, % 13'ü katılmıyorum, % 15,3'ü kararsızım, % 34,7'si katılıyorum ve % 30,6'sı tamamen katılıyorum seçeneklerini işaretlemişlerdir. Buna göre örneklem grubunun % 65,3'ü dini bilginin arttırılması konusunda olumlu kanaate sahiptir. Örneklem grubunun % 19,4'ü bu konuda olumsuz tutum sergilemektedir. Dolayısıyla araştırmaya katılanların çoğunluğu dini doğru yorumlamak ve ibadetlerini doğru bir şekilde yapabilmek için dini bilgilerini arttırma çabası içerisinde oldukları denebilir.

2.3.4.10. Helal ve Haram Olgusu

İnsanların yaşamlarını devam ettirebilmeleri açısından ihtiyaç duyduğu en önemli şeyler arasında yeme içme gereksinimi vardır. İnsanoğlu için gıda ihtiyacını karşılayabilmesi için Kur'an ve sünnet yoluyla bir helal haram çerçevesi çizilmiştir.⁴⁷⁴ Bu çerçeve içerisinde olmayan yiyeceklerin helal ya da haram olmalarının tespiti fıkıh âlimlerinin içtihatları neticesinde belirlenmektedir. Dolayısıyla yiyeceklerin helal haram dairesi içerisinde olup olmadığına dikkat etmek önemlidir. Bu konu hakkında örneklem grubunun görüşleri aşağıdaki tabloda verilmiştir.

⁴⁷⁴ Bknz. Bakara, 2/168, 172; Mâide, 5/88, Nisa, 4/160-161, Enam, 6/146, Müminûn, 23/51.

Tablo 100. Helale ve Harama Dikkat Etmeyle İlgili Tutum

Yiyecek ve içeceklerde helal ve harama dikkat ederim	N	%
Hiç katılmıyorum	125	13,9
Katılmıyorum	127	14,1
Kararsızım	45	5,0
Katılıyorum	196	21,8
Tamamen katılıyorum	407	45,2
Toplam	900	100,0

X= 3,70 S= 1,493

Tablo incelendiğinde yiyecek ve içeceklerde helale ve harama dikkat edilmesi gerektiğiyle ilgili olarak araştırmaya katılanların % 13,9'u hiç katılmıyorum, % 14,1'i katılmıyorum, % 5'i kararsızım, % 21,8'i katılıyorum ve % 45,2'si tamamen katılıyorum şeklinde görüş bildirmiştir. Bakıldığında örneklem grubunun % 67'si yiyecek ve içeceklerde helale ve harama dikkat edilmesi hususunda olumlu tutum içerisindeyler. Örneklem grubunun % 28'i ise bu konuda olumsuz kanaat beslemektedirler.

2.3.4.11. Yolculuk ve Tütsü İlişkisi

İran kültüründe, tütsü nazardan ve belalardan uzak durmak için özel bir yere sahip olan geleneklerden biridir. Ellerinde tütsü kutusuyla caddelerde arabalara tütsü yapan kişileri görmek de mümkündür. Bu şekilde arabalara tütsü yaparak arabayı ve içindekileri kazadan koruduklarına inanırlar. Bu konuda araştırmaya katılan üniversite öğrencilerinin görüşleri aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 101. Yolculuk Sırasında Arabayı Tütsülemekle İlgili Tutum

Yolculuk sırasında arabaya tütsü yapmak kazalardan korur	N	%
Hiç katılmıyorum	161	17,9
Katılmıyorum	151	16,8
Kararsızım	221	24,6
Katılıyorum	278	30,9
Tamamen katılıyorum	89	9,9
Toplam	900	100,0

X= 2,98 S= 1,260

Tablo incelendiğinde yolculuk sırasında arabayı tütsülemenin kazalardan koruduğuna dair araştırmaya katılanların % 17,9'u hiç katılmıyorum, % 16,8'i

katılmıyorum, % 24,6'sı kararsızım, % 30,9'u katılıyorum ve % 9,9'u tamamen katılıyorum seçeneklerini tercih etmişlerdir. Görüldüğü gibi örneklem grubunun % 34,7'si bu konuda olumsuz kanaate sahipken, % 24,6 ortada, % 40,8'i olumlu tutum içerisindeyler.

2.3.4.12. Hamilelik ve Ortamın Karaktere Yansıması

Şiiler, hamile bir kadının hamileliği süresince bulunduğu ortamın doğacak çocuğun karakterine etki edeceğini düşündükleri için dikkat ederler ve sürekli olarak güzel ortamlarda yer almaya gayret gösterirler. Bu konuda örneklem grubunun düşüncesi aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 102. Hamile Bir Kadının Bulunduğu Ortamın Çocuğun Karakterine Etki Ettiği Düşüncesine Yönelik Tutum

Hamile bir kadının bulunduğu ortam çocuğun karakterine etki eder	N	%
Hiç katılmıyorum	79	8,8
Katılmıyorum	92	10,2
Kararsızım	154	17,1
Katılıyorum	219	24,3
Tamamen katılıyorum	356	39,6
Toplam	900	100,0

$X = 3,75$ $S = 1,307$

Tabloya göre hamile bir kadının bulunduğu ortamın doğacak çocuğun karakterine etki ettiğine yönelik olarak araştırmaya katılanların % 8,8'i hiç katılmıyorum, % 10,2'si katılmıyorum, % 17,1'i kararsızım, % 24,3'ü katılıyorum ve % 39,6'sı tamamen katılıyorum seçeneklerini işaretlemişlerdir. Görüldüğü gibi örneklem grubunun % 63,9'u bu konuda olumlu tutum sergileyerek Şiilerin genel inancıyla paralel düşünmektedirler. Araştırmaya katılanların % 19'u ise hamile bir kadının bulunduğu ortamın doğacak çocuğun karakterine etki etmediği kanaatindeyler.

2.3.4.13. Ölüm ve Yarım Kalan İbadetler

Şii inancına göre, ölen bir kimsenin yarım kalan ibadetleri Allah’a borcu olarak düşünülür ve yerine getirilmesi durumunda ölen kişiye fayda sağlar.⁴⁷⁵ Bu konuda araştırmaya katılan üniversite öğrencilerinin tutumları tabloda verilmiştir.

Tablo 103. Ölen Bir Kişinin Yarım Kalan İbadetlerinin Yerine Getirilmesinde Fayda Sağlayacağı Düşüncesiyle İlgili Tutum

Ölen bir kişinin yarım kalan ibadetleri yerine getirilirse ölen kişiye faydası olur	N	%
Hiç katılmıyorum	121	13,4
Katılmıyorum	142	15,8
Kararsızım	183	20,3
Katılıyorum	225	25,0
Tamamen katılıyorum	229	25,4
Toplam	900	100,0

X= 3,33 S= 1,361

Tablo incelendiğinde ölen bir kişinin yarım kalan ibadetlerinin yerine getirilmesi durumunda ölen kimseye fayda sağlamasıyla ilgili olarak, araştırmaya katılan üniversite öğrencilerinin % 13,4’ü hiç katılmıyorum, % 15,8’i katılmıyorum, % 20,3’ü kararsızım, % 25’i katılıyorum ve % 25,4’ü tamamen katılıyorum şeklinde kanaat belirtmişlerdir. Bu sonuçlara göre örneklem grubunun % 50,4’ü konuyla ilgili olarak olumlu düşünce beslemektedir. Araştırmaya katılanların % 20,3’ü fikir belirtmezken % 29,2’si olumsuz tavır sergilemektedir.

2.3.4.14. Deprem Algısı

Deprem insanın irade ve bilgisi dışında⁴⁷⁶ gerçekleşen ve yerkürede birikmiş enerjinin aniden boşalmasıyla⁴⁷⁷ oluşan sarsıntıdır. Dolayısıyla tabiatın en yıkıcı olgularından biri olan deprem, insanlarda her zaman korkuya neden olmuştur. Bu korku nedeniyle toplumlarda depremler hakkında türlü efsanelerle birlikte dini yaklaşımlar da ortaya atılmaktadır. Bu çerçevede bireylerin depremle din arasında

⁴⁷⁵ Abdullah Turan, “Ehl-i Beyt Mektebinde Temel İnançlar”, C. 2, http://www.caferilik.com/kutuphane/book/ehl-i-beyt-mektebinde-temel-inan%C3%A7lar-c-2#Tab3-20026_250_115 (17.07.2019).

⁴⁷⁶ A. M. Celal Şengör, “Akıl, Bilim, Deprem, İnsan”, Cogito, S. 20, Deprem Özel Sayısı Ek, Ayrı Baskı, 1999.

⁴⁷⁷ Tuncay Taymaz, “Deprem”, Cogito, S. 20, Deprem Özel Sayısı, s. 72-87.

nasıl bir ilişki kurdukları; depremi din bağlamında nasıl algıladıkları her zaman araştırmacıların ilgisini çekmiştir. “İnsan davranışlarıyla deprem gibi tabii afetler arasında ne türden ilişkilerin var olabileceği, tabii afetlerin, yaratıcının bir cezası veya uyarısı olarak mı tecelli ettiği” gibi sorular insanların dini inanç, anlayış, zihniyet ve dindarlıkları oranında farklı şekillerde cevap bulmaktadırlar. Bazı kimse veya çevreler, tamamen kaderci bir zaviyeden bakarak depremin diğer her şeyde olduğu gibi tamamen bir kaderin ürünü olduğunu, dolayısıyla Allah'ın bir takdiri gereği meydana gelmiş bir olay olduğunu, sebepleri ve sonuçlarıyla insanların burada yapacak bir şeylerinin olmadığını ileri sürerken, bazıları yine aynı zihniyetten hareketle depremin, insanlar Allah'ın emir ve yasaklarından uzaklaştıkları için İlahi bir ceza olduğunu savunmuş, bazıları hem ceza, hem ders ve uyarı, hem de mükâfat olabileceğini düşünmüş ve bazıları da depremin Allah'la hiç bir ilgisinin bulunmadığını, büsbütün tabii bir jeolojik hadise olduğunu iddia etmişlerdir.⁴⁷⁸ Bu konuda araştırmaya katılan üniversite öğrencilerinin görüşleri tabloda verilmiştir.

Tablo 104. Depremin Allah’ın Gönderdiği Bir Azap Olduğu Düşüncesiyle İlgili Tutum

Deprem, bir topluma Allah’ın gönderdiği azaptır	N	%
Hiç katılmıyorum	237	26,3
Katılmıyorum	240	26,7
Kararsızım	194	21,6
Katılıyorum	152	16,9
Tamamen katılıyorum	77	8,6
Toplam	900	100,0

X= 2,54 S= 1,275

Tablo incelendiğinde depremlerin Allah’ın bir topluma gönderdiği azap olması düşüncesiyle ilgili olarak, araştırmaya katılan üniversite öğrencilerinin % 26,3’ü hiç katılmıyorum, % 26,7’si katılmıyorum, % 21,6’sı kararsızım, % 16,9’u katılıyorum ve % 8,6’sı tamamen katılıyorum seçeneklerini tercih etmişlerdir. Görüldüğü gibi örneklem grubunun % 53’ü, depremlerin sık yaşandığı bir ülke olan İran’da, deprem olgusunu Allah’ın gönderdiği bir azap olarak değerlendirmemekte, jeolojik bir hadise

⁴⁷⁸ Ejder Okumuş, “Tabii Afetler, Din ve Toplum”, İslami Araştırmalar Dergisi, C. 15, S. 3, 2002, s. 349.

olarak düşünmektedir. Örneklem grubunun % 25,5'i ise depremi topluma gönderilen bir ceza olarak tasavvur etmektedir.

2.3.4.15. Türbe Ziyareti

İslam kültürü içinde varlığını sürdüren olgulardan biri de türbe ziyaretidir. Şiiiler kabir ziyaretlerine çok fazla önem vermişler ve gelenekleri içerisinde ziyaret kavramına ayrı bir anlam yükleyerek dini ritüeller oluşturmuşlardır. Kur'an'dan referansı olmayıp, hac gibi farz bir ibadet olmasa da, bu ziyaretler, faziletleri bakımından Hac'dan aşağı kalmamakta ve imamların medfun olduğu bazı şehirler öncelikli olarak ziyaret edilen kutsal mekânlar olup neredeyse ikinci kible gibidirler.⁴⁷⁹ İmamların Şii temel inanç sisteminin merkezinde yer almaları, masum oldukları ve şefaet etme özelliklerinin bulunduğu inanılması sebebiyle onları anmak ve onlardan yardım istemek olağan hale gelmektedir. Kerbela, Meşhed, Kum, Necef, Samarra gibi şehirlere yapılan ziyaretler turistik veya kültürel etkinlikler olmayıp sosyal ve dini birtakım amaçlar ve motivasyonlar çerçevesinde gerçekleştirilmektedir. Bu motivasyonlar şu şekilde sıralanabilir; Hesap günü imamların aracılığına nail olabilmek için imamlarla irtibatın devam ettirilmesi, İmam'ı onurlandırarak mezhebin inançlarını da onurlandırmak, İmam'a olan bireysel ahdi, sadakat yeminini tazelemek ve Şiîlerin grup kimliklerini güçlendirmeleri.⁴⁸⁰ Şiâ literatüründe İmamları ziyaret edenlere büyük mükâfatlar vaat edildiği görülmektedir. Bir rivayette Cafer es-Sâdık'ın "Allah, Müminlerin Emirini ziyaret etmek için yürüyen kimseyi, attığı her bir adım için, bir hac ve bir umre sevabıyla ödüllendirir" dediği ve Ali'nin ziyaretinde tozlanan bir ayağın (yürüyerek veya binekle gitmesi fark etmeksizin) cehennem ateşine konmayacağına yemin ettiği aktarılmaktadır. Diğer bir rivayette ise Allah'ın her Cuma gecesi Kerbela'yı ziyaret ettiği söylenmektedir. Bunun yanında Kerbela'da yapılan duaların kabul edildiği de halk tarafından yaygın olarak kabul edilmektedir. Ayrıca

⁴⁷⁹ J. W. Meri, "Ziyāra (1. In the Central and Eastern Arab Lands during the Pre-Modern Period)", 11: The Encyclopaedia of Islam: W-Z, ed. P. J. Bearman vd., Leiden: Brill Academic Pub, 2002, s. 524; Akt. Zeynep Sena Kaya, "İran'da Aşura Merasimleri ve Tarihsel Gelişimi", Uludağ Üniv. Sosyal Bilimler Enst., Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa, 2018, s. 111.

⁴⁸⁰ Sindawi, "Visit to the Tomb of Al-Husayn b. 'Alī in Shiite Poetry", ss. 230-58; Akt. Zeynep Sena Kaya, 2018, s. 116.

Hüseyin'in türbesinin toprağının her hastalığa deva olduğuna inanılmaktadır.⁴⁸¹ Bu konuda örneklem grubunun düşünceleri aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 105. Gezinti Amacıyla Yapılan Yolculukların Türbe Ziyareti İçin Yapılan Yolculuklara Tercih Edilmesiyle İlgili Tutum

Gezinti amacıyla yapılan yolculukları, türbe ziyareti için yapılan yolculuklara tercih ederim	N	%
Hiç katılmıyorum	80	8,9
Katılmıyorum	151	16,8
Kararsızım	295	32,8
Katılıyorum	156	17,3
Tamamen katılıyorum	218	24,2
Toplam	900	100,0

X= 3,31 S= 1,252

Tablo 105 incelendiğinde gezinti amacıyla yapılan yolculukların türbe ziyareti için yapılan yolculuklara tercih edilmesi hususunda, örneklem grubunun % 8,9'u hiç katılmıyorum, % 16,8'i katılmıyorum, % 32,8'i kararsızım, % 17,3'ü katılıyorum ve % 24,2'si tamamen katılıyorum seçeneklerini tercih etmişlerdir. Bu sonuçlara göre örneklem grubunun %41,5'i türbe ziyaretinden ziyade gezi yapmayı tercih etmiştir. Araştırmaya katılanların %32,8'i kararsız kalırken % 25,7'si türbe ziyaretlerini tercih etmiştir. Bu durum üniversite gençliğinin, Şia geleneklerinde önemli bir yer işgal eden türbe ziyareti konusunda toplumsal refleksin dışında hareket ettiklerini göstermektedir. Zira türbeler İran halkı için maddi ve manevi şifa kaynağı olarak görülürken Şii retoriğinde de kendine has bir yer işgal etmektedir. Bu durumu dünyayı etkisi altına alan ve İran'da da çok sık şekilde görülen korona (kovid-19) virüsü salgınında dahi türbelerin kapatılmayarak halkın buralarda şifa aramasında görmek mümkündür. Üniversite gençliğinin ise türbeler konusunda daha farklı düşündüğünü elde edilen bulgular doğrultusunda söylemek mümkündür.

⁴⁸¹ Takim, "Charismatic Appeal or Communitas?", ss. 107-111;Akt. Zeynep Sena Kaya, 2018, s. 120.

2.3.4.16. Oy Kullanmanın Dini Durumu

Oy kullanma bir vatandaşlık görevi olup seçim yapacak kişilerin, adayların talip oldukları görevlere liyakatini sorgulayan bir sistemdir. Oy verme işlemine dini bir sorumluluk yükleme konusunda örneklem grubunun görüşleri tabloda verilmiştir.

Tablo 106. Ülke Yönetimi İçin Oy Kullanmanın Dini Bir Görev Olmasıyla İlgili Tutum

Ülke yönetimi için oy kullanmak dini bir görevdir	N	%
Hiç katılmıyorum	282	31,3
Katılmıyorum	105	11,7
Kararsızım	148	16,4
Katılıyorum	185	20,6
Tamamen katılıyorum	180	20,0
Toplam	900	100,0

X= 2,86 S= 1,535

Tablo incelendiğinde oy vermenin dini bir görev olmasıyla ilgili olarak, araştırmaya katılan üniversite öğrencilerinin % 31,3'ü hiç katılmıyorum, % 11,7'si katılmıyorum, %16,4'ü kararsızım, % 20,6'sı katılıyorum ve % 20'si tamamen katılıyorum seçeneklerini tercih etmişlerdir. Bu sonuçlara göre örneklem grubunun % 43'ü oy verme işlemine dini bir görev yüklemezken % 40,6'sı oy verme işleminin dini bir görev olduğu kanaatindedirler. Örneklem grubunun % 16,4'ü ise ortada durarak fikrim yok seçeneğini tercih etmişlerdir.

Şubat 2020'de yapılan İran parlamento seçimlerine, dini lider Hamaney'in oy kullanmanın hem milli hem de dini bir görev olduğu yönündeki çağrılarına rağmen katılımın çok düşük kalması, ulaşılan verilere paralel olarak İran halkının oy kullanmayı dini bir görev olarak saymadığını göstermektedir.

SONUÇ ve ÖNERİLER

İran’da bulunan üniversite öğrencilerinin dine yönelik inançlarını, yaptıkları ibadetleri, duygu düzeylerini ve sosyal hayatta dini etkiyi ne kadar hissettiklerini, ülkelerindeki dini motiflere yükledikleri anlamları elde edilen veriler çerçevesinde çeşitli faktörlere göre analiz etmeyi amaçlayan bu çalışmanın sonuçlarını, “değişik faktörlere göre üniversite öğrencilerinin inanç, ibadet, dini duygu ve sosyal hayatla ilgili tutumlarındaki farklılaşma” ve “üniversite öğrencilerinin inanç, ibadet, dini duygu ve sosyal hayatla ilgili tutumlarının betimsel istatistikleri” şeklinde iki kategoride değerlendirmek mümkündür

Değişik Faktörlere Göre Üniversite Öğrencilerinin İnanç, İbadet, Dini Duygu ve Sosyal Hayatla İlgili Tutumlarındaki Farklılaşma Sonuçları

Cinsiyete göre, inanç, dini duygu ve sosyal hayatla ilgili tutumlarda kız öğrenciler, ibadetleri yerine getirme konusunda ise erkek öğrenciler daha yüksek puana sahiptir. Fakat oluşan fark istatistiksel açıdan anlamlı bulunmamıştır. Dolayısıyla “Üniversite öğrencilerinin inanç, ibadet, duygu ve sosyal hayatla ilgili tutumları cinsiyetlerine göre farklı biçimlerde dışa vurmaktadır” şeklindeki birinci hipotezimiz kısmen doğrulanmaktadır (Bknz: Tablo 18, 19, 20, 21).

Yaş gruplarına göre inanç ve dini duygu düzeylerinde, 18-21 yaş aralığındaki üniversite öğrencileri lehine anlamlı bir farklılaşma oluşmuştur. İbadet ve dinin sosyal hayata etkisi tutumlarında önemli bir farklılaşma olmamakla beraber, ortalama puanlar açısından 18-21 yaş grubundakilerin diğer yaş gruplarına göre daha olumlu oldukları söylenebilir. Bu doğrultuda, “Üniversite öğrencilerinin inanç, ibadet, duygu ve sosyal hayatla ilgili tutumlarının bulundukları yaş dönemiyle bir ilişkisi bulunmaktadır” şeklindeki ikinci hipotezimiz büyük oranda doğrulanmaktadır (Bknz: Tablo 22, 23, 24, 25).

Medeni durumlarına göre üniversite öğrencilerinin inanç, ibadet, dini duygu ve dinin sosyal hayata etkisi düzeylerinde bir farklılaşma yoktur. Ortalama puanlar göz önünde bulundurulduğunda bekârların, evlilere göre daha olumlu tutum düzeyine sahip olduğu görülmektedir. Buna göre, “medeni duruma bağlı olarak üniversite öğrencilerinin inanç, ibadet, duygu ve sosyal hayatla alakalı tutumları farklılıklar

içermektedir” olarak ifade ettiğimiz üçüncü hipotezimiz doğrulanmamaktadır (Bknz: Tablo 26, 27, 28, 29).

Konaklama yaptıkları yerlere göre üniversite öğrencilerinin inanç, ibadet, dini duygu ve dinin sosyal hayata etkisi düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık yoktur. Ortalama puanlar incelendiğinde ailenin yanında ve yurttan kalan öğrencilerin aileden ayrı evde kalanlara inanç, ibadet ve dini duyguya yönelik daha olumlu tutum düzeyine sahiptirler. Görüldüğü gibi, “Üniversite öğrencilerinin öğrenim hayatı boyunca konakladıkları yer, onların inanç, ibadet, duygu ve sosyal hayatları hususunda etkili olmaktadır” şeklinde oluşturulan dördüncü hipotezimiz doğrulanmamaktadır (Bknz: Tablo 30,31, 32, 33).

Üniversite öğrencilerinin mensubu oldukları milliyetlerine göre inanç, ibadet ve dini duygu düzeylerinde anlamlı bir farklılaşma oluşmamışken, dinin sosyal hayata etkisi düzeylerinin ise milliyetlerine göre istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılaştığı görülmüştür. Fars ve Türk milliyetlerinde yer alan katılımcılarda dinin sosyal hayata etkisi Kürt, Beluç ve Arap milliyetindeki katılımcılardan, ek olarak Lor, Gilek ve diğer grubundaki milliyetlerde yer alan katılımcılarda dinin sosyal hayata etkisi Beluç milliyetindeki katılımcılardan ve Lor milliyetinde yer alan katılımcılarda dinin sosyal hayata etkisi Kürt milliyetinde yer alan katılımcılardan anlamlı düzeyde daha yüksektir. Bu sonuçlar ışığında, “Üniversite öğrencilerinin kendilerini ifade ettikleri kimlik durumları, öğrencilerin inanç, ibadet, duygu ve sosyal hayatla ilgili tutumlarını farklılaştırmaktadır. Bu nedenle öğrencilerin din anlayışları ve dini yaşayış biçimleri ait oldukları milliyete göre değişmektedir” şeklindeki beşinci hipotezimizin kısmen doğrulandığını ifade edebiliriz (Bknz: Tablo 34, 35, 36, 37).

Aylık gelir durumuna göre üniversite öğrencilerinin inanç, ibadet, dini duygu ve dinin sosyal hayata etkisi tutumlarında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılaşma görülmemiştir. Gelir durumunun örneklem grubunun inanç, ibadet, dini duygu ve sosyal hayatla ilgili tutumlarında etkili olmadığı söylenebilir. Bu nedenle, “Üniversite öğrencilerinin öğrenim hayatı boyunca sahip oldukları ekonomik düzey ile inanç, ibadet, duygu ve sosyal hayat arasında bir bağ mevcuttur” diye oluşturulan altıncı hipotezimiz doğrulanmamaktadır (Bknz: Tablo 38, 39, 40, 41).

Televizyon, bilgisayar, telefon, internet vb. iletişim ve haberleşme araçlarıyla meşguliyet sürelerine göre üniversite öğrencilerinin inanç ve ibadet tutumlarında anlamlı bir farklılık yoktur. Dini duygu düzeyinde, iletişim ve teknoloji araçlarıyla günlük 1 ve 2 saat meşgul olan katılımcıların diğerlerine göre anlamlı düzeyde daha pozitif olduğu; dinin sosyal hayata etkisi tutumunda ise bu tür araçlarla günlük 2 saat meşgul olanların 3 saat, 4 saat ve 4+ saat uğraşan katılımcılara göre anlamlı bir şekilde olumlu oldukları görülmüştür. Bu bağlamda, “Televizyon /internet / cep telefonu vb. iletişim-haberleşme araçlarıyla günlük meşguliyet düzeyi, üniversite öğrencilerinin inanç, ibadet, duygu ve sosyal hayat yönünden din anlayışlarını etkilememektedir” şeklinde belirtilen yedinci hipotezimiz kısmen doğrulanmaktadır (Bknz: Tablo 42, 43, 44, 45).

Kişisel gelişimlerine (kurs, kitap okuma, spor vb.) günlük ayırdıkları sürelerle göre üniversite öğrencilerinin ibadet ve sosyal hayatla ilgili tutumlarında anlamlı bir farklılık yoktur. İnanç ve dini duygu puanlarının ise, kişisel gelişimlerine 2 saat zaman ayıran katılımcılarda diğerlerine göre daha yüksek olduğu saptanmıştır. Bu doğrultuda, “Kişisel gelişim etkinliklerine (kurs, kitap okuma, spor vb.) günlük zaman ayırma düzeyi, üniversite öğrencilerinin inanç, ibadet, duygu ve sosyal hayat yönünden din anlayışlarını etkilememektedir” şeklindeki sekizinci hipotezimiz kısmen doğrulanmaktadır (Bknz: Tablo 46, 47, 48, 49).

Üniversite Öğrencilerinin İnanç, İbadet, Dini Duygu Ve Sosyal Hayatla İlgili Tutumlarının Betimsel İstatistiklerinden Elde Edilen Sonuçlar

İran’da eğitim gören üniversite öğrencileri Şiiliğin, İslam’ın gerçek temsilcisi olduğunu kısmen onaylarken, İran’ın İslam ülkelerini etrafında birleştirecek bir liderlik gösterebileceği düşüncesine büyük oranda itiraz etmektedirler.

Üniversite öğrencileri, Allah’ın adaleti konusunda kıyametin ve ahiret hayatının (mead), ayrıca meleklerin varlığına inanmaktadırlar.

Üniversite öğrencileri, imamet inancına, imamların masum olduğuna, ilim sahibi olarak şefaet etme haklarına sahip olduklarına tereddütle yaklaşırlar da imamların insanlara karşı rol model olabileceğine yönelik daha olumlu tutum sergilemektedirler.

Üniversite öğrencileri, Ehl-i Beyt sevgisi dâhilinde Hz. Hüseyin'e karşı ayrı bir sevgi beslemekte, Hz. Hüseyin'in şehadeti ile İslam'ın şerefine yükseldiğini düşünmektedir. Ancak Hz. Hüseyin ile Allah sevgisini ayırarak Hz. Hüseyin'i sevmeyenin Allah'ı da sevmemiş olacağı düşüncesine karşı çıkmaktadırlar.

Üniversite öğrencileri, Peygamberlerin varlığına ve onların insanları Allah'a yaklaştırdıklarına inanmaktadırlar. Aynı zamanda, Şiilik düşüncesinin temelini oluşturan imamet teorisinin kaynağı olan Hz Ali'yi de peygamberin vasisi olarak görmektedirler.

Üniversite öğrencileri, İmam Mehdi'nin varlığını kabul etmekte, dönüşüyle birlikte dünyanın adaletle dolacağına inanmaktadırlar.

Üniversite öğrencileri, namazın, orucun ve humus vermenin birer ibadet olduğunu tasdik ettikleri halde, bu ibadetleri yerine getirmede farklılık göstermektedirler. Ayrıca namaz esnasında tadil-i erkâna riayet ile namaz kılma oranları benzerlik göstermektedir.

Üniversite öğrencileri, dini inançlarını koruma amaçlı olarak kendilerini tehlikeye atma konusunda kararsızlık içindedirler ve cihada katılma yönünde de isteksizdirler.

Üniversite öğrencileri, insanları sevmenin, onların peygamberi ya da imamları sevip sevmemesine bağlı olmadığı kanaatinde olduklarıdır.

Üniversite öğrencileri, aşura merasimlerine büyük çoğunlukla ve farklı sıklıkta katılım sağlarken bu törenlerde zincir vurma ritüeline karşı olumsuz tutum sergilemektedirler.

Üniversite öğrencileri, imamların doğum ve ölüm günlerinde ya da nevrüz bayramında ibadet etme konusunda isteksizdirler.

Hayatta Allah'ın zarafetini ve sevgisini hissettiklerini belirten üniversite öğrencileri, verilen nimetler için hoşnutturlar ve Allah'ı anarak sakinlik bularak O'nun huzurunda hafiflemektedirler.

Üniversite öğrencileri, farklı mezhebe mensup kişilerle komşuluk ilişkisi kurma, arkadaş edinme, onlardan alış veriş yapma ve onların düğün, sünnet gibi törenlerine katılma hususlarında pozitif düşünceye sahiptirler.

Üniversite öğrencileri, kendi mezhepleri dışındakilerle evlilik konusunda kısmen tereddüt yaşasalar da evlilik öncesi gençlerin birbirlerini tanımaları amacıyla flört etmesi gerektiğine inanmaktadırlar. Ayrıca mut'a nikahını özellikle kadınlar onur kırıcı bir davranış olarak görmekte, genel olarak bu nikaha karşı çıkmaktadırlar.

Üniversite öğrencileri, hem miras paylaşımı hem de aile içi karar verme konusunda kadınların ve erkeklerin eşit hakka sahip olmalarını savunmaktadırlar.

Üniversite öğrencileri, tevekkül etme, dini bilgileri arttırma, helale ve harama dikkat etme konusunda büyük oranda, dünya zenginliğinin kaybedilmesi durumunda üzülmeye hususunda orta düzeyde, müzik türlerinde dini hükümlere göre hareket etmede ise kısmen olumlu düşüncelere sahiptirler.

Üniversite öğrencileri, hamile bir kişinin bulunduğu ortamın çocuğun karakterine etki ettiği, ölen bir kişinin ardından yapılan ibadetlerin ona fayda sağlayacağı ve depremin Allah'ın bir azabı olduğu yönündeki düşüncelere karşı çıkmaktadırlar.

Türbe ziyaretleri yerine daha çok turistik geziyi tercih eden üniversite öğrencileri, oy vermenin dini bir görev olup olmadığı konusunda da ikiye bölünmüşlerdir.

Dini referans alan bir sosyal hayatın var olduğu, dini ritüellerin yaygın ve baskın bir şekilde kendini hissettirdiği İran'da, elde edilen veriler ışığında gençlerin, yaşamlarında dine daha az yer verdiklerini söylemek mümkün olsa da bu durumu dinden tamamen uzaklaşma olarak nitelemek doğru değildir. Ancak yapısı gereği kuralları ve otoriteyi sevmeyen gençlerin, İslam Devrimi sonrası din temelli katı bir yönetim sistemiyle karşı karşıya kalması, İslam Devrimi'nin değerleriyle arasına mesafe koymasına neden olsa da oluşan bu mesafeyi sadece yönetsel olarak açıklamak olası değildir. Özellikle internet ve sosyal medya kullanımının yaygınlaşmasıyla modern dünya ile iletişim gücünü arttıran gençlerin seküler bir yaşam tarzına evrilme sürecinde olmaları da etkenler arasında sayılabilir. Araştırma bulgularında, örneklem grubunun yarıya yakınının din karşıtı (%10,1), dinle ilgisiz (%13,9) ve az dindar (%22,7) olması (bkz: tablo 14) gençler arasındaki sekülerleşmenin ve dini yönetim sistemine olan tepkilerinin göstergesi olarak ifade edilebilir. Yine gençlerin azımsanmayacak bir çoğunlukta ibadetlere inanmaması

(bkz: tablo 15) İran gençliğinin içinde bulunduğu değişim sürecinin bir yansımasıdır. Sonuç olarak İran gençlerinin dini sisteme olan güvensizliğinin dinin kurumsal yapısına ve kimliğine doğru evrilmekte olduğu söylenebilir.

İnsanların dünyaya bakış açıları da yaşam biçimlerini ve dolayısıyla dini tutumlarını etkilemektedir. Zira bu dünyayı bir eğlence ve keyif yeri olarak düşünen birinin tutum ve davranışları ile dünyayı ahiret için imtihan yeri olarak tasavvur edenin davranışlarının aynı olması beklenemez. Hem dini inanç hem de sosyal hayat içerisinde gösterilen dini tutum yönünden birbirinden farklı bireylerin birlikte yaşadığı günümüz toplumlarında özellikle de farklı kültürlerle ve yaşam biçimlerine sahip kişileri bir araya getiren üniversitelerde, hayatı dini ve dünyevi açıdan anlamlandırma biçimleri değişir. Bu nedenle araştırmanın konusu olan gençlerin dünya algılarını etkileyen faktörlerin göz ardı edilmemesi gerekir. Özellikle dinin; eğitim, kültür, üniversite, sosyal ve ailevi ilişkiler gibi toplumsal yaşamı oluşturan ana etmenleri çok büyük oranda etkilediği İran'da, üniversite öğrencilerinin dünya görüşleri çerçevesinde din algıları da değişkenlik göstermektedir. Bu çerçevede yapılan araştırma neticesinde Tahran Üniversitesi'nde öğrenim gören gençlerin dinin inanç, duygu ve sosyal hayata etki boyutlarında tutum düzeylerinin orta seviyenin üstünde olduğu, ibadet düzeylerinin ise orta seviyede olduğu sonucu ortaya çıkmıştır (Bknz: Tablo 17).

İran'da Üniversite Öğrencilerinin Din Anlayışı: Tahran Üniversitesi Örneği adlı bu çalışmada elde edilen veriler doğrultusunda şu öneriler yapılabilir:

- 1-) İran'ın değişen siyasi, ekonomik ve sosyal yapısına göre farklı zamanlarda araştırmalar yapılarak sonuçlar karşılaştırılmalıdır.
- 2-) İran gençliğini daha iyi analiz edebilme adına bu tür araştırmalar hem ülkenin farklı yerlerinde hem de farklı mezheplere bağlı olanlar arasında da yapılmalıdır.
- 3-) Yönetimden sorumlu kişiler, gençlerin günümüzde değişen ilgi alanlarını iyi tespit edip bu ilgi alanları doğrultusunda politika üretmelidirler.
- 4-) Üniversite öğrencilerinin inanç düzeylerinin orta seviyenin üstünde olmasına rağmen bu durumun ibadet tutumlarına yansımamasının nedenleri araştırılmalıdır.

5-) Gençlerin Cuma namazı, cemaatle namaz kılma gibi toplu yapılan ibadetlere az katılmalarının sebepleri araştırılmalı ve toplu ibadetlere teşvik etme adına gerekli çalışmalar yapılmalıdır.

6-) Gençleri daha hür bir şekilde düşünmeye sevk etmek için bilimsel düşünme merkezlerinden biri olan üniversitelerde özgürlük alanları genişletilmelidir.

7-) Araştırmaya katılan üniversite gençlerinin yaklaşık yarısının kişisel dindarlık algılarında kendilerini din karşıtı, dinle ilgisiz, az dindar şeklinde tanımlamaları (Bknz: Tablo 14) üzerine araştırma yapılmalıdır. Gençlerin din ile aralarına koydukları mesafenin sebepleri araştırılarak yaşadıkları sorunlara yönelik çözümler üretilmelidir.



KAYNAKÇA

- Abbasi-Shivazi, Mohammad Jalal, “*Tahlil Vaziyat Cemiyeti ve İktisadi – Ejtemai Javanan der İran (İran’daki Gençlerin Demografik ve Sosyo-Ekonomik Durumunun İncelenmesi)*”, Pejoheshkede Amar, 1396/2017.
- Abdi, Mojtaba - Rezaii, Ahmad, “*Sanjeshe Mizan Dindari Der Miyan Daneshjoyane Javan (Genç Üniversite Öğrencilerinin Dindarlık Düzeylerinin Ölçülmesi)*”, Motaleat Rahberdi Verzesh ve Javanan, Shomareh 24, 1393/2014.
- Abdülmecid, Muhammed, “*Ruhani’nin Dört Yıllık Performansı İkinci Bir Dönem İçin Yeterli mi?*”, İRAM, Ankara, Mayıs 2017.
- Abrahamian, Ervand, *Modern İran Tarihi*, Çev. Dilek Şendil, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul, 2017.
- Afsharkohan, Javad - Kerimcani, Meliha Rezayi, “*Berresi Nagshe Hoviyat Ejtemai der Te’yin Sebok Zindeghi Javanan (Shahre Hemedan) (Gençlerin Yaşam Tarzını Belirlemedesosyal Kimliğin Rolünün Araştırılması (Hemedan Şehri))*”, Majelleh Ulum Ejtemai Daneshkede Edebiyat ve Ulum Ensani Daneshgah Ferdosi Mashed, Bahar ve Tabestan 1396/2017.
- Ahankobnejad, Mohammad Reza, “*Motaleh Mizan Paybendi Dini Javanan Shahr Ahvaz (Ahvaz Şehri Gençlerinin Dini Bağımlılıklarının İncelenmesi)*”, Pajuhesh Javanan, Ferheng Jameh, Shomareh Sevvom (3), Payez ve Zemestan 1388/2009.
- Ahin, Tahereh, “*İran İslam Cumhuriyetinde Kamu Yönetimi*”, Ankara Üniv., Sosyal Bilimler Enst., (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 2008.
- Aile Araştırma Kurumu, *Türk Ailesinde Adolesanların Sorunları*, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yay., Ankara, 1997.
- Akçay, Mustafa, “*Bir Kelam Problemi Olarak Nübüvvetin İmkani*”, Sakarya Üniv. İlahiyat Fak. Der., 3/2001.
- Akdevelioğlu, Atay, “*İran’da Dış Politikanın Etnik-Dinsel Temelleri*”, Ankara Üniv., Sosyal Bilimler Enst., (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 1999.
- Akhondi, Mohammad Bagher - Babaki, Maryam Mahalatian, “*Berresi Avamel Ejtemai Moaser ber Moshareket Dini Daneshjoyane Daneshgahe Birjand (Birjand Üniversitesi Öğrencilerinin Dini Katılımlarını Etkileyen Toplumsal Sebeplerin İncelenmesi)*”, Faslnameh Elmi Tarviji Motaleat Farhangi- Ejtemai Khorasan, Sal 10, Shomareh 4, Tabestan 1394/ 2016.

- Akhtarshahr, Ali, “*Eb’ad Hoviyat Ejtemai Dini Daneshjo*”, “*Üniversite Öğrencisinin Dini-Sosyal Kimlik Boyutları*”, Daneshgah-E-Eslami, 35, Vol. 11, No. 3, (Autumun) 2007.
- Aksu, Mehdi, *İslam Tarihinde gerçeğe Giden Yol*, İstanbul, 2003.
- Akyol, Ender - Ahmadi, Azam, “*İran’da Rıza Şah Dönemi Modernleşme Sürecinin Şia Ulemasına Etkisi*”, Tarih Okulu Dergisi, Y. 12, S. XL, Haziran 2019.
- Akyüz, Niyazi, “*Ankara’nın Boğaziçi Semtinde Dini Hayat ve Kentleşme Üzerine Bir Araştırma*”, , Ankara Üniv., Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 1994.
- , “*İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Din Anlayışı Ölçeği Üzerine Bir Pilot Araştırma*”, AÜİFD, C. XLIII, S. 1, 2002.
- Albayrak, Ali, “*Caferilerde Dini ve Sosyal Hayat (Keçiören Örneği)*”, A. Ü. Sosyal Bilimler Enst., (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 2006.
- , “*Dini Gruplar Bağlamında Caferilik*”, Fırat Üniv. İlahiyat Fak. Der., C. 13, S. 2, 2008.
- Alevi, Seyyid Hamed Reza, “*Negaresh ve Raftar Dini Daneshjoyane Daneshgahe Shahid Bahonar Kerman (Kerman Şehit Bahonar Üniversitesi Öğrencilerinin Dini Davranışları ve Eğilimleri)*”, Majeleh Ulum Terbiyati ve Revanshenasi Daneshgah Sistan ve Beluchestan, Sal Sevvom (3), 1385/2006.
- Alizade, Tovhid, *Aşura, Siyaset ve Hayat*, <https://iramcenter.org/asura-siyaset-ve-hayat/>.
- Almal, Farangis, “*Sima-ye Hoviyet Ejtemai Javanan İrani (İran Gençliğinin Sosyal Kimlik İmajı)*”, Faslnameh Motalaat Milli, 47, Sal Devazdehom, Shomareh 3, 1390/2011.
- Alptekin, Duygu, “*Toplumsal Aidiyet ve Gençlik: Üniversite Gençliğinin Aidiyeti Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma*”, Selçuk Üniv., Sosyal Bilimler Enst., (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Konya, 2011.
- Antalyalı, Ömer Lütfi, “*Tarihsel Süreç İçerisinde Üniversite Misyonlarının Oluşumu*”, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, S. 6, Y. 2, 2007.
- Arı, Tayyar, *Geçmişten Günümüze Ortadoğu Siyaset, Savaş ve Diplomasi*, Alfa Yay., İstanbul, 2007.
- Arıkan, Pınar, “*İran İslam Cumhuriyetinde Anayasal Sistem ve Siyasi Partiler*”, ORSAM, Rapor No: 112, Nisan 2012.

- Arpa, Enver, “*El-Muhacir’in ‘Mesail min Fıkhi’l-Cihad’ Kitabında Öngörülen Cihad Anlayışının Değerlendirilmesi*”, Diyanet İlmi Dergi, C. 54, S. 3, 2018.
- Arslan, Pınar, “*İran eğitim Sistemi: Amaç Yapı ve Süreç Bakımından Türkiye İle Karşılaştırılması*”, Route Educational and Social Science Journal, Vol. 5 (11), September 2018.
- Arslantürk, Zeki, *Sosyal Bilimciler İçin Araştırma Metod ve Teknikleri*, İstanbul, 1995.
- Atalan, Mehmet, “*H. Muhammed’in Vefatından Sonraki Hilafet Tartışmaları*”, FÜİFD, Y. 9, S. 2, 2004.
- , *Şiiliğin Farklılaşma Sürecinde Ca’fer es-Sadık’ın Yeri*, Araştırma Yay., Ankara, 2004.
- Atalay, Gül Esra, “*Dijital Çağda Marshall McLuhan’ı Yeniden Düşünmek: Bir Uzantı ve Ampütasyon Olarak Yeni Medya Teknolojileri*”, Sosyal Araştırmalar ve Davranış Bilimleri Dergisi, C. 4, S. 6, 2018.
- Atay, Hüseyin, *Ehl-i Sünnet ve Şia*, Ankara, 1983.
- Ateş, Süleyman, *İmamiyye Şiasının Tefsir Anlayışı*, İstanbul, 1998.
- Attar (Haşimzade), Aygün, *İran’ın Etnik Yapısı (Yakın Dönem ve Günümüzde)*, Divan Yay., Ankara, 2006.
- Aydın, Hayati, “*Kur’an’da İrade-Azm ve Tevekkül*”, Tasavvuf - İlmî ve Akademik Araştırma Der., Y. 9, S. 22, 2008.
- Azadarmaki, Taghi, Raziye Khazaie, “*Eb’ad Dindari Der Shahr Tehran: Didgahe Chand Vejhe (Tahran’da Dini Boyutlar: Çok Yönlü Bir Bakış)*”, www.academia.edu/7028374/.
- Baran, Aylin Görgün, “*Genç ve Gençlik: Sosyolojik Bakış*”, Gençlik Araştırmaları Der., C. 1, 2013-1.
- Bardakoğlu, Ali, *Dini Bilgi ve Günümüzde İslam*, <http://dSPACE.marmara.edu.tr/handle/11424/5895?locale-attribute=en>.
- Başar, Umut, *İran’da Değişen Evlilik İlişkileri*, İRAM, Ocak 2020.
- Bavılı, Negin, *Popülizmin Neresindeyiz? Toplumsal Refah Üzerine Bir Araştırma: İran Deneyimi*, Ankara Üniv. Sosyal Bilimler Enst. (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 2017.
- Bayhan, Vehbi, “*Türkiye’de Gençlik Sosyolojisi Çalışmaları*”, Sosyoloji Konferansları, No: 52, 2015-2.

-----, *Genç Kimliği*, İnönü Üniversitesi Yay., Malatya, 2002.

Bayyığıt, Mehmet, “*Üniversite Gençliğinin Dini İnanç, Tutum ve Davranışları Üzerine Bir Araştırma, Üniversitesi*”, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Bursa, 1989.

Behrami, Asker, *İran Bayramları*, Çev. Nihat Değirmenci, Demavend Yay., İstanbul, 2016.

Belali, İsmail, “*Sanjesh Gerayesh Dini Daneshjoyan Daneshgah Tebriz ve Berresi Naghshe Yadgiri Ejtemai Der An (Tebriz Üniversitesi Öğrencilerinin Dini Eğilimlerinin Ölçülmesi ve Sosyal Öğrenmenin Rolünün Araştırılması)*”, Nemayeh Pejohesh, Shomareh 20, Zemestan 1380/2001.

Bendiderya, Cafer - Bayar, Cafer, *Ehl-i Beyt Mektebine Göre Namaz*, 13. Baskı, Kevser Yay., İstanbul, 2017.

Berger, Peter, *Dinin Sosyal Gerçekliği*, Çev. Ali Coşkun, İnsan Yay., İstanbul, 1993.

Beşeriye, Hüseyin, *İran’da Devlet, Toplum ve Siyaset*, İstanbul, Ağaç Kitabevi, 2009.

Bilgiseven, Amiran Kurtkan, *Sosyal İlimler Metodolojisi*, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1982.

Bilgiz, Musa, “*Kur’an’da Nübüvvet (Peygamberlik)*”, Diyanet İlmi Dergi, C. 49, S. 1, 2013.

Bozan, Metin, “*Şii Literatürde Hz. Ali*”, e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi, Sayı: V, Nisan 2011.

Burcu, Esra, “*Gençlik Teorilerinin Sınıflandırılmasına İlişkin Bir Çalışma*”, Sosyoloji Araştırmaları Der., Ankara, 1998.

Burgess, E. W., Cottrell, L. S., *Predicting Success or Failure in Marriage*, Thommas Pres, Newyork, 1998.

Can, Ali, “*Kur’an ve Sünnet Işığında Komşuluğun Yeri*”, KSÜ İlahiyat Fak. Der., 2013.

Cankara, Yavuz, *Yeni Oyun: İran’ın Nükleer Politikası*, IQ Kültür Sanat Yay., 1. Baskı, İstanbul, 2005.

Certel, Hüseyin, *Din Psikolojisi*, Berikan Yay., Ankara, 2016.

Cevizci, Ahmet, *Paradigma Felsefe Sözlüğü*, “Dünyevileşme” md. İstanbul, 2000.

- Clark, W. H., *Ergenlik ve Gençlikte Din- III*, Çev. M. Dağ, Eğitim Hareketleri Dergisi, Ankara, 1977.
- Cleveland, William L., *Modern Ortadoğu Tarihi*, Çev. M. Harmancı, Agora Kitaplığı, İstanbul, 2008.
- Coşkun, İbrahim, “*İmamiyye Şia’sında Ehl-i Beyt Sevgisinin Ezoterik (Batını) İnançlara Dönüşümü*”, Marife Dini Araştırmalar Der., C. 4, S. 3, 2004.
- Çalışkan, İbrahim, *Caferi Mezhebinde İbadetler*, Tarihte ve Günümüzde Şiilik Sempozyumu, İslami İlimler Araştırma Vakfı, İstanbul, 1993.
- Çayır, Celal, “*Ergenlerin Dini İnanç, Şüphe ve Dini Tutumları Üzerine Bir Araştırma*”, Bilimname XXVII, 2014/2.
- Çayıroğlu, Yüksel, “*Ehl-i Sünnet İle Şia Arasındaki Temel İhtilaf Noktaları*”, Dicle Üniv. İlahiyat Fak. Der., C. 15, S. 1, 2013.
- Çelebi, Nilgün, “*Genç ve Kültürel Bütünleşme*”, 1. Milletlerarası Gençlik Kongresi 26-28 Ekim 1987 Konya Tebliğler, Selçuk Üniversitesi Yayını, 1988.
- Çevik, Halis, *Uluslararası Politikada Ortadoğu*, NKM yayıncılık, Konya, 2005.
- Çitlioğlu, Ercan, *İran’ı Anlamak*, Başkent Üniv., Ankara, 2015.
- Çuhacıoğlu, Abdulkadir, *Kitap ve Sünnet Işığında Mut’a Nikâhı*, Amasya, 2002.
- Dabashi, Hamid, *İran: Ketlenmiş Halk*, Metis Yay., Çev. Emine Ayhan, İstanbul, 2008.
- Demir, Habip, “*Günümüz İran Şiiliğinde Kutsal Gün ve Geceler*”, e-makalat Mezhep Araştırmaları Dergisi, S. 2, 2017.
- Dik, Esra, “*Merkezi Devletin Oluşumu ve Anayasal Gelişmeler*”, Ed. Burak Tangör, *İRAN Toplum, Devlet ve Siyaset*, TODAİE, Ankara, 2016.
- Domazeti, Riad, “*İran’da Eğitim: Batı Eğitim Mirasından Devrimci Eğitime*”, Araştırma 76, İNSAMER, Ağustos 2018.
- Duman, Ali, “*Liberal Cinsellik Anlayışı Karşısında Liberal ve Muhafazakâr Şii Yazarlara Göre Kadın-Erkek İlişkileri*”, Dini Araştırmalar Der., Eylül-Aralık 2006.
- El- Eşari, Ebul Hasan, *Makalatu’l İslamiyyin*, İstanbul, 1928.
- El- Hui, Ebul Kasım, *Caferi Fıkhiında Hac Nasıl Yapılır?*, (çev. Hüseyin Yeşil), Ankara, 1990.

- El- Kummi, Ebu Câfer Muhammed b. Ali ibn Bâbevayh, *Şii-İmamiyye'nin İnanç Esasları*, (Çev. Ethem Ruhi Fığlalı), Ank. Üniv. İlh. Fak. Yay., Ankara, 1978.
- Emami, Kavus Seyed, *"Hoviyat İrani der Goftar-e Javanan (Gençlerin Söyleminde İran Kimliği)"*, Majelleh Jameah Shenasi İran, Sal-e Devazdehom, Shomareh 1-2, Tabestan 1390/2011.
- Emanpour, Mohammad Taghi - Sorosh, Maryam, *"Berresi ve Erzyabi Evamel Moaser Ber Hoviyate Dini Javanan Der Shiraz (Şiraz'da Gençlerin Dini Kimliklerine Etki Eden Sebeplerin İncelenmesi ve Değerlendirilmesi)"*, Majaleh Elmi Pajoheshi Daneshkede Edebiyat ve Ulum Ensani Daneshgahe Esfahan, Shomareh Siom-Siyoyekom (30-31), Payez-Zemestan 1381/ 2002.
- Erdoğan, Mehmet, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri*, 2. Baskı, Ensar Neşriyat, İstanbul 2005.
- Eş- Şehristani, Muhammed Abdülkerim, *İslam Mezhepleri*, çev. Mustafa Öz, 2005.
- Et-Tusi, *et-Tehzibü'l-Ahkam*, C. VII, Tahran, 1944.
- Fanıd, Nematollah (Erdal) A., *"İran İslam Cumhuriyetinin Hükümet Sistemi"*, Mehmet Akif Ersoy Üniv. Sosyal Bilimler Enst. Der., Y. 7, S. 12, Bahar 2015.
- Faraji, Mahdi - Abbas Kazemi, *"Berresi Vaziyati Dindari Der İran: Ba Ta'kid ber Dadehhaye Peymayeshhaye She Dahheyi Gozeshteh (İran'da Dindarlık Durumlarının İncelenmesi: Son Otuz Yılın Mesajlarına Vurgu)"*, Faslnameh Tehghighate Farhangi, Doreh Dovvom (2), Shomareh 6, Tabestan 1388/2009.
- Farajollahi, Mehran - Hatamifar, Khadijhe - Afraii, Hadi, *"Berresi Mizan Paybandi Dini Daneshjoyan Daneshkede Edebiyat ve Ulum Ensani Daneshgah Azad Takestan (Takestan Azad İslami Üniversitesi Edebiyat ve Sosyal Bilim Fakülteleri Öğrencilerinin Dini Bağlılıklarının İncelenmesi)"*, Culture in The Islamic University, Vol. 3, No. 1, (Spring) 6, 2013.
- Farasatkah, Maghsoud, *Serghozesht ve Sevaneh-i Daneshgah der İran (İran'da Üniversite Serüveni)*, Moessese-yi Khedmat Farhangi Rasa, Tahran, 1387/2008.
- Fathi, Mansour vd., *"Berresi Avamel Moaser ber Mizan Dindari Javanan 15-29 Saleh Shahre Senendej (Senendec Şehrindeki 15-29 Yaş Aralığındaki Gençlerin Dindarlık Düzeylerini Etkileyen Sebeplerin İncelenmesi)"*, Pajoheshnameh Medenkari Ejtemai, Sal 2, Shomareh 5, Payiz 1394/ 2015.
- Fekri, Amir Ahmad, *Tarihsel Gelişim Sürecinde İran Devrimi*, İstanbul, Mızrak Yay., 2011.
- Fığlalı, E. Ruhi, *İmamiyye Şiası*, Selçuk Yayınları, İstanbul, 1984.

-----, “Şiiliğin Doğuşu ve Gelişmesi”, Milletlerarası Tarihte ve Günümüzde Şiilik Sempozyumu, İstanbul, 1993.

-----, *Çağımızda İtikadi İslam Mezhepleri*, Şato Yay., İstanbul, 2001.

Fouladiyan, Majid - Bahrabad, Hasan Rezaee - Haghighi, Mohsen, “*Berresi Tahavvulat Hoviyat Javanan İrani 1353-1394 (İran Gençlerinin Kimlik Değişimlerinin İncelenmesi 1974-2015)*”, Faslnameh Elmi Motaleh Farhanghi- Ertibat, Sal-e 21, Shomareh 49, 1399/2020.

Furon, Raymond, *İran*, Çev. Galip Kemali Söylemezoğlu, İstanbul: Hilmi Kitabevi, 1943.

Garthwaite, Gene R., *İran Tarihi*, Çev. Fethi Aytuna, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 2016.

Ghiasvand, Ahmed, “*Berresi Vaziyat Reftarhaye Dini Der Beyni Daneshjoyan (Üniversite Öğrencileri Arasında Dini Davranış Durumlarının İncelenmesi)*”, Faslnameh Motaleat Melli (Ulusal Çalışmalar Dergisi), Sal Hashtom (8), Shomareh do (2), 1389/ 2010.

Giddens, Anthony, *Modernliğin Sonuçları*, Çev. Ersin Kuşdil, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1994.

Gökalt, Yusuf, “*İmamet Nazariyesi Bağlamında Zeydiyye’nin İmamiyye’ye Yönelik Eleştirileri*”, Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 14 (1), 2014.

Gökçe, Birsan, “*Gençliğin Türk Toplumundaki Konumu*”, Gençlik ve Toplum Konulu Bilimsel Toplantı Konuşmaları, Ankara, 1982.

Gölpınarlı, Abdülbaki, *Tarih Boyunca İslam Mezhepleri ve Şiilik*, Kapı Yay., İstanbul, 2016.

Güllü, İsmail, “*Gecekondulaşma, Gençlik ve Dindarlık (Kayseri Argıncık Örneği)*”, Erciyes Üniv., Sosyal Bilimler Enst., (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Kayseri, 2010.

Günay, Ünver, Ecer, Vehbi, *Toplumsal Değişme, Tasavvuf, Tarikatlar ve Türkiye*, E.Ü. Yay., Kayseri, 2001.

Gündoğan, Ünal, *İran ve Ortadoğu*, (2. Baskı), Adres Yay., Ankara, 2016.

Hakyemez, Cemil, “*Şii Takiyye İnancının Teşekkülü*”, Çorum İlahiyat Fak. Der., C. III, S. 6, 2004/2.

Hamanei, Ehl-i Beyt Fıkhihına Göre Sorular ve Fetvalar, https://issuu.com/ehlibeyt/docs/fikhi_sorulara_cevap_1._ve_2._cilt_

Hazrati, Zahra, “*Hoviyat Milli İrani ve Javanan (İran Ulusal Kimliği ve Gençler)*”, Faslnameh Ulum Raftari, Doreh 1, Shomareh 2, Zemistan 1388/2010.

-----, “*Mizan Dindari Zenan Daneshjo ve Avamel Ejtemai Moaser Der An (Motaleh Moredi Daneshgahe Azad Eslami Vahed Ulum ve Tahghegate Tehran) (Kız Öğrencilerin Dindarlık Düzeyi ve Onu Etkileyen Sosyal Faktörler (Azad İslami Üniversitesi Tahran Bilim ve Araştırma Bölümü Örneği))*”, Faslnameh Shoraye Farhangi Ejtemai Zenan ve Khanevadeh, Sal Nozdahom (19), Shomareh 73, Payez 1395/2016.

Heykel, Muhammed Hayr, *el-Cihad ve'l-Kital fi's-Siyaseti's-Ser'ie*, Beyrut, 1997.

Hökelekli, Hayati, *Gençlik ve Din*, Ankara Okulu Yay., Ankara, 2002.

Hüseyini, S. Ali, *İmam Cafer Sadık ve Fikri Akımlar*, (çev. Hazma Aydın), İstanbul, 2001.

İbn Nedim, *el-Fihrist*, Beyrut, 1417.

İbrahimi, Hamid, “*İran'da İslami Azad Üniversitesi*”, İRAM, Mayıs 2019.

İlhan, Avni, “*Şiada Usulü'd-din*”, Milletlerarası Tarihte ve Günümüzde Şiilik Sempozyumu, İstanbul, (13-15 Şubat) 1993.

İran Araştırmaları Merkezi (İRAM), “*Ruhaninin Yeni Dönemi*”, İran Araştırmaları Merkezi, Analiz, Ankara, Haziran 2017.

Jane, Hazar Vural, “*Velayeti Fakih ve İran Dış Politikası: Ali Hamaney'in Konumu*”, Yıldız Teknik Üniv., Sosyal Bilimler Enst., (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul, 2019.

Kafkasyalı, Ali, “*Türk Dünyasında Nevruz Geleneğine Toplu Bakış*”, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C. 6, S. 2, 2005.

Kahraman, Abdullah, “*Mut'a Nikahı Üzerine Bazı Mülahazalar*”, İslam Hukuku Araştırmaları Der., S. 9, 2007.

Kaplan, Doğan, “*Şiiliğin İran Topraklarında Egemenliği: Safeviler Öncesi Arka Plan ve Safevi Dönemi Şiileştirme Politikaları*”, Marife Dergisi, Şia Özel Sayısı, S. 3, Kış, 2008

Karacelil, Süleyman, “*Toplumsal Göstergelerde Dünyevileşme*”, Eskiye/14, Eylül 2009.

Karadeniz, Yılmaz, *İran Tarihi (1700-1925)*, Selenge Yay., İstanbul, 2012.

Karasar, Niyazi, *Bilimsel Araştırma Yöntemi*, Ankara, 2009.

- Karashahin, Hakkı, “*Gördes ve Çevresinde Dini Hayat*”, Ankara Üniv. Sosyal Bilimler Enst., (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 2006.
- Kartal, Filiz, “*Toplumsal ve Demografik Yapı*”, Ed. Burak Tangör, *İRAN Toplum, Devlet ve Siyaset*, TODAİE, Ankara, 2016.
- Kaşıkcı, Osman, “*Mut’a Nikahı*”, Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları Der., S. 3, 2007.
- Kaşıfu’l Gıta, *Caferi Mezhebi ve Esasları*, Çev. Abdülbaki Gölpınarlı, Kayseri, 1992.
- Kavas, Erkan, “*Demografik Değişkenlere Göre Dini Tutum*”, Akademik Bakış Dergisi, S. 38, Eylül-Ekim 2013.
- Kaya, Zeynep Sena, “*İran’da Aşura Merasimleri ve Tarihsel Gelişimi*”, Uludağ Üniv. Sosyal Bilimler Enst., (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bursa, 2018.
- Keskin, Halife, *Kendi Kaynakları Işığında Şia İnanç Esasları*, İstanbul, 2000.
- Keskin, Mehmet, *Caferi İlmihali*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Ankara, 2012.
- Khajenouri, Bijen - Parnian, Leila - Hemmat, Soghra, “*Motaleh Rabethe Sebok Zendeghi ve Hoviyat Ejtemai (Motaleh Moredi: Javanan Shahre Bender Abbas) (Yaşam Tarzı ve Sosyal Kimlik arasındaki İlişkinin İncelenmesi (Bender Abbas Gençliği Örneği))*”, Faslnameh Tahghighat Farhanghi İran, Doreh Heftom, Shomareh 1, Bahar 1393/2014.
- Khodayarifard, Mohammad, *Amadesaze Mokayes-i Dindari ve Erzyabi Setuh Dindari Ekşar-e Mukhtelif Camea-ye İran*, Daneshkede Revanshenasi ve Ulum Terbiyeti, 1388/2009.
- Khorasani, Abaslet - Manesh, Hamed Zamani, “*Rahberdha-ye Moesser der Beynelmileli Shoden Daneshgahha ve Moessesat Amuzesh Ali İran (İran Üniversitelerinin ve Yüksek Öğretim Kurumlarının Uluslararasılaşmasında Etkili Stratejiler)*”, Iranian Quarterly of Education Strategies, Vol. 5, No. 3, Fall 2012.
- Khoshfar, Gholamreza - İlvari, Mahbobeh, “*Berresi Avamel Moaser ber Dindari (Motaleh Moredi: Zenan Motahe Saken Shahre Gorgan) (Dindarlık Üzerinde Etkili Olan Faktörlerin İncelenmesi (Gorgan Şehrinde Yaşayan Evli Kadınlar Örneği))*”, Faslnameh Elmi- Pajoheshi Ulume Ejtemai Daneshgah Azad İslami Vahed Shoshter, Sal 9, Shomareh 1, Bahar 1394/2015.
- Kızıloluk, Hakkı - Uğurlu, Celal Teyyar, “*Akran-Arkadaş Gruplarına Üyelik: Anlamı, Nedenleri, Kriterleri, Çatışma Yaratıcı Etkenler ve Sürekliliği*”, Atatürk Üniv. Sosyal Bilimler Enst. Der., Eylül 2017.
- Kobotarian, Nabi, *İran İslam Cumhuriyeti Eğitim Sistemi*, Ed. Süleyman Yılmaz, 2017, <https://www.researchgate.net/publication/335259651>.

- Koca, Mehmet, “XX. Yüzyılın Başında Şah Rıza Pehlevi’nin Reformları Ekseninde İran’ın Modernleşme Çabası”, Asia Minor Studies, C. 8, S. 1, 2020.
- Koç, Mehmet, “İran’da Devlet Yapısı ve Temel Kurumlar-I (Devrim Rehberliği)”, İRAM, Ekim 2017.
- , “İran’da Devlet Yapısı ve Temel Kurumlar- II (Yürütme Erki)”, İRAM, Ekim 2018.
- Köknel, Özcan, *Türk Toplumunda Bugünün Gençliği*, Bozak Matbaası, İstanbul, 1970.
- Köse, Saffet, “Cihad Şiddete Referans Olabilir mi?”, İslam Hukuku Araştırmaları Der., S. 9, 2007.
- Kutlu, Sönmez, “Ehl-i Beyt Sembolik Kapitalinin Tarihi Süreç İçinde Semerelendirilmesi”, İslamiyat Der., C. 4, S. 3, Ankara, 2000.
- Kutluay, Yaşar, *Tarihte ve Günümüzde İslam Mezhepleri*, Ankara, 1968.
- Kutup, Muhammed, *İnsan Psikolojisi Üzerine Etütler*, Çev. Bekir Karlığa, İşaret Yay., İstanbul, 1987.
- Latif –Abadi, Hosein, “Pejohesh der Vaziyat ve Nigereş ve Mesael Javanan İran (İran Gençlerinin Sorunları, Tutumları ve Durumlarını Araştırma)”, Faslnameh Pejohesh Karberdi Motaleh Javanan, Shomareh 1-2, Zemistan 1381/2003.
- Mahdavi, Mohammad Sadegh - Edrisi, Efsaneh - Khalili, Ehsan Rahmani, “Shenasai Mizan Dindari ve Moghayeseh An Der Gorohhaye Motefavvet Shahrivandan Tehrani (Tahran Sakini Farklı Gruplarda Dindarlık Ölçülerinin Belirlenmesi ve Karşılaştırılması)”, Nameh Pajohesh Farhangi, Sal 11, Shomareh 11, 1379/2000.
- Mahdevi, Mohammad Sadegh, “Sencesh Paibendi Dini Daneshjoyan (Üniversite Öğrencilerinin Dini Bağlılıklarının Ölçülmesi)”, Felsefe ve Kelam: Shenakht, Shomareh 26, Payiz ve Zemestan 1378/1999.
- Mcluhan, Marshall, *Gutenberg Galaxy: The Making of Typographic Man*, University of Toronto Press, Canada, 1962.
- Mirsendsi, Seyed Mohammad, “Motaleh Mizan ve Envae Dindari Daneshjoyan (Öğrencilerin Dindarlık Düzeyleri ve Türlerinin İncelenmesi)”, Daneshgah Tarbiyat Modarres, Daneshkede Ulum Ensani, Payannameh Doktora, Tahran, 1383/2004.
- Mohammadi, Abdullah, “Üniversite Öğrencilerinin Din Anlayışı (Afganistan-Kabil Üniversitesi Örneği)”, Ankara Üniv. Sosyal Bilimler Enst., (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 2010.

- Mohseni, Menuçehr, *“Berresi Agahihaye Negareshha ve Raftarhaye Ejtemaei ve Farhangi Der Tehran (Tahran’da Sosyal- Kültürel Tutum ve Davranışların Değerlendirilmesi)”*, Neşr Zohd, Tahran, 2000.
- Mokhtarpour, Alireza, *“İran Devlet Modeli”*, Ankara Üniv. Sosyal Bilimler Enst., (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2012.
- Mosallanejad, Abbas, *“Siyasetgozari ye Sakhtare ghodret dar İran (İran da İktidar Yapısının Örgütlenme Biçimi)”*, Tahran Üniversitesi Yay., 3445, 2016.
- Mosizadeh, Shehla - Elmi, Mahmud, *“Berresi Rabethe Beyn Sebok Zindegi ve Baverhay-e Dini Daneshjoyan Daneshgah Azad Eslami Vahed Verzeghan”, “Azad İslami Üniversitesi Öğrencilerinin Yaşam Biçimleri ile Dindarlıkları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi”*, Motalaat Cameah Shenashi, Sal 8, Shomareh 29, Zemestan 1394/2015.
- Murtaza, Seyyid, *el-İstibsar*, Matbaatü'l-Haydariyye, Necef, 1981.
- Musavi, S. Ali, *“Mehdi’yi Bekleme Felsefesi ve Bekleyişin En Faziletli Amel Oluşu”*, Misbah İslami Düşünce ve Araştırma Dergisi, Y. 8, S. 15, 2019.
- Mutlu, İsmail, *Tarihte ve Günümüzde Caferilik*, Mutlu Yay., İstanbul, 1995.
- Nadim, Parvin, *“İran Eğitim Sistemi: Bir Değerlendirme”*, M. Ü. Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi, S. 8, 1996.
- Najafabadi, Adel Hashemi, *“Çağdaş İran’da Şiî İmamet Kavramı ve Liderlik: Dinî Modernistlerin Görüşleri”*, Çev. Fatih Topaloğlu, Turkish Journal of Shiite Studies, C. 1, S. 2, Aralık 2019.
- Navabakhsh, Mehrdad - Nikukar, Mestane Saadat, *“Cihani Shoden ve Buhran Hoviyat Javanan (Küreselleşme ve Gençlik Kimliği Krizi)”*, Faslnameh Motalaat Rahberdi Siyasetghozari Umumi, Doreh 2, Shomareh 3, Tabestan 1390/2011.
- Nevbahti, *Fıraku’ş-Şia*, Necef, 1355.
- Nikkhah, Hedayet - Zahirinia, Mostafa, *“Berresi Mizan-ı Paibandi Dini Daneshjoyan Daneshgah Hormozgan ve AvamelMoaser ber An (Hürmüzgan Üniversitesi Öğrencilerinin Dini Bağlılık Düzeylerinin ve Ona Etki Eden Sebeplerin İncelenmesi)”*, Culture in The Islamic University, Vol. 3, No. 4, (Winter) 2014.
- Niray, Nasır - Deniz, Didem, *“İran İslam Cumhuriyeti: Tarihi, Siyaseti ve Demokrasisi”*, Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Dergisi, C. VI, S. 2, Elazığ, 2010.

- Nourbakhsh, Younes - Talebian, Hamed - Mowlaei, Mohammad Mahdi, “*Rabetayı Motegayyerhayi Daneshgahe ve Negaresh Daneshjoyan be Din (Akademik Değişkenler ve Öğrencilerin Dini Tutumları Arasındaki İlişki)*”, Motalaat ve Tahgigati İctimai der İran, S. 1, Bahar 2014.
- Oğuz, Sami, Çakır, Ruşen, *Hatemi'nin İran'ı*, İletişim Yay., İstanbul, 2000.
- Okumuş, Ejder, “*Tabii Afetler, Din ve Toplum*”, İslami Araştırmalar Der., C. 15, S. 3, 2002.
- Onat, Hasan, *Emeviler Devri Şii Hareketleri ve Günümüz Şiiliği*, Ankara, 1993.
- , “*Şiiliğin Doğuşu Meselesi*”, *AÜİFD*, C. 36, 1997, ss. 79–117.
- , *Türkiyede Din Anlayışında Değişim Süreci*, Endülüs Yay., İstanbul, 2018.
- Öcal, Mustafa, *Din Eğitim ve Öğretiminde Metodlar*, TDV Yay., Ankara, 2007.
- Önal, Recep, “*İslam Kelamı'nda Nübüvvet'in Mahiyeti, Kapsamı ve Gerekliliği*”, İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Der., C. 2, S. 2, 2013.
- Öz, Mustafa, *Başlangıçtan Günümüze Şiilik ve Kolları*, İstanbul, 2011.
- Özarslan, Selim, *Şia'nın Dini Otorite Anlayışı ve Günümüze Yansımaları*, Kelam Araştırmaları, 3-1, 2005.
- Özbaydar, Belma, *Din ve Tanrı İnancının Gelişmesi Üzerine Bir Araştırma*, Baha Matbaası, İstanbul, 1970.
- Paidar, Parvin, “*Feminism and İslam in İran*”, Deniz Kandiyoti (der.), *Gendering the Middle East: Emerging Perspectives*, Syracuse, Syracuse Uni., Press, 1996.
- Peker, Hüseyin, *Din Psikolojisi*, Sönmez Mat. ve Yay., Samsun, 1993.
- Reçber, Mehmet Sait, “*Realizm, Din ve Dünyevileşme*”, İslâmiyât, C. IV, S. 3, 2001.
- Rehnumun, Şehram, “*Güney Azerbaycan'da Yıl Bayramının Gelenek ve Görenekleri*”, Türk Dünyasında Nevruz, III. Uluslar Arası Bilgi Şöleni Bildirileri, AKMB Yay., Ankara, 2000.
- Reyyahi, Mohammad Esmail - Jafari, Zeynel Abidin, “*Berresi Hembestehhaye Ejtemai Mizan Geraish Daneshjoyan Daneshgahhaye Shahre Tehran be Jonbeshhaye Dini Jadid (Tahran'da Bulunan Üniversite Öğrencilerin Yeni Dini Hareketlere Eğilim Düzeylerinin Toplumsal Bağının İncelenmesi)*”, Majelleh Jameh Shenasi İran, Y. 10, Shomareh 2, Tabestan 1387/2009.

- Sabakro, Mehdi vd., “*Berresi Rabethe Negaresh Dini Ba Eb’ade Shakhshiyati Der Daneshjoyan Daneshgah Tehran (Tahran Üniversitesi Öğrencilerinin Dini Tutum ve Kişilik Boyutları arasındaki İlişkinin İncelenmesi)*”, Biquarterly Journal of Islamic Education, Vol. 5, No. 11, Autumn-Winter, 2010-2011.
- Sanasarian, Eliz, *Religious Minorities in Iran*, Canbridge, Cambridge University Press, 2004.
- Sancar, Serpil, *Din, Siyaset ve Kadın /İran Devrimi*, Nika Yay., 2. Baskı, Ankara, 2016.
- Sanyürek, Mehmet Bora, “*Şii Jeopolitiği ve İran Dış Politikası*”, Gazi Üniv., Sosyal Bilimler Enst., (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 2018.
- Sarajzadeh, Hosein - Javaheri, Fatemeh, “*Nigereshha ve Reftar-e Daneshjoyan (Üniversite Öğrencilerinin Davranış ve Tutumları)*”, Tarh Pejohesh, Vezaret Ulum, Tahghighat ve Fenaveri, Defter-i Bernamerizi Ejtemai ve Motalaat Ferhenghi, 1382/2003.
- Sardarov, Elnur, “*Tutum ve Davranış*”, Dokuz Eylül Üniv., Sosyal Bilimler Enst., İzmir, 2012.
- Sarıçam, Hakan, Güven, Metin, “*Özgüven ve Dini Tutum*”, International Journal of Social Science, Vol. 5, Issue 7, Aralık 2012.
- Sarıkaya, M. Saffet, *İslam Düşünce Tarihinde Mezhepler*, Rağbet Yay., İstanbul, 2011.
- Sarıkaya, Yalçın, *Etnik ve Dinsel-Mezhepsel Yapı*”, Ed. Burak Tangör, *İRAN Toplum, Devlet ve Siyaset*, TODAİE, 2016.
- Selcen, Nazife - Akgül, Pınar, “*İran’da Etnik ve Dini Çatışmalar: Cundullah Örneği*”, <https://iramcenter.org/iranda-etnik-ve-dini-catismalar/>.
- Shahabadi, Ekber Zaree - Nikahde, Mehdi, “*Motaleh Tatbigi Dindari Daneshjoyan Daneskedehhaye Fenni ve Ensani Daneshgah Yazd (Yezd Üniversitesi Fen ve Sosyal Fakülteleri Öğrencilerinin Dindarlıklarının Karşılaştırmalı İncelenmesi)*”, Journal of Social Sciences, Vol, 5, No. 2, (Summer) 2011.
- Sheykhi, Mohammad Taghi, “*Berresi Cameashanekthi Keyfiyet Zindeghi Daneshjoyan Javanan der Shahre Tehran (Tahranda Üniversite Öğrencisi Gençlerin Hayat Kalitesi Üzerine Sosyolojik Çalışma)*”, Faslnameh Cemiyet, Shomareh 73-74, 1389/2010.
- Shojaeezend, Ali Reza vd., “*Berresi Vaziyat Dindari dar Beyn Daneshjoyan*”, “*Üniversite Öğrencilerinin Dindarlık Durumlarının İncelenmesi*”, Faslnameh Motalaat Melli, 26, Sal Heftom (7), Shomareh Do (2), 1385/2006.

Sinanoğlu, A. Faruk, “*Genç Nüfusta Toplumsal Bütünleşme ve Dini Hayat (Elbistan Örneği)*”, Atatürk Üniv. Sosyal Bilimler Enst., (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Erzurum, 2002.

Sözen, H. Cenk, Basım, H. Nejat, *Örgüt Kuramları*, Beta Yay., Ankara 2012.

Sungur, Zerrin, “*Toplumsal Yapıyı Açıklayan Kavram ve Kuramlar*”, Türkiye’nin Toplumsal Yapısı, Anadolu Üniversitesi Yay., No: 2665, Eskişehir, 2014.

Şahin, M. Cem, “*Türkiye’de Gençliğin Toplumsal Kimliği ve PopülerTüketim Kültürü*”, GÜ, Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, C. 25, S. 2, 2005.

-----, “*Sanayi Toplumundan Sanayi Sonrası Topluma Farklılaşan Gençlik Hallerinin Sosyolojik Görünümü*”, Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi. 2, 2007.

Şahin, Mehmet, “*Sekiz Aday Tek Görüş: İran’da Cumhurbaşkanlığı Seçimi*”, Hazar Strateji Enstitüsü Seçim Gözlemciliği, Haziran 2013.

Şengör, A. M. Celal, “*Akıl, Bilim, Deprem, İnsan*”, Cogito, S. 20, Deprem Özel Sayısı Ek, Ayrı Baskı, 1999.

Şentürk, Habil, *Din Psikolojisi*, Esra Yay., Konya, 1997.

Şeriati, Ali, *Ali Şiası Safevi Şiası*, Çev. Hicabi Kırlangıç, Fecr Yay., Ankara, 2016.

Şirazi, *Ehl-i Beyt Mektebi’nde Temel İnançlar*, Çorum, 1993.

Şirin, Turgay, *Kişisel Gelişim Medeniyeti*, Armoni Yayınları, İstanbul, 2005.

Tabatabai, Muhammed Hüseyin, *Tüm Boyutlarıyla İslamda Şia*, Çev. Kadir Akaras-A. Kazımi, İstanbul, 1999.

Taflioğlu, Serkan, “*İran İslam Cumhuriyeti’nde Egemenlik ve Meşrûiyet Kaynağı “Velâyet-i Fakih”*”, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, C. 68, No. 3, 2013.

Taleban, Mohammad Reza, “*Of’ul Dindari ve Ma’neviyyat dar İran: Tevehhum ya Vagiyyet*”, İran’da Dindarlık ve Maneviyatın Azalması: Yanılsama ya Gerçeklik”, Hovze ve Daneshgah, Sal 9, Shomareh 35, Tabestan 1382/2003.

Taş, Kemaleddin, *Türk Halkının Gözüyle Diyanet*, İz Yayınları, İstanbul, 2002.

-----, *Üniversite Gençliğinin Dindarlık Kriterleri*, Alter Yay., Ankara, 2005.

-----, “*Dindarlığa Yüklenen Anlamlar: Üniversite Öğrencileri Üzerine Uygulamalı Bir Araştırma*”, Fırat Üniv. İlahiyat Fak. Der., 15:2, 2010.

- , "Gençlik Dindarlığı", Gençliğin Korunması Bağlamında Din İstismarıyla Mücadele, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 71-89, Ankara, 2020.
- Tavakkoli, Mahgol - Zohreh Latifi - Sholeh Amiri, "Berresi Rabethe Beyn Ebead Mokhtelef Dindari ve Hoviyat Ahklaghi Der Daneshjoyan Daneshgahe Esfahan (İsfahan Üniversitesi Öğrencilerinde Dindarlığın Çeşitli Boyutlarıyla Ahlaki Kimlik Arasındaki İlişkinin İncelenmesi)", Biquarterly Journal of Studies in İslam & Psychology, Vol. 3, No. 5, Autumn-Winter 2009.
- Taymaz, Tuncay, "Deprem", Cogito, S. 20, Deprem Özel Sayısı.
- Teber, Ömer Faruk - Çalkan, Ramazan, "Alevî-Bektaşî Nefeslerinde Tevellâ ve Teberrâ", Social Sciences Research Journal, Vol. 8, Issue 1, 2019.
- Tevassoli, Gholam Abbas - Asilzaim, Mehdi, "Berresi Avamil Farhanghi-Ejtemai Moessir ber Hoviyat Ejtemai Javanan (Motaleh Moredi Shahr-e Hashtgerd) (Gençlerin Sosyal Kimliğini Etkileyen Sosyo-Kültürel Faktörlerin Araştırılması (Hashtgerd Şehri Örneği))", Journal of Contemporary Sociology, Vol. 1, No. 1, (Winter) 2009.
- Tevassoli, Gholam Abbas - Morshedi, Aboal Fazl, "Berresi Sathe Dindari ve Gerayeshhaye Dini Daneshjoyan (Motaleh Moredi: Daneshgahe Sanati Amir Kabir) (Üniversite Öğrencilerinin Dindarlık Seviyelerinin ve Dini Eğilimlerinin Araştırılması (Emir Kebir Üniversitesi Örneği))", Majelleh Jameah Shenasi İran, S. 28, Zemestan 1388/2006.
- Topçu, Nurettin, *Değerler Psikolojisi*, Kurtuluş Matbaası, İstanbul, 1959.
- Toprak, Ayben, "Gençlik ve Değerler Üzerine Karşılaştırmalı Bir Araştırma: Tomarza ve Hacılar İlçeleri", Erciyes Üniv., Sosyal Bilimler Enst., (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kayseri, 2010.
- Turan, Abdullah, *Ehl-i Beyt Mektebinde Temel İnançlar*, Kardeşler Ofset, İstanbul, 1999.
- Türkdoğan, Orhan, *Çağdaş Türk Sosyolojisi*, IQ Kültür Sanat Yay., İstanbul, 2003.
- Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), *İslam Ansiklopedisi*, C. 24, İstanbul, 2001.
- Uçar, Ramazan, *Sosyolojik Açıdan Alevilik- Bektaşilik (Abdal Musa Tekkesi Üzerine Bir Araştırma)*, Azizandaç Yay., Ankara, 2006.
- Ulusoy, Demet, *Sosyalizasyon*, Bizim Büro Basımevi, 1. Basım, Ankara, 1994.

- Umran, Ebrahim Salehi - Ebrahimi, Ghorban Ali - Hoseinzadeh, Melihe, “*Berresi Avamil ve Enghizeha-ye Peydayesh ve Ghosteresh Daneshgahha ve Moessesat Amuzesh Ali Ghayr-i Dovleti- Ghayri Entifa’i der İran Motaleh Moredi: Ostan Mazenderan (İran’da Sivil Toplum-Kar Amacı Gütmeyen Üniversitelerin ve Yüksek Öğretim Kurumlarının Ortaya Çıkması ve Yaygınlaşması İçin Faktörlerin Araştırılması Mazenderan Eyaleti Örneği)*”, Motaleat-e Ejtemai İran, Shomareh 3, Sal 4, 1390/2011.
- Uysal, Veysel, *Dini Tutum Davranış ve Şahsiyet Özellikleri*, Marmara Üniv. İlahiyat Fak. Vakfı Yay., İstanbul, 1996.
- Ülkücan, Gül Özateşler vd., “*Gruplar Arası Temas ve Çapraz Evlilikler: İzmir’de Alevi Sünni Evlilikleri*”, Türkiye Sosyal Araştırmalar Der., Y. 23, S. 1, Nisan 2019.
- Ünlüsoy, Kamile, “*Şii Kültürdeki Hz. Ali Mucizeleri Üzerine Bir Değerlendirme: Abbas Azizi’nin “320 Dasitan Az Mu’jizat ve Keramat-ı İmam Ali (A.S)” Eseri Örneğinde*”, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Der., C. 7, S. 35.
- Üzüm, İlyas, “*İnanç Esasları Açısından Caferilik*”, Marmara Üniv., Sosyal Bilimler Enst. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul, 1993.
- Yaghoubian, David N., *Ethnicity, Identity and the Development of Nationalism in İran*, New York, Syracuse University Press, 2014.
- Yaghubi, HAMED vd., “*Berresi Vaziyat Gerayesh be Nemaz Khanden der Beyn Daneshjoyan ber hes-i Motegayyerha-ye Cemiyetshenahkti*”, “*Üniversite Öğrencileri Arasında Namaz Kılma Eğilimi Durumunun Demografik Değişkenler Açısından İncelenmesi*”, Culture in The Islamic University, Vol. 3, No. 2, (Summer) 2013.
- Yakut, Selahattin, “*Öğretmenlerde Yabancılaşma, Yalnızlık ve Dindarlık İlişkisi: Polatlı Örneği*”, S.D.Ü., Sosyal Bilimler Enst., (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Isparta, 2016.
- , “*Üniversite Öğrencilerinde Öz-Denetim*”, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Der., C. 12, S. 65, Ağustos 2019.
- , “*Mevsimsellik ve Dindarlık İlişkisi*”, OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi, 16(27), 2020.
- Yavuz, Salih Sabri, *İslam Düşüncesinde Nübüvvet*, Pınar Yay., İstanbul, 2012.
- Yılmazçoban, A. Muhsin, “*Evlilikte Çiftleri Etkileyen Unsurlar ve Arkadaşlık İlkeleri*”, Yalova Sosyal Bilimler Der., S. 1, Ekim 2010-Mart 2011.
- Yörükoğlu, Atalay, *Gençlik Çağı*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., Ankara, 1985.

Yüksel, Emrullah, “*İmamiyye Şîa’sında İnanç Esasları*”, Atatürk Üniv. İlahiyat Fak. Der., Erzurum, 1993.

Zaree, Maryam, “*Berresi Teghyer Negereshha ve Raftarha-ye Dini Javanan*”, “*Gençlerin Değişen Tutum ve Davranışlarının İncelenmesi*”, Payannameh Karshenasi Arshad, Daneshgah-e Tahran, Daneshkede Ulum Ejtemai, 1384/2005.



EKLER

ANKET FORMU- TÜRKÇE

Bu anket formu “**Üniversite Öğrencilerinin Din Anlayışı**” konulu Doktora tezi çalışmasıdır. Anket formunda yer alan sorular, Öğrencilerin dine olan tutumları, günlük hayatındaki dini uygulamaları ve dinin öğrencilerin sosyo-kültürel hayatındaki yerini ve önemini tespit etmeye yönelik sorulardır.

Anket sorularının cevaplandırılması hususunda göstereceğiniz dikkat ve samimiyet, araştırma sonuçlarının sağlıklı olması için son derece önem taşımaktadır. Bundan dolayı, bütün soruları dikkatle okuyarak, seçeneklerden durum ve görüşünüzü en iyi yansıtan ifadeyi işaretleyiniz.

Anket sorularına vereceğiniz cevaplar, tamamen bilimsel bir amaç için kullanılacaktır. Lütfen anket formuna isminizi yazmayınız ve hiçbir soruyu cevapsız bırakmayınız.

Anketin doldurulmasında gösterdiğiniz ilgi ve yardımdan dolayı şimdiden teşekkür ederiz.

İdris YAKUT

Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Din Sosyolojisi Anabilim Dalında Doktora Öğrencisi

I. BÖLÜM

1-Cinsiyetiniz? () Kadın () Erkek

2- Yaşınız? () 18-21 () 22-25 ()

3-) Medeni durumunuz? () Evli () Bekar () Diğer

4- Şuan kaldığınız yer? () Ailenin yanı () Aileden ayrı evde () Yurt

5- Milliyetiniz? () Fars () Türk () Kürt () Lor () Beluç () Arap
() Gilek () Diğer

6- Ailenizin aylık kazancı?

() 500.000- 1000.0000 T () 1000001-2000000 T () 2000001-3000000 T
() 3000001-4000000 T () 4000000 +

7- Televizyon/İnternet- Cep Telefonu vb. iletişim araçlarıyla meşguliyet:

Günde Yaklaşık olarak: 1 saat () 2 Saat () 3 Saat () 4 Saat () 5 + ()

8- Kişisel gelişim etkinliklerine (Kurs, Kitap Okuma, Spor vb.) zaman ayırma durumu:

Günde Yaklaşık olarak: 1 saat () 2 Saat () 3 Saat () 4 Saat () 5 + ()

9- Kendinizi dindarlık bakımından nasıl tanımlıyorsunuz?

() Din Karşıtı () Dinle ilgisiz () Az dindar () Dindar () Çok dindar

10- Aşağıdakilerden hangisi dini hayatınızı daha iyi ifade eder?

- () İbadetlerime bağlıyım
- () İnanıyorum, fakat ibadetlerimi biraz aksatıyorum
- () İnanıyorum, fakat ibadetlerimi çok aksatıyorum
- () İbadetlerime ilgim çok az ama kalbim temiz
- () İbadetlere inanmıyorum

11- Dinle ilgili düşüncelere ne derece katılıyorsunuz? Lütfen kutucuğu işaretleyiniz.

	Hiç Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Tamamen Katılıyorum
Din Allah tarafından konulmuş bir dünya ve ahiret nizamıdır.					
Din gereklidir, ancak alanı dünya değil ahirettir					
Bilimin gelişmesi ile dine olan ihtiyaç ortadan kalkacaktır.					
Din gereksizdir.					
Din insanların bireysel ve toplumsal yaşamlarını yönlendirir.					
Din, hayatta insanların mutluluk rehberidir.					

II. BÖLÜM

Lütfen düşüncelerinizi ve durumunuzu en iyi yansıtan ifadeyi seçerek, şıkkın önündeki paranteze (x) işareti koyunuz.

II-B

	Hiç Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Tamamen Katılıyorum
Şia İslam'ın gerçek temsilcisidir.					
İslam ülkeleri sadece İran'ın etrafında birleşebilirler.					
Mead (Ahiret inancı) dinin kontrol mekanizmasıdır.					
Kıyamet, Allah'ın adaletini icra etmesi için gereklidir.					
“İmamet” temel inanç esaslarından biridir.					
İmam Hüseyin özgürlüğün simgesidir.					
İmamlar masumdurlar, hiç günah işlemezler.					
İmamlar din ve dini görevleri yerine getirmede en iyi ve mükemmel örneklerdendir.					
Hz. Ali peygamberin vasisidir.					
Hz. Hüseyin'e sevgi beslemeyen Allah'a da sevgi beslemez.					
Hz. Hüseyin'in şehadetiyle İslam'ın onuru artmıştır.					
İmamların şefaet etme hakkı vardır.					
Hz. Hüseyin için ağlamak büyük günahların affedilmesi için araçtır.					
İmamlar ilimde en üstün kimselerdir.					
Peygamberler, insanları Allah'a yönlendirirler.					
İmam Zaman'ın zuhur etmesiyle birlikte dünya eşitlik ve adaletle dolacaktır.					
Melekler vardır ve Allah'ın emirlerini yerine getirirler.					
Şia İslam'ın gerçek temsilcisidir.					

	Hiçbir Zaman	Nadiren	Ara Sıra	Çoğu Zaman	Her Zaman
Kur'an-ı Kerim'i Farsça mealinden de okurum.					
Dinin yasaklamış olduğu işlerden sakınırım.					
Dini inançlarımı korumak için kendimi tehlikeye atarım.					
Cihad hükmü ortaya çıkarsa katılırım.					
Dini bir özümlü olmazsa Ramazan ayında oruç tutarım.					
Namazlarımı düzenli ve vaktinde kılmaya çalışırım.					
Namaz kılariken tadili erkana riayet ediyorum.					
Etrafımdakileri dini vecibelerini yerine getirmesi için teşvik ediyorum.					
Peygamberimizi sevmeyen kişileri ben de sevmem.					
İmamları sevmeyenleri ben de sevmem.					
Aşura merasimlerine katılırım.					
Hız. Hüseyin'in acısını zincir vurmaya yaşarım.					
İmamların doğum ve ölüm günlerinde ibadet ederek onları yad ederim.					
Humusumu vermek zorundayım.					
Nevruz bayramında ibadet yaparım.					
Cuma namazlarına katılırım.					

III. BÖLÜM

Lütfen düşüncelerinizi ve durumunuzu en iyi yansıtan ifadeyi seçerek, şıkkın önündeki paranteze (x) işareti koyunuz.

	Hiçbir Zaman	Nadiren	Ara Sıra	Çoğu Zaman	Her Zaman
Allah'ı anarak sakinlik buluyorum.					
Allah'ın huzurunda yalvardıktan sonra kendimi hafiflemiş hissediyorum.					
Allah'ın bana verdiği şeyler için razıyım ve hoşnudum.					
İlahi görevleri yerine getirirken kendimden geçerim.					

IV. BÖLÜM

Lütfen düşüncelerinizi ve durumunuzu en iyi yansıtan ifadeyi seçerek, şıkkın önündeki paranteze (x) işareti koyunuz.

	Hiç Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Tamamen Katılıyorum
Yaşadığım yerdeki Sünni olanlarla komşuluk ilişkisi kurmamda herhangi bir sakınca yoktur.					
Sünnilerin düğün, cenaze gibi törenlerine katılmamda sakınca yoktur.					

Diğer mezheplerden olanlarla da alış veriş yapılmalıdır.					
Arkadaş ve dost seçerken Şii olup olmaması önemli değildir.					
Evlilikte mezhep önemli değildir.					
Gençlerin evlilik öncesi evlenecekleri kişilerle arkadaşlıklarını normal karşılarım.					
Mut'a nikahının yapılmasını normal karşılarım.					
Aile içi kararlarda erkeklerin ve kadınların eşit söz hakkı olmalıdır.					
Miras paylaşımında kadın ve erkek eşit hakka sahip olmalıdır.					
Dünya zenginliğini kaybetmek beni üzer.					
Değişik müzikleri dinlemek için dini hükümleri araştırırım.					
Bir iş yaparken Allah'a tevekkül ederim.					
Kendi dini bilgimi arttırmak için çabalarım.					
Yiyecek ve içeceklerde helal ve harama dikkat ederim.					
Yolculuk sırasında arabaya tütsü yapmak kazalardan korur.					
Hamile bir kadının bulunduğu ortam çocuğun karakterine etki eder.					
Ölen bir kişinin yarım kalan ibadetleri yerine getirilirse ölen kişiye faydası olur.					
Deprem, bir topluma Allah'ın gönderdiği azaptır.					
Gezinti amacıyla yapılan yolculukları, türbe ziyareti için yapılan yolculuklara tercih ederim.					
Ülke yönetimi için oy kullanmak dini bir görevdir					

ANKET FORMU- FARŞA

((به نامه خدا))

سوالات زیر مربوط به موضوع تحقیقی است بنام “دیدگاه دانشجویان درباره دین” سو این پرسشنامه طرز تفکر دانشجویان نسبت به دین تطبیق دستورات دینی در زندگی روزمره جایگاه و اهمیت دین در زندگی فرهنگی اجتماعی دانشجویان را تثبیت خواهد کرد. نشان دادن دقت و صمیمیت شما در حین جواب دادن سوالات برای بدست آوردن نتیجه بهتر از این تحقیق به ما کمک خواهد کرد. به همین دلیل بعد از خواندن همه سوال ها نکاتی که بهتر نظر و فکر شما را منعکس می کند با خط کشیدن به دور آن برایمان معلوم کنید. پاسخ شما فقط برای تحقیق علمی استفاده خواهد شد. بنابر این اسم خودتان را ننویسید و به تمام سوال ها پاسخ بدهید. پیشاپیش از علاقه و کمک شما بی نهایت سپاسگزارم.

ایدريس ياكوت

دانشگاه سولیمان دمیرل/ انستیتو علوم اجتماعی

اسپارتا/ ترکیه

2. 1. جنسیت شما چیست؟ () خانم () آقا

سن شما؟ () 18-21 () 22-25 () 26-29 () 30+

3. وضعیت تاهل؟ () مجرد () متاهل

4. الان کجا زندگی می کنید؟ () پیش خانواده () در خانه جدا از خانواده () خوابگاه

5. قومیت شما چه هست؟ () فارس () ترک () کرد () لر () بلوچ () عرب () گیلک

() دگر

6. وضعیت درآمد شما چقدر است؟ () 500 هزار تا 1 میلیون تومان () 1 تا 2 میلیون تومان ()

() 2 تا 3 میلیون تومان () 3 تا 4 میلیون تومان () بالاتر از 4 میلیون تومان

7. اشتغال وسایل ارتباطی مثل تلویزیون/ همراه/ اینترنت... در حدود یک روز؟

() 1 ساعت () 2 ساعت () 3 ساعت () 4 ساعت () 5+

8. زمانی را که به فعالیت های اجتماعی فرهنگی مانند (سمینار/ خواندن کتاب/ ورزش) در طی یک روز اختصاص می دهید؟

() 1 ساعت () 2 ساعت () 3 ساعت () 4 ساعت () 5 +

9. علاقه شما نسبت به دین چه میزان است؟

() ضد دینداری () هیچ علاقه ای به دین ندارد () به دین علاقه ای کمی دارم () دیندارم () بسیار دیندار

10. کدامیک از موارد زیر نشانه ی دینداری بودن شماست؟

- () 1- عبادت هایم را انجام می دهم
 () 2- قبول دارم فقط کمی عبادت هایم را انجام نمی دهم
 () 3- قبول دارم فقط عبادت هایم را زیاد انجام نمی دهم
 () 4- به عبادت ها علاقه زیاد ندارم اما به تمیز بودن قلبم ایمان دارم
 () 5- به عبادت ها ایمان ندارم

11. تا چه حد با افکار دینی موافق هستید؟ لطفا جدول را تیک بزنید.

زیاد موافقم	موافقم	بی قرارم	مخالفم	زیاد مخالفم	
					دین نظام دنیا و آخرت که توسط خدا تعیین شده است
					دین لازم است ولی منطقه ش دنیا نیست آخرت است
					با توسعه علم نیاز به دین ناپدید خواهد شد
					دین لازم نیست
					دین زندگی فردی و اجتماعی انسان را هدایت می کند
					دین راهنمای خوشبختی انسانها در زندگی است

قسمت 2

زیاد مخالف	مخالف	بی قرارم	موافقم	زیاد موافقم	
					شیعه نماینده واقعی اسلام است
					کشورهای اسلامی می توانند تنها در اطراف ایران ادغام شوند
					معاد (باور آخرت) مکانیزم کنترل دین است
					وجود قیامت برای اجرای عدالت خداوند ضروری است
					امامت یکی از باورهای اساسی است
					امام حسین (ع) الگوی آزادمردی و آزادگی است
					امامان بی گناه هستند هیچ گناهی مرتکب نمی شوند
					امامان در دینداری و انجام فرایض دینی بهترین و کاملترین الگو هستند
					حضرت علی وارث پیامبر است
					کسی که امام حسین (ع) را دوست ندارد خدا را هم دوست ندارد
					با شهادت امام حسین (ع) افتخار اسلام افزایش یافته است
					امامان حق شفاعت دارند
					گریه کردن برای امام حسین (ع) وسیله بخشش گناه های بزرگ است
					امامان عالی رتبه علمی هستند
					پیامبران هدایت کننده انسان به سوی خداوندند.
					با ظهور منجی عالم بشریت، جهان پر از عدل و داد خواهد شد.

					فرشتگان وجود دارند و دستورات خدا را بر عهده دارند
--	--	--	--	--	---

II-B

هرگز	بنرت	گاهی اوقات	اکثر اوقات	همیشه	
					قرآن را از تفسیر فارسی می خوانم
					کارهای که توسط دین ممنوع کرده پرهیز می کنم
					به خاطر حفظ اعتقادات دینی خود را به خطر می اندازم
					اگر حکم جهاد صادر شود، در آن شرکت می کنم
					اگر عذر شرعی نداشته باشم در ماه رمضان روزه می گیرم
					سعی می کنم نماز را در وقت و منظم بخوانم
					خواندن سنت های نماز مراقبت می کنم
					اطرافیان خود را به انجام واجبات دینی تشویق می کنم
					کسانی که پیامبرمان را دوست ندارد من هم او را دوست ندارم
					کسانی که امامان را دوست ندارد من هم او را دوست ندارم
					در مراسم عاشورا و عزاداری شرکت می کنم
					با زنجیر زنی داغ شهادت امام حسین (ع) زنده نگه میدارم
					در روزهای ولادت و شهادت امامان برای احترام به آنها عبادت انجام میدهم
					خود را مقید به پرداخت خمس می دانم
					در عید نوروز عبادت انجام می دهم
					در نماز جمعه شرکت می کنم

قسمت 3.

هرگز	بندرت	گاهی اوقات	اکثر اوقات	همیشه	
					یاد خدا آرامش قلبی در دلم ایجاد می‌کند
					پس از تضرع به درگاه خداوند احساس می‌کنم سبک شده‌ام
					از آنچه خدا به من داده راضی و خشنودم
					در انجام وظیفه الهی از مال خودم می‌گذرم
					لطف و محبت خدا را در زندگی احساس می‌کنم

قسمت 4.

زیاد مخالفم	مخالفم	بی‌قرارم	موافقم	زیاد موافقم	
					رابطه نزدیکی با اهل سنت در جایی که من زندگی می‌کنم، ناخوشایند نیست
					شرکت کردن مانند مراسم عروسی، مراسم تشییع جنازه اهل سنت ناخوشایند نیست
					باید با کسانی که از مذاهبی دیگری هستند خرید فروش کرد
					مهم نیست که در هنگام انتخاب دوستان شیعه هستید یا نیستید
					مذهب در ازدواج مهم نیست
					دوستی عادی در بین جوانانی که قارار است بعداً با یکدیگر ازدواج کنند را می‌پذیرم
					ازدواج صیقه را بعنوان یک امر طبیعی می‌پذیرم

				مردان و زنان باید در تصمیم گیری های خانوادگی برابر باشند
				سهم ارث زنان با سهم ارث مردان باید برابر داشته باشد
				از دست دادن مال دنیا مرا اندوهگین می کند
				در گوش دادن به آهنگ های مختلف موسیقی احکام شرعی را در نظر می گیرم
				در انجام کارها به خدا توکل می کنم
				تلاش می کنم آگاهی دینی خودم را افزایش دهم
				در خوردنی ها و نوشیدنی ها به حلال و حرام بودن آنها توجه می کنم
				در هنگام سفر دود کردن اسفند به از بروز تصادفات محافظت کند
				محیطی که یک زن باردار در آنجا زندگی مت کند، بر شخصیت کودکی که قارار است بدیا بیاید تاثیر می گذارد
				اگر وظایف و عبادت های دینی فردی که فوت شده و خودش قبلا انجام نداده مثل نماز و روزه و ... اگر بعد از فوتش ادا شود ایا ثوابی به آن مرحوم نصیب خواهد شد
				زلزله عذابی است که خداوند به یک جامعه نازل می فرماید
				سفرهای سیاحتی را بر سفرهای زیارتی ترجیح می دهم
				برای اداره کشور رای دادن یک وظیفه دینی است

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler :

Adı ve Soyadı : İdris YAKUT

Doğum Yeri ve Yılı :

Medeni Hali :

Tel

Mail :

Eğitim Durumu :

Lisans : 2002 - 2006

Yüksek Lisans : 2011 - 2014

Yabancı Dil(ler) ve Düzeyi:

1. Farsça (C Düzeyi)

İş Deneyimi :

1. 2006 - 2020 : Ortaokul düzeyi okullarda öğretmenlik

2. 2013 - 2018 : Tahran Türk Okulu'nda öğretmenlik (Yurtdışı görevi)

Bilimsel Yayınlar ve Çalışmalar:

1. Yakut, S. & Yakut, İ. (2020). *Pandemi sürecinin psiko-sosyal etkileri: eğitimciler üzerine bir araştırma*. Journal of Social and Humanities Sciences Research, 7 (56), 2073-2084.

2. V. Uluslararası Avrupa Sosyal Bilimler Kongresi / İzmir (2020) *PANDEMİ SÜRECİNİN PSİKO-SOSYAL ETKİLERİ: Eğitimciler Üzerine Bir Araştırma*. (Özet Bildiri)

3. VIII. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi -Kazakistan (2020). *Pandemi Sürecinin Psikososyal Etkileri: Ortaokul Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma*. (Tam Metin Bildiri)
4. II. Uluslararası Çağdaş Bilimsel Çalışmalar Kongresi- Tokyo (2020). *Pandemi Sürecinin Lise Öğrencileri Üzerindeki Psikososyal Etkilerinin Bazı Demografik Değişkenler Açısından İncelenmesi*. (Özet Bildiri)
5. Yakut, Selahattin ve Yakut, İdris. (2018) “Öğretmenlerde Psikolojik İyi Oluş ve İş Yerinde Dışlanma İlişkisi”, TurkishStudies – SocialSciences, Volume 13/18 Summer 2018, p. 1357-1376, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.13883>, ISSN: 1308-2140, ANKARA-TURKEY.
6. Yakut, Selahattin; Certel, Hüseyin; Yakut, İdris& Balcı, Ebru (2017), “Öğrencilerde Şiddet Eğilimi”, Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi / ISSN:1694-528X, Sayı.61,ss. 743-758.
7. Yakut, Selahattin, Certel, Hüseyin, Yakut, İdris, Gülsün, Bilal (2016), “Öğrencilerde Yalnızlık Problemi”, İnsan Ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi- /Journal of the Human andSocialScienceResearches / ISSN: 2147-1185, Cilt: 5, Sayı: 8,ss. 3069-3084.DOI: 10.15869/itobiad.267166
8. Yakut, Selahattin, Nalbant, Haldun, Yakut, İdris (2014) “Şiddeti Sorgulamak”, Çocuk Ve Şiddet: Toplumsal Şiddetin Cenderesinde Çocuklar, Şiddetin Mağduru Olarak Çocuklar, Editör: Hasan Büker, 5. Uluslararası Risk Altında ve Korunması Gereken Çocuklar Sempozyumu, SAMER Bilimsel Yayınlar Serisi, Cilt:1, Ss.35-41.